This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
  Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
  Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
  Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
  Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk `http://books.google.com/`

A 930,369

Bengt Lidforss

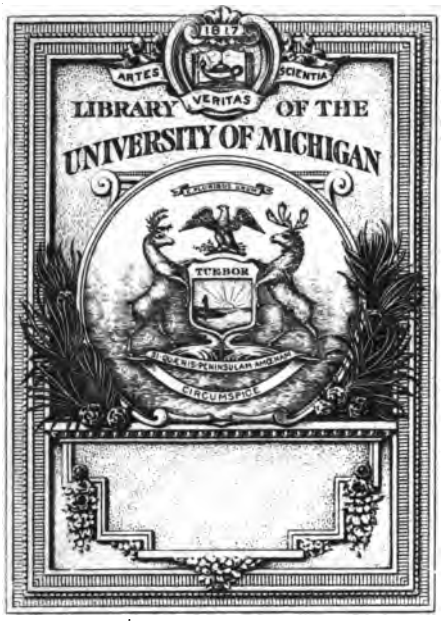
1817
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

839.78
L714
1925

NATURVETENSKAPLIGA KÅSERIER

TREDJE SAMLINGEN

NATURVETENSKAPLIGA KÅSERIER

AV

BENGT LIDFORSS

TREDJE UPPLAGAN

AKTIEBOLAGET FRAMTIDENS BOKFÖRLAG, MALMÖ

Copyright 1922 by
Aktiebolaget Framtidens Bokförlag
Malmö

MALMÖ
TRYCKERIAKTIEBOLAGET FRAMTIDEN
1922

Lcand.
Bonnier
5-11-24
28816

LIVETS URSPRUNG

I tidningspressen stöter man tid efter annan på notiser, enligt vilka det lyckats den eller den framstående forskaren att av oorganisk materie framställa levande väsen. Helt naturligt väcka sådana notiser den stora allmänhetens livliga intresse, diskuteras någon tid och sjunka sedan ner i glömskans natt. Men hos en och annan läsare kvarstår nog en undran, hur det i verkligheten förhåller sig med dessa frågor, som dock äga ett stort både praktiskt och teoretiskt intresse. Har det organiska livet på vår planet en gång i begynnelsen uppstått av oorganisk materie, äger måhända en sådan process rum än i dag, och om så är, finns det någon utsikt att man i de vetenskapliga laboratorierna inom en ej alltför avlägsen framtid skall kunna göra efter denna process, med andra ord, skapa levande varelser av död materie?

Så naturliga och berättigade dessa frågor före-

falla från lekmannasynpunkt, lika obenägna äro i regeln fysiologiens målsmän, när det gäller att besvara sådana spörsmål. Frågan om det organiska livets ursprung, yttrade för omkring trettio år sedan en berömd botanist (Nägeli), tillhör fysiologiens allra innersta helgedom; dess behandling förutsätter ett riktigt omdöme på de dunklaste områden, exempelvis angående frågan om förhållandet mellan organiskt och oorganiskt, om livets eget väsen, om nutrition, tillväxt, fortplantning, ärftlighet o. s. v. Därav kommer det sig, att ehuru frågan om den organiska världens uppkomst dels på grund av sin enastående vetenskapliga betydelse, dels på grund av den bildade allmänhetens intresse för saken väl syntes ägnad att stämma fysiologerna till meddelsamhet, så har i allmänhet detta sista och högsta problem synts dem så invecklat och svårt, att de blott i förbigående och i största allmänhet velat yttra sig därom. Dessa fackmännens betänkligheter ha emellertid icke delats av personer, som äro främmande för vetenskapen om livsföreteelserna. Frågan om den organiska världens uppkomst är visserligen av rent fysiologisk art, men den berör även filosofin och teologin på tämligen ömtåliga ställen, och på grund härav kände sig icke blott naturforskare, utan också filosofer, teologer och litteratörer av alla grader manade att behandla frågan om livets ursprung, varvid bestämdheten i åsikter ofta stod i rakt motsatt proportion till sakkunskapen.

Vid anblicken av sådana fenomen erfar fysiologen, säger Nägeli, ungefär samma känslor som en fysiker skulle uppleva, om den stora allmänheten skulle vilja aktivt deltaga i lösningen av elektricitetslärans svåraste problem. Kunde frågan om elektricitetens väsen intressera den stora allmänheten lika mycket som människans härstamning eller den organiska världens uppkomst, så skulle fysiken med häpnad göra den erfarenheten, att dess dunklaste problem med stigande bestämdhet skulle diskuteras och avgöras av åskledarefabrikanter, av förfärdigarne av reumatismkedjor, av telegrafister, av telegrammens avsändare och mottagare och sist, men icke minst av journalisterna, som skriva sina artiklar vid elektriskt ljus.

Det är trettio år sedan Nägeli yttrade dessa ord, men i stort sett är nog situationen härvidlag än i dag den samma som på åttiotalet. Även av denna grund torde en redogörelse för den nyktra fackvetenskapens ställning till dessa problem kunna påräkna ett visst intresse.

* * *

Läran om *uralstring* är ingalunda, som man på vissa håll synes tro, en produkt av upplysningstidens materialism. Redan Aristoteles lärde, att "det finns en graduell övergång från det oorganiska till det organiska, så att det är höljt i dunkel, var det ena börjar och var det andra slutar"; och

denna övergång betydde för Aristoteles icke blott förhandenvaron av en serie mellanformer mellan organiskt och oorganiskt, utan också en faktisk omvandlingsprocess, i det att t. ex. enligt hans åsikt ålarna uppkomma genom omvandling av maskar, som i sin ordning direkt uppstå av oorganisk dy och slam. Denna tro, att organismer, och det även rätt högt stående, kunna uppstå av oorganisk materie, var förhärskande under hela medeltiden, och ännu på sextonhundratalet kunde den om kemiens utveckling högt förtjänte von Helmont på allvar uppge, att *råttor* uppstå genom uralstring i ett kärl, som innehåller mjöl och en smutsig skjorta. En helt annan grundval erhöll läran om uralstring, när genom Leuwenhoeks undersökningar (1675) en ny värld av för blotta ögat osynliga organismer upptäcktes, och man nu med mikroskopets hjälp kunde iakttaga, huru bakterier, jästsvampar, protozoer o. s. v. i miljoner uppstodo i vätskor, där man förut ej kunnat upptäcka ett spår av organiskt liv. På grund av sådana iakttagelser blev t. ex. den engelske prästen John Needham, för övrigt bekant genom sina arbeten över befruktningen hos blomväxterna, en energisk försvarare av uralstringshypotesen. Kritiska invändningar mot uralstringsläran förspordes även under tidernas lopp. t. ex. från Spallanzani. Schwann m. fl., men ännu i Schleidens berömda lärobok i botanik (från 1861) heter det om jästsvamparna, att dessa utan förmedling av andra celler uppstå di-

rekt ur sockerhaltiga vätskor, som kunna underhålla jäsning.

Onekligen ligger det i sådana fall nära till hands att antaga en uralstring, ty låter man en kopp buljong eller ett glas sockervatten stå vid vanlig rumstemperatur ett par dar, så kan man lätt med mikroskopets hjälp övertyga sig om att vätskan formligen vimlar av bakterier och kanske även andra mikroorganismer. Varifrån ha dessa kommit om icke genom uralstring? Liksom kristaller av de mest underbara former uppstå i saltlösningar, så synas dessa lågt stående organismer uppstå i vätskor som innehålla organiska ämnen; i båda fallen tycker man sig stå inför en yttring av den nisus formativus, den strävan efter form, som är utmärkande för all materie.

Det är den franske naturforskaren Pasteurs stora förtjänst att en gång för alla ha skaffat klarhet i dessa frågor. Pasteur lät vanlig luft stryka fram genom rör, fyllda med bomullskrut, så att luften själv gick igenom, men dammkorn och andra i luften svävande partiklar fastnade i bomullskrutet; sedan löstes detta i eter, och när den olösliga återstoden undersöktes under mikroskopet visade den sig innehålla stora mängder av svamp- och bakteriefrön, som alltså förefunnits i luften, men dittills undgått uppmärksamheten. Pasteur påvisade även, att när det i förut organismfria vätskor uppstår bakterier, svampar o. s. v., så härstamma dessa alltid från för blotta ögat osynliga

frön, s. k. sporer, som inkommit i vätskan från luften; en nybildning av bakterier eller andra livsväsen kunde aldrig konstateras, alltid framgingo dessa ur sporer, som i sin ordning bildats av levande organismer. Pasteurs undersökningar publicerades för omkring 50 år sedan (1862), men ha bekräftats av alla senare arbeten på detta område.

På åtskilliga håll har man nu tolkat de Pasteurska försöksresultaten så, som vore därmed frågan om uralstring definitivt brakt ur världen. Häri ligger dock en påtaglig överdrift, ty av dessa resultat framgår endast, att det i socker- och äggvitehaltiga vätskor, som förvaras vid rumstemperatur, icke försiggår någon nybildning av organismer. Däremot ha de Pasteurska försöken ingalunda bevisat att en uralstring aldrig har ägt rum, eller att uppkomsten av levande väsen ur oorganisk materie under *alla* omständigheter är omöjlig; endast den naiva föreställningen, att högt organiserade svampar och protozoer skulle uppstå direkt ur livlösa äggvitelösningar, har en gång för alla blivit röjd ur världen.

* *
*

Innan vi gå vidare torde det vara skäl att framhålla den väsentliga skillnaden mellan uralstring av organismer och livlös materies förvandling till levande substans. Den senare processen se vi dagligen avspela sig inför våra blickar: varje växande

planta upptar ur jorden och ur luften oorganiska ämnen, (kolsyra, vatten och salter), som den omdanar till äggviteämnen, vilka sedan införlivas med den levande cellsubstansen; en bakterie, som överföres i buljong, ger på några dagar upphov till myriader bakterier, vilkas levande kroppssubstans bildats genom omvandling av buljongens livlösa näringsämnen. I båda dessa fall förvandlas livlös materie till levande, men denna omvandling utföres genom en levande organisms verksamhet. Däremot har man, som det redan framhållits, ännu aldrig iakttagit uppkomsten av levande organismer ur oorganisk materie.

Fråga vi nu vad skillnaden är mellan levande och livlös materie, så är svaret ingalunda så lätt som man måhända skulle vänta. Ett växande och grönskande träd består till största delen av livlös materie: de yttre barklagren bestå uteslutande av döda celler, och detsamma är fallet med huvudmassan av veden, de levande cellerna äro i stammen huvudsakligen inskränkta till ett relativt tunt lager innanför barken. Även i de gröna bladen ligger den levande substansen innesluten i celler, vilkas väggar bestå av livlös materie, och som dessutom innehålla livlös cellsaft. Något liknande gäller, ehuru i betydligt mindre grad även för djuren, vilkas hår uteslutande bestå av livlös materie. Både hos djur och växter, de må nu stå högt eller lågt på utvecklingsskalan, visar den levande substansen genomgående så stora överensstämmelser, att man

kunnat beteckna den med ett för alla levande väsen gemensamt namn, protoplasma. Det är detta protoplasma, vars viktigaste egenskaper vi nu vilja skärskåda.

Liksom människokroppen i sin helhet till mer än hälften (59 proc.) består av vatten, så utgör även vattnet den kvantitativt viktigaste beståndsdelen i protoplasmat, där dess procenthalt vanligen utgör 70—85 procent. Bland de övriga ämnena som ingå i protoplasmat äro äggviteämnena de viktigaste. Äggviteämnena uppbyggas av fem grundämnen, nämligen kol, väte, syre, kväve och svavel; redan denna sammansättning låter ana, att äggviteämnena böra vara relativt lätt sönderdelbara föreningar, då ju nästan alla explosiva ämnen just bestå av kvävehaltiga kolföreningar. Men medan de vanliga sprängämnena, nitroglycerinen, bomullskrutet, pikraterna o. s. v. äro jämförelsevis enkelt byggda föreningar, äro äggviteämnena ytterligt sammansatta, så att en enda äggvitemolekyl kan beräknas innehålla lika många atomer som man en klar vinternatt ser stjärnor på himlen. Utom äggviteämnen innehåller den levande substansen alltid smärre mängder fosfatider (fosforhaltigt fett av mycket invecklad struktur, s. k. ädelfett) och salter av kalium, järn, magnesium o. s. v. Med hänsyn till sin fysikaliska beskaffenhet visar protoplasmat allt efter vattenhaltens växlande mängd alla övergångar från flytande geléartad och ännu fastare konsistens.

Detta är i allra största korthet, vad kemien lär oss om den levande substansens beskaffenhet. Men det är härvid att märka, att vi på denna väg aldrig kunna komma till någon uppfattning om den inre arkitektur, som gör protoplasmat till det substrat, vari livsföreteelserna kunna avspegla sig; ty den första behandling, som kemisten låter den levande substansen undergå, när han vill undersöka dess natur, medför protoplasmats ögonblickliga *död*, vad kemisten får i sina händer är alltså endast döda brottstycken av det som en gång var levande. Om vi tänka oss, att en person, som ville komma under fund med ett fickurs inre byggnad, stötte sönder detta i en mortel och sedan analyserade pulvret på kemisk väg, så vore det en trogen parallell till vad man kan ernå genom kemisk analys av levande celler. För den som vill konstruera ett ur, är det naturligtvis av ett visst värde att veta i hur stor procent guld, silver, nickel, järn, kol, kisel o. s. v. ingå i dess sammansättning, men härmed ges naturligtvis ej den ringaste inblick i den inre byggnad, som gör uret till en tidvisare. Först genom ett noggrant studium av de inre delarnas sätt att funktionera kunna vi få någon inblick i maskineriet; det samma gäller i stort sett även om den levande materien, protoplasmat.

Från flera håll har man framhållit, att vad som särskilt karaktäriserar den levande substansen gentemot den livlösa, är dess strävan efter bestämd

och varaktig form; varje växt- och djurart, till och med den minsta bakterie, har sin bestämda form och sina bestämda dimensioner. Helmholtz ger ett djuptänkt uttryck åt denna tankegång, då han yttrar, att liksom lågan tillsynes förblir densamma och består vidare, ehuru hon i varje ögonblick i sin virvel drar in brännbara gaser och syre från luften, och liksom vågen ilar fram i oförändrad gestalt och dock i varje ögonblick bygger upp sig av nya vattenmängder, så är också i den levande varelsen icke den bestämda massan materie, som i ett givet ögonblick utgör kroppen, det väsentliga för individualitetens (livets) bestånd; vad som persisterar som den levande individen är liksom hos lågan och vågen endast *rörelseformen,* som oavlåtligt drar in ny materie i sin virvel och utstöter den gamla. Från en helt annan utgångspunkt kommer även H. St. Chamberlain till den uppfattningen, att en bestämd *gestalt* är den karaktäristiska för allt levande. Otvivelaktigt ligger det både i Helmholtz' och Chamberlains åsikter en beaktansvärd sanning, men å andra sidan visar ofta den oorganiska (livlösa) materien en nisus formativus, som frambringar de underbaraste gestalter. Så kunna t. ex. snöflingor under vissa omständigheter taga former som vid ringa förstoring på det mest överraskande sätt likna blommor (t. ex. primula, chrysanthemum o. s. v.), och även isblommorna på våra fönster visa ju ofta en förvånande likhet med ormbunkar, havsalger och mossor. När rent vat-

ten kan åstadkomma sådan verkan, är det ju ej överraskande, att andra, mera komplicerade ämnen kunna visa ännu underbarare former, och redan på denna grund torde man göra klokt i att ej lägga alltför stor vikt vid gestalten som den levande substansens privilegium.

Låt oss då hos en lågt stående organism, exempelvis hos en amöba, undersöka vad det är för företeelser som göra att vi tillskriva den liv. I första hand finna vi att amöban *livnär* sig: hon upptar föda utifrån, som förarbetas och assimileras, och av vilken de osmältbara resterna sedan utstötas. Under mikroskopet kunna vi direkt iakttaga, hur amöban, när den kommer i beröring med en liten grön algtråd, slingrar sig omkring denna, suger in den i sin kroppsmassa, underkastar den en regelrätt matsmältningsprocess och sedan utstöter de osmältbara resterna. Studera vi amöban nogare, så finna vi att den har förmågan att röra sig, d. v. s. den kryper på underlaget, och liksom de fritt kringsimmande bakterierna visar hon en viss målmedvetenhet genom att uppsöka sådana ställen, där det finns riklig tillgång på näring. Undersöker man ett större antal amöbor, så finner man i regeln en eller annan som befinner sig i en klyvningsprocess, som till sist leder därhän, att två dotteramöbor uppstå, vilka sedan växa ut till den för arten karaktäristiska storleken. Slutligen skulle vi genom användning av tämligen invecklade apparater kunna övertyga oss om att amöban *andas*,

d. v. s. upptar syrgas ur vattnet och avsöndrar kolsyra, alldeles som vi människor.

Här ser det ju ut, som om vi hade fått ett fast grepp i det levande; ty alla dessa processer — näringsupptagande och näringsberedning, tillväxt, fortplantning genom delning, rörelseförmåga, andning — äro, det synes oss otvivelaktigt, de levande organismernas privilegium. Låt oss emellertid, innan vi göra oss för säkra, se till, vad den livlösa materien kan prestera i den vägen.

Det visar sig då, att det i flera fall lyckats den experimentella forskningen att på ett överraskande sätt efterhärma flera av de viktigaste livsprocesserna. Låter man t. ex. en liten fin glastråd överdragas med schellack, som får intorka, och bringar man sedan denna tråd i beröring med en droppe kloroform, så börjar droppen röra sig och ändra form: den kringflyter och uppslukar glastråden, därpå löses schellacköverdraget, och sedan detta skett, utstöter kloroformdroppen den på detta sätt avslickade glastråden. Överensstämmelsen med amöban, som uppslukar, utsuger och sedan utstöter algtråden, är ju påfallande, och blir ännu större, om man i stället för den styva och korta glastråden använder en längre, böjlig, likaledes med schellack överdragen bomullstråd: denna drages då in i kloroformdroppen och rullas här i hop till ett nystan, alldeles som amöban förfar med lägre algtrådar.

På samma sätt har man kunnat med livlösa vätskedroppar efterhärma de målmedvetna rörelser,

genom vilka vissa amöbor och i ännu högre grad de rörliga bakterierna uppsöka näringsrika trakter. Dessa rörelser kan man lätt iakttaga, om man i en vätskedroppe, som innehåller förruttnelsebakterier, inför ett litet rör fyllt med buljong eller något annat näringsämne: bakterierna vandra då i stora skaror in i röret. Skakar man ricinolja med 80-procentig alkohol, så att oljan fördelas till fina droppar, och inför man i denna vätska ett litet glasrör fyllt med kloroform, så får man bevittna, att oljedropparna i stora skaror vandra eller kanske krypa in i röret, alldeles som voro de hungriga amöbor; samma effekt erhålles även, om röret är fyllt med nejlikolja eller 5-proc. kalilut. T. o. m. tunga kvicksilverdroppar kan man fördela till som det tyckes målmedvetna vandringar, om man inför dem i utspädd svavelsyra och i denna blandning nedlägger en kristall av kromsyrat kali; efter en stund börja då kvicksilverkulorna ändra form och förflytta sig i riktning mot kromatkristallen.

Vad de övriga livsföreteelserna beträffar så är det ju en känd sak, att även livlösa kristaller kunna *växa,* och på senare åren har man funnit, att en del av de märkliga kroppar, som kallas flytande kristaller, kunna föröka sig genom en delning, som i vissa fall till det yttre fullkomligt överensstämmer med jästsvamparnas knoppning, i andra fall mera liknar bakteriernas tudelning. Vad slutligen andningen beträffar, så är även den en process, som i vissa fall tycks kunna överleva livet självt. Dödar

man t. ex. en potatis genom kokning, så är det visserligen slut med allt vad andning heter; men dödar man potatisen genom köld, d. v. s. genom stark frysning, så är den efter upptöandet död, men den för andningen karaktäristiska kolsyreavsöndringen fortfar ännu en god stund. Ännu klarare ligga förhållandena med hänsyn till den livsprocess, som hos en del lägre organismer så att säga vikarierar för den normala andningen och vanligen kallas jäsning. Ur de med kiselstoft sönderrivna jästsvampcellerna har man nämligen lyckats isolera ett ämne, som är i stånd att utföra det arbete, som man förut trodde vara de levande jästsvampcellernas monopol, nämligen förjäsa socker till alkohol och kolsyra. Man behöver endast försätta en druvsockerlösning med en knivsudd av det vita pulver som kallas zymas, för att se den vanliga alkoholjäsningen gå av stapeln med full intensitet, oaktat inga jästsvampar finnas närvarande.

Då nu härtill kommer att det endast är en tidsfråga, när det lyckas den organiska kemien att med konst framställa äkta äggviteämnen, så kunde det ju tyckas, som voro vi ganska nära det mål, som i mer än ett årtusende föresvävat den mänskliga fantasien: att med konst framställa en levande varelse. I själva verket finns det också vetenskapliga optimister, som anse, att detta problem numera står på dagordningen och bör kunna lösas inom en icke allt för avlägsen framtid. Till dessa forskare hör särskilt den initiativrike, men i många fall

tämligen okritiske amerikanaren Jacques Loeb, som menar att tiden nu är kommen för naturforskaren att på allvar gripa sig an med uppgiften att förvandla livlös materia till levande. Denna ljusa tillförsikt betraktas emellertid på andra håll med avgjord skepsis, och det även av naturforskare, som ej ha något att invända mot sakens rent principiella sida. Här står på sätt och vis amerikansk optimism emot europeisk pessimism, och det bör ju då kunna intressera oss att höra de skäl, varpå européerna grunda sin pessimistiska uppfattning.

* * *

Betrakta vi först de fall, då det lyckats den experimentella forskningen att mer eller mindre naturtroget efterhärma livsföreteelser utanför organismen, så kan det ej bestridas, att dessa äro mycket intressanta och i vissa fall ägnade att sprida ljus över de krafter, som äro verksamma i den levande organismen. Men vid en närmare granskning visar det sig, att likheten mellan dessa fysikaliska experiment och de verkliga livsföreteelserna mestadels är en rent yttre, och att den inre frändskapen ofta ej är större än den mellan en isblomma på fönsterglaset och en levande växt. När vi se en skara oljedroppar styra in i ett hårrör, som innehåller kloroform, är ju den yttre likheten med bakteriernas inströmmande i ett rör med sockervatten påtaglig, men i verkligheten finns det

också stora olikheter: för det första äga bakterierna ett spårsinne så fint, att de lockas av t. ex. koksalt i en förtunning 1: 100,000; vidare kan detta fina spårsinne bringas att försvinna genom en lätt bedövning med kloroform eller eter, så att bakterierna alltjämt simma omkring i vätskan, men ur stånd att uppspåra näringen; och även dessa rörelser kan man lätt nog bringa till stillestånd genom att utestänga syrgasen, då bakterierna omedelbart försjunka i ett tillstånd av dvala, som vid längre inverkan övergår i död. Allt detta visar, att den inre mekanismen vid bakteriernas rörelser måste vara av en mycket invecklad beskaffenhet och ingalunda identisk med de ändringar i uttrycket, som betinga olje- och kvicksilverdropparnas vandringar mot ett bestämt mål. Till samma resultat leder även en noggrann undersökning av de lägsta organismernas struktur: medan man ännu för trettio år sedan antog, att en amöba endast bestode av en enkel homogen droppe äggvita, har de senare årens forskningar ådagalagt, att även de obetydligaste bakterier äga en mycket invecklad struktur, som fullkomligt motsvarar de ofta synnerligen komplicerade livsyttringar, som de prestera. För att blott taga ett exempel, så avsöndra de vanliga förruttnelsebakterierna och mögelsvamparna ämnen, som äro jämförliga med djurens magsaft och som tjäna till att överföra den utanför bakterierna befintliga födan i sådan form att den kan upptagas och assimileras. Det har nu

visat sig, att bakterierna äga förmågan att reglera magsaftens beskaffenhet allt efter den föda som står dem till buds, så att närvaron av stärkelse föranleder bakterierna att avsöndra en magsaft, som är i stånd att lösa stärkelse, äggvita framkallar en annan slags magsaft, rörsocker en tredje o. s. v. Det ligger därför åtskillig sanning i det på sista åren ofta hörda yttrandet, att våra dagars forskning snarare ökat än minskat klyftan mellan organismernas värld och den livlösa materien; och med all aktning för de amerikanska forskarnas tankeflykt och energi, torde man dock ha goda skäl att icke dela deras förhoppningar, som tro att det blott är en tidsfråga, när det skall lyckas vetenskapen att blåsa liv i det livlösa.

I detta samband kan det emellertid vara skäl att erinra om några synpunkter, som redan för trettio år sedan framställts av den berömde botanisten Carl von Nägeli, som på sin tid var en övertygad anhängare av läran om uralstring. Nägeli betonar, att när det gäller uppkomsten av levande väsen ur livlös materie, så får man ingalunda föreställa sig att dessa livets förstlingar voro lika högt organiserade som de lägsta av de bakterier, protozoer o. s. v., vilka vi kunna iakttaga med mikroskopet. Tvärtom måste man antaga att de första livsformerna varit av en oerhört enkel beskaffenhet och därjämte av så ringa dimensioner, att de ej skulle kunnat upptäckas med mikroskopets hjälp. Detsamma gäller enligt Nägeli även om de orga-

nismer, som måhända än i dag uppstå ur livlös materie: på grund av sin oerhörda litenhet kunna de ej upptäckas på mikroskopisk väg, och om de för övrigt ej röja sin närvaro genom jäsningsprocesser, gasutveckling o. s. v., så har man ej någon utsikt att kunna konstatera deras existens För dessa hypotetiska urorganismer föreslog Nägeli benämningen *probier.*

I och för sig kan det svårligen sägas ligga något orimligt i antagandet att det existerar organismer, som äro lika mycket mindre än de minsta av oss kända bakterierna som dessa äro mindre än människan; i varje fall vore det ju rätt underligt, om den undre gränsen för organismernas storlek skulle sammanfalla med gränsen för mikroskopens prestationsförmåga omkring år 1900. Hela denna fråga fick nytt intresse, när det för några år sedan (1903) lyckades ett par forskare i Tyskland att konstruera ett mikroskop, som med hänsyn till förmågan att förstora väsentligen överträffade de bästa dittills kända instrument. Medan man med de bästa mikroskopen från det världsberömda Zeissverket i Jena praktiskt taget endast kunde varsebliva föremål, vilkas storlek översteg $^1/_{4000}$ millimeter, har man med Siedentopf's och Zsigmondys ultramikroskop kunnat konstatera existensen av partiklar, vilkas genomskärning endast utgör $^1/_{200000}$ millimeter, och som alltså icke äro synnerligen större än vissa äggviteämnens molekyler. Tack vare uppfinningen av ultramikroskopet hoppades man nu

på många håll att få stifta närmare bekantskap med en hel värld av organismer, som dittills på grund av sina minimala dimensioner undgått uppmärksamheten och måhända rent av konstatera uppkomsten av de Nägeliska probierna. Att börja med uppdöko också från skilda håll uppgifter, enligt vilka förekomsten av sådana ultramikropiska organismer skulle vara något ytterst vanligt i naturen. En kritisk efterprövning har emellertid givit vid handen, att alla dessa uppgifter berott på felaktiga observationer, i det att livlösa, men i häftigt vibrerande rörelse stadda småpartiklar förväxlats med levande organismer. I stället har det genomgående visat sig, att överallt där man på grund av förändringar i subtratet (förruttnelse, gasutveckling o. s. v.) kunde förutsätta närvaron av levande väsen, dessa också kunnat upptäckas med de vanliga mikroskopen, alltså ej ha en genomskärning understigande $^1/_{4000}$ millimeter. I själva verket stämmer detta på erfarenhetens väg vunna resultat ganska väl överens med de beräkningar, som en belgisk forskare (Errera) gjort angående förhållandet mellan organismernas dimensioner och äggvitemolekylernas storlek. En av de vanligaste förruttnelsebakterierna (Bacterium Termo) har en längd av ungefär $^1/_{1000}$ millimeter, den är alltså med hänsyn till sin längd en miljon gånger mindre än en människa och hundra miljoner gånger mindre än ett av de berömda jätteträden, mammutträdet eller Australiens feberträd. Errera uppkastar nu

den frågan, om det finns organismer som äro en miljon eller hundra tusen eller blott tiotusen gånger mindre än de vanliga bakterierna. Med stöd av vad man från kemien vet om äggvitemolekylernas storlek och vikt beräknar Errera, att en bakterie om $^1/_{10000}$ millimeters genomskärning på sin höjd kunde innehålla 10,000 äggvitemolekyler, en sådan med $^1/_{20000}$ millimeters genomskärning blott 1,000 äggvitemolekyler, och en bakterie som blott mätte $^1/_{100000}$ millimeter skulle det endast rymmas 10 äggvitemolekyler. Nu har man all anledning antaga, att det för livsföreteelsernas regelrätta gång kräves ett så pass invecklat maskineri, att redan 1,000 äggvitemolekyler representera en alltför ringa substansmängd för uppbyggandet av en organism, liksom 1,000 tegelstenar väl räcka till för att bygga upp en pelare, men ej något hus. Av allt att döma förhåller det sig så att organismer, *mycket* mindre än de minsta av oss kända bakterier ej existera på vår planet, och härmed är då även sagt, att vi ej ha att räkna med förekomsten eller bildningen av varelser motsvarande de av Nägeli postulerade probierna.

Så se vi oss då steg efter steg drivna till att med nej besvara frågan, om levande organismer i våra dagar uppstå ur livlös materie: så vitt vetenskaplig erfarenhet sträcker sig är detta ej fallet. Att det inom närliggande tid skulle lyckas vetenskapen att med konst framställa levande organismer är föga sannolikt. Återstår den tredje frågan, huruvida

det finns skäl för det antagandet, att det på vår jord, under äldre perioder, har ägt rum en spontan nybildning av organismer ur livlös materie, alltså en uralstring i ordets egentliga mening.

* *
*

För att ställa denna fråga i dess rätta dager måste vi erinra oss, att enligt den Kant-Laplaceska teorin, vars riktighet i våra dagar synes vara mera betryggad än någonsin, vår jord en gång befunnit sig i ett glödande, gasformigt tillstånd samt först så småningom avsvalnat till en sådan temperatur att organismer överhuvudtaget kunde existera på densamma. Då vi naturligtvis ej kunna räkna med övernaturliga skapelseakter, återstå endast två alternativ: antingen har livet en gång uppstått på vår planet, och då naturligtvis genom ombildning av livlös materia, eller också har livet tillförts jorden utifrån, från världsrymden.

Det senare alternativet förefaller ju i förstone ganska äventyrligt, men har det oaktat omfattats med värme av flera framstående naturforskare, bland andra vår berömde landsman Arrhenius. I vetenskaplig form synes denna tankegång, som av allt att döma har mycket gamla anor, först ha framställts av den tyske läkaren H. E. Richter, vilken tycks ha fått uppslaget till sin tankegång genom läsning av Flammarions bok om ett flertal bebodda världar. Efter Richters uppfattning sväva

i världsrymden utomordentligt små livsformer, celler eller grupper av celler, som i händelse de genom meteorer överföras på en bebodd himlakropp, utveckla sig vidare och ge upphov till den växlande mångfalden av djur och växter. Man har gentemot denna teori, vars vetenskapliga berättigande med ett märkligt eftertryck försvarats av lord Kelvin och Helmholtz, med rätta invänt, att en transport av livsfrön genom meteorstenar är otänkbar redan på den grund, att dessa efter sitt inträde i jordatmosfären bli glödande på ytan, — och huru livsfröna skulle kunna ha trängt så djupt in i meteorens inre, att de ej påverkades av glödhettan på ytan, är svårt att förstå. Arrhenius förkastar därför fullkomligt tanken på en transport genom meteorer, men påpekar i stället att det tryck, som solstrålarna utöva, och som — på grund av sin svaghet — först i detta århundrade kunnat experimentellt påvisas, dock är starkt nog för att kunna stöta ut i världsrymden kroppar av så ringa storlek, som vi kunna förutsätta hos åtskilliga bakteriers sporer. Enligt Arrhenius beräkningar skulle sådana från jorden frigjorda och av strålningstrycket drivna livsfrön redan efter tjugo dygn överskrida Mars' bana, Jupiters bana efter åttio dygn och Neptunbanan efter 14 månader; det närmaste solsystemet Alfa Centuari, skulle de nå efter 9,000 år.

Emot möjligheten av en sådan genom strålningstrycket förorsakad transport av livsfrön genom världsrymden, har man invänt, att de ifrågava-

varande sporerna under färden skulle utsättas för en så vittgående uttorkning, en så stark köld och en så intensiv bestrålning med ultraviolett ljus, att var och en av dessa faktorer för sig vore tillräcklig att på kort tid förgöra deras livskraft. Dessa invändningar förefalla synnerligen befogade, då man vet, att världsrymden är ett lufttomt rum, där uttorkningen alltså måste försiggå synnerligen intensivt, och då man betänker, att de av strålningstrycket framdrivna sporerna redan vid passerandet av Neptunbanan utsättas för en köld av mer än 200 grader under noll. Direkta försök ha emellertid visat, att vissa bakteriesporer äga en överraskande motståndskraft både mot uttorkning och köld, så att de t. ex. utan att förlora sin livskraft kunna i flera dygn uthärda en köld av 225 grader under noll. Vad slutligen den ultravioletta bestrålningen angår, så tyckes det icke osannolikt, att just den starka uttorkningen i förening med den intensiva kölden kunde vara i stånd att skydda bakteriesporerna mot den förstörande inverkan, som dessa strålar annars utöva på flertalet bakterier. Dessutom är det, som Arrhenius framhåller, väl tänkbart, att den starka kölden kan verka konserverande på sporernas livskraft, i det att de ämnesomsättningar, som under normala förhållanden småningom medföra grobarhetens förlust, vid dessa låga temperaturer försiggå ytterst långsamt. Då man vet, att en del bakteriesporer under de på vår jordyta rådande förhållandena kunna bevara sin grobarhet i över hundra år,

kan man från biologisk synpunkt svårligen förneka möjligheten av att de i världsrymden kringflygande sporerna skulle kunna bibehålla sin grobarhet i årtusenden.

Nu är det emellertid klart, att frågan om en uralstring ingalunda är brakt ur världen, om vi antaga, att det organiska livet på vår jord utvecklat sig ur livsfrön, som hitförts från andra världskroppar; ty nästa fråga blir, varifrån dessa främmande livsfrön härstamma, och därmed är problemet icke löst, utan förlagt till en annan del av världsalltet. Anhängare av panspermihypotesen, som man kallar denna lära om livets allestädesnärvaro i världsrymden, gå emellertid ett steg vidare och antaga att livet är evigt liksom materien och kraften, och att det är lika meningslöst att forska efter livets ursprung som efter materiens eller rörelsens uppkomst. Enligt denna uppfattning är världsrymden uppfylld av livsfrön, som aldrig uppstått ur den livlösa materien, utan existerar av evighet, och som, när de händelsevis hamna på en beboelig planet, av egen kraft utvecklas vidare till allt högre livsformer. Man skulle kunna förbinda denna teori med Weismann's uppfattning, enligt vilken de encelliga organismerna, hos vilka det ännu icke inträtt någon differentiering i kroppsplasma och könsplasma, äga fysisk odödlighet, så att de visserligen kunna dödas med yttre våld, men däremot ej äro dömda att dö den naturliga döden av ålderdomssvaghet; odödliga väsen tillskriver man ju

gärna en evig föruttillvaro. Emellertid är det att märka, att medan den livlösa materien är oförstörbar, så kunna vi när som helst förstöra levande materie d. v. s. förvandla den till livlös; men bortsett härifrån är själva grundtanken i panspermien, att det i världsrymden, mellan uppstående och förgående solsystem, från evighet till evighet flyga omkring små partiklar bestående av äggviteämnen och fosfatider, i själva verket så monströs, att den bland nutidens biologer torde räkna mycket få anhängare.

* *
*

Så föras vi då åter till det andra alternativet: att livet i sina allra enklaste former en gång har uppstått ur livlös materie, och då finnes intet rimligt skäl för att denna process ej skulle kunna ha ägt rum på *vår* jord lika väl som på någon annan himlakropp. Enligt den Kant-Laplaceska teorien har ju jorden en gång befunnit sig i ett glödande gasformigt tillstånd, och under den långa, årmiljoner varande mellanperiod, under vilken den glödande massan avsvalnade till sin nuvarande temperatur, har det på vår jord rått förhållanden, som vi nu svårligen kunna göra oss reda för i detalj, men som av allt att döma måste ha varit himmelsvitt skilda från de nu rådande. Så mycket synes dock säkert, att en mängd kemiska föreningar, vilkas bildning vi numera endast få bevittna i våra

kemiska laboratorier och fabriker, då kunnat uppstå spontant i naturen. Så t. ex. förena sig kol och kväve i glödhetta till *cyan,* som å ena sidan är den verksamma beståndsdelen i blåsyra, men som därjämte enligt vad nyare undersökningar synas visa, hos många gröna växter är ett förstadium, som kolet och kvävet passera på vägen fram till äggvitebildningen. Utan kännedom om dessa sistnämnda förhållanden har fysiologen Pflüger redan på sjuttiotalet hänvisat på den möjligheten, att cyan, kolväten och andra föreningar, som ingå i äggviteämnena, till att börja med bildats i glödhettan och sedan under den fortgående avsvalningen följt sin naturliga böjelse att förtäta sig till mera sammansatta föreningar, så att slutligen, sedan även vatten och salter kunnat deltaga i omsättningarna, äggviteämnen uppstått. I denna spontana äggvitebildning ser Pflüger livets begynnelse.

Man kan mot denna uppfattning med skäl invända, att en bildning av *äggvita* är en sak, uppkomsten av liv en annan. Det är ju blott en tidsfråga, när det skall lyckas Emil Fischer i Berlin att med konst framställa äggviteämnen, men därifrån och till skapandet av levande organismer är det ju ännu ett långt steg. Den djupa klyfta, som skiljer levande materie från livlös, komme ju att efter en sådan upptäckt kvarstå lika oöverstiglig som förut, och pessimisterna, som proklamera kemiens och fysikens maktlöshet gent emot livets gåtor, skulle ånyo få vatten på sin kvarn.

Och dock torde man redan nu med fog kunna ifrågasätta, om klyftan mellan levande och livlös materie verkligen är så oöverstiglig, som man på många håll vill låta påskina. Ty på samma gång man kommit under fund med, att även de lägsta av oss kända organismerna äga en mycket invecklad struktur, har man även lärt känna ämnen, som med en viss rätt kunna sägas bilda en övergång mellan levande och livlös materie. Det är de s. k. *fermenten.* Man betecknar med detta namn en del ämnen, som ha den märkliga förmågan att kunna påverka andra ämnen i en viss riktning utan att därvid själva undergå någon förändring. Ett i djur- och växtriket mycket utbrett ferment är den s. k. *diastasen,* som förvandlar stärkelse till socker, och som förekommer i växternas blad, i spott, i blod, mjölk o. s. v. Till fermentens grupp hör även den verksamma beståndsdelen i magsaften (pepsinet), som klyver äggviteämnena i enklare beståndsdelar, s. k. peptoner, vidare den redan omnämnda zymasen, som finnes i jästsvamparna och förorsakar sockrets förjäsning till kolsyra och alkohol, samt invertinet, som likaledes produceras av jästsvamparna, och som sönderdelar rörsockret i dess beståndsdelar druvsocker och fruktsocker. Fermenten äga alltså en aktningsvärd grad av *aktivitet,* men äro samtidigt — liksom det levande protoplasmat — ytterst ömtåliga för yttre inverkningar. Vid uppvärmning till 70—80 grader förlora fermenten sin förmåga att påverka andra äm-

nen; samma förstörande inverkan utöva även syror, alkalier, salter av tunga metaller, överhuvudtaget alla ämnen, som äro giftiga för det levande protoplasmat. Härvid är det att märka, att vissa av dessa gifter t. ex. fria från syror i *mycket* utspädd form kunna verka starkt stimulerande på fermenten, så att deras aktivitet mångdubblas; andra ämnen, t. ex. koppar- och kvicksilversalter, kunna verka paralyserande redan vid en koncentration av 1: 100,000 och ännu lägre. Den inneboende *aktiviteten* och den utomordentligt starka *känsligheten* gent emot kemiska inverkningar äro ju egenskaper, som rätt mycket erinra om det levande protoplasmat. Analogien förhöjes emellertid ytterligare därav, att det, enligt vad man på senare åren kunnat konstatera, finns ferment, som äga förmågan att av enklare föreningar *uppbygga* mera sammansatta. Så känner man ferment, som av enkla sockerarter kunna framställa mera komplicerade, andra som av fettsyror och glycerin kunna uppbygga äkta fettarter o. s. v. Av särskilt intresse är att man på senare åren upptäckt ferment, som av relativt enkla föreningar (s. k. aminosyror) kunna uppbygga ett slags äggviteämnen, som man kallar plasteiner; till denna grupp hör bl. a. magsaftens pepsin, som av allt att döma själv är ett äggviteämne. Tänka vi oss nu ett sådant äggviteartat ferment, som är i stånd att av enklare beståndsdelar uppbygga ett med sin egen substans likartat äggviteämne, så stå vi inför ett *något*, som visserligen

icke är en organism, men som dock genom sin förmåga att *assimilera* och *växa* principiellt skiljer sig från livlös materie i vanlig mening. Med andra ord, vi ha här en motsvarighet till de primitiva förstadier, som enligt Nägelis mening måst ha föregått den organismvärld, som vi för närvarande känna.

Måhända är det icke alldeles uteslutet, att sådana övergångsstadier mellan levande och livlös materie, som vi här ponerat, verkligen finnas i naturen, fast de under de på vår planet nu rådande förhållandena ej kunna föra en självständig existens utan äro bundna vid högre organismer. Hos arter av de som prydnadsväxter ofta odlade släktena Abutilon och Ligustrum finner man stundom individer med vitspräckliga blad, och det har visat sig, att om grenar med sådana blad ympas in på buskar med ofläckat grönt bladverk, så frambringar en sådan buske sedermera vitspräckliga blad; med andra ord, vitspräckligheten kan överföras från den ena busken till den andra som vore den en av bakterier framkallad smitta. Detta synes emellertid icke vara fallet, tvärtom tala alla hittills gjorda erfarenheter för, att man här har att göra med ett mystiskt *något*, ett levande smittämne, som *icke* är en formad organism, men dock har förmågan att livnära sig (assimilera) och växa. Måhända står man här verkligen inför ett av dessa livets begynnelsestadier, som numera i allmänhet ej ha några existensbetingelser på vår jord, men som i

undantagsfall ännu leva kvar som inhysingar hos andra högre organismer.

Med dessa antydningar ha vi redan glidit ett gott stycke ut på hypotesernas mark, vilket ju är ursäktligt nog, när man rör sig på ett område, där så mycket är tänkbart, men nästan ingenting vetenskapligt bevisat. Då man emellertid besinnar, att den nutida fysiologien med alla sina stolta erövringar dock är en mycket ung vetenskap, knappt hundra år gammal, så nästan svindlar man vid tanken på de överraskningar, som framtidens fysiologi kan komma att bereda mänskligheten. Men samtidigt inser man också det meningslösa i att av den nutida fysiologiens oförmåga att framställa levande väsen med konst draga negativa slutsatser med hänsyn till framtidens möjligheter härvidlag. Liksom den, som vill bygga ett lokomotiv, icke blott måste äga *järn* till sitt förfogande, utan också känna lokomotivets konstruktion i dess minsta detaljer, så måste man för att bygga upp en organism både kunna framställa äggviteämne, fosfatider o. s. v. och dessutom i grunden känna protoplasmats innersta struktur: ingendera av dessa fordringar förmår fysiologien för närvarande att uppfylla, alla försök att uppbygga en levande cell äro för närvarande från vetenskaplig synpunkt lika fåfänga som om en vilde, som icke känner bruket av metaller, skulle vilja försöka att av rör och lera bygga ett pansarskepp. Eller, för att ingå på en tankegång av fysikern Mach: om vi tänka oss en

vild folkstam på en sådan kulturnivå, att de väl förstå att *släcka,* men ej att med konst *framkalla* eld, så skulle det för en tänkare bland dessa vildar ligga nära till hands att formulera satsen: eld kan endast uppstå av eld. Ungefär i samma läge befinna vi nutidsmänniskor oss gent emot *livet:* vi kunna utsläcka, men ej tända liv, och följaktligen uppstår även hos oss den lärosatsen, att liv endast kan uppstå av liv, fast denna sats i grunden ej är bättre motiverad än vildens: all eld av eld.

Skulle det emellertid en gång lyckas framtidens vetenskap att förvandla livlös materie till levande, så får man dock ej tro att livets gåta därmed vore löst i dess helhet. Ty dels visar sig även den livlösa materien vid närmare analys vara en ganska mystisk substans och något helt annat än den tröga, rumfyllande massa, för vilken man vanligen håller den, dels har det i hela denna framställning hittills endast varit tal om den sida av livet, som vi kunna uppfatta med våra yttre sinnen, och som vi kalla det *fysiska* livet, medan däremot det *psykiska* livet (själslivet) med avsikt lämnats ur räkningen. Att upptaga dessa frågor till behandling skulle emellertid föra oss bort från den exakta naturforskningen och in på psykologiens och filosofiens domäner, vilket vore tämligen omotiverat i en framställning, som endast vill visa, hur våra dagars *naturvetenskap* ställer sig till den vanskliga frågan om livets ursprung.

SPECIALISERINGENS FAROR

I geologiska läroböcker finner man stundom en grafisk framställning av de olika växt- och djurgruppernas uppträdande under de olika geologiska tidsåldrarna. Man ser ormbunkarna symboliserade av ett svart streck, som börjar med en fin udd nere i silurformationen, men blir allt tjockare under devonperioden och under kolperioden når sin största bredd, för att sedan åter avsmalna och som en fin linje genomlöpa trias, jura- och tertiärperioden ända upp till våra dagar. På samma sätt ser man de linjer, som representera barrträden och kottepalmerna, groddjur och reptiler taga sin början i jordens forntid, i perm- och kolperioden, för att under den geologiska medeltiden — trias-, jura- och kritperioden — svälla upp till en betydande tjocklek samt sedan åter krympa ihop och som jämförelsevis smala streck nå upp till nutiden. Däremot symboliseras fåglar och däggdjur samt blomväxterna av linjer, som börja i jordens medeltid,

men sedan med ständigt tilltagande tjocklek genomtränga tertiär- och diluvialperioden fram till modärn tid. I ännu högre grad gäller detta om människans linje, som visserligen börjar betydligt senare, men på grund av sin hastigt tilltagande tjocklek närmast ter sig som en upp- och nervänd pyramid.

Överblickar man emellertid en sådan tabell i dess helhet, och erinrar man sig samtidigt, att det organiska livet på vår jord säkerligen har en framtid av åtskilliga miljoner år att räkna på, så inställer sig lätt nog en fråga av tämligen indiskret natur. Komma de linjer, som symbolisera fåglarna, däggdjuren och människan alltjämt att tillta i tjocklek, eller stundar det även för dem en regressens och förfallets tid lik den, vilken en gång inbröt över groddjur, reptiler och ormbunkar?

Med en viss grad av sannolikhet kunna vi nog redan nu bejaka denna fråga, åtminstone för så vitt den gäller antalet fågel- och däggdjurs*arter* på vår jord. Under historisk tid ha åtskilliga däggdjurs- och fågelarter utrotats, ännu flera ha ytterligt starkt reducerats, så att deras definitiva försvinnande endast är en tidsfråga, men några nya arter, som kunde ersätta de förlorade, ha som bekant ej uppenbarat sig. Och vad människosläktet beträffar, så är ju dess existens, liksom allt levandes, beroende av det ljus och den värme, som solen skänker vår planet, och när detta energiförråd ej längre räcker till för att värma upp vår jord, är även män-

skosläktet dömt att dö kölddöden. Men av allt att döma ligger detta dystra framtidsperspektiv så långt borta, att vi praktiskt taget ej behöva räkna med det.

Men härmed är ej sagt, att icke andra faror kunna hota människosläktets existens. När man överblickar den otaliga mängd av växt- och djurarter, som under gångna geologiska tidsåldrar uppstått och efter en mer eller mindre intensiv blomstring åter spårlöst försvunnit från skådebanan, får man lätt nog det intrycket, att arterna uppstå, blomstra och dö alldeles som individerna; liksom individen till sist dör av ålderdomssvaghet, så tyckas stundom även växt- och djurarterna åldras och dö av inre orsaker, oberoende av yttre förhållanden. Är detta verkligen fallet, så måste även mänskosläktet räkna med den eventualiteten, att det långt innan kölddödens spöke börjat hägra vid horisonten kan inträda ett senilt förfall, som har grund i inre orsaker, och mot vilken framtidens folkhygien kommer att stå lika maktlös som vår egen tids läkekonst gentemot individens död av ålderdomssvaghet. De många både fysiska och psykiska skröpligheter, som man kunnat konstatera hos våra dagars kulturmänniskor, vore i så fall kanske ingenting mindre än början till slutet, de första symptomen av en förestående, allt uppslukande degeneration, vilken komme att sopa bort människosläktet lika grundligt som en gång trilobiter och ammoniter plånats ut från jorden.

Under sådana omständigheter har det onekligen sitt intresse att erfara, vad den exakta vetenskapen för närvarande anser sig *veta* angående de orsaker, som vållat att så många en gång livskraftiga växt- och djurarter under tidernas lopp dött ut.

Det har redan antytts, att *människan* bevisligen spelat en avgörande roll vid dessa djurarters försvinnande. Men i dessa fall är det ju strängt taget icke fråga om en djurarts utdöende, utan om dess *utrotande,* och dessutom är det i stort sett endast den av penningbegär och vinningslystnad drivna kulturmänniskan, som utfört och ännu utför ett sådant förstörelseverk. Under den period, som närmast föregick istiden, fanns det i mellersta Europa en hel rad av ståtliga däggdjur, som numera äro utdöda eller åtminstone försvunna från Europa: elefant, mammut, noshörning, grottbjörn, grottlejon, vildhäst, jättehjort o. s. v.; man har stundom velat ge människan skulden för dessa djurarters försvinnande, men noggranna undersökningar synas med säkerhet ge vid handen, att människan endast i två fall — när det gäller elefanten och noshörningen — *medverkat* som en förstörande faktor, men att i alla dessa fall de avgörande orsakerna varit andra. Om man bortser från de underliga jättefåglarna på Nya Zeeland och Madagaskar, som verkligen synas ha utrotats av infödingarna, gäller det som en allmän regel, att den vilde mannen ej nedlägger mer villebråd än som behövs för att stilla hans hunger, medan där-

emot det systematiska utrotandet av en djurart är den vite mannens privilegium.

Men, kan man med skäl fråga, vilka omständigheter ha då vållat, att alla dessa ståtliga däggdjur, som strax före istiden voro så talrika i Tyskland, Frankrike och England, numera äro fullkomligt utdöda?

Närmast till hands ligger det onekligen att tänka på den starka klimatförändring, som just betecknas av istidens inbrott, och som hade till följd, att hela Nordtyskland ända ner till Leipzig och Halle betäcktes med ett norrifrån kommande islager. Att en sådan sänkning av temperaturen kan bli mycket ödesdiger för en arts bestånd, därpå har man i nyare tid sett mycket slående exempel. År 1879 upptäcktes vid Nya Englands kust inom golvströmmens område en fisk, som fick namnet Lopholatilus chamaeleonticeps, och som förekom i stor mängd i dessa varma farvatten. Genom en rad av häftiga stormar år 1882 drevs detta havsområdes varma vatten åt sidan och ersattes av kallt, vilket hade till följd att bokstavligen miljoner av denna fiskart fröso ihjäl och betäckte havsytan på hundratals kvadratmil. Att arten ej fullkomligt dog ut berodde blott därpå att dess utbredningsområde var något större än det gebit, från vilket det varma vattnet undanträngdes.

I detta fall var emellertid den inträdda temperaturförändringen helt plötslig, medan däremot den med istiden inbrytande klimatförändringen krävde

århundraden och årtusenden för att göra sig gällande. En så långsamt försiggående klimatförsämring kan uppenbarligen bli ödesdiger för sådana djur, vilka som ostronen sitta fastnitade vid havsbottnen, men man har svårt att förstå, varför icke högt utvecklade däggdjur, som äro i stånd till långväga vandringar, kommit sig för att genom emigration söderut undfly den norrifrån hotande kölddöden.

Eget nog synes emellertid det stolta grottlejonet ha varit det enda däggdjur, som genom flykten räddat sig från istidens ödeläggelser. Benämningen *grott*-lejon är egentligen fullkomligt vilseledande: grottlejonet, som var något större än våra dagars lejon, levde liksom detta ett fritt kringströvande liv och valde sina viloställen i täta skogssnår, fördjupningar i högt gräs o. s. v., men sällan eller aldrig i grottor. Att brist på näring ej kan ha varit orsaken till grottlejonets försvinnande från Europa framgår därav, att just de djur, som i främsta rummet utgjorde dess byte: bison, hjort, vildhäst, älg o. s. v. levat kvar långt efter det grottlejonet försvunnit, och lika lite kan man antaga, att den tidens illa beväpnade människa har kunnat göra detta starka rovdjur något avbräck. Det synes därför högst sannolikt, att grottlejonet vid den inträdande klimatförsämringen vandrat mot söder och sydost, och att de lejon, som under historisk tid funnits i Grekland och mindre Asien, och vilkas osedvanliga storlek Aristoteles betonar,

varit direkta avkomlingar av grottlejonet. Efter att av människan ha blivit undanträngt från dessa områden, torde det europeiska grottlejonet sedan ha uppgått i de lejonraser, som ännu i dag äro utbredda i Persien och Arabien.

Helt annorlunda har påtagligen grottbjörnens tragedi gestaltat sig. Ehuru han varit mera storvuxen än vår nutida björn, och ehuru de väldiga huggtänderna betyga, att han kunnat vara en farlig fiende, när han gått anfallsvis tillväga, vittnar dock hans tandbyggnad i övrigt om ett utpräglat vegetariskt levnadssätt. I högre grad än någon annan björnart synes grottbjörnen ha levt på rötter och frukter, liksom även vissa egenheter i skelettbyggnaden karaktärisera honom som en *ovanligt stark specialiserad typ* av björnsläktet. Säkerligen har denna specialisering även sträckt sig till instinktlivet och bidragit att göra honom till den orubblige grottinnevånare, som han förblivit intill det sista. Under långliga tider, då det i mellersta Europa ännu rådde ett varmt klimat, utgjorde de underjordiska hålorna och gångarna säkerligen mycket lämpliga boställen för grottbjörnen, men annorlunda blev förhållandet i den mån den med istiden inbrytande klimatförsämringen gjorde sig gällande. Luften i de mörka gångarna blev då allt råare och kallare, från tak och väggar dröp fukten och samlade sig i stora pussar utan avlopp, så att de en gång så trevna grottgemaken alltmer började likna de kalla och fuktiga källarvåningar,

där en stor del av vår tids storstadsproletariat har sina nattliga gömställen. Och följderna av dessa hälsovådliga bostäder uteblevo icke heller. Såväl i Tyskland som i Frankrike och England har man funnit, att de benlämningar av grottbjörnen, som härröra från hans *sista period*, och som för övrigt äro mycket talrika, nästan alltid bära spår av genomgripande *sjukliga förändringar*. Skeletten visa spår av benbrand, av sjukliga svulster, av gikt och rakitis, och tänderna äro ofta i hög grad angripna av karies. Att sådana sjuklingar skulle kunna slå sig fram i den allt hårdare kampen för tillvaron, som blev en oundviklig följd av istidens inbrott, är icke gärna tänkbart; så till vida ligga orsakerna till grottbjörnens utdöende i tämligen klar dager. Men djupare sett var det icke enbart klimatförsämringen som vållade detta resultat; därtill krävdes också grottbjörnens långt drivna specialisering eller, populärt talat, hans envisa konservatism, som kom honom att hålla fast vid de gamla fädernearvda labyrinterna, även sedan de förvandlats till dödsbringande giftkammare. Därför dog grottbjörnen, som icke kunde vika, en snöplig sotdöd, medan grottlejonet, som tog till flykten, fick leva ett långt och lyckligt liv under Hellas' soliga himmel.

* *
*

Till de märkligaste däggdjur som en gång levat i Europa, men som numera försvunnit från jordytan, hör ovedersägligen mammutdjuret — en väldig elefant med rödbrun päls, som framtill tjocknade till en man, och med kolossala, bågformigt-cirkelformigt uppåtböjda betar. I Europa har mammuten levat samtidigt med grottbjörnen, jättehjorten m. fl. och påtagligen haft en ganska stor utbredning, men sitt egentliga centrum synes den dock, att döma av de oerhört talrika betlämningarna, ha haft i norra Asien; än i dag utgöres en tredjedel av allt elfenben, som kommer i marknaden, av mammutbetar från Sibirien. Länge trodde man, att mammuten liksom den nutida elefanten endast trivdes i ett varmt klimat, och att därför den med istiden inbrytande klimatförsämringen varit en direkt orsak till dess försvinnande; men sedan man i Sibiriens is funnit infrusna mammutdjur, vilkas tjocka päls tydligen varit anpassad för ett relativt kallt klimat, har denna åsikt måst uppgivas, och man har börjat se sig om efter andra förklaringsgrunder till de en gång så talrika mammutdjurens försvinnande.

Att människan skulle ha utrotat mammuten är fullkomligt uteslutet redan på den grund att det just på sådana platser, där lämningarna av mammuten äro som talrikast, saknas varje spår av människan. Däremot synes man numera tämligen allmänt luta åt en uppfattning, enligt vilken även mammuten är ett offer för en alltför långt driven

specialisering, och som i korthet är av följande innebörd.

Det är allmänt känt, att tänderna hos våra vanliga gnagare äro stadda i ständig tillväxt, så att de alltjämt måste nötas av för att icke nå en för ägaren generande eller rent av ödesdiger längd. Denna nötning sker dels genom gnagning mot främmande föremål, dels därigenom att tänderna i underkäken ständigt gnidas mot ett motsvarande par i överkäken. Uteblir denna nötning därigenom att t. ex. en tand i underkäken blivit förstörd, så växer den motsvarande tanden i överkäken ut till abnorma dimensioner, kröker sig bågformigt uppåt, och kan, efter vad erfarenheten visat, borra sig in i gommen. Av principiellt samma beskaffenhet äro nu tänderna hos elefantsläktet, av vilka mammutdjuret är en starkt specialiserad art; liksom gnagartänderna äro även elefantbetarna stadda i en oavbruten tillväxt och kräva en nötning för att icke i bokstavlig mening växa elefanten över huvudet. Normalt synes denna nötning försiggå så, att elefanten under sina vandringar i urskogarna begagnar omväxlande den ena och den andra beten som ett fast stöd, mot vilket han med snabeln bryter av trädgrenar, vilkas blad tjäna honom till föda. Detta utesluter naturligtvis icke att betarne vid givet tillfälle även kunna användas som försvarsvapen, men den dagliga nötningen, som hindrar deras tillväxt utöver en viss längd, kommer av allt att döma till stånd genom gnidningen mot

trädgrenar. Anmärkningsvärt är emellertid, att det på Sumatra lever en elefant, som ej förtär trädens blad och grenar, utan i stället lever på örter och gräs, och dessutom ständigt håller sig på banade vägar i skogen. Denna elefantart har emellertid den egendomliga vanan att under sin frammarsch stöta omväxlande den högra och den vänstra beten i jorden, tydligen för att härigenom åvägabringa den avnötning, som hans afrikanske frände uppnår genom gnidningen mot trädgrenarna.

Om vi efter denna utvikning återvända till mammutdjuret, så vittna redan betarnas kolossala storlek och deras ofta cirkelformigt uppåtsvängda gestalt om att denna jätte åtminstone under den senare perioden av sin existens ej haft tillfälle att på ett effektivt sätt nöta av sina betar. Och även här är det av allt att döma den med istiden inbrytande klimatförsämringen, som varit den avgörande orsaken; de väldiga urskogar, som under den varma perioden ha betäckt jordytan i de trakter av Europa och Asien, där mammuten levde, hade försvunnit och ersatts med glesa barrskogar, vilkas mjuka, vidjelikt eftergivande grenvirke ej kunde ge den nötning som de tropiska trädslagens hårda ved kunde åstadkomma.* Under sådana om-

---

* Att mammutdjurets föda — åtminstone i Sibirien — omedelbart före dess utdöende utgjorts av unga barrträdsskott, framgår därav, att det i munnen på det vid Lenaflodens mynning 1799 anträffade mammutdjuret fanns just sådana skott.

ständigheter växte mammutdjurets betar ut till fullkomligt monströsa bildningar, som på grund av sin storlek och sin tyngd uppenbarligen måste bli ägaren till mera hinder än gagn; man behöver endast kasta en blick på avbildningarne av de mammutskelett, som finnas i våra europeiska museer (särskilt det i Museum f. Völkerkunde i Leipzig), för att genast varsna den oerhörda disproportionen mellan huvudet och de från detta framskjutande betarna. Då nu denna monströsa och i för sig ofördelaktiga utveckling av betarna gjorde sig gällande vid en tidpunkt, då klimatförsämringen samtidigt skärpte kampen för tillvaron högst väsentligt, så synes det ganska sannolikt, att man som Brandes, Hoernes m. fl. antaga, i detta moment har att se en av de avgörande orsakerna till mammutens utdöende; hur denna process sedan i detalj har gestaltat sig på olika punkter av utbredningsområdet, är naturligtvis ej möjligt att avgöra.

Ett öde, påminnande om mammutdjurets, synes ha drabbat den ståtlige jättehjorten, vars väldiga horn, som mätte tre meter mellan spetsarne, gjorde honom till en fruktansvärd motståndare på öppna fältet. I skog kunde emellertid jättehjorten just på grund av sina omfångsrika horn ej röra sig annat än med största svårighet; han uppehöll sig därför huvudsakligen på de öppna platser, som bildades vid inlandsisens avsmältning och när

dessa sedan betäcktes med tätnande skogar, dukade jättehjorten under och dog ut.

Ett annat, kanske ännu tydligare, vittnesbörd om hur ett ursprungligen verkningsfullt anfallsvapen genom alltför stark specialisering slutligen kan vålla sin ägares undergång lämnar *sabeltandens* historia. Sabeltanden eller som den på vetenskapens språk kallas, Machairodus, var ett tigerartat rovdjur, som fått sitt namn av de väldiga hörntänder, vilka likt långa dolkar eller sablar stucko fram ur överkäken, och som än i dag göra ett fruktansvärt intryck. Mindre utpräglade representanter för denna rovdjursfamilj ha levat i Europa samtidigt med de stora däggdjur, varom ovan varit tal, och försvunnit med dem; den mest extrema typen av sabeltandens släkte levde vid ungefär samma tid i Sydamerika. En närmare undersökning av detta djurs tandbyggnad visar emellertid, att den äkta rovdjurstypen — bortsett från de väldiga sabeltänderna — är föga utpräglad, utan ombildad på ett alldeles särskilt sätt. Hos ett rovdjur väntar man en tand- och käkapparat, som är ägnad att fasthålla bytet, slita sönder köttet, knäcka eller eventuellt gnaga av benen, och därför är de vanliga rovdjurens käkapparat i princip byggd som en tång, vars båda halvor med stor precision gripa in i varandra. Detta är däremot icke fallet hos sabeltanden, där underkäken är betydligt kortare än överkäken och där dessutom de sabelformiga, långt ur nosen framstickande hörntän-

derna hindrade käkhalvorna från att bilda en tång efter vanligt rovdjursmönster. Då härtill kommer, att kindtänderna äro små och trubbiga och följaktligen oanvändbara vid köttets sönderslitande, så inses det lätt, att tand- och käkapparaten hos Machairodus måste ha varit anpassad för något särskilt ändamål. Undersöker man nu, vilka djur som företrädesvis kunnat vara den sydamerikanske sabeltandens byte, så fästes uppmärksamheten genast på de väldiga bältdjuren, som utmärkte sig genom ett mer eller mindre fast hudpansar, framför allt de s. k. glyptodonterna. Dessa "sköldpaddor" ibland däggdjuren voro jättestora, 3 meter långa, mycket tungrodda varelser, vilkas klor väl kunde användas att gräva med, men ingalunda till vapen, och som hade sitt enda värn i huden, vars tätt sammanslutande benplattor bildade ett fullkomligt pansar. För att göra ett sådant byte tillgängligt för magen krävdes det andra verktyg än en tång. Ett lejons bett skulle ej ha förmått att öppna pansaret, men väl sabeltänderna hos en Machairodus, om dessa med kraft stöttes genom halsmuskulaturen in i pansaret, ur vilket det sedan med ett kraftigt ryck kunde spränga bort betydande stycken, så att djurets inre, särskilt deras blod, kunde sugas ut av rövaren. Vad som här behövdes, var icke en tång, utan en mejsel; men i samma mån sabeltanden utmejslade sina mord- och inbrottsredskap, i samma mån sökte även de anfallna djuren stärka sina försvarsmedel. Liksom

konkurrensen mellan pansarplattorna å ena sidan och skjutvapen å den andra ständigt måste tendera till att fullkomna båda grupperna, så framkallade det naturliga urvalet å ena sidan hos de förföljda djuren en stegring av pansarbetäckningens effektivitet, å andra sidan en skärpning och förlängning av machairodernas sabeltänder: det ökade försvaret kompenserades genast av en förbättring av anfallsvapen. Men när bältdjuren slutligen dukade under i tävlingskampen och fullkomligt utrotats, då var även rövarnas sista timme slagen. Under jakten på de tröga och till självförsvar oförmögna bältdjuren hade sabeltänderna ej haft något intresse av att utveckla eller ens bibehålla sådana egenskaper, som krävas, när det gäller att uppspåra, smyga sig på, fasthålla och gripa ett byte; för sådana egenskaper hade de ingen användning, och torde följaktligen ej heller ha ägt dem. Å andra sidan lade tandbyggnadens ytterligt långt drivna specialisering hinder i vägen för en ändring med hänsyn till näringsförvärvet. Så kom det sig, att denna den stoltaste av alla rovdjursstammar dog ut, medan de jämnåriga, men mindre specialiserade lejon- och tigersläktena ännu leva kvar.

Om denna uppfattning, som i sin här återgivna formulering först framställts av zoologen Brandes, är riktig, så är tydligen även sabeltandens undergång en process av väsentligt annan art än individens åldrande och död. Även om den individuella döden ytterst har sin grund i den vittgående väv-

nadsdifferentiering, som gör sig gällande hos alla högre organismer, och så till vida även kan sägas bero på en långt driven specialisering, så äro dock de senila symptomen hos en *organism* något helt annat än den styvhet i organisationsformen, som ofta synes vara dödens förebud hos en *art*. Visserligen har man, efter som alla växt- och djurarter en gång i tiden måste ha *uppstått*, all anledning antaga, att de en gång skola *gå under*, men denna undergång kan mycket väl tänkas ske, och sker säkerligen i många fall därigenom, att en art under tidernas lopp *förvandlas* till en annan eller klyves i två nya sidogrenar o. s. v. För ett arternas utdöende på grund av inneboende åldersdomssvaghet synes man, hur plausibel än en sådan process kan te sig, tills datum ej ha funnit något bindande bevis i naturen.

Däremot synes det höjt över allt tvivel att en för långt driven specialisering, som absorberar organismens kraft i en viss riktning och så att säga låser fast arten vid vissa yttre, likaledes starkt specialiserade förhållanden, är mycket farlig och ofta leder till artens undergång. Ja, man torde med skäl kunna uppkasta den frågan, om icke denna lag har sin giltighet även på det plan, där de moderna kulturfolken leva och röra sig i våra dagar. Det är ju helt naturligt, att de kristna kulturstaterna, som ännu icke emanciperat sig från rovdjursmoralen, även i praktiken äro måna om att äga skarpa tänder och klor för att, när det gäller,

effektivt kunna trasa sönder sin nästa och suga hans blod; god rovdjursmoral, god kristen moral, därom är ju ingenting att säga. Men man får i dessa rustningsraseriets dagar allt som oftast det intrycket, att de europeiska kulturfolken, med det ärorika Frankrike i spetsen, äro i begrepp att slå in på den vanskliga utvecklingslinje, på vilken Machairodus en gång nådde fram till att bli det förkroppsligade rovdjursidealet, i stånd att krossa det hårdaste pansar, men hemfallen åt hungersdöden, när de pansrade fienderna blivit besegrade.

ÖVERKULTIVERADE BAKTERIER

Då vid adertonhundraåttiotalets början den asiatiska koleran hotade att från Egypten tränga in över Europa utrustade den franska och den tyska regeringen var sin expedition, som på ort och ställe skulle studera farsoten och om möjligt utforska dess orsaker. Den tyska expeditionen, som stod under ledning av lungsotsbacillens upptäckare, Robert Koch (sent omsider Nobelpristagare), begav sig efter en del förstudier i Egypten till kolerans egentliga hemland, Indien, där det även lyckades Koch att upptäcka den bakterie, som är upphovet till den hemska sjukdomen. Det befanns vara en helt liten, men livligt rörlig bakterie, vanligen uppträdande som bågformigt böjda stavar av $^1/_{500}$ millimeters längd och knappt $^1/_{2000}$ millimeter i bredd. Koch fann denna bakterie ej endast i de sjukas uttömningar, utan också i vissa träskartade vattensamlingar, de s. k. tanks, vilka länge varit ansedda som farliga smittokällor. Med

dricksvattnet eller födan införes bakterien i människokroppen, passerar magsäcken och vandrar in i tarmarna, där den hastigt förökar sig och producerar ett gift, som genom tarmväggen inträngер i kroppens olika delar och där framkallar en våldsam förgiftning — koleraanfallet med alla dess vidriga symptom. Utanför människokroppen lever emellertid kolerabacillen även i vattensamlingar och i jord, dock är det så vitt man vet endast i tropikerna, som den normalt för detta friluftsliv. Däremot är det en lätt sak att med konst odla den farliga bacillen t. ex. i buljong, där den trivs och förökar sig alldeles utmärkt.

I den vetenskapliga världen var man snart nog ense om den utomordentliga vikten av Kochs upptäckt, däremot gjorde sig med hänsyn till vissa detaljfrågor meningsskiljaktigheter gällande. Särskilt hävdade den berömde hygienikern Pettenkofer i München med stort eftertryck, att den av Koch funna bakterien *ensam* ej vore i stånd att förorsaka sjukdomen, utan att det för dennas uppträdande fordrades vissa lokala dispositioner såsom lågt grundvattenstånd, förorening av grundvattnet o. s. v. För att bevisa denna sin åsikt att kolerabacillen ensam ej vore i stånd att framkalla kolera, beslöt Pettenkofer att begagna sig av det gynnsamma tillfälle, som erbjöds under det svåra koleraåret 1892, då farsoten trängde långt in i Västeuropa och bl. a. anställde ohyggliga förödelser i Hamburg. Den 7 oktober nämnda år förtärde Pet-

tenkofer en tesked buljong, innehållande rikliga mängder av levande kolerabaciller, vilka den 30 september isolerats ur uttömningarna från en kolerasjuk i Hamburg. Den 9 oktober på förmiddagen inträdde stark diarrhé, som varade ända till den 15 oktober, då normala förhållanden åter inträdde. Försöket upprepades av Pettenkofers assistent Emmerich, som likaledes förtärde en buljongkultur av levande koleraaspiriller med den påföljd, att han efter 24 timmar överfölls av en ytterst häftig diarrhé med de för koleran karaktäristiska färglösa (risvattensliknande) uttömningarna, men för övrigt utan något häftigare sjukdomssymptom. I denna lyckliga utgång av sina livsfarliga experiment sågo Pettenkofer och Emmerich ett avgörande bevis för riktigheten av sin åsikt, att kolerabacillen ej på egen hand kan komma någon skada åstad: uppenbarligen förefunnes ej i München de lokala dispositioner, som i Hamburg satte bacillen i stånd att utveckla hela sin förödande verksamhet.

Detta resonemang synes ju i förstone synnerligen välgrundat, men i verkligheten torde dock saken ha förhållit sig annorlunda. De baciller, som Pettenkofer och Emmerich förtärde, hade i ungefär en vecka odlats i renkulturer, d. v. s. i närlösningar, som erbjuda dem de bästa möjliga näringsförhållanden (utsökta näringsämnen i riklig mängd), och dessutom äro fullkomligt fria från alla andra organismer, som kunde konkurrera om näringen. Sådana renodlade bakterier befinna sig

alltså i ett verkligt Schlaraffenland, där de utan ringaste ansträngning finna livets överflöd, men denna tillvaro i lyx och lättja medför också i många fall rätt ödesdigra verkningar. I likhet med många andra lägre organismer avsöndra bakterierna, särskilt de som leva parasitiskt i djur- och människokroppen, giftiga ämnen, genom vilka de skydda sig själva och förgöra sina konkurrenter i kampen om tillvaron, liksom jästsvamparna förgifta bakterier och mögelsvampar genom att avsöndra alkohol och liksom vissa mögelsvampar förgöra sin omgivning genom den giftiga oxalsyran. Särskilt för de bakterier, som parasitera i människokroppens vävnader och safter, är förmågan att bilda och avsöndra gifter av stor betydelse som skyddsmedel mot de vita blodkropparna, vilka för deras inkränktare spela ungefär samma roll som en intelligent och vaksam poliskår för den mänskliga förbrytarvärlden. De vita blodkropparna, vilka liksom de röda finnas i blodet, men därjämte även i lymfan, ha nämligen förmågan att uppsöka, uppsluka och förtära inträngda bakterier, och tjänstgöra på detta sätt som ett slags renhållningspolis inom djurkroppen. Å andra sidan kunna bakterierna under för dem gynnsamma omständigheter bli herrar över de vita blodkropparna genom att förgifta dem, och i så fall uppstår inom organismen den specifika sjukdom, vars art betingas av de inträngda bakteriernas natur.

I med konst framställda renkulturer ha nu bak-

terierna icke blott tillräckliga mängder av sina favoriträtter till sin disposition, utan de äro också undandragna den kamp, som de i djur- och människokroppen måste föra med de vita blodkropparna. Och under dessa förhållanden inträffar det märkliga, att bakterierna i många fall upphöra med den giftproduktion, som förut var deras förnämsta vapen i kampen för tillvaron. Med andra ord: från att ha varit livsfarliga parasiter förvandlas de till väsen, lika oförargliga som våra vanliga mögelsvampar, vilka som bekant kunna ställa till åtskilligt förtret i syltburkar o. s. v., men i regel sakna förmågan att innästla sig hos människor och djur. Så har man t. ex. funnit, att den fruktansvärda pestbacillen efter en tids renkultur fullkomligt förlorar sin sjukdomsalstrande förmåga eller *virulens*, som den vetenskapliga termen lyder, men att denna småningom kan återvinnas om bakterien åter ympas in på djur. En liknande förvandling undergår den bakterie, som framkallar lunginflammation (Bac. Pneumoniæ), om den några veckor får leva i renkulturens Schlaraffenland, och i detta fall kan den en gång förlorade virulensen ej återvinnas. Liknande erfarenheter har man gjort med andra sjukdomsalstrande bakterier, t. ex. mjältbrandsbacillen.

Under sådana omständigheter synes det högst sannolikt, att den lyckliga utgången av Pettenkofers och Emmerichs experiment i främsta rummet berott därpå, att de av dem använda bakterierna

förlorat större delen av sin virulens under den vecka, som de odlats i renkultur. Att emellertid även renodlade kolerabaciller stundom kunna utöva en kraftig inverkan, fick Nobelpristagaren Metschnikoff erfara, som efter en upprepning av det Pettenkoferska experimentet fick en fullt typisk kolera och med nöd undgick döden. Utom dessa självförsök har man även att anteckna ofrivilliga infektioner under experiment med renkulturer av kolerabacillen, vilka ofta gestaltat sig synnerligen allvarligt och någon gång medfört döden (assistenten Örzel vid hygieniska institutet i Hamburg).

Dessa erfarenheter rubba emellertid ej den allmänna sanningen, att sjukdomsalstrande bakterier i allmänhet förlora sin virulens, om de längre tid utsättas för renkulturens yppiga och förvekligande levnadssätt, liksom våra kulturväxter mestadels i sina vävnader sakna de kemiska skyddsmedel (garvämnen, bitterämnen o. s. v.), som äro deras vilt växande stamfäders försvarsmedel gentemot de glupska växtätarna. Om emellertid förmågan att alstra sjukdomar genom giftproduktion är en egenskap hos bakterierna, som de förlora, om de längre tid odlas utanför djurkroppen, så borde man med en viss grad av sannolikhet kunna vänta, att även den motsatta proceduren skulle kunna äga rum, så att ursprungligen ofarliga, i jord eller vatten levande, bakterier skulle kunna förvandlas till sjukdomsalstrande giftproducenter. Faktiskt har man också på Pasteurinstitutet lyckats att för-

vandla t. ex. en ursprungligen fullkomligt ofarlig vattenbakterie (Bacterium Megatherium) till en kraftig sjukdomsalstrare genom att med iakttagande av särskilda försiktighetsmått odla den i levande kaniners kroppshålighet, och detta fall är ingalunda enastående. Även dessa försök vittna alltså om, att bakterierna ingalunda äro blinda slösare, när det gäller att producera gift, utan att de på denna punkt förfara ganska ekonomiskt. Naturen är så till vida god, som den sällan gör det onda för det ondas egen skull, utan endast tolererar brottet, när dess skapelser ha bestämt intresse av att bruka gift eller dolk mot varandra. Den blint verkande naturen påminner i detta hänseende rätt mycket om den gudomliga försynen, vars godhet ju är höjd över allt tvivel, men som alltid röjer den mest vidsynta tolerans, när jordens folk tycka sig ha ett bestämt intresse av att förgöra varandra med kanoner och mausergevär.

* *
*

I motsats till de högre växterna, som med sina rötter äro bundna vid jorden och vilkas stänglar endast kunna utföra långsamma krökningsrörelser, äro bakterierna liksom många andra lägre växter i stånd att fritt röra sig i den vätska, där de leva. Betraktar man med ett starkt förstoringsglas en vattendroppe, som innehåller förruttnelsebakterier, så ser man huru bakterierna simma av och an

ungefär som lekande fiskar, men vida nyckfullare i sina rörelser, som för övrigt utföras med tillhjälp av särskilda rörelseorgan, s. k. cilier, vilka verka på samma sätt som åror eller propellrar. I en droppe, som endast innehåller bakterier, tumla dessa omkring utan mål i alla möjliga riktningar, göra plötsligt halt och vända om åt ett annat håll o. s. v. Detta kaotiska virrvar ändras emellertid med ett slag, om man i droppen nedlägger ett litet glasrör, fyllt med buljong: ögonblickligen ila då bakterierna mot rörets mynning, där de bilda en molnliknande ansamling, som därefter inträngер i röret, så att detta på ett par minuter fylles med hundratusental, ja med miljoner av bakterier, som dansa omkring i festmåltidens segerglädje.

Det visar sig alltså, att bakterierna äga ett slags spårsinne, eller om man vill uttrycka sig mera mänskligt, ett smaksinne, som sätter dem i stånd att dirigera sina rörelser i den riktning där de ha utsikt att finna den bästa och rikligaste näringen. Redan bakteriernas förste upptäckare, Leuwenhoek, observerade att de med förkärlek samla sig omkring t. ex. ett flugben och att de överhuvudtaget hade förmågan att på avstånd "vädra" grannskapet av ett näringsämne; emellertid är det först genom den berömde växtfysiologen Pfeffers undersökningar, som hithörande förhållanden blivit närmare studerade och utredda. Tack vare dessa undersökningar vet man numera, att de vanliga förruttnelsebakterierna i allmänhet lockas av alla så-

dana ämnen, som kunna tjäna dem som näring, och i detta hänseende ha förruttnelsebakterierna alldeles samma anspråk som vi människor: äggvita, socker, buljong äro deras favoriträtter, men även koksalt, salpeter och andra mineralsalter utöva en mycket stark dragningskraft på dessa bakterier. Icke minst förvånande är härvidlag den ytterliga skärpa, som bakteriernas smaksinne äger gent emot vissa ämnen, t. ex. koksalt. Om man t. ex. löser 1 gram koksalt i en liter vatten, så förmår vårt smaksinne ej att urskilja saltsmaken i en sådan lösning, medan däremot den vanliga förruttnelsebakterien ännu lockas av en koksaltlösning av en del salt på 100,000 delar vatten; dess smaksinne är alltså i detta fall mer än hundra gånger så känsligt som vårt. Taga vi å andra sidan en saltlösning så stark, att den skulle verka skadligt, så visar det sig, att denna utövar en repellerande (bortstötande) inverkan, så att ej en enda bakterie tränger in i ett rör, som innehåller t. ex. en 10-procentig koksaltlösning. En liknande repulsionsverkan utövar en del giftiga ämnen, t. ex. fria syror och alkalier, samt, gent emot den vanliga förruttnelsebakterien, även alkohol. Försätter man vanlig buljong med 5—10 proc. alkohol, så kan man med mikroskopets hjälp iakttaga ett mycket intressant skådespel, om ett med sådan alkoholhaltig buljong fyllt rör nedlägges i en droppe vatten innehållande förruttnelsebakterier: dessa ila då, lockade av den närande buljongen, fram mot rörmynningen, men

studsa här tillbaka, som hade de stött på en fast vägg, detta beroende på den repellerande inverkan som alkoholen utövar. Så nykterhetsvänliga äro emellertid långt ifrån alla bakterier, tvärtom finns det i sjöar och dammar fullt upp med förruttnelsebakterier, som lidelsefullt älska alkoholen och huvudstupa störta in i rör, även om dessa äro fyllda med så stark sprit, att de på några sekunder dö av akut alkoholförgiftning. I vätskor med lägre alkoholhalt (3—5 proc.) trivas dessa bakterier utmärkt, isynnerhet om de samtidigt få något stabilare näring i form av äggvita.

En underlig typ av dessa spritälskande bakterier finner man inom den grupp, som sedan gammalt kallas svavelbakterier. För dessa märkliga organismer spelar svavelvätet — den giftiga och illaluktande gas, som ger den specifika odören åt ruttna ägg — samma roll som den fasta födan för djuren; liksom dessa vid andningen förbränna socker och äggvita till kolsyra och härigenom erhålla den energi, som är nödig för livsprocessernas regelrätta gång, så förbränna svavelbakterierna svavelvätet till svavelsyra och använda den härvid frigjorda energin som drivkraft för att hålla livsmaskineriet i gång. Och i full överensstämmelse härmed utövar också svavelvätet en synnerligen stark attraktion på dessa bakterier, så att de i stora skaror rusa in i rör, fyllda med svavelvätehaltigt vatten, medan de däremot äro fullkomligt likgiltiga i förhållande till socker, äggvita o. s. v. Gentemot

alkohol, eter, kloral, överhuvudtaget gent emot alla berusnings- och bedövningsmedel visa dessa svavelbakterier en förkärlek, som i sin obehärskade våldsamhet synes lika paradox som den från näringssynpunkt är svår att förstå.

I stort sett gäller det emellertid som regel, att goda näringsämnen utöva en stark attraktion på bakterierna, med andra ord, det existerar en bestämd relation mellan näringsbehovet och spårsinnets utveckling hos dessa organismer. Det är ej heller svårt att inse det stora gagn, som detta spårsinne medför i fria naturen, där näringen i regeln är mycket knappt tilltagen och dessutom ofta ojämt fördelad, så att den måste uppsökas fjärran ifrån. Men detta spårsinne, som icke minst på grund av sin i många fall häpnadsväckande skärpa tyckes vara en i bakteriens väsen inneboende grundegenskap, kan bringas att försvinna på samma sätt som förmågan att producera gifter. De forskare, som närmare sysslat med denna sida av bakteriernas sinnesliv, ha ofta gjort den obehagliga upptäckten, att bakterier, som omedelbart efter infångandet ur det fria visade ett synnerligen fint och rikt utvecklat spårsinne, småningom förlorade detta, när de någon tid hållits i fångenskap. Särskilt har denna spårsinnets avtrubbning gjort sig gällande, då man odlar bakterier i renkulturer med riklig tillgång på goda näringsämnen. Under sådana förhållanden utveckla sig bakterierna synnerligen yppigt, bli kraftiga och korpulenta, men sam-

tidigt har gödkuren på dem en förslöande inverkan, som till sist yttrar sig i spårsinnets fullkomliga förlust. I fria naturen äro sådana överkultiverade bakterier säkerligen i de flesta fall dömda till undergång, ungefär som ett rovdjur utan syn och lukt skulle vara hemfallet åt hungersdöden även i en trakt, som vore nog så rik på villebråd. —

Där ser man verkningarna av det utmärkta Schlaraffenland, varom våra modärna världsförbättrare drömma, skulle säkerligen mången samhällsbevarande fosterlandsvän utropa, om det av en slump förunnats honom att få kännedom om dessa drag ur bakteriernas liv. Hur gripande skulle ej en högerman av professor Kjelléns cert, med stöd av dessa biologiska fakta, kunna utmåla överflödets förbannelse, hur vältaligt skulle han ej kunna skildra, huru ett folk, vars alla individer äro i stånd att ständigt äta sig mätta, icke blott måste förvandlas till en samling värnlösa stackare, oförmögna att försvara sig mot fienden, utan också fullkomligt mista sina sinnens bruk . . .

Ett sådant resonemang skulle säkerligen applåderas på många håll, och dock vore tankegången fullkomligt absurd, redan därför att jämförelsen mellan bakterie och människa bland annat ser bort från det faktum, att den nutida kulturmänniskan lever på ett annat plan än bakterierna — ett överorganiskt plan, som kallas samhälle. Vill man jämföra det mänskliga samhället med något parti ur växtvärlden, så är ett odlat sädesfält den bästa

parallellen: icke svält och vattenbrist, utan gödning, dränering, bortrensning av ogräs och undvikande av för tät sådd är det som framkallar de vackraste skördarna. På sädesfältet nämligen — när det gäller människosläktet — äro dessa enkla medel, av skäl som vi alla känna, ännu knappast prövade.

SVAMPODLANDE VÄXTER

På en av Félicien Rops' underligaste raderingar ser man satan, den onde såningsmannen, skrida fram över länderna som en mörk jättegestalt, vars bredskyggiga hattbrätten smälta samman med de svarta åskmolnen över hans huvud, och som ur sin knotiga hand låter hela fång av naket, skönvuxet människoyngel regna ner över jorden. Underskriften lyder: "Satan semant l'ivraie", vilket vanligen översättes med "satan sående ogräset". Troligt är väl dock, att Rops här tagit ordet *ivraie* i dess djupaste betydelse av *berusande* ogräs, efter som det torde varit få dödlige beskärt att så som han njuta det skönhetsrus, som satans väna barn kunna skänka ett konstnärssinne.

Det ogräs som fransmännen åsyfta med ordet *ivraie* är emellertid ett verkligt gräs, vars rusgivande egenskaper äro så mycket märkligare, som det bland de ungefär 4,000 växtarter, vilka tillsammans bilda gräsens stora familj, visserligen fin-

nas många, som människan tagit i sin tjänst som bröd- och foderväxter, men knappast en enda, som frambringar gifter. Medan till det yttre så oskyldiga växter som vitsippan och ranunkeln i sina blad och stänglar innehålla skarpa och giftiga ämnen, så att örten, krossad färsk, drar blåsor som spanska flugor, om den lägges på huden, äro gräsen så gott som fullkomligt blottade på alla de bittra och giftiga substanser, som göra att så många andra växter lämnas orörda av betande djur. Mot dessa skydda sig gräsen icke genom gift, utan genom dolk, i det att deras blad genom impregnering med kiselsyra stundom bli hårda och vassa i kanten som en kniv, eller också helt enkelt genom den i jorden dolda stamdelens förmåga att ständigt skjuta nya skott, som ersätta de avbetade.

Dock finns det även i vårt land ett gräs eller rättare ett ogräs, som sedan länge är mycket illa beryktat som sjukdomsalstrare hos människor och djur. Det är just fransmännens ivraie som på svenska kallas *dårrepen* (Lolium temulentum), en släkting till det som foderväxt mycket omtyckta rajgräset. Av allt att döma har dårrepen inkommit till Europa samtidigt med våra sädesslag, när dessa en gång från Centralasien vandrade västerut; numera är växten spridd över hela Europa utom det nordligaste, och förekommer i vårt land tämligen allmänt i åkrar bland vårsäden, vid dikeskanter o. s. v. Om dårrepens frön i större mängd komma bland säden, som användes till bröd eller

som malt för framställning av öl och dricka, framkalla de en mängd obehagliga symptom som yrsel och äckel, oredig syn och hörsel, darrning och mattighet i benen eller till och med ett slags magkramp, alltså alla rusets vedervärdigheter utan dess behag. Den kemiska analysen har också visat, att det i dårrepens frön dels finns en giftig alkaloid, dels en icke närmare bestämd substans, som angriper magen.

För femton år sedan upptäckte samtidigt en fransk och en tysk forskare att i dårrepens frön nästan alltid lever en parasitisk svamp, som bildar ett tätt filtveck mellan fröskalet och kärnan, och som dessutom i form av ett glest trådverk genomsätter växtens blad, strån och rotstockar. Svampen bildar aldrig några fortplantningsorgan, men inträngер redan på ett mycket tidigt stadium i blommans fröämne, där det unga embryot inficieras; härigenom blir varje groddplanta, som utvecklar sig på våren, redan från början smittad av svampen, en ny infektion äger, så vitt man vet, aldrig rum. Här föreligger alltså ett utpräglat fall av *ärftlig* samlevnad mellan en parasitisk svamp och en högre växt; och då man även i egyptiska kungagravar jämte vete- och hirsfrön också funnit frön av dårrepen, som varit inficierade med svamp alldeles som i våra dagar, så kan man härav dra den slutsatsen, att den ärftliga samlevnaden mellan dårrepen och dess inhysning existerat i åtminstone fyra tusen år, och att svampen under denna långa

tid fortlevat utan att bilda några som helst fortplantningsorgan, vare sig könlösa eller könsliga.

Emellertid anträffar man stundom, i olika mängd på olika lokaler, enstaka frön eller enstaka individer av dårrepen, som äro fullkomligt fria från svampen. Genom att insamla och kemiskt undersöka större mängder av sådana svampfria frön har man nyligen kunnat visa, att dårrepen själv är fullkomligt oskyldig till de obehag, dess frön vanligen framkalla hos den som förtär dem.

De giftiga ämnena förefinnas endast i den parasitiska svampen, dårrepens egna frön äro lika oskyldiga som alla andra gräsfrön. Samtidigt har man även funnit att svampen äger en märklig egenskap, som gör, att dess samlevnad med gräset-värdplantan knappast kan betecknas enbart som parasitismen. Så väl i växt- som djurkroppen utgöres den levande substansen i främsta rummet av s. k. äggviteämnen, som i sin ordning utom kol, syre och väte, alltid innehålla kväve (ungefär 15 proc.); nu består luften, som vi andas, som bekant till 4/5 av kväve, men hela detta väldiga kväveförråd är fullkomligt oanvändbart på den stora massan av organismerna på vår planet, enär dessa endast kunna upptaga och förarbeta kvävet i bunden form, djuren i form av äggviteämnen och därmed närbesläktade substanser, växterna i form av salpeter o. s. v. Vad djuren och de gröna växterna ej mäkta åstadkomma, det förmå emellertid en del lågt stående färglösa växter, vissa bakterier,

som företrädesvis leva i jorden, och en del svampar, som vegetera på avfallna löv o. s. v.; dessa upptaga och förarbeta luftens kväve till äggvitartade substanser, och vid de kvävebildande organismernas död bli dessa ägviteföreningar disponibla för den övriga växt- och djurvärlden. Den gynnsamma inverkan, som gödning med avfallna och övervintrade löv i regeln medför, beror till stor del på den anriktning med kvävehaltiga ämnen, som de på löven vegeterande svamparna åstadkommit. I en bokskog binder ett kilogram av det avfallna lövet årligen omkring 3 gram luftkväve motsvarande ungefär 20 gram nybildade äggviteföreningar. Då man, som ofta sker, på hösten ur trädgårdar och parker bortför det avfallna lövet, berövar man jorden icke blott de näringsämnen, som ännu finnas kvar i bladen, utan också hela det dyrbara förråd av bundet kväve, som den på löven vegeterande svamp- och bakteriefloran producerar.

Till denna grupp av växter hör även den svamp, som lever i dårrepens strån och frön; den upptar kväve ur luften och av de på detta sätt bildade äggviteämnena avger den en del åt sin värdplanta som ersättning för de socker- och saltmängder, som den roffar åt sig. Dock är den på detta sätt erhållna kvävevinsten ej synnerligen stor, ty vid kultur i kvävefri jord visade det sig, att de svampförande plantorna visserligen förmådde frambringa ungefär lika mycket kväve, som varje planta ursprungligen fått med sig i fröet, men ej

så mycket, att de kunde blomma och sätta frukt. Den för båda parterna fördelaktiga växelverkan, vilken mera som ansats än som genomförd organisation äger rum mellan dårrepen och dess inhysing, har på en annan punkt i växtriket, nämligen i samlivet mellan ärtväxterna och vissa kvävebindande bakterier, nått en utveckling, som sätter de gröna värdarna i stånd att leva, blomma och gå i frukt, även om den jord, vari de växa, ej innehåller något kväve alls. I en sådan jordmån äro sädesslagen och flertalet andra gröna växter dömda att gå under av svält, medan däremot ärtväxterna trivas och frodas förträffligt tack vare de kvävebindande bakterierna, med vilka de tyckas ha ingått en på ömsesidig lojalitet grundad allians. Av det kväve, som bakterierna uppta ur luften, bilda de äggviteartade ämnen, genom vilka ärtväxten täcker sitt kvävebehov, och till gengäld erhåller bakterierna av sin värdplanta dels salter, som upptagits ur jorden och dels socker, som den gröna växten framställt ur luftens kolsyra. För övrigt råder det mellan ärtväxternas samliv med bakterierna och dårrepens med svampen en bestämd skillnad så till vida, som bakterierna äro strängt lokaliserade till *rötterna,* där de inkvarterat sig i små knölformiga uppsvällningar, en slags gallbildningar, om man så vill. Däremot äro blad och blommor och frön bakteriefria, så att varje ung ärtplanta måste inficieras på nytt, vilket sker därigenom att bakterierna ur jorden inträngа i rothå-

ren, varpå de ovannämnda uppsvällningarna bildas. För övrigt är man numera böjd för att räkna dessa bakterier till en särskild grupp, som på grund av sitt växtsätt, sina förgrenade celler m. m. anses bilda en övergångsform till svamparna och därför också kallas svampbakterier (Myhobakterier); en av de mest bekanta representanterna för denna grupp är den vanliga lungsotsbacillen, som numera på vetenskapens språk kallas Myhobakterium tuberculosis.

Liknande uppsvällningar har man på senare åren iakttagit hos rötterna av en del andra växter t. ex. alen och porsen, och även i dessa fall har det visat sig, att man har att göra med bakterieliknande organismer, som ha förmågan att uppsamla och förarbeta luftens kväve, och detta i den grad att t. ex. alen med framgång kan odlas i närlösningar, som äro fullkomligt blottade på bundet kväve och följaktligen odugliga som näringskälla för andra lövträd. Den organism med vilken alen och porsen slutit förbund är av allt att döma en nära släkting till den som sjukdomsalstrare mycket fruktade strålsvampen.

* *
*

Den märkligaste formen av samliv mellan gröna växter och kvävebindande svampbakterier är dock den, som helt nyligen upptäcktes hos några tropiska buskväxter, tillhörande släktena Pavetta

och Psychotria. Här har samlivet mellan den gröna växten och dess inhysing tagit sådana former, att man, åtminstone i förstone, har det intrycket, att den ena parten infångar, tämjer, uppföder och utnyttjar den andra lika rationellt som människosläktet sedan urminnes tider förfar med sina husdjur.

De buskväxter, varom här är fråga, äro tämligen nära släkt med kaffebusken, och bära liksom denna ett vackert skimrande lövverk och vita flockställda blommor. På bladen av dessa buskar finnas små vårtformiga upphöjningar ungefär stora som ett knappnålshuvud, och ofta till ett antal av ungefär femtio på varje blad. För tio år sedan undersöktes dessa bildningar av en tysk botanist, Albrecht Zimmermann, som därvid gjorde den märkliga upptäckten, att vårtornas inre utgöres av håligheter, fyllda med tätt packade, levande bakterier, vilka till sin form rätt mycket påminna om bakterierna i ärtväxternas rotknölar, och liksom dessa vid närmare undersökning visat sig tillhöra svampbakteriernas grupp. Att de för den gröna växten skulle spela samma roll som de rotboende bakterierna för ärtväxten, kunde man ju svårligen ana, men att så verkligen är fallet har för kort tid sedan (1912) visats av en holländsk botanist, von Faber, som även studerat de närmare omständigheterna vid bakteriernas samliv med pavetten. Hos den fullvuxna växten förefinnes svampbakterierna redan i stamspetsarnas knoppar, där de ligga in-

bäddade i ett hartsartat slem, som fyller mellanrummen mellan de unga bladanlagen i knoppen, vilka själva på detta tidiga stadium ännu äro bakteriefria. Nu finns det, som mången torde veta, på undersidan av växternas blad i regel en otalig mängd små, för blotta ögat osynliga, springformiga hål, de s. k. klyvöppningarna, genom vilka luften med sin kolsyra strömmar in i bladens inre medan samtidigt den överflödiga delen av det ur jorden upptagna vattnet strömmar bort i gasform samma väg. Även pavettens blad äga på undersidan miljoner sådana klyvöppningar, men dessutom ett begränsat antal på översidan; och det märkliga är, att dessa på bladets översida befintliga klyvöppningar, som utvecklats långt före de normala (på undersidan), nämligen medan bladen ännu befinna sig inneslutna i knoppen, icke tjänstgöra som ventilationsapparater, utan som inkörsportar, genom vilka bakterierna tränga in i bladets inre. Här uppstår det till att börja med en livlig kamp mellan främlingarna och de gröna bladcellerna, av vilka senare en del upplösas och förstöras; den härigenom uppkomna håligheten fylles med bakterier, och när detta skett, avgränsas den bakteriedödande kaviteten genom en särskild skiljemur gentemot den övriga bladvävnaden och klyvöppningen växer igen, d. v. s. växten tillmurar själv den inkörsport, genom vilken bakterien släpptes in. Att dessa överhuvudtaget tränga in i bladets inre torde bero därpå, att det i den ur-

sprungliga håligheten under klyvöppningen finns ett slemartat ämne som utövar en viss dragningskraft på dem, ungefär som vanliga förruttnelsebakterier lockas in i ett rör, fyllt med buljong eller sockervatten. Av allt att döma avsöndra även pavettens bladceller vissa ämnen, som motverka den förstörande inverkan, bakterierna i början utöva på den gröna bladvävnaden; i varje fall inträder det snart nog ett jämviktsstadium, varunder bakterierna trivas och frodas, men dock hålla sig strängt begränsade till de ursprungligen uppröjda härdarna, vilka för blotta ögat te sig som de ovannämnda vårtformiga upphöjningarna på bladen.

Redan de nu berörda omständigheterna göra det sannolikt, att det mellan pavetten och dess inhyseshjon existerar ett förhållande varav båda draga nytta, och i själva verket har Faber, som ovan antyddes, lyckats fullt exakt bevisa, att så är fallet. För det första har han isolerat bakterierna från den gröna värdplantan och odlat dem i konstgjorda näringslösningar, vilkas sammansättning varit noga kontrollerad: det har då visat sig, att pavettbakterierna — alldeles som ärtväxternas svampbakterier — äga en utpräglad förmåga att upptaga och till äggviteämnen förarbeta luftens kväve. För det andra har Faber kunnat visa, att *bakteriehaltiga* pavetter utveckla sig fullt normalt i en jordmån, som saknar varje spår av salpeter eller andra föreningar, medan däremot *bakteriefria* pavetter, liksom det stora flertalet gröna växter, tyna bort och

dö i ett sådant substrat. Att påvisa detta senare var förenat med stora svårigheter, enär pavetternas frön regelbundet innehålla bakterier i sina inre vävnader, så att de unga groddplantorna redan från början äro infekterade. Genom att utsätta fröna för en temperatur av + 50 gr. under tjugofem minuter lyckades emellertid Faber döda samtliga bakterier utan att förstöra frönas grobarhet, och genom experiment med de på detta sätt erhållna bakteriefria plantorna kunde sedan frågan om bakteriernas betydelse för den gröna växten få sin definitiva lösning.

Onekligen förefinnes det i det nu — i största korthet — skildrade samlivet mellan pavetten och dess kväveskaffare åtskilliga moment, som i förstone synas mycket svårförklarliga från strängt naturvetenskaplig ståndpunkt. Vi tycka det ju vara underligt nog, när vi höra talas om myror, som bedriva en rationell trädgårdsskötsel, men vad är detta mot det konststycke, som pavetten utför, då den infångar, inspärrar, kringgärdar, underhåller, utnyttjar och åt sina avkomlingar testamenterar den främmande organismen. Hur skulle ej Martius och hans meningsfränder, som ännu på 1840-talet tillskrevo växterna odödliga själar, ha jublat, om det blivit dem beskärt att blicka in i pavettens inre och iakttaga alla de fintliga manövrer, genom vilka den gröna buskväxten gör den kvävebindande bakterien till sin gäst för livet för att njuta av hans aldrig sinande förning.

Även i våra dagar finns det naturforskare, som för att förklara sådana företeelser inom den organiska världen, som ännu synas oss gåtfulla, vilja införa icke-materiella (andliga) faktorer, vilka skulle leda organismernas kemiskt-fysiska processer i vissa riktningar, och som av sina upphovsmän vanligen förses med mycket imponerande namn — enteleki, dominanter o. s. v. För en mera jordbunden naturforskning går vägen fram på ett helt annat plan, och med hänsyn till det fall, som här närmast intresserar oss, skulle vi måhända icke finna, men kunna spåra sanningen, om vi närmare gåve akt på det samliv, som existerar mellan ärtväxterna och deras gäster. Man lutar numera, särskilt på grund av prof. Hiltoners undersökningar, tämligen allmänt åt den uppfattningen, att detta samliv ingalunda är ett så idylliskt kamratskap, som man fordom föreställde sig, utan att det tvärtom mellan ärtväxten och dess inhysing existerar en häftig kamp, en strid, som i många fall förblir oavgjord och då för oss ter sig som det "normala" samlivet, men i andra fall, allt efter omständigheterna, leder till än den ena än den andra partens undergång, och då naturligt nog lätt undgår vår uppmärksamhet. Faktiskt har man på senare åren upprepade gånger observerat fall, då de kvävebindande bakterierna som regelrätta parasiter suga ut sina värdar, och å andra sidan har man — särskilt på kväverik jord — iakttagit, att ärtväxten antingen hindrar bakterierna från att tränga in i rötterna,

eller, om de verkligen inträngа, helt enkelt äter upp dem, så att bildningen av de knölformiga bakteriehärdarna uteblir. Mitt emellan dessa båda extrema fall och förbundet med dem genom en hel serie gradationer ligger det stadium varunder båda parterna hålla varandra stången och därunder råna varandra så gott de kunna, men som för den ytlige betraktaren ter sig som idel harmoni, efter som ingen av kontrahenterna har kraft att slå ihjäl den andre. Måhända komma fortsatta forskningar i tropikerna framdeles att visa, att även pavettidyllen i grund och botten är en ständigt oavgjord brottning mellan två dödsfiender, som under tiden bestjäla varandra, — och då vore ju mysteriet förvandlat till en helt naturlig sak, efter som i den organiska naturens rike stöld och strid är det naturligaste av allt.

VÄXTERNAS KÄNSEL

Den enkla folktron, som stundom intuitivt anar vad den exakta forskningen efteråt visar vara verkligt, har även rörande växternas innersta väsen gått vetenskapen i förväg. De indiska gudasagorna och även den gammalindiska lagstiftningen är genomträngd av den uppfattningen, att växterna äro besjälade väsen liksom djuren och samma grundåskådning möter man även i de slaviska och germanska folkens naturpoesi. Renast har måhända denna naturuppfattning fått sitt uttryck hos forntidens greker, som i varje träd anade ett andeväsen, en dryad, och för vilkas fantasi hyasinten och narcissen, lagern och cypressen voro mänskliga väsen, förvandlade till blommor.

Den motsatta åskådningen, som frånkänner växterna varje spår av själsliv, äger även den gamla anor, men har skarpast blivit formulerad av Linné i de historiskt ryktbara satserna:

Stenar *växa*
Plantor växa och *leva*
Djur växa, leva och *förnimma.*

Denna uppfattning, enligt vilken växterna sakna förmågan att förnimma, blev trots enstaka gensagor under mer än ett århundrade den härskande inom vetenskapen. Det var först då man på 1860- och 70-talet började göra växtens livsyttringar till föremål för exakta vetenskapliga undersökningar, som det Linnéanska åskådningssättet småningom undanträngdes av en annan uppfattning, vilken i viss mån kan sägas innebära en återgång till den naiva folktrons ståndpunkt så till vida som den verkligen tillskriver växterna just den förmågan som Linné frånkände dem, nämligen förmågan av sinnesintryck. Huruvida man hos växterna kan tala om en själ, d. v. s. ett medvetande jämförligt med människans och de högre djurens, är en annan fråga, varom meningarna ännu äro delade.

När det gäller att besvara spörsmålet, huruvida vi hos växterna kunna spåra själsliga funktioner, måste vi emellertid lägga märke till en omständighet av principiell betydelse. När vi antaga, att en annan varelse äger vissa själsförmögenheter, så beror detta antagande alltid på vad man med en vetenskaplig term kallar en analogislutledning. Jag är t. ex. övertygad om att min vän X äger en själ av samma natur som min egen, men jag har

aldrig sett eller hört eller känt hans *själ,* jag har endast sett hans kropp utföra vissa rörelser och hört den frambringa vissa ljud, *lika* dem jag själv utför och frambringar, när det i mitt inre försiggår vissa själsliga processer, och av denna likhet drar jag sedan den *slutsatsen,* att det även i min väns kropp bor en själ. När jag tillskriver ett djur, t. ex. en hund, en apa, en elefant, en viss fond av själsförmögenheter, så beror detta på ett liknande analogislut. Direkt förnimmer jag aldrig någon annan själ än min egen, det är alltid på grund av fysiska företeelser, som jag sluter mig till att det finns själsliga existenser utanför mitt eget medvetande.

Gäller det nu att utforska, om och i vad utsträckning växterna äga sinnesförnimmelse och medvetande, så står oss endast en utväg öppen, vi måste pröva, huruvida det hos växterna kan spåras sådana rörelser eller överhuvudtaget sådana livsprocesser, som när de uppträda hos djuren och människan bruka stå i samband med själsliga funktioner.

Låt oss då till att börja med se till, om vi hos växterna kunna påträffa någon motsvarighet till vårt eget *känselsinne.*

En känslighet för mekanisk beröring är efter vad man numera med säkerhet vet, tämligen allmänt utbredd i växtriket, men kanske mest i ögonenfallande hos *klängena,* d. v. s. de skruvformiga trådar, medels vilka gurkväxterna, vinrankan, lukt-

ärten och många andra växter klänga sig fast vid ett stöd för att härigenom utsätta så stor yta av bladen som möjligt för ljuset. På ett mycket tidigt stadium är ett sådant klänge hoprullat som en urfjäder, men längre fram sträcker det och rätar ut sig så att det t. ex. hos gurkväxterna ofta når en längd av 10—15 centimeter. I detta tillstånd är klänget nära nog fullkomligt rakt, men dess övre del beskriver en kretsformigt trevande rörelse, alldeles som sökte det efter ett stöd. Kommer nu klänget i beröring med ett sådant, t. ex. en lagom tjock gren, så inträder en egendomlig reaktion: på själva beröringsstället upphör klänget att växa, men samtidigt ledes härifrån till den motsatta, från stödet bortvända flanken impulser, som föranleda klänget att på denna sida växa betydligt raskare än förut. Följden av denna ojämna tillväxt blir som man vid närmare eftertanke lätt nog inser den, att klänget utför en *krökning* inemot stödet; härigenom komma återigen nya delar av klänget i beröring med grenen, dessa retas på samma sätt och sålunda kommer klänget ganska snart att spiralformigt omslingra stödet. Har detta väl skett, så börjar även den mellan växten och stödet befintliga delen av klänget att rulla ihop sig i spiralformiga vindlingar, så att växten på detta sätt drages närmare stödet och i händelse av stark blåst kan vaja av och an på den korkskruvlikt vridna och därför lätt tänjbara fria delen av klänget. Samtidigt tillväxer klänget i tjocklek,

kraftiga stödjevävnader utbildas i dess inre o. s. v. Helt annorlunda gestaltar sig saken, om klänget misslyckas i sitt trevande efter stöd. I så fall böjer sig klänget, som förut stått rakt upp, nedåt och rullar ihop sig till ett nystan, varpå det slutligen dör bort. — Berör eller riktigare gnider man klänget på en kort sträcka under några sekunder med en fast kropp, t. ex. en blyerts, som sedermera avlägsnas, så utför klänget en krökning, så att det gnidna stället kommer att ligga på krökningens insida; under vackra sommardagar, när temperaturen är hög, sker denna krökning ofta så hastigt, att klängets övre del redan på några minuter bildar en rät vinkel med den nedanför det retade stället befintliga delen. Var den anbragta retningen kraftig, så kan inkrökningen gå ännu längre, men då inget stöd finnes att gripa, tyckes klänget snart nog inse sitt misstag: det börjar att räta ut sig och redan efter ett par timmar står det åter käpprakt, med spetsen beskrivande samma kretsande fångrörelser som förut . . .

Den känslighet för beröring, som är närmaste anledningen till klängenas omslingring av ett stöd, når i vissa fall en ytterlig grad av finhet. Redan Darwin gjorde härvidlag intressanta iakttagelser, som dock förbleknat inför de sagolika erfarenheter, som den tyske botanisten Pfeffer i senare tid gjort med mycket känsliga klängen av en gurkväxt. Som retande föremål använde Pfeffer små stycken av en fin bomullstråd, vilka applicerades på klänget

liksom ryttaren på vågbalken; det visade sig då, att en sådan ryttare, vars vikt endast uppgick till $0,_{0028}$ milligram, på en minut förmådde framkalla en tydlig krökning hos klänget, om den genom ett lindrigt luftdrag sättes i dallrande rörelse. Under sådana omständigheter reagerade klängena ej på en ryttare (av bomullstråd), vars vikt endast utgjorde $0,_{0012}$ milligram, och lika litet åstadkommo de på klänget långsamt framkrypande bladlössen någon synbar retverkan. Emellertid äro dessa klängen betydligt känsligare än människans hud, på vars sensiblaste ställen det behövs en fallande vikt av minst $0,_{002}$ milligram för att framkalla en känselförnimmelse.

Denna utomordentligt fina känslighet för beröring är, särskilt hos klängeväxterna, specialiserad på ett mycket egendomligt sätt. Det är nämligen endast genom beröring med *fasta* kroppar, som klängena föranledas att kröka sig, däremot äro de fullkomligt okänsliga för det tryck, som de kunna utsättas för genom beröring med *vätskor*. Riktar man en fin, men kraftig vattenstråle vinkelrätt mot klängets känsliga del, så försättes det i stark skakning, men av någon krökning förnimmes intet.

En sådan inträder däremot genast om vattnet innehåller uppslammade fasta partiklar, t. ex. små, för blotta ögat osynliga sandkorn. På samma sätt är även *rent* kvicksilver ur stånd att frambringa någon krökning, om det i en fin stråle sprutas på klänget; är kvicksilvret däremot förorenat av

damm, kunna dammkornen räcka till för att frambringa en synbar krökning. Att denna okänslighet gentemot vätskor är av stor betydelse för klängeväxterna, inses lätt, om man betänker, till vilka meningslösa rörelser i motsatt fall en regnskur skulle föranleda klängena.

* *
*

De ovan relaterade förhållandena vittna ju tydligt nog om att växterna äga ett känselsinne, fullt jämförligt med djurens och människans. Redan detta är ju anmärkningsvärt nog, men åtskilligt märkligare ter sig saken, när man i detalj jämför växternas känselsinne med djurens och människans. Det är nu omkring trettio år sedan den svenske fysiologen Blix genom en del sinnrika, men relativt enkla, experiment lyckades visa, att människans hud ingalunda är över hela sin yta känslig för tryck, utan att det i huden finns vissa bestämda punkter (nervapparater), där förnimmelsen av tryck uppstår, och som för övrigt äro tämligen ojämnt fördelade över kroppens olika delar. På samma sätt finns det i klängenas överhud särskilda, konstrikt formade celler, som av allt att döma förmedla klängenas förnimmelse av den mekaniska retningen. En annan överensstämmelse: för att vi människor skola förnimma en beröring fordras det, att *närliggande delar av vår hud skola sammantryckas olika starkt.* I regeln äga nu alla

fasta kroppar kroppar, även de, som för vårt öga te sig fullkomligt glatta, små ojämnheter, som äro tillräckliga för att påverka huden olikformigt, så att det berörda föremålet förnimmes utefter hela sin yta; men sticka vi ner handen i en vätska, t. ex. vatten eller kvicksilver, så känna vi beröringen med vätskan endast vid själva vätskeytan, där en tryckdifferens äger rum. Denna okänslighet för vätsketryck förefinnes, som vi redan sett, ännu starkare utpräglad hos växterna, och även hos dem beror denna okänslighet därpå, att vätskan ej förmår att på närliggande delar av överhuden utöva det olika starka tryck, som kräves för att en retning med ty åtföljande krökningsrörelse skall äga rum.

Ännu en betingelse måste vara uppfylld för att vårt känselsinne skall påverkas: beröringen får icke vara oföränderlig, utan måste *ske i små, tätt på varandra följande stötar.* Detta tyckes stå i strid med den dagliga erfarenheten, då vi ju mycket väl med känseln förnimma en kropp, som vi, efter vad vi tycka, hålla orörlig mellan fingrarna, men vi måste härvidlag komma ihåg, dels att vi alltid darra om än helt litet, dels att blodets lopp genom ådrorna framkallar en viss, om än ytterst svag dallring i hudlagren. Fullkomligt samma förhållande finna vi hos växterna. Placerar man t. ex. en gurkväxt (odlad i kruka) på ett bord, som är fullkomligt skyddat även mot de obetydligaste stötar, och stjälper man för att hindra luftströmningar en glasklocka över växten, så visar det sig

att även en grov garntråd, försiktigt lagd på klänget, ej frambringar den minsta retning. Lyfter man av glasklockan, så att luftdraget kan komma tråden att dallra, så kröker sig klänget ganska snart.

En känslighet av ännu egendomligare art än klängenas förefinnes hos en del snyltväxter, särskilt hos släktet Cuscuta (snarreva), av vilket ett par arter förekomma i Sverge som parasiter på lin, klöver, humle och en del andra växter. Snarrevorna bereda alltså ej själva sin näring, utan stjäla den från andra växter, som de omslingra med sina bladlösa, rödaktiga stjälkar, och i vilkas inre de sända in särskilda sugorgan, s. k. haustorier. Låter man den fria ändan av en sådan Cuscutastjälk komma i beröring med en stav av metall eller elfenben, så slingrar den sig genast omkring staven, men efter någon tid rullar den åter upp sina vindlingar och lämnar det livlösa stödet. Låter man däremot Cuscutastängeln komma i beröring med en levande växt, t. ex. stängeln av en lin- eller klöverplanta, så icke blott omsluter den sin blivande värdplanta i en omfamning för livet, utan sänder även talrika sugrötter in i dess inre. Hos den snyltande snarrevan finns det alltså jämte känslighet för beröring även ett annat sinne, som närmast kan jämföras med vårt eget smaksinne: Cuscutastängeln särskiljer beröringen med en metallstav från beröringen med en klöverstängel lika säkert

som vår tunga skiljer på en kiselsten och en sockerbit.

I själva verket är det numera ett fastslaget faktum, att växterna, så väl de högre som de lägre, äga ett ganska rikt utvecklat sinnesliv, som sätter dem i stånd, att genom bestämda rörelser orientera sig gentemot belysningen, jordens fuktighet och syregashalt, värmestrålning o. s. v. Att det oaktat en så skarpsynt forskare som Linné fullkomligt frånkände växterna förnimmelser och sinnesliv överhuvud, torde dels ha berott på inflytande från Aristoteles, dels och kanske i ännu högre grad därpå, att de högre växternas rörelser i regeln försiggå i ett mycket långsamt tempo. Klängenas rappa rörelser bilda härvid ett tämligen enastående undantag, i stort sett torde man kunna säga, att en stängel, som t. ex. på grund av ensidig belysning utför en krökning, rör sig med en hastighet, som ligger ungefär mitt emellan tim- och minutvisarens. Denna långsamhet beror i sin ordning därpå, att de högre växternas rörelser mestadels äro s. k. tillväxtrörelser, d. v. s. krökningsrörelser, som komma till stånd därigenom att ett växande organ ökar eller minskar tillväxthastigheten utefter den ena flanken, varigenom det uppstår en krökning åt ett visst håll. I sådana fall, där rörelsemekaniken är en annan, såsom t. ex. hos sensitivan, kunna också de retbara bladskaften utföra sina rörelser med en förvånande snabbhet — förvånande därför att den mera erinrar om djurens rörelser än om växternas.

Om vi emellertid, följande en anvisning av Pfeffer, tänka oss en människa, som från sin tidigaste barndom skådat växtvärldens brokiga liv i tusenfaldig förstoring, så skulle en sådan individ säkerligen aldrig kommit att tillskriva växterna den sinnesslöhet, som Aristoteles och Linné tilltrodde dem. Ett sådant öga skulle se hela den myllrande skaran av fritt kringsimmande lägre växter, somliga styrande kurs mot ljuset, andra uppsökande halvskuggan eller skuggan, och bakteriernas snabba rörelser mot ett på avstånd uppdykande flugben skulle te sig som ett motstycke till rovdjurets språng mot ett varmblodigt byte. Ett sådant öga skulle också, såsom mikroskopet faktiskt visar det, se växande rötter och stänglar utföra liksom trevande rörelser, de efter ett stöd kretsande klängena skulle tyckas röra sig lika hastigt som väderkvarnsvingar och hos varje högre växt skulle det varsna raska orienteringsrörelser framkallade genom yttre faktorers retverkan. För en med sådan synförmåga utrustad människa skulle det ha varit en självklar sak att växterna äga sinnesförnimmelser liksom djuren, och den Linnéanska uppfattningen av växterna skulle synts honom lika obegriplig, som om någon ville påstå att en häst saknar syn och hörsel.

GOSSE ELLER FLICKA?

Till de problem, som sedan urminnes tider fängslat icke blott den stora allmänheten, utan också vetenskapsmännens intresse, hör den gamla men ständigt återkommande frågan: gosse eller flicka? Vilka faktorer är det, som bestämma avkommans kön, på vilket stadium sker detta avgörande, och finns det för oss människor någon möjlighet att påverka könsbestämningen i en viss riktning — det är alltsammans frågor, som av lätt insedda skäl varit i hög grad ägnade att stimulera den mänskliga forskningshågen och fantasien. Redan det faktum, att den holländske anatomen Drelincourt på slutet av sextonhundratalet kunde uppräkna icke mindre än 262 olika teorier för könsbestämningen hos människan vittnar ju tydligt nog om detta intresse, men låter samtidigt ana, att det varit tämligen klent beställt med *vetandet* på detta område. Faktiskt är det än i dag så, att vår förmåga att godtyckligt bestämma avkommans kön,

åtminstone för så vitt det gäller människan, praktiskt taget är lika med noll. Däremot har det lyckats våra dagars vetenskapliga forskning att till en viss grad förskaffa sig en inblick i det maskineri, som bestämmer avkommans kön, och därmed är ju alltid något vunnet, om vi också måste vara beredda på att härvidlag ännu länge få stå som åskådare, ur stånd att på minsta sätt ingripa i maskineriets gång.

I själva verket fungerar det maskineri, varom här är fråga, med en förunderlig precision. Visserligen finner man hos olika djur och växtarter stundom mycket stora skiljaktigheter med hänsyn till de båda könens inbördes proportion, men för varje art, eller om vi vilja vara riktigt noga, för varje ras, är detta förhållande märkvärdigt konstant, och kan i regel icke eller åtminstone endast i undantagsfall rubbas genom yttre inverkningar. För människosläktet ställer sig detta relationstal så, att det i Europa på 100 flickebarn födas omkring 106 gossar; alldeles samma könssiffra har ett i Europa tämligen utbrett ogräs, den s. k. bengelörten (Mercurialis annua), där det på 100 honplantor regelbundet komma 106 hanindivider. För negrerna ställer sig däremot förhållandet något annorlunda, på Kuba t. ex. 100: 96,$_{8}$, vilket vill säga att negern i detta hänseende intar en mellanställning mellan flugan (100: 96,$_{0}$) och hästen (100: 98,$_{33}$). En egendomlig extrem finner man hos vissa spindlar, där det på 100 honor kommer ej mindre än 819 hanar,

medan omvänt en del bläckfiskar bestå sig lyxen av 100 honor på 16,, hanar. När det gäller att reglera sina skapade varelsers könsförhållanden tyckes naturen vara lika uppfinningsrik och nyckfull som den bekante mannen, som gör vad som faller honom in; men den en gång givna normen fasthålles sedan med en oeftergivlig stränghet, så mycket anmärkningsvärdare, som det för artens bestånd i många fall ingalunda är nödvändigt, att just den eller den proportionen mellan könen upprätthålles. *

Vill man nu söka få en inblick i de processer, som närmast betinga könsbestämningen, så gäller det i första hand att fastställa *tidpunkten*, vid vilken detta avgörande äger rum. Härvidlag kunna flera möjligheter tänkas, av vilka särskilt två äro värda att tagas närmare i betraktande. Hos de högre djur och växter, om vilka det här är frågan, uppstår som bekant varje ny individ genom en befruktningsakt, d. v. s. genom sammansmältning av en äggcell med ett sädesdjur; man kan nu tänka sig, att könet redan på förhand är bestämt hos endera av könscellerna, antingen så, att hälvten av

---

* Av den vanliga grodan känner man t. ex. tre raser, av vilka en konstant frambringar 13 hanar på 100 honor, en annan 36 hanar på 100 honor, en tredje 48: 100. Likaså känner man av den vanliga hampan 2 raser med högst olika könsproportioner.

Någon skillnad i dessa rasers förmåga att reda sig i kampen för tillvaron synes ej förefinnas.

äggen ha honlig, andra hälften hanlig tendens, medan däremot sädesdjuren i detta fall tänkas vara indifferenta, eller också så, att äggen äro indifferenta, och av sädesdjuren ena hälften äga hanlig, andra hälften honlig tendens. Gemensamt för båda dessa fall är att könsbestämningen tänkes äga rum *före befruktningen*. Man kan emellertid även föreställa sig, att äggcellen och sädesdjur äro i och för sig indifferenta, och att den uppkomne individens kön först bestämmes efter befruktningen, på någon tidpunkt under fosterutvecklingen, varvid avgörandet måste förläggas till utifrån kommande inverkningar. En tredje uppfattning, enligt vilken könet skulle bestämmas i det ögonblick de båda könscellerna sammansmälta, lämnas på grunder, som här ej kunna anföras, numera vanligen ur räkningen.

Av de båda övriga uppfattningarna har den första, enligt vilken könsbestämningen äger rum *före* befruktningen, räknat talrika anhängare, särskilt bland zoologer och gynekologer. Man föreställde sig härvid vanligen saken så, att avgörandet låg hos äggcellerna, av vilka den ena parten hade hanlig, den andra honlig tendens, medan däremot sädesdjuren voro ensartade och betydelselösa för könsbestämningen. Man stödde sig härvidlag särskilt på iakttagelser angående förhållandena hos djur, vilkas ägg kunna utvecklas utan föregående befruktning, partenogenetiskt, som den vetenskapliga termen lyder. Hos vissa kräftdjur, hos phyl-

loxeran o. s. v., bildas dels stora ägg, som ge upphov till honor, dels små, ur vilka det utvecklas hanar, men redan det förhållandet, att en befruktning här ej äger rum, gör att man ej gärna kan tillämpa de från detta område vunna erfarenheterna på djurarter med normal könsfortplantning. Annorlunda tyckes det vara fallet med några iakttagelser, som zoologen Korschelt redan på åttiotalet gjort hos en liten havsmask (Dinophilus apatris) och som tyckes visa att det i honornas äggstockar funnos två slags ägg, dels stora, ovala, dels mindre, runda; båda skulle på vanligt sätt befruktas av hanens sädesdjur och de stora äggen ge upphov till idel honor, de små till idel hanar. Enligt nyare undersökningar (Blard 1911) försiggår emellertid befruktningen hos detta djur på ett betydligt tidigare stadium än man förut trodde, och storleksdifferensen hos äggen gör sig först gällande *efter* befruktningen, vilket ju förändrar saken högst betydligt.

Däremot har man numera tämligen säkra hållpunkter för att i åtminstone vissa fall de hanliga könscellerna (sädesdjuren, hos blomväxterna frömjölskornen) till hälften äga hanlig, till hälften honlig tendens, medan däremot äggcellerna endast äga honlig tendens. Under sådana omständigheter är det givetvis de hanliga elementen, som avgöra könsbestämningen: sammanträffar ett sädesdjur av hanlig tendens med en äggcell, så uppstår en hane, i motsatt fall en hona. Det kön, som fram-

bringar två slags könsceller, kallar man heterogametiskt, det andra homogametiskt.

De avgörande undersökningarna härvidlag ha utförts av den berömde botanisten Correns, vars nyligen (i förening med zoologen Goldschmidt) utgivna arbete om könsbestämningen i djur- och växtriket till stor del ligger till grund för denna uppsats. Correns' försök kunna i korthet refereras sålunda:

Hos det stora flertalet högre växter kan man som bekant ej tala om manliga och kvinnliga individer (hanar och honor), enär varje blomma innehåller såväl hanorgan (ståndare) som honorgan (pistiller), eller om blommorna äro enkönade, han- och honblommor förefinnas hos samma individ. Sådana växter, och dit höra som sagt majoriteten av blomväxterna, kallar man hermafrodita. Motsatsen härtill äro de s. k. tvåbyggarna, hos vilka han- och honblommor sitta på olika stånd, och som ha sina mest kända representanter i humleväxten, poppel, pil, idegran, en, vissa (men icke alla) gurkväxter o. s. v.; endast dessa tvåbyggare, som bland de högre växterna utgöra en helt liten minoritet, kunna härvidlag rimligtvis jämföras med människan och de högre djuren. Nu har Correns genom en serie experiment och en bevisföring, som det skulle bli för vidlyftigt att återge, visat, att de *hermafrodita* växternas könsceller — både frömjölskorn och äggceller — äga en hermafrodit tendens, d. v. s. de sträva var för sig efter att fram-

bringa individer med tvåkönade blommor; här är alltså könscellernas tendens på förhand bekant. Genom att framställa en bastard mellan en hermafrodit blomväxt och en tvåbyggare, borde man, menade Correns, ha utsikt till att komma tvåbyggarens könstendenser på spåren, då ju avkomlingarnas kön lätt kunde fastställas och den ena av föräldrarna, den hermafrodita nämligen, ägde en på förhand bekant könstendens. Experimenten, som utfördes med två gurkväxter, av vilka den ena (Bryonia alba) var hermafrodit, den andra (Bryonia dioica) tvåbyggare, utföllo på följande sätt:

1) Honplantor av tvåbyggargurka, befruktad med pollen av hanplantor från samma art, ge ungefär 50 proc. hanplantor och 50 proc. honplantor.

2) Hermafrodit gurkväxt, befruktat med eget pollen, ger 100 proc. hermafrodita plantor (som ju var att vänta).

3) Honplantor av tvåbyggargurkan, befruktad med frömjöl av den hermafrodita, ger 100 proc. honplantor, idel bastarder.

4) Hermafrodit gurkväxt, befruktad med frömjöl från hanplantor av tvåbyggargurkan, ger 50 proc. hanindivider och 50 proc. honor, idel bastarder.

Man kan sammanfatta detta resultat sålunda: befruktar man den skildkönade växten med frömjöl från den samkönade, så erhåller man idel honor, befruktar man däremot den samkönade ar-

ten med frömjöl från den skildkönade, så erhåller man hälften hanar och hälften honor. Och härav kan man då med Correns dra den slutsatsen, att hos den skildkönade gurkväxten alla honliga könsceller äro sinsemellan lika, medan det måste finnas två slags hanliga könsceller. Honkönet är alltså här homogametiskt, hankönet heterogametiskt. Och hela könsbestämningen blir utan vidare begriplig, om man med Correns går ett steg vidare och antar, att alla honcellerna äga kvinnlig tendens, av hancellerna däremot hälften manlig och hälften kvinnlig, samt att den manliga tendensen alltid segrar över den kvinnliga. Sammanträffar en äggcell med ett kvinnligt stämt sädesdjur, så uppstår en hona, mötas däremot en äggcell och ett manligt sädesdjur, så bildas en hane. Den förra — honan — är alltså till sin inre läggning ensartad, *ren* kvinna, medan mannen däremot är en bastard av kvinnligt och manligt, alltså begåvad med ett plus, som kvinnan saknar.

Detta gäller nu förhållandena hos den skildkönade gurkväxten, och frågan blir då, i vad mån de från detta fall hämtade lärdomarna kunna göra anspråk på allmängiltighet. Vad växterna beträffar, så känner man för närvarande egentligen endast *ett* fall, där experimenten kunna jämföras med de nyss refererade, men de ifrågavarande försöken, som av Correns utförts med växter tillhörande nejlikefamiljen, ha givit alldeles samma resultat som gurkexperimenten. Även från djur-

världen känner man numera en hel rad av fall, där det finns två slags sädesdjur, av vilka det ena slaget vid befruktningen ger upphov till hanar, det andra till honor. Särskilt intressant är att man i många fall, t. ex. hos en del skinnbaggar (Lygreus, Protenor m. fl.) samt hos vissa parasitmaskar och gräshoppor kunnat med mikroskopets hjälp påvisa anatomiska olikheter hos de båda slagen av sädesdjur och med bestämdhet avgöra, vilken sort som ger upphov till hanar, och vilken till honor.

Emellertid har man på senare åren även lärt känna ett icke obetydligt antal fall, där förhållandena tyckas ligga på rakt motsatta viset, så att alla sädesdjuren äro ensartade och *äggen* däremot av två slag, hälften med kvinnlig och hälften med manlig tendens. En del mycket invecklade experiment, som av Doncaster företagits med krusbärsmätaren (Abraxas grossularia), ha givit resultat, som obetingat tala för, att det hos denna fjäril är honan som är heterogametisk, d. v. s. frambringar två slags ägg, medan däremot den homogametiska hanen endast frambringar ett slags sädesdjur. Detta synes även bekräftas därav, att det helt nyligen lyckats en tysk forskare (Seiler) att hos andra fjärilar påvisa två i anatomiskt hänseende åtskiljbara slag av ägg. Till samma typ, hos vilken honan är den rikare naturen, höra även höns och kanariefåglar, och troligen många andra djurgrupper.

Till vilken av dessa båda typer hör nu människosläktet? Liknar människan med hänsyn till

könsbestämningen fjärilen och kanariefågeln, eller tillhör hon samma typ som gurkväxten, nejlikan och skinnbaggarna? Är det kvinnan, som sitter inne med de dubbla möjligheterna, producerar *hon* två slags ägg eller är det mannen, som frambringar två slags sädesdjur? Är kvinnan bastarden, eller bär mannen inom sig både manligt och kvinnligt?

Den allmänna meningen hos de vetenskapsmän, som intensivast sysselsatt sig med dessa problem, är den, att det hos människan är mankönet som är heterogametiskt, kvinnkönet däremot homogametiskt. Enligt detta åskådningssätt frambringar alltså kvinnan endast *ett* slags ägg, mannen däremot två slags sädesdjur, av vilka ena hälften äga manlig, den andra hälften kvinnlig tendens. Till stöd för denna uppfattning anföras direkta iakttagelser, som synas ge vid handen, att man hos människan med mikroskopets hjälp kan iakttaga två slags sädesdjur med olika inre byggnad (Guyer, Winiwater). Riktigheten av dessa observationer har dock från andra håll bestritts, så att denna sida av saken ännu synes något oklar. Däremot har studiet av människans ärftlighetsförhållanden och särskilt aktgivandet på den s. k. könsbegränsade ärftligheten av vissa sjukdomar (färgblindhet, blödarsjuka) lett till resultat, som otvetydligt tala för, att mannen är den avgörande parten med hänsyn till könsbestämningen. För den skapande naturen synes det emellertid i stort sett vara fullkomligt

likgiltigt, om denna roll tillfaller hanen eller honan, efter som hon omväxlande slår in än på den ena än på den andra utvecklingslinjen. Att kvinnan från biologisk synpunkt är en ren, oblandad typ — ren kvinna —, medan mannen däremot är en bastard, ett dubbelväsen av manligt och kvinnligt, är alltså till en viss grad en slump, men en slump av djup och oförgätlig innebörd.

* *
*

De upptäckter, vilka på senare åren gjorts angående arten av det maskineri, som reglerar könsbestämningen hos djur och växter, tyckas i själva verket föga ägnade att uppmuntra till försök att behärska detta maskineri. Om könsbestämningen redan äger rum före befruktningen, om, såsom fallet synes vara hos människan, hälften av sädesdjuren äga hanlig och hälften honlig könstendens, så synas ju utsikterna att kunna förskjuta dessa proportioner vara mycket ringa. Det gällde ju i så fall antingen att påverka själva bildningshärdarne för könscellerna, testiklar och ovarier, eller också att utsätta könsvätskan för en behandling, som skadade det ena slaget av sädesdjur mer än det andra. Sådana ingrepp synas emellertid, åtminstone för närvarande, stöta på hart när oöverstigliga hinder.

Dock känner man redan nu vissa fakta, som med bestämdhet tala för att proportionen mellan könen kan förskjutas genom yttre omständigheter. Det har redan omnämnts i det föregående, att medan hos den europeiska befolkningen det regelbundet kommer 106 gossar på 100 flickebarn, så visa *negrerna* på Kuba könsproportionen 96,, gossar på 100 flickor. I detta fall kunde man emellertid med fog göra *rasskillnaden* ansvarig för olikheten, då vi ju sett, att det av vissa växt- och djurarter förekommer olika raser, som i bemälta hänseende förhålla sig helt olika. Saken kommer emellertid i ett annat ljus, när man av statistiken erfar, att de sociala förhållandena i märkbar grad påverka könsproportionen hos den europeiska befolkningen. Så har t. ex. Punnet kunnat konstatera, att det inom den välsituerade överklassen i London på 100 flickor födas 107,, gossar, hos den fattiga, men barnrika underklassen däremot på 100 flickor endast 101 gossar, en högst avsevärd skillnad som man ser. Barn, födda utom äktenskapet, visa även en tendens i samma riktning som proletärbarnen, i det att proportionen flicka : gosse hos dem ställer sig 100: 104. I båda fallen föreligger alltså ett närmande till det förhållande, som är rådande hos negrerna. Dessa växlingar i könsproportionerna hos den europeiska befolkningen äro av särskilt intresse, enär de påtagligen äro framkallade av *yttre orsaker,* vilka måste vara att finna bland de faktorer, som variera med de sociala för-

hållandena. Här ser det ju nästan ut, som hade vi funnit ett spår, som kunde föra oss vidare genom vildmarken.

Naturligtvis kunde det ligga nära till hands att söka orsaken till skiljaktigheten i den olika *diet,* som föres av över- och underklassen: överklassen är ju som bekant i stort sett köttätare, underklassen däremot lika utpräglad växtätare. Av allt att döma spelar emellertid varken näringen eller värmetillgången någon roll vid den ifrågavarande förskjutningen av könsproportionen; med all sannolikhet är det avgörande momentet att söka på ett helt annat område, i det att den *ålder,* som äggen uppnått, innan de befruktas, i väsentlig mån synes påverka avkommans kön.

Visserligen har det tid efter annan kommit fram uppgifter, som gått ut på, att moderns diet före och under havandeskapet skulle kunna påverka avkommans kön i en viss riktning; dock ha hittills alla sådana uppgifter, för så vitt de rört *människan,* visat sig förhastade, där de ej varit ren bluff. Helt nyligen (1909) har emellertid en italiensk forskare vid namn Russo med bestämdhet uppgivit, att det lyckats honom att förändra könsproportionen hos kaniner genom insprutning med lecithin. Detta ämne är ett slags fosforhaltigt fett, som särskilt rikligt uppträder i nervsubstansen, i hönsägg och överhuvudtaget i djurens ägg. Russo experimenterade med kaniner, hos vilka könsproportionen normalt utgör ungefär 1: 1, men där den efter in-

sprutning av lecithin i blodet förändrades därhän, att det på 26 hanar föddes 40 honor. Förutsatt att dessa uppgifter verkligen äro riktiga är det emellertid tydligt, att den av Russo konstaterade förändringen ej gärna kan andragas som förklaring för den nyss berörda växlingen hos människan, då ju överklassen med all säkerhet förtär betydligt större lecithinmängder än underklassen, och sålunda borde producera ett större antal flickor än underklassen, medan i verkligheten raka motsatsen är fallet.

Ungefär detsamma gäller om temperaturens inverkan på könsproportionen. Av en del synnerligen intressanta experiment, som zoologen Richard Hertwig på senare åren anställt med den ätliga grodan, synes det framgå, att låg temperatur befordrar utvecklingen av *hanar*. Hertwig delade det nyss befruktade äggmaterialet från en groda i två portioner, av vilka den ene fick utveckla sig vid trettio grader, den andra vid femton grader; i förra fallet uppstodo 344 hanar på 319 honor, i senare fallet 260 hanar på 85 honor. Den låga temperaturen framkallade alltså i detta fall en högst betydlig förskjutning till hanarnas förmån. Då underklassens bostäder under vintern äro betydligt kallare än överklassens, skulle man med stöd av dessa experiment närmast vänta ett större gossöverskott hos underklassen, medan ju motsatsen faktiskt äger rum. Temperaturen kan alltså med lika lite skäl som dieten göras ansvarig för den olikhet i

könsproportion, som råder hos den europeiska över- och underklassen.

Däremot har Hertwig på en annan väg erhållit resultat, som på goda grunder torde kunna jämföras med förhållandena hos människan. Genom en serie manipulationer, för vilkas detaljer det i detta samband är överflödigt att redogöra, lät Hertwig en och samma grodhane i fyra olika repriser befrukta äggen hos samma hona, varvid dessa under hela mellantiden stannade kvar i honans livmoder. Medan nu resultatet av den första befruktningsakten blev hanar och honor i ungefär lika proportion, erhölls t. ex. i ett fall av den andra befruktningen som ägde rum 72 timmar senare, 96 hanar och en individ av obestämbart kön. I ett annat fall, då det mellan den första och sista (tredje) befruktningen förflutit 96 timmar, gav den första äggportionen 185 honor och 164 hanar, den andra 20 honor och 30 hanar, den tredje 271 hanar och ej en enda hona. I en tredje försöksserie gav den normala kulturen 58 hanar och 53 honor, den övermogna kulturen 299 hanar, och dessutom en hermafrodit, som på högra sidan var manlig på den vänstra kvinnlig, men ingen enda hona. Av Hertwigs undersökningar, som sedermera fullkomligt bekräftats av ryssen Kuschakewitsch, synes det alltså med säkerhet framgå, att — åtminstone hos grodan — övermogna ägg nästan uteslutande ge upphov till hanlig avkomma.

Huru dessa resultat skola kunna bringas i sam-

klang med de erfarenheter om könsbestämningens maskineri, som relaterats i det föregående, är för närvarande omöjligt att avgöra, redan på den grund, att man ännu ej lyckats utforska, huruvida grodan i likhet med fjärilarna och kanariefågeln frambringar två slags ägg, eller om hon som människan alstrar två slags sädesdjur. Däremot torde de Hertwigska försöksresultaten måhända kunna förklara det överskott av gossar, som födes inom överklassen, enär de sociala förhållandena här kunna tänkas åstadkomma att övermogna ägg oftare befruktas än hos underklassen och negrerna. De senare äro ju sedan gammalt kända för sin starka sinlighet, och för proletärerna med deras glädjelösa tillvaro är ju i många fall könsnjutningen den enda form, under vilken de kunna erfara lustkänslor av intensivare art. Ju tätare samlagen följa på varandra i ett äktenskap, desto mindre blir utsikten till att äggen skola hinna bli övermogna, innan de befruktas, desto mindre också utsikten till att ett överskott av gossebarn skall komma till världen. Härmed stämmer också den av hästuppfödarna gjorda erfarenheten, att om i ett stuteri många ston komma på *en* hingst, antalet manliga föl tilltar, enär i detta fall en del av stona kommer att betäckas relativt sent, så att övermogna ägg komma med i räkningen. I denna omständighet, men ej i hingstens intensivare utnyttjning, skulle alltså orsaken till denna hanliga avkommans tilltagande vara att söka. Naturligtvis

har denna uppfattning, för så vitt det gäller människan, tills vidare endast karaktären av en hypotes, som måhända dock kunde förtjäna att i pojklösa äktenskap användas som arbetshypotes.

Vad som på denna väg kan ernås inom det mänskliga samhället, blev ändå i gynnsammaste fall blott en viss förskjutning till det ena eller andra könets förmån, och en förskjutning som dessutom rätt mycket komme att ha karaktären av ett lotteri. Emellertid förefaller det icke osannolikt, att framtidens vetenskap även härvidlag kan komma att bereda oss stora överraskningar, isynnerhet när man tar hänsyn till de märkliga konststycken, som naturen själv i årtusenden utfört på detta område, men som först nyligen blivit upptäckta av forskningen. Det gäller härvidlag i främsta rummet ett parasitiskt kräftdjur, som angriper krabbor och som på grund av sitt säckliknande yttre kallas Sacculina. Parasiten bor i krabbans inre, där den som en sannskyldig gourmand så gott som uteslutande lever på *rommen*. Det har nu visat sig, att om Sacculina angriper en ung *krabbhane*, som ju normalt aldrig producerar rom, så förvandlas denna genom parasitens inflytande till ett honliknande väsen: klorna bli flera gånger mindre än hos en normal hane, medan samtidigt den hos hanen obetydliga bakkroppen växer ut till ungefär samma mäktighet som hos honan. Och det märkligaste av allt: överlever krabbhanen lyckligt parasitens första angrepp, så antaga hans

könskörtlar delvis honlig karaktär, och börja producera ägg, som Sacculina sedan förtär!

Alldeles samma konststycke utföres i växtriket av en brandsvamp (Ustilago violacea), som lever i skogslysans ståndareknappar, hos vilka hon förtär den för frömjölsbildningen avsedda näringen. Nu är skogslysan en s. k. tvåbyggare, så att vissa individer endast frambringa hanblommor, andra endast honblommor, som sakna ståndare. Angriper nu parasitsvampen en honblomma, så inträffar det märkliga, att den inträngande snyltgästen förmår blomman att ändra kön, så att några små förkrympta ståndaranlag börja tillväxa och utbildas till normala ståndare, som svampen sedan suger ut alldeles som Sacculina förtär den rom som hon tvungit krabbhanen att producera.

Frågar man nu genom vilka medel dessa parasiter kunna åstadkomma en så genomgripande förändring av sina värdar, så synes allt tala för att detta sker på kemisk väg, i det att parasiten avsöndrar ett eller kanske flera ämnen, som ha förmågan att på detta sätt ändra utvecklingens gång. I förstone kan det måhända tyckas som vore en sådan förklaring blott ägnad att göra saken ännu gåtfullare: ett ämne som har förmågan att förvandla en man till en kvinna, synes ju mera tillhöra den svarta magin än den moderna vetenskapen. Emellertid har fysiologin på sista tiden gjort oss bekanta med fakta, som härvidlag tala ett tämligen tydligt språk. Skär man t. ex. bort könskört-

larna på en några veckor gammal marsvinshane, så inträda alla de hämningar i den normala utvecklingen, som äro utmärkande för en kastrat; men ympas en av de utskurna körtlarna in i djurets ryggmuskulatur, så utvecklas djuret fullt normalt, könsorganet uppnår vanlig storlek och form, könsdriften inställer sig med normal styrka o. s. v. I den transplanterade sädeskörteln uppstår emellertid i detta fall inga sädesdjur, enär den cellvävnad, som normalt alstrar dessa, tvinar bort; en del andra celler stanna emellertid kvar i oskadat skick, och dessa avsöndra vissa ämnen, som gå över i blodet och sedan stimulera organismen till att utbilda den manliga typen. Skär man på en några veckor gammal marsvinshane bort sädeskörtlarna och inympar man sedan i bukhålan äggstockar utskurna från en hona, så antar marsvinshanen under utvecklingens lopp feminina karaktärer, blir icke blott till den yttre kroppsformen o. s. v. fullkomligt lik en hona, utan även till sin själsläggning, så att han, om detta uttryck kan försvaras, koketterar inför hanarne, som ej äro i stånd att skilja den transformerade kamraten från en vanlig hona. Även här åstadkommes omvandlingen med säkerhet av ämnen, som avsöndras från äggstockarna och gå över i blodet, fast dessa ämnens natur ännu är höljd i dunkel. Sacculina och parasitsvampen ha emellertid kommit hemligheten på spåren, de producera själva dessa mystiska substanser och verkställa med deras hjälp den om-

vandling som den modärna vetenskapen endast kan åstadkomma genom djupgående operativa ingrepp, som kräva de subtilaste försiktighetsmått.

På denna väg skulle man ju även kunna tänka sig möjligheten att ingripa i människans könsbestämning. Helt nyligen har det lyckats professor Abderhalden att genom biologisk blodundersökning fastställa havandeskap redan på ett mycket tidigt stadium och det torde blott vara en tidsfråga, när det skall lyckas att med liknande metoder långt i förväg utforska vad kön det i moderlivet befintliga fostret har. Måhända skulle man då även genom insprutning av vissa ämnen kunna ändra den en gång inslagna utvecklingens gång, så att man efter behag kunde bestämma det blivande barnets kön. Odelat tilltalande synes emellertid icke ett sådant framtidsperspektiv; ängsliga sinnen, som i en dylik upptäckt skulle vilja se en omstörtning av världsordningen, torde man emellertid kunna lugna med Correns' försäkran, att den inblick, som vi på senare åren fått i könsbestämningens väsen, icke har närmat, utan snarare avlägsnat oss från detta mål.

GAMMAL OCH NY MAGI

Den gamla sanningen, att kulturens utveckling ej förlöper i en rak linje, utan i en uppåtgående spiral, så att ett utvecklingsstadium, som passerats, åter genomlöpes, fast på ett högre plan, tyckes stundom skymta fram även på det vetenskapliga området. Den modärna bakteriologin anses ju med rätta för en av den nutida vetenskapens värdefullaste landvinningar, och dock finner man redan hos de gamla babylonierna åskådningar rörande sjukdomarnas orsaker o. s. v., som visa märkliga beröringspunkter med vår tids vetenskapliga uppfattning av dessa ting. Att en mängd sjukdomar, särskilt de smittosamma, förorsakas av livsfientliga väsen, s. k. dämoner, som utifrån på ett eller annat sätt komma in i människan, är en urgammal tro, som kan spåras flera årtusenden tillbaka i tiden och än i dag förefinnes hos många naturfolk. Tron på dämonerna som sjukdomsalstrare var vid vår tideräknings början särskilt utbredd bland folken i Medelhavstrakterna. Man föreställde sig att dä-

monerna funnos snart sagt över allt, i luften, i vattnet, i jorden, och att de inkommo i människan med maten, samt ofta lämnade henne samman med exkrementen, varför avträdesplatser gemenligen stodo i rop som tummelplatser för dämonerna. Men dessutom trodde man, att dämonerna, som ursprungligen föreställdes fullt kroppsligt, tack vare den utomordentliga finheten hos sin kroppssubstans, ägde förmågan att tränga in i organismen direkt genom huden eller med den inandade luften. Osökt kommer man här att tänka på våra modärna bakterier, och denna idéassociation löper vidare, när man hör, att de gamle babylonierna som det säkraste medel mot dämonerna (bakterierna) anbefallde tvagningar med rent vatten och sträng renlighet över huvud, samt i särskilt kritiska sjukdomsfall rening genom eld. När de sjukdomsalstrande dämonerna längre fram alltmera förandligades och personifierades, började man även att bekämpa dem med andliga vapen, d. v. s. med besvärjelser; särskilt under kristendomens tre första århundraden spelade djävulsbesvärjelsen en ytterst viktig roll, enär lyckade kurer, som utförts i Jesu namn, ägde stor förmåga att vinna proselyter för kristendomen. Även djävulsbesvärjelsen har på det modärnt-vetenskapliga planet en viss motsvarighet i *hypnotismen,* som visserligen ofta missbrukas av charlatáner, men vars helande kraft gent emot vissa sjukdomar numera är höjd över allt tvivel.

Ett annat område!

Hos de flesta naturfolk är det en allmänt utbredd tro, att man kan förena sig med ett annat väsen — ett djur, en människa, en gud — genom att *äta* detta väsen eller åtminstone förtära stycken av detsamma. Vilden tror än i dag, att han får den vite mannens klokhet och trollkraft genom att äta upp honom, och att han får gudomlig kraft och makt om han äter gudakött. I en gammal egyptisk text skildras, huru den nya faraon låter sina tjänare fånga de gamla gudarna med kastlina, låter koka dem i stora kittlar, varpå konungen förtär dem, de stora gudarne till frukost, de medelstora till middag, de små till aftonvard, och härigenom blir delaktig av gudarnas trollkraft och odödlighet: "han åt varje guds visdom", heter det ordagrant. En besläktad tankegång återfinnes i gamla testamentet, då det där berättas att Hezekiel måste *äta* en gudomlig bok, innan han kan uppträda som profet. Karaktäristiskt är annars, att vissa andliga egenskaper äro bundna till bestämda organ: i en gammal-grekisk dikt uppmanas den enögde cyklopen att äta Odysseus tunga för att därigenom få dennes vältalighet; den som äter en hundtunga, kommer att skälla som en hund, men den som äter bladen av lagern, Apollos träd, blir siare eller skald. På samma sätt åt man i den kristna församlingen Kristi odödliga lekamen och blod, och trodde sig därigenom erhålla odödlighet, syndernas förlåtelse o. s. v.; denna primitiva magi återfinnes

än i dag i de kristnas religionsbruk, om också delvis i något förandligad form.

Vad som i dessa föreställningssätt synes oss nutidsmänniskor orimligt och motbjudande är tron på möjligheten att *genom rent fysiska medel förvärva andliga — intellektuella och moraliska — egenskaper.* Vi finna det alldeles i sin ordning, när den ursprungligen stammande Demosthenes genom sin egen viljekraft småningom utbildar sig till Greklands främste talare, men tanken att en obildad barbar skulle kunna förvärva Demosthenes vältalighet genom att förtära hans tunga synes oss löjlig och absurd. Och dock har den modärna vetenskapen även på detta område till en viss grad rehabiliterat den gamla vidskepelsen, då den visat, att förtärandet av vissa kroppsdelar kan återskänka talförmågan och sunda förnuftet åt personer, som förut saknat dessa förmögenheter.

I Alperna och Pyrenéerna förekomma flerstädes trånga bergsdalar, där befolkningen på ett sorgligt sätt faller i ögonen genom den stora procent *kretiner* och halvkretiner, som den hyser inom sig. Ordet kretin, som i våra bygder närmast har karaktären av ett okvädinsord liktydigt med idiot, är egentligen benämningen på de beklagansvärda individer, som allt sedan födelsen varit hemsökta av den ödesdigra sjukdom, som kallas kretinism och som på det fysiska området yttrar sig i tillväxtens avstannande, oregelbundenheter i förbeningsprocessen, ofullständig utbildning av könsorganen,

fjällig hud utan svettavsöndring, och på det andliga som en ofta till fullkomlig idioti stegrad nedsättning av själsförmögenheterna. Genom sitt anskrämliga yttre göra dessa små impotenta dvärgar — de nå aldrig en höjd över en meter, ett mycket sorgligt intryck, som icke minskas därav, att den extrema sjukdomstypen genom en serie mellanformer (halvkretiner o. s. v.) övergår i den normala befolkningen, vars konstitution i kretinrika trakter i regeln även lämnar åtskilligt övrigt att önska. Då man betänker att det enbart i Frankrike finns omkring 120,000 kretiner, så förstår man lätt kretinproblemets betydelse för folkhälsan.

Vad orsakerna till den hemska sjukdomen beträffar, så synes den närmast bero på störningar i sköldkörtelns verksamhet, vilka i sin ordning framkallats genom dricksvattnets beskaffenhet. Man känner i Frankrike och Schweiz ett flertal sådana brunnar, vilkas vatten framkallar kretinartade sjukdomssymptom till och med hos djur, och som enligt de gamles åskådningssätt sålunda skulle vara inpyrt med fördärvbringande dämoner. Av allt att döma äro dämonerna även i detta fall bakterier, fast av så ytterligt små dimensioner, att de passera även mycket fina filtra. Sedan någon tid vet man emellertid, att kretinismen i många fall kan botas, om de sjuka få *äta* sköldkörtelsubstans i färsk eller torkad form: då inträffa, enligt vad läkarna samstämmigt intyga, formliga underverk, skelettet börjar växa, huden blir normal, könsdrif-

ten inställer sig, och i den förut djuriskt förmörkade själen tändes förnuftets låga. För att vidmakthålla detta hälsotillstånd är det emellertid nödvändigt att ideligen förtära sköldkörtelsubstans; underlåtes detta för någon tid, sjunker hela den nyupprättade personligheten ner i det djuriska tillståndet på nytt. Då det av lätt begripliga skäl ej är möjligt att servera de sjuka mänsklig sköldkörtelsubstans, har man för detta ändamål måst vända sig till djurvärlden, och eget nog är det ett i den kristligt religiösa föreställningsvärlden mycket populärt djur, *lammet*, som man företrädesvis offrar för att erhålla den frälsande substansen.

Naturligtvis äro dessa resultat, praktiskt taget, synnerligen glädjande, men för den mänskliga självkänslan ligger det dock något förödmjukande i den tanken, att en människosjäl kan väckas till liv medels inälvorna från ett oskäligt djur. I detta fall är dock det gynnsamma resultatet ägnat att fullkomligt rättfärdiga den väg, varpå det nås. Men det finns andra fall, då man på rent fysisk väg lyckats omvandla den individuella utvecklingen ända därhän, att ett väsen, som av naturen varit bestämt att utveckla sig till man, tvingas att i stället antaga kvinnlig kroppsform och kvinnlig själ. Det är visserligen tillsvidare endast marsvin och råttor, som man lyckats snedvrida på detta sätt, men från teoretisk synpunkt äro dessa resultat nog så innehållsrika.

Dessa försök, som nyligen (1912) utförts av ös-

terrikaren Steinach, ha bestått däri, att unga 2—3 veckor gamla marsvinshanar kastrerats, d. v. s. berövats sina könskörtlar, i vilka ju normalt sädesdjuren alstras; därpå har bukhålan skurits upp, och i denna har insytts äggstockar, som skurits ut från en ungefär lika gammal marsvinshona. I många fall har nu operationen lyckats, så att äggstockarna vuxit fast, och i den främmande omgivningen utvecklats till normal storlek och funktionsduglighet. Följden härav har blivit, att de på detta sätt behandlade djuren, som ursprungligen varit hankön, alltmer och mer börjat antaga en kvinnlig karaktär, så att de bestämt skilt sig icke blott från normala hanar, utan också från vanliga kastrater. Hos de förra är könsorganet (hos råttor) mellan 10—15 millimeter långt, hos kastraterna uppnår det sällan en längd över 3 mm., men hos detta djur, som kastrerats, men därpå fått äggstockar inympade, förvandlas det hanliga könsorganet till ett honligt och utvecklas som en typisk klitoris. Samtidigt antar skelettet och hela kroppsformen kvinnlig karaktär, brösten utvecklas och erhålla samma form och inre byggnad som hos honorna samt avsöndra en mjölkliknande vätska; hårbeklädnaden blir glatt och sidenartad som hos honorna, medan den är grov och fällartad hos hanarna och kastraterna. Dessutom undergår djurets drift- och instiktliv en fullkomlig omstämning i de feminerade djuren, — så kallar Steinach de med äggstockar ympade kastraterna, — de visa gentemot hanarna samma

koketterande svansrörelser, samma avvärjande åtbörder som normala honor, och upptända i lika hög grad som dessa hanarnas könsbegär. Hela djurets själsläggning, som av naturen varit ämnad att bli manlig, har genom det operativa ingreppet snedvridits därhän, att en kvinnosjäl har uppstått.

Det kan svårligen med fog betvivlas, att sådana försök skulle kunna med framgång utföras på högre djur och, teoretiskt taget, även på människan. Teoretiskt taget, ty i våra modärna kultursamhällen förbjuda ju experiment av det sistnämnda slaget sig själva. Men i gamla tider — vilka underbara dubbelväsen skulle ej en Nero eller en Caligula ha låtit sina magier skapa om *de* på sin tid vetat vad Steinachs experiment lärt *oss* 1912! Det känns nästan lugnt att veta, att forskningens frihet inte är alldeles obegränsad; ty av naturen är vetenskapen visserligen en välsignelserik undergörare, men i dåligt sällskap skulle måhända även han kunna demoraliseras till en trollkarl, vars svartkonster kunde vålla mycken oreda bland människors barn.

SÖMNENS PROBLEM

En av Napoleons biografer berättar att kejsaren under slaget vid Wagram, när han ansåg bataljen i det närmaste vunnen, stigit av sin häst och omvärvd av kanondundret lagt sig att sova på en björnhud; när han efter en kvarts timmas sömn åter slog upp ögonen, såg han sig omgiven av en krets av adjutanter som från slagfältets alla kanter avgåvo gynnsamma rapporter.

Denna anekdot är ganska belysande icke blott för geniets utan också för sömnens psykologi. Att trötthet i regeln framkallar sömn är en så djupt rotad föreställning, att man för dess skull länge förbisett och ännu gärna förbiser att det fordras en viss *kraft* för att sova, och att sömnen ingalunda är den dödens bleke broder, vartill man velat göra honom, utan tvärtom en pånyttfödare i ordets djupaste mening. Redan Schopenhauer har med genial skarpblick insett detta och gått den modärna fysiologien i förväg genom att med eftertryck be-

tona, hurusom sömnen icke är ett rent negativt tillstånd, ett blott pauserande i hjärnverksamheten, utan att den också har en positiv karaktär, som vållar att allt för stor trötthet eller sjuklig svaghet gör det omöjligt för oss att gripa fatt sömnen, capere somnum, som romarna uttryckte det.

Då Schopenhauer skrev detta hade man i den medicinska världen i allmänhet en uppfattning om sömnens natur, som än i dag har vidsträckt spridning i lekmannakretsar, men som är fullkomligt oriktig: man trodde nämligen att under sömnen den rent vegetativa livsverksamheten (matsmältningen, tillväxten, andningen o. s. v.) dominerade, medan i det vakna tillståndet dessa processer trängdes i bakgrunden av den animala livsverksamheten (sinnesförnimmelser, tankeverksamhet, målmedvetna rörelser o. s. v.). Att dessa senare livsprocesser högst väsentligt reduceras under sömnen är ju ett fakum, men detsamma gäller även en hel rad av andra funktioner, som man sedan gammalt betecknar som vegetativa, framför allt de inre körtlarnas avsöndringsverksamhet. Redan under insomnandet avstannar tårsekretionen, så att ögonlocken bli torra — därför gnuggar man sig vid uppvaknandet i ögonen för att få tåravsöndringen i gång och bli kvitt den oangenäma torrhetskänslan. Likaledes pausera spottkörtlarna under sömnen; den härav uppkommande torrheten i munnen är det som hos barn föranleder deras ljudliga smackningar under sömnen, medan man däremot hos

sovande sällan eller aldrig iakttar sväljningsrörelser, efter som ingen vätska finns att svälja ner. Även näsans slemhinnor upphöra under sömnen med sin avsöndring, så att till och med den mest frenetiska snuva avstannar, så snart patienten faller i sömn. Även matsmältningsarbetet synes, så väl vad tarmrörelserna som avsöndringarna beträffar, hämmas under sömnen; härav kommer det sig, att t. ex. en svår diarrhé avstannar, när patienten lyckas falla i sömn, för att efter uppvaknandet åter gripa in på nytt. Likaså synes det som om mjölkkörtlarna och njurarna inställa eller hämma sin verksamhet under sömnen, medan däremot motsatsen gäller för de på kroppens yttersida befintliga svettkörtlarna, vilkas rikliga produktion under sömnen är allbekant.

Bortsett från det sistnämnda fallet se vi alltså, att en mängd organ, vilkas verksamhet normalt försiggår oberoende av vår vilja och vårt medvetna själsliv överhuvudtaget, inställa eller hämma sin verksamhet under sömnen. Andra livsprocesser, t. ex. andningen, synas under sömnen försiggå med alldeles samma intensitet som under det vakna tillståndet, för så vitt man då befinner sig i vila och ej genom kroppsliga ansträngningar kommer kolsyreproduktionen att stiga.

Vad som emellertid ger det sovande tillståndet dess karaktäristiska prägel är i främsta rummet avstannande av muskelverksamheten och det medvetna själslivet. Musklerna, som under vaket till-

stånd äro spända, bli efter insomnandet slappa och förlora all sin spänning; denna process fortgår vanligen uppifrån och ner, så att först ögonlocken och ansiktsmusklerna, därefter armarna och till sist bål- och benmuskulaturen slappar av. Snarkandet är ett sådant slapphetssymptom, som uppstår därigenom att de muskler, som annars hålla veka gommen utspänd, slappna av, så att den utströmmande andningsluften sätter gomseglet i en fladdrande rörelse.

Att den medvetna själsverksamheten är upphävd under sömnen är ju en lika viktig som banal erfarenhet, men härmed är ej sagt, att varje form av hjärnverksamhet upphört hos den sovande. Visserligen är sömnen ett tillstånd, varunder organismen avkopplar de medvetna förbindelserna med yttervärlden, vilka i vaket tillstånd förmedlas genom syn, hörsel, känsel o. s. v.; sömnen är nämligen det stadium, då den genom det psykiska arbetet slitna nervsubstansen åter uppbygges, och för att detta reparationsarbete må försiggå så ostört som möjligt, stänger organismen portarna utåt. ungefär som trafiken stoppas, när nya järnvägsskenor läggas in. Men å andra sidan kräver naturligtvis självbevarelsedriften, att organismen ej alltför skoningslöst prisges åt de faror, varmed kampen för tillvaron hotar allt levande, och som säkerligen skulle bli övermäktiga, om sömnen verkligen vore det förlamningstillstånd, vartill somliga velat göra den. Man behöver ju, säger en för-

skare på detta område (Trömner), endast betrakta en sovande, helst en ung och livskraftig person, och ge akt på, hur han även i djupaste sömn ändrar ett läge, som han finner obekvämt, hur han drar över sig täcket, om han blottas, och till och med stoppar fast det, för att inse att även den sovandes hjärna och sinnesorgan äro i stånd till vissa prestationer, vilka äro lika ändamålsenliga som den vaknes handlingar. Mycket egendomligare äro ofta de relationer, som existera mellan den sovandes *ljud*-förnimmelser och de idéassociationer, som förbinda sig med ljudet ifråga. Då man t. ex. hör att en hustru till en i Indien stationerad missionär brukade sova lugnt och ostört mitt under de fruktansvärda åskväder som gå fram över dessa trakter, men däremot ögonblickligen väcktes av det svagaste skri, som hennes i vaggan liggande barn gav ifrån sig, så kan man svårligen undgå att häri se ett vittnesbörd om en hjärnverksamhet under sömnen; ehuru naturligtvis av helt annan art än den i vaket tillstånd. Ganska belysande äro på detta dunkla område en del försök som O. Vogt företagit för att utröna sovande personers förmåga att uppfatta vad som försiggår i deras närmaste omgivning. I ett sjukrum, där flera personer lågo försänkta i djupaste sömn, företog Vogt en del manipulationer, flyttade stolar, hällde i vattenglas o. s. v., och utfrågade sedan på morgonen personerna ifråga om nattens upplevelser. I vaket tillstånd erinrade sig ingen något; men när Vogt hypnotise-

rat dem, och sedan utsatte dem för samma förhör, visade det sig, att flera kunde uppge vad som under natten hänt i sjukrummet. Under sömnen hade alltså vissa på sinnesintryck baserade erfarenheter magasinerats i hjärnan, men icke i det vakna medvetandet utan i det undermedvetna, ur vilket de trädde fram när det normala medvetandet genom hypnosen eliminerats bort. Även förmågan att vakna på en bestämd tid, som hos somliga personer är synnerligen utpräglad, är ett tämligen tydligt vittnesbörd om att det under sömnen kan pågå en hjärnverksamhet, som vårt medvetna jag ej har någon direkt känning eller erinring av.

De nu antydda formerna av hjärnverksamhet kullstöta naturligtvis icke, utan bekräfta den allmänna sanningen, att sömnen i stort sett är ett vilostadium, under vilket den normala själsverksamheten pauserar just för att reparationsarbetet inom nervsubstansen skall kunna fortgå så jämt och ostört som möjligt. Denna process, varigenom den slitna nervsubstansen åter försättes i fullgott skick, får icke förblandas med matsmältningsprocessen, genom vilken äggvita, fett och socker införas i blod- och lymfbanorna eller eventuellt avlagras som reservnäring; detta arbete sker huvudsakligen om dagen och i vaket tillstånd. Under sömnen är det däremot som dessa i blod och lymfa införda råämnen förarbetas och omformas därhän, att de kunna införlivas i den aktiva nervsubstansen. Långt ifrån att vara ett tillstånd av förlam-

ning eller overksamhet är sömnen tvärtom en återuppbyggandets period, vilken liksom alla positiva prestationer kräver en viss kraft. Härav förklaras dels det välbekanta faktum, att alltför långt driven uttröttning gärna vållar sömnlöshet, dels de ödesdigra symptom, som i regeln inställa sig, när organismen med våld hindras från att sova. Belysande härvidlag är utgången av ett experiment, som en fru von Manaceïne utförde med 10 unga hundar, som hon utan att tillfoga dem något våld hindrade från att sova: efter fem dagar voro fyra av hundarna döda, och de övriga så utmattade att de ej kunde räddas till livet. Under de sista timmarna hade deras kroppstemperatur fallit med 4—5,, grader, och antalet blodkroppar hade sjunkit med mer än hälften; av kroppsvikten hade de däremot endast förlorat omkring 10 proc., medan en svältande hund kan förlora 50 procent av sin vikt, innan han dör. Den ostyriga jaktfalken kan man göra tam och foglig genom att i tre dygn hindra honom från att sova; en liknande metod användes än i dag i Kina gent emot förbrytare, dock väl mera som straff än som förbättringsmedel.

Med den uppfattning man numera hyser om sömnen som en form av aktiv verksamhet, förbinder sig helt naturligt den frågan, om det icke inom organismen ges ett särskilt organ, som utsänder sömngivande impulser, vilka avkoppla förbindelserna med yttervärlden. I själva verket synes man numera i fackmännens krets luta åt den uppfatt-

ningen, att det hos människan och de högre djuren finnes ett särskilt sömncentrum eller sömnorgan, ehuru det naturligtvis stöter på stora svårigheter att med bestämdhet ange detta organs lokalisation. Att ryggmärgen härvidlag är utesluten, framgår med säkerhet därav, att även de svåraste ryggmärgsstörningar ej ha någon inverkan på sömnförmågan. Närmast tillhands låge ju onekligen att tänka på stora hjärnan, vilken ju är sätet för de högre själsförmögenheterna, som pausera under sömnen. Men denna uppfattning vederlägges direkt av de erfarenheter, som man gjort med en hund, på vilken man opererat bort stora hjärnan, och som i flera år överlevt denna operation: hos detta djur, som naturligt nog försattes i ett tillstånd av djupaste slöhet, omväxla efter operationen sömn och vaka alldeles på samma sätt som hos en normal hund; vid uppvaknandet rätar han upp sig, sträcker på sig en smula och börjar att löpa. På samma sätt förhåller det sig med vissa själssjuka människor, nämligen idioter och paralytici; de sova gott och regelbundet, trots det att hjärnintelligensen är fullkomligt förstörd. Allt detta talar för att stora hjärnan endast spelar en *passiv* roll vid sömnen, och att de aktiva sömnimpulserna utgå från annat håll. Flera forskare, bland andra Trömner, vars arbete om sömnen ligger till grund för denna framställning, hålla för sannolikt, att detta centrum är att söka i förlängda märgen, närmare bestämt i de s. k. synhögarna, som då skulle vara det

organ, genom vars verksamhet de senoriska förbindelserna med yttervärlden avkopplas.

Frågar man nu, genom vilka faktorer sömnorganet drives att periodvis aktivt ingripa i organismens verksamhet, så synas dessa vara av flera slag. I främsta rummet trötthetskänslan, som direkt driver sömnorganet att reagera, därjämte även själva tanken på sömn, som kan verka suggestivt, dessutom kemiska ämnen (sulfonal, veronal o. s. v.) samt slutligen elektriska retningar och extrema temperaturer (så väl stark köld som hög värme disponera till sömn). En närmare inblick i dessa faktorers verkningssätt fattas oss emellertid ännu, liksom överhuvudtaget tillvaron av ett särskilt sömnorgan ännu måste anses vara obevisad, om också högst sannolik.

Ett steg längre i samma riktning som den normala sömnen är de varmblodiga djurens vintersömn, som kännetecknas därav, att kroppstemperaturen sjunker starkt, stundom ända ner till noll, att hjärtat och pulsen nästan står stilla o. s. v.; vid uppvaknandet av vintersömnen stiger temperaturen mycket hastigt, hos en flädermus t. ex. på en kvarts timme från 11 till 33 grader o. s. v. Även hos människan kan man spåra ansatser till en sådan vintersömn, då t. ex. bönderna i Sydryssland under missväxtvintrar tillbringa flera månader till sängs och därvid sova så mycket som möjligt.

Principiellt skild från sömnen, såväl den normala som vintersömnen, är däremot den av alko-

hol, kloroform och andra bedövningsmedel framkallade *narkosen*. Visserligen finnes en påtaglig och ganska betecknande likhet med sömnen så till vida som medvetandet är borta och rörelseförmågan upphävd; men sömnen representerar, som vi redan hört, företrädesvis ett uppbyggande stadium, medan däremot den medvetslöshet, som framgår ur narkosen, av allt att döma beror på att nervsubstansen desorganiseras genom alkoholens eller kloroformens inverkan; denna skadegörelse av nervsubstansen synes sedan kunna verka retande på sömncentrum, så att narkosen småningom övergår i normal sömn. Narkosen kan därför med skäl sägas förtjäna den benämningen, som man med orätt givit sömnen: ett psykologiskt självmord. Från denna synpunkt skulle man kunna uppfatta ruset i dess olika faser som ett starkt koncentrerat eller rättare sagt starkt förkortat levnadslopp: först en ungdomlig, högt stegrad livskänsla med visioner av nya himlar och en ny jord — och så narkosens nattsvarta medvetslöshet. Ungdom och död — ett vackert program för en skönhetstörstande livskonstnär; skada blott, att mannaåldern hoppas över.

ALKOHOL OCH ÄDELFETT

I en av Fakir Fallstaffs skrifter, om vi ej missminna oss "En var sin egen professor" läser man följande dialog mellan den allvetande fakiren och hans lärjunge, den kunskapstörstande generallöjtnanten: "Har ni någonsin sett en berusad?" — "Ja, en gång." — "Var då?" — "Inne i Indien." — "Alldeles riktigt!" — Föga anade väl fakiren, när han för tjugo år sedan nedskrev dessa rader, att hans drömda perspektiv en gång skulle kunna tangera verkligheten och det i gamla Sverge kanske komme att randas en dag, då invånarna måste resa till främmande länder för att med egna ögon skåda en berusad persons egenheter. Den dagen är ju ännu icke kommen: men med tanke på det betydelsefulla faktum, att i dessa förbudsväntans yttersta tider även de mest högakademiska libationer allt mera börja präglas av ett eskatologiskt moment, kan det måhända vara skäl, att medan saken ännu är i någon mån aktuell, söka besvara frågan: vad

sker, rent fysiologiskt sett, när en person berusar sig? Beror den livlighet i tal och handling, som måttliga alkoholdoser i regeln medföra, på en faktiskt stegrad livsverksamhet eller därpå, att vissa hämmande moment blivit förlamade genom alkoholens inverkan? Är den medvetslöshet, som karaktäriserar rusets yttersta stadium, närmast att jämföra med den naturliga sömnen, eller är ruset, som andra påstå, ett temporärt självmord?

Om vi efter teologiskt mönster rådfråga den inre erfarenheten, så tyckes det nästan vara en självklar sak, att det expansiva välbefinnande, som ett glas bourgogne ofta kan åstadkomma, ej gärna kan bero på några av alkoholen framkallade förlamningsprocesser i vår organism. I samma riktning gå våra yttre sinnens vittnesbörd, när vi t. ex. observera de livliga gester, varmed en annars flegmatisk person ovanpå en god festmiddag ger uttryck åt sin för tillfället kanske spirituella konversation. Men att skenet, både det inre och det yttre, härvidlag *kan* bedraga, därpå tyda med bestämdhet vissa erfarenheter från den experimentella fysiologin. Sköldpaddan är som bekant under normala omständigheter en mycket flegmatisk natur; men opererar man bort en del av hjärnan, de s. k. synloberna, så förvandlas den tröga varelsen med ett slag till en energisk fotgängare, som spatserar utan återvändo, vilket förklaras därav, att från det borttagna nervcentrat förut utgingo hämmande impulser, som

reglerade extremiteternas rörelser. Även hos andra djur, t. ex. hundar, har det efter borttagandet av vissa hjärnpartier uppträtt mycket egendomliga rörelsefenomen, som synas bero därpå, att ett bromsande nervcentrum förstörts. Från teoretisk synpunkt vore det ju då icke otänkbart, att alkoholen, som i större mängder faktiskt verkar förlamande på muskelverksamhet och tankeliv, redan i mindre doser gjorde vissa reglerande hämningscentra i organismen overksamma.

I själva verket har också en sådan uppfattning av alkoholens verkan som berusningsmedel framställts av flera nutida forskare t. ex. Schmiedeberg, Bunge m. fl. Enligt detta åskådningssätt beror den livligare konversationen efter spritförtäring endast därpå, att självkritiken och andra hämmande moment paralyserats av alkoholen, soldatens ökade mod härrör endast därav, att han ej ser farorna, ansiktets rodnad och den ökade blodtillströmningen till huden i allmänhet beror på en förlamning av kärlmuskulaturen o. s. v. Denna uppfattning, som Bunge drivit till sin spets med satsen: "alkohol har över huvud taget endast förlamande verkan", är säkerligen oriktig, åtminstone när det gäller inverkan av små alkoholmängder. Så t. ex. har det visat sig, att vissa mikroskopiska, fritt kringsimmande smådjur, de s. k. toffeldjuren, öka sin rörelsehastighet med 13—14 proc., när de simma i vatten, som innehåller små mängder alkohol. Likaså har man gjort den iakttagelsen, att små kräft-

djur, som normalt äro likgiltiga för ljuset eller rent av ljusskygga, genom inverkan av alkohol förvandlades till ljusälskande varelser, som i stora skaror styra kosan mot den starkast upplysta delen av försökskärlet. Under sådana omständigheter kan man ej gärna förneka möjligheten av att alkoholen även kan inverka direkt stimulerande på det mänskliga nervsystemets celler, om det också kan vara svårt nog, att på experimentell väg lämna avgörande bevis härför. Dock synas viktiga skäl tala för att den stegring av andningen, som alkoholen regelbundet framkallar hos människan, och som kan vara ganska betydlig — ett stort glas sherry drev i ett konkret fall upp andningsstorleken från 3 till 5,4 liter luft pr tidsenhet — verkligen beror på en stimulerande inverkan på det s. k. andningscentrum i förlängda märgen. I allmänhet synes man numera i fackmannakretsar ge företräde åt den uppfattningen, enligt vilken alkoholens verkningar på nervcentra äro av sammansatt art, ej endast hämning och förlamning, utan även retning (stimulering), varjämte den slutliga effekten också påverkas av en rubbning i det sätt, på vilket de olika nervcentra samarbeta (Thunberg). Vid den akuta förgiftningen med större alkoholdoser försvinna de stimulerande momenten, och de förlamande inverkningarna, som enbart dominera, framkalla då det tillstånd, som är känt under namnet *narkos*, och som bland annat är utmärkt av fullkomlig medvetslöshet.

Ett sådant tillstånd kan som bekant framkallas icke blott genom alkohol, utan också, och i flera fall vida säkrare, genom andra ämnen, t. ex. kloroform, eter, kloral o. s. v. Genom att undersöka de egenskaper som äro gemensamma för alla de olika ämnen, vilka äga narkotiserande (bedövande) kraft, har man till en viss grad kunnat bilda sig en föreställning om det sätt, varpå dessa ämnen påverka nervsystemet. Särskilt genom de klassiska undersökningar, som utförts av professor Overton (numera i Lund) har det blivit fastslaget, att alla ämnen med narkotiserande egenskaper äga förmåga att lätt och hastigt tränga in i de levande cellerna, och om tillfälle erbjuder sig lika lätt vandra ut igen. Detta beror i sin ordning av allt att döma på den omständigheten, att alla dessa ämnen visserligen äro mer eller mindre lösliga i vatten, men i allmänhet vida lättlösligare i fett och fettliknande substanser. Nu synas de levande cellernas hudlager, som avgör, huruvida ett ämne kan inträngа i cellen eller ej, alltid vara impregnerat med fettartade ämnen, visserligen icke fett i vanlig mening, utan s. k. ädelfett, som jämte kol, syre och väte även innehåller fosfor och kväve och som över huvud taget äro vida mera komplicerat byggda än de vanliga fetten, vilka liksom sockret endast bestå av kol, syre och väte. Av dessa ädelfett äro de viktigaste *lecithinet,* som bl. a. förekommer i hönsäggets gula, i musklerna och kanske även i hjärnan hos högre djur, samt *kephalinet,* som framför allt

förekommer i hjärnan. Sannolikt är, att alla levande celler innehålla större eller mindre mängder dylika ädelfett, säkert är emellertid att *hjärnan* är exceptionellt rik på dessa ämnen: den torkade hjärnsubstansen består endast till omkring $^1/_3$ av äggviteämnen, däremot till $^2/_3$ av fettliknande substanser, bland vilka särskilt märkas lecithin (15 proc.) och kephalin (11 proc. av hela torrsubstansen).

Den omständigheten, att hjärnsubstansen är särskilt rik på ädelfett och därmed besläktade ämnen, som äga stor benägenhet att uppsuga kloroform, eter, alkohol och andra narkotiserande substanser, är i första hand orsaken till att dessa ämnen med påtaglig förkärlek anhopa sig just i hjärnans celler. Så t. ex. fann man hos en med kloroform bedövad hund i blodet $0{,}_{015}$ proc. kloroform, i hjärnan däremot $0{,}_{042}$ proc., alltså nära tre gånger så mycket: hos en person, som avlidit efter att ha druckit ut $^3/_4$ liter absint, innehöll blodet (24 timmar efter döden) $0{,}_{88}$ proc., levern $0{,}_{21}$ proc. och hjärnan $0{,}_{47}$ proc. alkohol. När de narkotiserande ämnena (alkohol, kloroform, eter o. s. v.) till en viss mängd uppsugits av cellernas ädelfett, förändras dessa senares fysikaliska beskaffenhet därhän, att de antingen ej själva kunna fullgöra sina normala funktioner inom cellen eller också verka störande på andra cellbeståndsdelars funktioner. Det är dessa funktionsrubbningar, som ge sig tillkänna i form av upphävd rörelseförmåga, medvetslöshet och an-

dra yttringar, som äro karaktäristiska för den fullständiga narkosen. Den närmare beskaffenheten av dessa funktionsrubbningar synes ännu ej vara säkert fastställd; enligt Verworn och hans skola skulle dessa rubbningar bestå däri, att de narkotiserande cellerna förlorat förmågan att upptaga syrgas och sålunda ej kunde andas, narkosen skulle alltså kunna sägas vara liktydig med en temporär kvävning. Riktigheten av denna uppfattning bestrides emellertid från flera håll, så att frågan för närvarande synes vara öppen.

Att det emellertid existerar ett bestämt samband mellan bedövningsmedelns verkningssätt och cellernas (eller vävnadernas) halt av ädelfett, därför tala, utom de redan av Overton upptäckta lagbundenheterna, flera erfarenheter av senare datum. Så har man funnit, att de inre organen hos hundar, som under längre tid — ett år och mera — erhållit berusande alkoholdoser, förete en märkbar minskning av lecithin och andra ädelfett; härvid var förlusten i de olika organen mycket växlande, endast $1{,}_{34}$ proc. i lungan, $3{,}_{18}$ proc. i mjälten, $2{,}_{74}$ proc. i levern, men i hjärnan en förlust av hela 11 proc.! Vidare har man funnit att *blodets* halt av ädelfett betydligt ökas under en narkos, framkallad av kloroform, eter eller alkohol, och man förmodar, att denna blodets ökade fetthalt åtminstone delvis härstammar från det centrala nervsystemet.

Av stort intresse är nu det förhållandet, att man genom *insprutning* av lecithin högst väsentligt kan

höja ett djurs motståndskraft mot de narkotiska ämnenas berusande (och bedövande) *inverkan.* Redan för ett par år sedan meddelade en tysk forskare (Norking) den märkliga iakttagelsen, att hundar, kattor och råttor, som antingen intravenöst eller subkutant injicierats med lecithinlösning, och sedan fått konsumera betydande mängder eter, kloroform, kloral o. s. v., fingo betydligt kortvarigare och lättare narkos än lecithinfria kontrolldjur, som erhållit samma mängd narkotikum; hos lecithindjuren uteblevo även de obehagliga efterverkningar, som annars inställa sig efter t. ex. en kloroformnarkos. Dessa uppgifter ha till fullo bekräftats genom undersökningar, som helt nyligen publicerats av en annan forskare (Hanschmidt), vars försöksdjur huvudsakligen utgjorts av kaniner. Även här visade det sig regelbundet, att en förutgående lecithininjektion i hög grad nedsatte verkningarna av en efterföljande narkotisering med alkohol, kloral o. s. v. I en försöksserie med alkohol t. ex. varade ruset hos lecithindjuren i medeltal endast 1 timme och 40 minuter och inträdde dessutom betydligt senare än hos kontrolldjuren, hos vilka verkan av samma alkoholdos varade 4 timmar och 40 minuter. I en försöksserie med kloral sovo de lecithinfria kontrolldjuren i genomsnitt 3 timmar och 54 minuter, de lecithinbehandlade endast 1 timme och 47 minuter, varvid är att märka att av 9 lecithindjur tre alls icke insomnade, ehuru de erhållit alldeles samma kloraldos som de

övriga. Några olägenheter av lecithininjektionen som sådan förspordes aldrig.

Onekligen äro dessa resultat synnerligen intressanta från vetenskaplig synpunkt. Huruvida de kunna få någon betydelse för praktiken är väl för närvarande omöjligt att förutsäga, ehuru det ju för mången torde ligga nära till hands att i anslutning till dessa upptäckter drömma ljusa drömmar om den tid, då en man med självaktning aldrig komme att göra ett allvarligt menat restaurantbesök utan att förut genom en grundlig lecithininjektion ha säkrat sig såväl mot den direkta narkosen som dess efterverkningar. Hos förbudsvänner med starkt idealistisk läggning skulle väl sådana profylaktiska åtgärder upptända samma sedliga harm, som det på sin tid väckte hos troende kristna, när man genom åskledare ville hindra guds vredes blixt att slå ner.

Emellertid har man på allra sista tiden gjort erfarenheter med ett annat ädelfett, vilket kanske kommer att få en mera universell användning. I en uppsats, som bär titeln "Är det möjligt, att stegra hjärnans halt av fosfatider?" och som publicerats i juni detta år (1913), påvisar professor Salkowski, att medan förtärt lecithin, enligt vad man redan förut funnit, huvudsakligen avsättes i levern, så synes förtärt *kephalin* däremot framför allt avlagras i *hjärnan*. Salkowski hänvisar i samband härmed till den möjligheten, att man måhända med fördel skulle kunna använda kephalindiet vid svå-

rare hjärnsjukdomar, t. ex. progressiv paralys, då kephalinhalten enligt Franchinis undersökningar stundom sjunkit ner till hälften av det normala. Måhända skulle kephalinet kunna visa sig gagneligt icke blott vid akuta, utan även vid kroniska hjärnåkommor, t. ex. lindrigare former av imbecillitet och svag begåvning i allmänhet, samt sålunda, i motsats till lecithinet, kunna få en vidsträckt användning inom förbudsvännernas läger.

BLIXTENS FAVORITER

Då man från Bökebergs bokskogar fortsätter vandringen västerut i riktning mot Roslätt, stöter man efter några minuters promenad på två åldriga ekar, en på vardera sidan om vägen, av vilka den på vänster hand företer en mycket karaktäristisk anblick. Halva kronan är död och står kal som ett skelett, därjämte synas märken efter avslagna grenar; på stammens nedre del är barken avflängd på en sträcka, som är flera meter lång och bred som en handlängd. Man behöver ej vara synnerligen skarpsynt för att förstå, att det hela är resultatet av *blixtens* framfart. Granskar man emellertid noggrannare trädet på höger hand, så skall man finna, att det även i dess krona finns döda partier, spår efter avslagna grenar och ställen där barken blivit avflådd; även denna ek har tydligen en gång träffats av blixten, ehuru verkningarna ej varit så våldsamma som hos grannen vis à vis.

Fortsätter man vandringen ännu några minuter i samma riktning, kommer man i en präktig lövskog, där hundraåriga ekar och lindar stå inklämda mellan bokarna, som avgjort äro i majoriteten. Granskar man uppmärksamt träden i denna skog, som sträcker sig ett gott stycke fram emot Roslätt, så är det så gott som omöjligt att bland de ståtliga bokarna, vilkas ålder i många fall säkerligen går upp till hundra år och mera, upptäcka ett enda träd, som bär spår av blixtens framfart; detsamma gäller om lindarne, men dessa äro så pass fåtaliga, att förhållandet ej är särskilt anmärkningsvärt. Av ekarna visa däremot minst hälften, troligen vida större antal, tydliga blixtspår av det slag, som nyss antytts: förtorkade, ofta på långa sträckor avskalade stampartier och skrovliga ärr efter avslagna grenar och bortflängd bark.

Denna blixtens förkärlek för eken, varom man ser så talande vittnesbörd i våra skånska lövskogar, var redan känd både av antikens folk och av våra egna förfäder, germanerna. Hos greker och romare var eken helgad åt blixtens gud, Zeus, hos germanerna åt Dunderguden Donar, medan däremot lagern, som troddes vara oträffbar av blixten och därför ett osvikligt skyddsmedel för sin bärare, var helgad åt skaldekonstens gud, Apollo. Även i den folktro, som är av vida senare datum, möter man övertygelsen, att blixten uppsöker vissa trädslag, men undviker andra; i Sydtyskland t. ex. har denna uppfattning tagit sig form i följande versi-

fierade anvisning om hur man bör förhålla sig i åskväder:

> Von den Eichen musst du weichen,
> Und die Weiden sollst du meiden,
> Von den Fichten sollst du flüchten,
> Doch die Buchen kannst du suchen. *

I detta fall som i så många andra har den exakta vetenskapen — till en viss grad åtminstone — bekräftat den enkla folktrons åskådning. Sedan flera år tillbaka har man nämligen från olika delar av Mellaneuropa en tämligen utförlig statistik över det sätt, varpå blixtslagen fördela sig på olika trädslag, och i stort sett bekräftar denna statistik fullkomligt den uppfattning, som t. ex. tagit sig uttryck i den ovan citerade versen. I Holland t. ex. fördela sig de under åren 1886 till 1903 iakttagna blixtslagen på följande sätt: 244 popplar, 132 ekar, 79, pilar, 49 almar, 29 päronträd, 22 barrträd, 20 lindar, 17 askar, 8 valnötsträd, 7 äppleträd, 6 körsbärsträd, 6 hästkastanjer, 4 alar, 2 björkar, 1 fläderbuske, 1 järnek. I denna lista saknas, som man ser, *boken* fullkomligt; detta torde dock icke uteslutande bero på blixtens aversion mot trädet ifråga, utan även därpå, att större bokskogar saknas på det flacka holländska låglandet. I Belgien

---

* Från ekarna bör du gå bort och videna skall du undvika, från tallarna skall du fly, men bokarna kan du uppsöka.

däremot, där bokskogarna upptaga en betydande del av landets areal, fördela sig 1,101 blixtslag, som registrerats under en period av tjugotre år, på följande sätt, uttryckt i procent:

popplar	55,6
ekar	13,9
almar	7,0
barrträd	6,8
bokar	3,2
päronträd	2,7
äppleträd	1,1
hästkastanj	0,8
rönn	0,5

o. s. v.

I Sleswig-Holstein, där man under perioden 1884—99 antecknat 239 fall, fördela sig dessa på följande sätt:

popplar	109	fall
ekar	26	„
lindar	23	„
askar	21	„
fruktträd	11	„
pilar	10	„
barrträd	10	„
alar	6	„
almar	3	„
björkar	1	„
bokar	1	„
träd utan uppgift om arten	18	„

I det östliga alpområdet ha av 704 antecknade fall träffat:

ekar	151
granar	145
lärkträd	107
popplar	78
päronträd	60
äppleträd	11
bokar	7

o. s. v.

De nu anförda tabellerna äro alla så till vida ofullständiga som de endast ange antalet av blixtar träffade träd, men däremot ej den utbredning, som varje särskilt trädslag äger inom det undersökta området; häri ligger utan tvivel förklaringen till en god del av de differenser, som tabellerna visa inbördes. För det östliga alpområdet har man emellertid för de viktigaste skogsträden vid beräkningen även tagit hänsyn till den proportion vari träden faktiskt förekomma och på detta sätt funnit, att blixtfaran för eken är omkring 100 gånger större än för boken. Men även oberoende av sådana kalkyler kan man dock urskilja två grupper av träd, som gent emot blixten förhålla sig på väsentligen olika sätt. Den ena omfattar sådana trädslag, som ofta och i påfallande grad skadas av blixten: hit höra barrträden och bland lövträden popplar, ekar, päronträd, almar, pilar och askar. Den andra gruppen omfattar träd, som sällan eller aldrig

träffas av blixten: al, rönn, lönn, hästkastanj, bok, avenbok. Det sistnämnda trädet finns märkvärdigt nog ej upptaget i en enda förteckning på blixtskadade träd och tycks alltså vara alldeles oåtkomligt för blixten. Mitt emellan dessa båda grupper stå lind, äppleträd, körsbärs- och valnötsträd.

Vad är nu orsaken till den märkliga förkärlek, som blixten röjer gentemot vissa och den lika utpräglade motvilja, som den röjer mot andra trädslag?

Angående detta spörsmål har det på senare åren, särskilt inom de vetenskapligt intresserade forstmännens krets, förts en livlig diskussion, utan att hittills någon enighet uppnåtts. Än har man velat göra jordmånens beskaffenhet till den avgörande faktorn, än har man lagt huvudvikten vid grenarnas riktning och rötternas utbredning i jorden, än har man velat se orsaken i kemiska förhållanden såsom trädens olika fetthalt o. s. v. Alla dessa teorier ha dock rönt motsägelse, och tyckas också gå på sidan om saken. Av allt att döma har emellertid gåtans lösning i dessa dagar givits av professor Stahl i Jena, vars nyss utgivna arbete "Die Blitzgefährdung der verschiedenen Baumarten" ligger till grund för denna framställning.

Vad först omgivningen beträffar, så är denna, som man kunde vänta, icke utan all betydelse. Men det är härvidlag icke trädets mer eller mindre exponerade läge, utan fastmera förhållandena i jorden som äro de avgörande, i det att träd, vilkas röt-

ter stå i förbindelse med rikliga, i jorden befintliga vattenmängder, äro vida mera utsatta för blixtslag än individer av samma art, vilkas rötter befinna sig i ett vattenfattigt substrat. Hos de förra åstadkommes en bättre elektricitetsledning mellan jorden och trädet, så att detta blir laddat med mera elektricitet än vad fallet är med träd tillhörande den senare kategorin. Detta förklarar varför träden på de torra högplatåerna kring Jena sällan hemsökas av blixten, medan detta däremot i hög grad är fallet med de djupt under, på dalsluttningarna växande träden, särskilt i närheten av källsprång.

Detta omgivningens inflytande är emellertid en sak för sig, som icke förklarar det faktum att i en lövskog, bestående till lika delar av bok och ek, på 100 blixtslagna ekar endast kommer en bok. Här måste tydligen trädets egen beskaffenhet vara den avgörande faktorn.

I själva verket är detta enligt Stahl också fallet; men det är här varken kemisk eller fysikaliska förhållanden, som ge utslaget, utan endast *den olika lätthet, varmed trädets grenar och stam vätas av regnvattnet.* Den Stahlska teorien räknar nämligen i främsta rummet med det förhållandet, att ett träd, som från kronan ända ner till den fuktiga marken är överdraget med ett vattenlager, är vida mindre hotat av blixten än ett sådant med utvändigt torr bark.

Mest fruktade på grund av blixtslagens häftighet och böjelse att slå ned äro sådana åskväder,

som ej åtföljas av starkt regn, och det är en gammal erfarenhet, att efter regnets inbrott den största faran är överståndet. Så länge träd, hus och andra föremål efter ihållande torka äro mycket torra utvändigt, och följaktligen leda elektriciteten dåligt på utsidan, ha de mellan molnen och jorden befintliga elektriska spänningarna mycket svårare att jämna ut sig än då de över jordytan sig höjande föremålen genom att vätas förvandlas till goda ledare. Med andra ord: så snart det utefter trädets stam finns ett sammanhängande vattenlager, som förbinder kronan med den fuktiga jorden, verkar detta som en åskledare, och även om blixten då slår ned i ett sådant träd, susar den utefter trädstammen ner i jorden utan att göra trädet någon skada. Helt annorlunda med träd, vilkas stam under åskregnet en längre tid förblir torr på ytan: här kan spänningen ej utjämnas, och när blixten slår ner i ett sådant träd, splittrar och krossar den grenarna utan förbarmande.

Ger man nu akt på träden under ett regn, finner man att barken hos bok, avenbok, lönn, hästkastanj o. s. v. *vätas mycket hastigt*, medan däremot stammarna hos ekar, pyramidpopplar, päronträd, askar och barrträd ännu efter flera timmars starkt regn äro fullkomligt torra. Orsaken härtill ligger dels i barkens beskaffenhet, som är glatt hos boken och dess likar, men starkt skrovlig och porös hos ek, päronträd o. s. v., dels i grenarnas riktning, som t. ex. hos eken omöjliggör ett nedrinnande av

vattnet längs huvudstammen, dels även barrens struktur och läge i det att vattnet av den kapillärt fasthålles o. s. v. Hur växlande dessa förhållanden än må gestalta sig, är det dock endast deras inflytande på den hastighet, varmed stammen vätes, som är av betydelse för blixtens gång: i ena fallet förses trädet hastigt med en åskledare, i andra fallet drabbas det av hela den risk, som varje upphöjt, dåligt ledande föremål är utsatt för under ett åskväder.

Att denna förklaring är den riktiga har Stahl även visat genom direkta experiment, för vilka vi dock här ej kunna redogöra. Däremot kan det vara skäl att med några ord beröra de praktiska lärdomar, som kunna erhållas av de föreliggande rönen, och som, inte minst i dessa rötmånadstider, kunna vara till gagn för lite var.

En fråga, som varit föremål för ganska mycket diskussion är den huruvida träd, särskilt pyramidpopplar, med fördel kunna användas som åskledare invid byggnader. I Schweiz har man faktiskt slagit in på denna väg, men noggranna undersökningar på ort och ställe, vilka även bekräftats av erfarenheter gjorda i Sleswig-Holstein, ge vid handen, att pyramidpoppeln endast under särskilt gynnsamma omständigheter kan göra något gagn som åskledare, men ofta verkar raka motsatsen, därigenom att blixten slår ned i trädet, och sedan hoppar över till byggnaden. Vill man ha träd i husets omedelbara grannskap, så är det bäst att

här plantera bokar, avenbokar, hästkastanjer och andra träd med glatt bark; sådana äro icke blott ofarliga, utan lära till och med kunna göra positivt gagn som åskledare. Däremot måste det anses som relativt riskabelt att i närheten av byggnader odla päronträd, alm och barrträd.

Komma vi sedan till frågan, hur man bör förhålla sig, om man i det fria överraskas av ett åskväder, så är det, som Stahl framhåller, naturligtvis rätt vanskligt att härvidlag ge bestämda och allmängiltiga råd. Dock synas de på detta område sakkunniga vara tämligen ense om, att man alltid gör klokt i att undvika fristående träd och sådana med döda grenar. I alléer bör man helst ställa sig under de medelstora eller ännu hellre under de mindre träden. Befinner man sig i en skog, bör man undvika skogsbrynet och i skogens inre uppsöka mindre träd: här gör man bäst i att lägga sig så långt borta från stammen som möjligt, men ändå under kronans skydd, och icke vid trädets vindsida, utan vid den för regnet skyddande sidan, där stammen längst blir torr. Bokar, avenbokar, hästkastanjer och lönnar äro goda skyddsträd, men ekar, barrträd och popplar bör man i åskväder helst undvika, om man har livet kärt.

Om man har livet kärt — men den andra delen av mänskligheten, som står en smula tveksam inför livets lockelser? Icke sant, för den som är trött på tillvaron, men icke vill inviga livförsäkringsbolag och andra utomstående i sitt hjärtas hemligheter, vore de ju behagligt nog att under en

lummig ek få se döden i det blixtrande vitögat. Skada blott, att utsikten härtill, enligt vad den obevekliga statistiken visar, i stort sett är så ringa: blixtens kärlek till sina favoriter är som all annan kärlek här i världen onekligen en faktor att räkna med, men för sjuka hjärtan ingenting att bygga på.

BLIDARE TIDER

Det vetenskapliga studiet av våra torvmossars beståndsdelar har lärt oss, att det här i Skåne en gång fanns en växtvärld, som i stort sett fullkomligt överensstämde med den flora, vi numera finna på Åreskutan och i Lappland: små lågväxta fjällviden, dvärgbjörk, fjällsippa, ripbär, mortåg, fjällsyra o. s. v. Lämningar av dessa fjällväxter påträffar man i de lerlager, som ligga underst, alltså under själva torven; i torvens understa del, den s. k. dytorven, finner man sedan ett lager, där björklöv, enbarr samt blad av sälg och odonbuske utgöra det förhärskande elementet; ovanpå detta björklager följer så ett lager med barr av furen, blad av hägg, hallon, hassel, alm m. m., och ännu högre upp ett lager med rikliga lämningar av ek. I detta sistnämnda skikt har man även funnit lämningar av en del mera sydländska växter, vilka antingen som den märkliga sjönöten numera äro så

gott som utdöda i vårt land eller ock, såsom misteln och murgrönan, tämligen sällsynta.

Då man nu vet att torvmossarna uppkommit av sjöar, som vuxit igen till kärr, vilka i sin ordning ombildats till mossar, så lär oss alltså lagringsföljden i torvmossarna att vår rika provins en gång varit en skoglös trakt, endast bevuxen med låga fjällväxter, att Skånes jord därefter varit betäckt av stora björkskogar, vilka småningom undanträngts av furen, som i sin ordning fått avstå stora områden åt eken.

Frågar man nu vetenskapen efter *orsaken* till dessa märkliga växtvandringar, så erhåller man det svaret, att det i främsta rummet varit *klimatförändringar,* som vållat dessa omgestaltningar i växtvärldens sammansättning.

Geologien lär oss nämligen att hela vårt land en gång varit täckt av ett väldigt islager, som kvarlåg året om och då naturligtvis omöjliggjorde all växtlighet. Medeltemperaturen i Sverge var vid denna tidpunkt omkring 5 grader lägre än vad den är nu. Småningom randades dock bättre tider, temperaturen började stiga, istäcket drog sig sakta tillbaka mot norr, och i den smältande isens spår följde de härdiga fjällväxterna, som förut trängts ned till mellersta och södra Europa. Det är från denna tid, som lämningarna av fjällväxter avlagrats i våra torvmossar, och genom att jämföra geologiska och astronomiska data kan man med mycket stor sannolikhet antaga att tiden för lantisens avsmältning

och *fjällväxternas invandring i Sverge inföll för omkring 48,000 år sedan.* Därpå började klimatet att mildras allt mer och mer, björk-, furu- och ekskogar trängde fram över den svenska jorden, samtidigt med att det växttäcke, vars blomprakt än i dag gläder våra ögon, började utbreda sig över vårt land.

Så till vida är det ju en ljus och tilltalande saga, som torvmossarna förtälja oss. Men de veta även att berätta oss något annat, om en svunnen tid, visserligen icke en guldålder, men i alla fall en period då klimatet i Sverge var betydligt mildare än nu. Torvmossarna lämna nämligen även otvetydiga vittnesbörd om att Sverges klimat under de senaste årtusendena undergått en märkbar försämring, och vad värre är, alla tecken tyda på, att denna försämring pågår än i dag.

Att klimatet i Sverge en gång varit varmare än vad det är nu, framgår med en viss sannolikhet redan därav, att man i mellersta Sverges och södra Finlands torvmossar på många ställen funnit väl bibehållna frukter av sjönöten, som numera ej hinner mogna sina frukter i dessa trakter. Torvmossarna visa även, att *eken vid denna tid gick betydligt mycket längre norrut i Sverge än vad den gör nu* och att den bildade stora skogar i mellersta Sverge och södra Finland, där den nu saknas eller endast uppträder i enstaka träd.

Det säkraste vittnesbördet om en i senare tid inträdd klimatförsämring lämnas emellertid av

hasselns forntida utbredning i Sverge. Just i dessa dagar har docenten Gunnar Andersson — en namne till den berömde sydpolsexpeditören — över detta ämne offentliggjort en diger avhandling, i vilken han sammanställt alla de data, han lyckats samla angående förekomsten av hasselnötter i nordsvenska torvmossar.

Det framgår av denna redogörelse, att hasseln en gång haft en vida större utbredning i Sverge än vad den nu äger. Hasselns nutida nordgräns i vårt land betecknas av en linje, som går från Gävle i sydostlig och västlig riktning över Nora—Filipstad—Arvika; men dess forntida utbredning i Sverge har, enligt vad de i torvmossarna gjorda fynden av hasselnötter utvisa, varit en helt annan, i det att man funnit hasselnötter i torvmossar belägna på 63,4' nordlig bredd (några mil väster om Umeå), samt på många andra ställen i de nordliga delarna i vårt land, där denna buske numera är fullständigt utdöd. Hasselns forntida utbredning i vårt land betecknas mot norr av en linje som går från Umeå över Ragunda in till Östersund och därefter söderut mot Älvdalen—Kongsvinger. Det framgår härav, att hasselbusken under tiden för sin största utbredning i Sverge varit spridd över ungefär 220,000 kv.-kilometer, men att den numera endast äger ett område av omkring 136,000 kv.-kilometer; den har alltså förlorat mer än en tredjedel av sin forna areal.

Vad nu beträffar *orsaken* till detta undanträn-

gande av hasseln från våra nordligare trakter, så kan denna endast vara att söka i en inträdd *klimatförsämring*. Här i Skåne fingo vi för ett par år sedan uppleva, att hasselnötterna på grund av den kalla sommaren ej hunno mogna, och redan detta visar ju, hur starkt hasseln påverkas av temperaturen. Att hasselbusken numera ej kan trivas i de trakter där den förut varit spridd beror även därpå, att dess ved på grund av värmebrist ej hinner att nå den utbildning ("mognad"), som är nödvändig för att kunna motstå vinterkölden. Jämför man sommartemperaturen vid hasselns forntida nordgräns med den som råder vid dess nutida, så finner man att *sommartemperaturen vid stationerna på den nuvarande gränsen mot norr äro ungefär 2½ grad varmare än vid den gamla nordgränsen*, vilket betyder, *att det varit en klimatförsämring på ungefär 2½ grad*, som trängt hasseln söderut till dess nuvarande nordgräns. Vad detta betyder kan man förstå, om man erinrar sig, att en 5 graders sänkning av den årliga medeltemperaturen skulle vara tillräcklig för att låta en ny istid bryta in över Sverge.

På grund av beräkningar, som vi här ej kunna relatera, har d:r Andersson kommit till det resultatet, att den tidpunkt då hasseln ägt sin största utbredning, och alltså klimatet varit varmast, infaller för omkring 9,000 år sedan. Då vi med säkerhet veta, att människan funnits i Sverge 7,000 år och kanske ett eller annat årtusende längre, så se vi att

de svenska stenåldersmänniskorna, vad klimatet beträffar, levat under betydligt gynnsammare omständigheter än vi.

Dessa d:r Anderssons resultat överensstämma mycket väl med dem, vartill en annan svensk forskare, d:r Ekholm, kommit från en helt olika utgångspunkt. Ekholm har utgått från det förhållandet att jordaxelns lutning mot ekliptikan under årtusendenas lopp är utsatt för bestämda växlingar, som nå sina yttersta gränser inom en tidrymd av omkring 40,000 år. När den vinkel, som jordaxeln bildar med ekliptikan, har sitt minsta värde, så uppnår polcirkeln sitt sydligaste läge, och *i följd härav få såväl sommardagarna sin största längd som också solen sin största höjd på himmelen, och båda dessa omständigheter öka sommarvärmen.* Ett motsatt förhållande inträffar, då vinkeln i fråga har sitt största värde. Det uppstår på detta sätt en ständigt återkommande klimatändring, som avspelar sig inom en tidrymd av ungefär 40,000 år, och som frambringar omväxlande varmare och svalare tidsskeden, vardera av omkring 20,000 år. Nu framgår det av astronomernas beräkningar att de varmaste tidpunkterna under de sista 100,000 åren infallit för omkring 90,000, 48,000 och 9,000 år sedan. Den sista värmeperioden — den för niotusen år sedan — sammanfaller alltså fullkomligt med den av d:r Andersson beräknade tiden för hasselns och ekens största utbredning i Sverge, liksom även Ekholms beräkningar ge vid handen, att sommarhalv-

året vid den tiden varit omkring 2 grader varmare än nu.

Sedan denna tid har emellertid jordaxelns vinkel mot ekliptikan ständigt ökats, vilket har förorsakat en oavbrutet fortgående sänkning av sommartemperaturen, och vad värre är, denna klimatförsämring kommer att ytterligare fortgå i 10,000 år. Därpå sker så en vändning till det bättre, och efter 30,000 år kunna vi hoppas att åter ha tillbaka det blida klimat, som rådde i vårt land den tiden stenåldersmänniskorna jagade sitt villebråd och hasseln frodades uppe vid Umeå.

De temperaturförändringar, om vilka det här varit tal, synas måhända, uttryckta i siffror, tämligen oansenliga, men deras verkningar på klimat och växtlighet äro, som vi redan sett, nog så genomgripande. Emellertid har den geologiska forskningen ådagalagt, att vår jord varit skådeplatsen för klimatändringar av långt betydelsefullare art. Ej nog med att hela Europa en gång varit täckt av ett enda väldigt istäcke, vi ha numera fullt säkra bevis för att denna istid föregåtts av en period med så milt klimat, att exempelvis Grönland, som numera till stor del är täckt med inlandsis, under denna tid, den s. k. tertiärperioden, ägde präktiga skogar av ek och valnötsträd. Samtidigt frodades på Island, Björnöarna och Spetsbergen en härlig flora av plataner, bokar, popplar, murgröna och vin.

Helt naturligt har det uppställts många hypo-

teser för att förklara dessa egendomliga klimatförändringar, men den, som verkligen synes ha löst problemet är vår landsman, Svante Arrhenius, den berömde Nobelpristagaren. Enligt den av Arrhenius framställda åsikten, som numera torde omfattas av de flesta forskare på detta område, är det *växlingar i luftens kolsyrehalt,* som förorsakat dessa stora klimatförändringar. Luftens halt av kolsyra är numera mycket ringa. 10,000 liter luft innehålla endast 4 ½ liter kolsyra; men i naturens hushållning spelar denna relativt ringa kolsyremängd en ytterst viktig roll, enär allt det kol, som upptages av de gröna växterna och av dem förvandlas till brännbar substans, härstammar från luftens kolsyra; även kolet i stenkolsflötserna, vilka ju äro lämningar av forntida växter, har en gång förefunnits i luften som kolsyra. Men atmosfärens kolsyrehalt spelar även indirekt en ytterst viktig roll för livet på vår jord, enär den verkar på samma sätt som glasfönstret i en drivbänk, i det att *den lätt genomsläpper det instrålande solvärmet, men till stor del kvarhåller det utstrålande jordvärmet. Ökas nu luftens kolsyrehalt, så stiger i följd härav jordytans och de lägre* luftlagrens temperatur, och klimatet blir varmare, och omvänt, inträder en minskning av kolsyrehalten, få vi en klimatförsämring.

Den åsikten, att forna tiders varma och likformiga klimat berott på större kolsyrehalt i luften, har även framställts av äldre tiders geologer, men

enär man ej hade en aning om kolsyrans stora skyddande förmåga mot jordytans värmeutstrålning, trodde man sig för att förklara det varma likformiga klimatet behöva antaga en mycket hög procent kolsyra i atmosfären, och efter som en sådan skulle ha förgiftat allt högre djurliv, syntes denna förklaring ej antaglig. Tack vare Arrhenius' och andras undersökningar vet man numera, att *det endast skulle behövas en ökning av luftens nuvarande kolsyrehalt till det tredubbla* — alltså till omkring 14 liter på 10,000 — *för att detta skulle frambringa en temperaturstegring av omkring 18—20 grader i polartrakterna* och sålunda förvandla dessa isöknar till de blomstrande landskap de en gång varit. Än mer: denna temperaturhöjning skulle göra sig starkast gällande vid polerna, och därifrån avtagande mot ekvatorn, så att det härigenom skulle uppstå icke blott ett varmt utan över *hela jordklotet likformigt klimat.* Med andra ord, vår jord skulle vad de naturliga existensbetingelserna beträffar, förvandlas till ett fullkomligt paradis — endast kolsyrehalten ökades till det tredubbla!

Omvänt skulle en minskning av kolsyrehalten i luften vara tillräcklig för att sänka de nordliga ländernas medeltemperatur med 5 grader och sålunda låta en ny istid inbryta över Skandinavien.

Men om nu en växling i luftens kolsyrehalt icke blott är i stånd att framkalla utan även faktiskt har åstadkommit de väldiga klimatförändringar,

varom här varit tal — vilka faktorer är det då, som öva inflytande på kolsyremängden i atmosfären?

Genom djurens andning, växternas och djurens förmultning och stenkolsförbränningen tillföres atmosfären betydliga mängder kolsyra, men dessa beslagtagas dels av de gröna växterna, dels vid bergarternas förvittring. *Ny kolsyra tillföres atmosfären huvudsakligen genom vulkaniska utbrott* — från jordens inre — och vid närmare efterseende finner man också, att perioder med varmt och *likformigt klimat gemenligen utmärkts för en ytterst livlig vulkanisk verksamhet.* Om vi alltså tänka oss, att det plötsligt inbröte en period, då katastrofer sådana som den vid Martinique hörde till dagordningen, om jorden jämt och ständigt öppnade sig under våra fötter och läte nya kolsyremängder strömma ut i luften, då skulle vinranka och magnolior blomma där nu fula eskimåer fresta sin tillvaro, och vår gamla planet skulle åter bli ett paradis i gamla stilen, ett paradis på mycket osäker grund. Så diaboliskt är naturen inrättad.

Men måhända finns det en annan väg att nå fram till tertiärperiodens förlorade paradis. En höjning av luftens kolsyrehalt till det tredubbla vore tillräcklig, och enbart i jordens sedimentära kalklager finns det omkring 25,000 gånger så mycket kolsyra som i luften! Och då mänskligheten livslängd ännu kan räknas i miljoner år — vem kan veta vad framtiden bär i sitt sköte!

JUNGFRUFÖDSEL

Av alla kristna högtider är Marie Bebådelsedag onekligen den egendomligaste. De troende kristna påstå som bekant än i dag, att den person, som stiftat deras lära, icke kommit till världen som resultat av en förutgången fortplantningsakt utan att han uppstått direkt ur ett obefruktat ägg, som genom ett gudomligt underverk satts i stånd att utveckla sig på egen hand. Detta försynens ingripande antages ha ägt rum på dagen nio månader före Kristi födelse, och med anledning härav firar den svenska kyrkan varje år den 25 mars som en av sina stora klang- och jubeldagar. I Danmark tycks man däremot ej äga denna matematiska trosvisshet, ty där går Bebådelsedagen spårlöst förbi.

Det behöver naturligtvis icke påpekas, att läran om Kristi obefläckade avlelse är en av de många kristna dogmer, som icke innehålla ett uns av sanning. Så långt mänsklig erfarenhet räcker, och den räcker i detta fall mycket långt, har det visat

sig, att ett kvinnoägg omöjligen kan utveckla sig till ett foster, om det ej förut befruktats av ett manligt sädesdjur; en obefläckad jungfru, som föder barn, är en lika orimlig ting som en fyrkantig cirkel. Men vad som visat sig vara en absolut omöjlighet, när det gäller människan och de högre djuren, har man på senare tider funnit vara icke blott möjligt utan ganska vanligt, ja normalt, hos vissa grupper bland de lägre djuren och hos några växter. Det har till och med befunnits, att man i några fall med konst kan framkalla en sådan jungfrufödsel eller som man på vetenskapens språk kallar det, *partenogenesis.*

Det är snart sextio år sedan en tysk biodlare upptäckte, att jungfrufödsel äger rum i stor skala hos *bin.* Ett bisamhälle består som bekant av tre olika slags individer: de könlösa arbetsbina, som ej kunna fortplanta sig, men i stället samla honungen, bereda vax o. s. v., hanarne, de s. k. drönarne, som icke arbeta, utan endast hänge sig åt kärlek och fråsseri, samt slutligen drottningen, som ensam representerar den kvinnliga fruktsamheten, men till gengäld kan lägga mer än tre tusen ägg på en dag. Liksom en del andra insekter äger bidrottningen i sitt inre en rymlig reservoar, i vilken den vid fortplantningsakten upptagna sädesvätskan magasineras för flera år; själva befruktningen sker ifrån denna reservoar i det ögonblick ett från äggstocken kommande ägg glider ned genom äggledaren. Det allra egendomligaste är emel-

lertid att drottningen allt efter behag kan i det givna ögonblicket släppa ut ett par sädesdjur ur den nämnda reservoaren, eller också kvarhålla dem där, med andra ord befrukta äggen eller låta dem förbli obefruktade. De befruktade äggen lägger drottningen på bestämda ställen i kupan, där de sedermera utvecklas till arbetsbin, de obefruktade äggen placeras också för sig, och ur dessa utvecklas sedan drönarne. I detta fall är det alltså samma slags ägg, som allt efter omständigheterna befruktas eller förbli obefruktade och i det senare fallet genom ren och obefläckad jungfrufödsel ge upphov till drönarne.

Nästan ännu egendomligare gestaltar sig fortplantningen hos de små kräftdjur, som kallas vattenloppor. Dessa leva i grunda vattensamlingar, dammar, diken och träsk, som om sommaren ofta alldeles torka ut och om vintern bottenfrysa; de skulle därför knappast kunna existera, om de ej hade förmågan att vid sådana tillfällen frambringa hårdskaliga ägg, som kunna motstå såväl torka som köld. På våren utvecklas ur dessa vinterägg idel *honor,* som fortplanta sig uteslutande genom jungfrufödsel, d. v. s. genom obefruktade ägg, och detta fortsättes under flera generationer, så att det på kort tid uppstår en otrolig myckenhet av dessa vattenloppor, som för övrigt utgöra huvudnäringen för många fiskar. Längre fram på hösten bildas även hanliga individer, som på vanligt sätt ingå förbindelser med de dittills jungfruliga mödrarna,

och resultatet av denna förbindelse blir just de ovannämnda hårdskaliga äggen, som övervintra och nästa vår utvecklas till partenogenetiska honor.

I djurriket har man, utom i de nu nämnda fallen, konstaterat jungfrufödsel hos getingar, bladlöss, Phylloxeran o. s. v. och även i växtriket förekommer denna märkliga företeelse. Av den i våra fjälltrakter förekommande kattfoten (Antennaria alpina) finner man i regeln endast honexemplar, som sakna ståndare och frömjöl, men som icke dess mindre frambringa normala, grobara frön, vilka efter vad det visat sig utvecklas direkt ur den obefruktade äggcellen. Samma är förhållandet med den även i Skåne förekommande daggkåpan (Alchemilla vulgaris), som till en viss grad redan i sitt yttre bär syn för sägen. Medan flertalet blomväxter medelst lysande färger och doftande parfymer locka till sig de frömjölstransporterande insekterna, står daggkåpan där med sina oansenliga, grönaktiga blommor lik en karaktärsfast manhaterska, som försmår att medelst toaletter och parfymer draga till sig de manliga elementen, från vilka hon sedan länge emanciperat sig.

Ett ganska egendomligt fall av jungfrufödsel har man ju på senare åren iakttagit hos en vattenormbunke, som på vetenskapens språk kallas Marsilia. Hos denna växt utvecklas vid vanlig rumstemperatur endast ett ringa antal av äggen — omkring 1—2 % — utan befruktning till normala plantor, men genom att höja temperaturen till 35 °

C. har man fått ända till 73 % äggceller att utveckla sig partenogenetiskt. I detta fall har alltså en stegring av temperaturen samma verkan som annars inträngandet av ett sädesdjur.

Även hos flera djurarter, som i regeln fortplanta sig genom normal könsfortplantning, har man på senare åren lyckats att med konst framkalla jungfrufödsel. Så t. ex. har en rysk forskare brakt obefruktade ägg av silkesfjärilen att utveckla sig till larver helt enkelt genom att häftigt gnida dem med en borste eller genom att för kort tid doppa ned dem i koncentrerad svavelsyra. Sjöborreägg har man fått att utveckla sig utan befruktning genom att försätta havsvattnet med bestämda mängder klormagnesium, grodägg på samma sätt genom tillsats av små mängder sublimat o. s. v.

Onekligen förefaller det mycket egendomligt, att sädesdjurens livsalstrande verksamhet i ägget i dessa fall till en viss grad kan ersättas av en frätande syra som svavelsyran eller av ett dödligt gift som sublimat. Men livet är i alla sina former rikt på paradoxer, som gäckas med både vårt förstånd och våra känslor. Den individuella odödligheten, som vårt hjärta så ogärna vill släppa, har vår tids vetenskap strukit ut för vår egen räkning, men tillerkänt bakterier och andra orenliga småkryp; den fullkomliga kyskheten står icke, som våra fäder trodde, att finna hos änglarna i skyn, utan hos flug- och slemsvampar, vilka totalt sakna varje spår av könsfortplantning; och den obefläckade av-

lelsen, som i mer än ett årtusende varit den heliga jungfruns skönaste smycke, glider ohjälpligt ur hennes sköte och befinnes vara ett privilegium för getingar, vattenloppor och bladlöss.

SENFÖDDA ARTER

Vad som i våra dagar ger en så sund och levnadsfrisk färg åt den av Darwin och Spencer grundlagda utvecklingsläran, är säkerligen i främsta rummet dess för varje dag allt starkare utpräglade tendens att överge de gråa teoriernas värld och medelst experiment och iakttagelse gripa in i själva livet för att där finna gåtornas lösning. På det botaniska området, där experiment och observationer av denna art äro betydligt lättare att utföra än på det zoologiska, har man också på det sista årtiondet brakt i dagen högst lärorika fakta, som tillfullo bevisa att det för närvarande pågår en artbildning på många punkter inom växtriket. Det behöver endast erinras om de Vries' mutationer, om Wettstein's säsongdimorfa arter, om Em. Chr. Hansens nya jästsvampar o. s. v.

Även på det zoologiska området, där den experimenterande forskningen synes ha att kämpa med betydligt större svårigheter än inom botaniken,

föreligga numera iakttagelser, som med bestämdhet tala för att det finns djurgrupper, som än i dag stå i begrepp att utveckla nya arter. Synnerligen intressanta äro i detta hänseende några studier över samlivet mellan myror och skalbaggar, som den berömde biologen E. Wasman nyligen offentliggjort i Biologisches Centralblatt, och av vilka vi här delvis efter Jahrbuch der Naturkunde ge ett kort referat. Några latinska namn, som ej lämpligen kunnat försvenskas, böra ej avskräcka våra läsare, då framställningen för övrigt ej kräver några fackkunskaper för att senteras.

Om man noggrant undersöker en vanlig myrstack, exempelvis den röda skogsmyrans, så finner man i stackens inre jämte husets egna herrar ett betydligt antal olika hyresgäster från insektvärlden. Många av dessa hyresgäster vårdas omsorgsfullt av sina värdar och betala för husrum och kost genom att avsöndra söta, sockerhaltiga safter, som uppsamlas och förtäras av myrorna. Andra myrgäster bli däremot på sin höjd tolererade, eftersom de icke göra myrorna något gagn, utan snylta hos dem, snatta bort deras näring och t. o. m. anställa förödelser bland myrynglet. Myrorna kunna ej komma åt dessa snyltgäster, antingen emedan de till sitt yttre äga en bedräglig likhet med sina värdar och ej igenkännas av dem, eller emedan de tack vare sin litenhet kunna krypa in i vinklar och vrår, dit myrorna ej kunna krypa efter, eller slutligen emedan de äga ett så starkt hudpansar att

de därigenom kunna trotsa boets rättmätiga ägare. Bland skalbaggarna är det särskilt vissa arter bland kortvingarnas familj, som på detta sätt ansluta sig till myrorna.

I sällskap med våra nord- och mitteleuropeiska myror leva fyra olika arter av det till kortvingarna hörande släktet Dinarda. Var och en av dessa fyra skalbaggsarter har sin egen värdmyra: Dinarda dentata (den tandade Dinardan) lever hos den blodröda myran (Formica sanguinea), Märkel's Dinarda (uppkallad efter prof. Märkel) bor hos den röda skogsmyran (Formica rufa), Hagen's Dinarda hos en annan myra vid namn Formica exsecta och slutligen dvärg-dinardan hos en varietet av den myra, som kallas Formica fuscorufibarbis. Genom sin tillplattade kroppsform, sina korta ben och känselspröt äro Dinardaarterna tämligen väl skyddade mot angrepp från sina värdar, och tolereras därför vanligen av dem utan synbar ovilja: de gälla för oåtkomliga, ehuru de redan på grund av sin kroppsstorlek — de äro i det närmaste lika stora som myrorna — måste ådraga sig dessas uppmärksamhet. Deras skyddsdräkt visar emellertid hos de olika arterna bestämda egendomligheter, som yttrar sig däri, att *varje art med hänsyn till storlek och färg överensstämmer med den myrart, hos vilken den parasiterar.* Ju mindre värdarna äro och ju mindre smygvrår boet erbjuder, desto mindre måste också snyltgästerna vara för att icke ertappas. Hos de tvåfärgade, röda och svarta Dinardor, och hos den

av de tvåfärgade myrorna, som är mörkast och mest närmar sig de enfärgade, lever också en mörk nästan enfärgad Dinarda. I södra Europa lever en fullkomligt svart myra, och denna har som snyltgäst alltid den svarta, enfärgade Dinarda nigrita.

Hur skall man nu från naturvetenskaplig synpunkt förklara detta egendomliga växelförhållande mellan myra och skalbagge? Ha de båda formerna allt från sin uppkomst varit förbundna med varandra eller har skalbaggen på ett senare stadium anpassat sig för samlevnaden med myran? Säkerligen har det senare varit fallet. Man kan sluta detta därav att för närvarande ingen enda amerikansk myrart lever samman med någon Dinarda-art, och på denna grund kan man även tillnärmelsevis bestämma tidpunkten för våra Dinarda-arters uppkomst: denna inföll först efter det att Europa och Asien skilts från Amerika, alltså efter genombrytningen av den landtunga som en gång under tertiärperioden förband Ostasien med Alaska. Och huru vi då ha att tänka oss uppkomsten av växelförhållandet mellan Dinarda och Formica skildrar Wasman på ungefär följande sätt:

Det är sannolikt, att de nu levande Dinarda-arternas förfäder ännu icke varit några regelbundna myrgäster, och att de först under loppet av tertiärperioden (tiden närmast före istiden) då myrorna begynte utveckla sig till en stormakt i naturen, börjat anpassa sig efter sina nuvarande värdar. För denna anpassning måste naturligtvis de

ifrågavarande arternas förmåga av utveckling avge grundvalen. Nu voro bland skalbaggarna företrädesvis kortvingarna och bland dem i främsta rummet dinardaarterna, dels på grund av sitt levnadssätt på ställen, där myror bruka uppehålla sig, dels på grund av sin kroppsforms plasticitet och sina rörelsers vighet särskilt skickade för att träda i närmare förhållande till myrorna. Härmed var också förutsättningen given för uppkomsten av olika former av gästförhållandet mellan myrorna och dessa skalbaggar. En av de arter, som representera Dinardas förfäder, slog in på den utvecklingsbana, som ledde till utbildandet av den nuvarande, skyddade Dinardatypen. Därigenom att myrorna nu sökte fånga och döda de objudna gästerna, kommo de att utöva ett indirekt urval på skalbaggarna, av vilka i varje särskilt fall de individer blevo skonade, som genom färg och storlek o. d. minst ådrogo sig värdarnas uppmärksamhet. På detta sätt klövs den ursprungliga gemensamma stamformen i fyra arter, av vilka var och en anpassat sig efter den myrart, hos vilken den snyltar.

Denna klyvning av den gemensamma stamformen har emellertid framskridit olika långt på olika ställen i Europa. I de trakter, som efter istiden först blevo isfria och torrlagda, såsom Nederösterrike, Schlesien, Böhmen, Rehndalen ovanför Bonn, har denna artutveckling fortskridit längst, ty här ha skalbaggarna haft den längsta tiden på sig för att anpassa sig efter de olika myrornas egenart;

här hyser varje myrart sin väl karaktäriserade Dinardaart. I sådana trakter däremot, som jämförelsevis sent blivit befriade från is och vatten, t. ex. Centralalperna och Mellaneuropas nordvästra kuststräcka, är denna artklyvning ännu endast delvis genomförd och de olika skalbaggsarterna förbindas här genom talrika mellanformer.

Att dessa snyltande skalbaggar endast tålas av myrorna, för så vitt de äga vissa bestämda egenskaper, har Wasman visat genom ett intressant experiment. Han placerade nämligen, i stället för den med den blodröda myran normalt samlevande Dinarda dentata den något större Dinarda Märkeli i den blodröda artens bo. Följden blev, att de blodröda störtade sig över de främmande Dinardaindividerna, som de övermannade och uppåto. Men än mer: efter detta kraftprov kastade sig de blodröda värdarna även över sina gamla gäster (Dinarda dentata), med vilka de levat fredligt samman i århundraden, och utrotade även dessa. Under de fem därpå följande åren lyckades Wasman ej mera förskaffa Dinarda dentata inpass i de blodrödas bo, där den förut tolererats utan knot.

Vid anblicken av sådana fenomen dyker åter den gamla frågan upp, i vad mån vi kunna tillskriva dessa småkryp ett själsliv, motsvarande vårt eget? Det ser ju nästan ut, som hade myrornas kamp mot de storvuxna främmande inkränktarna hos dem väckt till liv revolutionära tendenser, som till sist vänt sig mot de snyltande elementen inom

deras eget samhälle. Man kan med skäl undra, om det ej skulle gå på samma sätt, ifall vårt eget fredliga samhälle plötsligt finge mottaga en invasion av jättekapitalister t. ex. från planeten Mars, som pockade på frukten av vårt eget arbete. Helt visst satte sig då våra röda arbetsmyror till motvärn mot dessa främlingar — men sedan, vem vet hur det ginge våra jordiska kapitalister!

På tal om sådant kommer man osökt att tänka på de originella synpunkter som Maurice Maeterlinck, den flamländske diktaren, kastar fram à propos binas liv och samhällsordning. Maeterlinck, som i sitt arbete "Bikupan" ägnat dessa märkliga väsen ett grundligt studium, yttrar på tal om bisamhällets förtjänster och brister följande:

"Och nu må man jämföra dessa bisamhällets brister: överflödet på sysslolösa och skadliga drönare, avkommans alstring utan samlag, bristen på medlidande, det oerhörda offrandet av individen till artens förmån, den sällsamma böjelsen att i oändliga massor uppmagasinera tillspillogående och härsknande och förbrukat frömjöl, den långa mellanregeringen mellan det första svärmandet till den andra drottningens befruktning — man jämföre dessa brister med missförhållandena i det mänskliga samhället! Vore vi bin, som betraktade det mänskliga samhället, så skulle vår förvåning bli stor, när vi t. ex. såge den ologiska och orättvisa arbetsfördelningen hos ett släkte, som för övrigt synes utrustat med utmärkt förstånd. Vi

se jordens yta, den enda skådeplatsen för det gemensamma livet, mödosamt odlas av 2 eller 3 tiondelar av dess hela befolkning; en annan tiondel förtär i absolut lättja den bästa delen av de förras arbetsprodukter och de övriga sju tiondelarna av mänskligheten äro dömda till en ständig hungersnöd, och utmatta sig oupphörligt i sällsamma och ofruktbara ansträngningar, av vilka de aldrig skola ha någon glädje eller nytta, och som blott synas ha till syfte att göra de overksamma lättingarnas liv ännu mera komplicerat och oförklarligt. Vi skulle — om vi vore bin — därav dra den slutsatsen, att dessa väsens förnuft och moralbegrepp tillhöra en värld som är helt olika vår, och att dessa väsen leva efter principer, som vi ej ha någon som hälst utsikt att förstå."

INNEHÅLL:

	Sid.
Livets ursprung	5
Specialiseringens faror	36
Överkultiverade bakterier	53
Svampodlande växter	66
Växternas känsel	79
Gosse eller flicka?	90
Gammal och ny magi	110
Sömnens problem	118
Alkohol och ädelfett	128
Blixtens favoriter	138
Blidare tider	149
Jungfrufödsel	159
Senfödda arter	165

Förut utkomna

NATURVETENSKAPLIGA KÅSERIER

FÖRSTA SAMLINGEN.

Ur växternas liv. — Blodsförvantskap. — Ärftlighets- och fortplantningsmysterier. — Könsregleringen i djur- och växtriket. — Människans rasförädling. — Altruister och förbrytare i växtvärlden. — Solljusets penningvärde. — Värmeproduktion i växtriket. — Alkoholproduktion i naturen. — Underliga näringskällor. — Ljus och färg. — Väderleken och vår arbetskraft. — Demeters hämnd. — Ett väckande rus. — Giftverkan och vana. — Osynliga makter. — Våra sinnens erövringar.

ANDRA SAMLINGEN.

Livets källor. — Varför äro växterna gröna? — Ett blad ur växternas ekonomi. — Näringsbrist och fortplantning. — Växternas vattenförbrukning. — Blåsyra och formalin. — Växtchimärer. — Ympning i djurriket. — Högerhänthet. — Den känsliga perioden. — Individen, släktet och miljön. — Gregor Mendels upptäckt. — Fackelblommans gåta. — Ett underverk. — Lucifer på havsbottnen. — Växten och människoögat. — Växternas vinterskydd. — Frömjölsdoft och rosendoft som sjukdomsalstrare. — Om kärleken, döden och det eviga livet.

MODÄRNA APOLOGETER

EN ANTIKRITIK

AV

BENGT LIDFORSS

ANDRA OFÖRÄNDRADE UPPLAGAN.

AKTIEBOLAGET FRAMTIDENS BOKFÖRLAG, MALMÖ

TRYCKERIAKTIEBOLAGET FRAMTIDEN
MALMÖ 1922.

Konceptet till föreliggande broschyr har varit publicerat i tidningen "Arbetet" i form av tidningsartiklar, som här omtryckas i kronologisk ordningsföljd och med de ändringar och tillsatser, som vid en andra genomläsning befunnits lämpliga.

Lund i december 1911.

B. L.

PROFESSOR NATHAN SÖDERBLOM

I en recension, som under rubriken "Bengt Lidforss mot kristendomen" stod att läsa i "Socialdemokratens" huvudstadsupplaga för den 8 september 1911, har min ärade partivän Erik Hedén betecknat min bok "Kristendomen förr och nu" som "en stridsskrift mot den modärna teologin", och samtidigt uttalat sin förvåning över att hela "dess ytterst fängslande stoff är hämtat just från den riktning som författaren avser att nedgöra". Detta yttrande vittnar om en tämligen ytlig lektyr av min bok, som just vill visa, huru flera bland den modärna teologins främsta män — en Bousset, en Tröltsch, en Wernle — av sin egen forskning drivits till att intaga en position, som faktiskt är liktydig med ett uppgivande av kristendomen. För att påvisa kristendomens självupplösningsprocess, som i våra dagar försiggår *intra muros*, i teologernas eget läger, har jag ingalunda behövt polemisera, det har varit alldeles nog att låta de radikala teologerna tala med sina egna ord. Att det finns polemiska partier i min bok är ju sant, men polemiken riktar

sig då ingalunda mot den modärna teologin över huvud taget, utan blott mot sådana modärna teologer, som för att tjäna apologetiska intressen svika sin egen vetenskap — och dessa äro tyvärr nog så talrika, inte minst i Sverge. Annars är det betecknande nog, att denna "stridsskrift mot den modärna teologin" redan rönt ett tämligen oförbehållsamt erkännande från en svensk — teolog: i "Handelstidningen" har docenten i religionshistoria d:r Torgny Segerstedt ägnat "Kristendomen förr och nu" en synnerligen välvillig recension, ur vilken jag tillåter mig anföra följande: "I allt väsentligt är det, så långt undertecknad förstår, icke mycket att invända mot författarens framställning. Naturligtvis är jag därför icke på varje punkt av samma mening som han. — — — — — — — — — — — — — — — — Men detta är ju småsaker, delvis kanske småsaker, som icke influera på det väsentliga i författarens framställning. Så långt undertecknad kan bedöma det, gör denna ett alltigenom vederhäftigt intryck. Författaren har en vidsträckt beläsenhet i den modärna teologiska litteraturen, och jag kan icke inse, vilka berättigade anmärkningar man skulle kunnat göra mot hans sätt att använda den."

Denna optimistiska uppfattning delas ej av "Socialdemokratens" recensent, som förklarar det vara "högst osäkert, om den bild den på området oerfarne läsaren får av nyteologien är helt rättvis". "Tonen i Kristendomen förr och nu", heter det vidare, "innebär en stor frestelse för läsaren att tro

de flesta nyteologer, trots de vackra vitsord B. L. mer i förbigående ger dem, vara tämligen undermåliga tänkare och i praktiken rädda medelvägsmän." "Att han för deras svenska meningsfränder har enbart förakt, förvånar ingen, som vet att han personligen legat i skarp fejd med dem, och får ej tagas som bevis på deras svaghet och ovederhäftighet."

Med detta ridderliga inlägg, som publicerats i den svenska socialdemokratiens huvudorgan har d:r Hedén utan tvivel vunnit många själfulla läsares — och läsarinnors! — sympatier, och dessutom stämt mig till en stunds djup och allvarlig självrannsakan. Huru denna självprövning kommit att utfalla hade kanske blivit vanskligt nog att säga, om icke posten samma dag brakt mig en artikel av professor Söderblom, som på ett förunderligt sätt återgav mig min samvetsfrid. Och då den Söderblomska artikeln sedan åtföljdes av ytterligare tre från samma hand, och jag från min förläggare i Malmö fick mig tillsänt en hel rad av nyteologiska inlägg, framkallade av "Kristendomen förr och nu", så beslöt jag mig för att ta tillfället i akt och underkasta dessa dokument en kritisk granskning, så att allmänheten själv måtte kunna bilda sig en mening om den vederhäftighet, som utmärker våra nyteologer, då de kämpa för den kristna tron. Att denna granskning offentliggöres först *nu* beror i främsta rummet därpå, att jag velat avvakta publicerandet av den kritik, som muntligen avhållits av professor

Pfannenstill; men då denna tyckes låta vänta på sig, anser jag mig ej längre böra förhala tiden, utan börjar med att skärskåda professor Söderbloms kritik, som publicerats i "Stockholms-Tidningen" för den 8, 9, 12 och 13 september.

* *
*

En vetenskaplig diskussion med professor Söderblom ställer sig emellertid ganska vansklig redan på grund av den kunskapsteoretiska ståndpunkt som denne celebre apologet intar. *"Logik och mekanik äga tillämpning endast på materien, på den oorganiska naturen"*, förklarar professor Söderblom i sin uppsats om "Religion och vetenskap",* och samma sats återupprepar han till yttermera visso i kapitlet "Om tillvaron som liv" (sid. 408), där det heter: "Men logiken har ingen plats för livet. Logiken är tillämplig på det oorganiska. När den skall tolka tillvaron, uteslutes livet." Detta är icke, som kanske mången skulle vara böjd för att tro, endast några missförstådda fraser, hämtade från den problematiske filosofen Bergson; hos professor Söderblom är det djupt och allvarligt livspatos, då han proklamerar att logiken

* Religionsproblemet II, sid. 398.

ej har någon betydelse för det mänskliga tänkandet, när detta riktar sig på levande objekt. Det är därför fullt konsekvent, då prof. Söderblom i samma uppsats (sid. 408) förklarar att *"frånvaron av en sträng logik straffar sig dödligt i allt forskningsarbete"*; denna sats står, som en var genast ser, i absolut och oförsonlig motsats till det omedelbart förut gjorda påståendet att *logiken endast äger tillämpning på materien, på den oorganiska naturen,* och röjer härigenom tydligt och klart, att dess upphovsman verkligen gjort allvar av sitt sanningskrav och för egen del kastat all logik över bord. Det är sällan man ser en så vacker överensstämmelse mellan teori och praktik, mellan lära och liv.

Det torde ej kunna bestridas, att en teolog, som går så långt i kristen radikalism, att han öppet bannlyser logiken från sitt eget forskningsområde, är en stilfull och tilltalande skickelse i vår intellektualistiska tid. Men liksom det är svårt att spela schack med en person, som öppet förklarar att spelets regler visserligen gälla för bönder och löpare, men ej ha någon tillämpning på kung, drottning och torn, så är det vanskligt eller rättare sagt orimligt att diskutera vetenskapliga spörsmål med en person, som på förhand för sin del suspenderat logiken. Emellertid har jag en känsla av, att prof. Söderblom, när han nedlåtit sig till en diskussion med undertecknad, i själva verket anser sig promenera på det oorganiska planet, där logiken äger även enligt hans mening tillämpning; hans vän

och meningsfrände d:r S. A. Fries har ju uttryckligen förklarat att "prof. L. avspärrat sig själv och sitt eget högsta andliga liv från livsmodets och de ideella värdenas största kraftkälla i tillvaron". I det följande utgår jag alltså från det antagandet, att prof. Söderblom i denna diskussion principiellt medger användningen av logiskt tänkande; det är en arbetshypotes, som kanske är falsk, men som jag till vidare ej kan undvara.

* *
*

För att belysa den stridsmetod, som prof. Söderblom använder i sin polemik mot "Kristendomen förr och nu" skall jag till att börja med citera ingressen till hans tredje artikel:

"Även de vackraste evangelieorden" ha "blekts ur och tappat färgen". Jesus är intet geni, bara en talang o. s. v. Det är prof. Lidforss som tycker så, i sin nyutkomna bok. Man erinrar sig, att t. ex. för Göthe, som besatt en viss grad av litterär smak och omdöme om människor, voro evangeliet och Kristus det ojämförliga. Men tycke och smak kan ingen förta. Jag lämnar dem därhän och påpekar blott den otroliga naivitet, som vill förklara världshistoriens mäktigaste rörelse ur en rad av tillfälligheter.

Det finurliga schackdraget, att mot ett omdöme av undertecknad spela ut Göthes auktoritet, är ju icke så värst originellt, men har säkerligen ej för-

felat sin verkan på en trofast läsekrets. Den groteska disproportionen B. L.—Göthe blir emellertid avsevärt reducerad, när man slår upp min bok och finner att det är den berömde filosofen Eduard von Hartmann, som efter en grundlig undersökning av evangelierna formulerar sitt slutomdöme angående Nya Testamentets Jesus därhän, att denne är vad man kallar en talang, men ej något geni. Ännu mindre blir disproportionen om man erinrar sig, att de av prof. Söderblom åsyftade orden fällts av Göthe på hans sena ålderdom och i förbigående. Men rent av barnsligt ställer sig prof. Söderbloms tilltag, att i detta samband spela ut Göthe, när man tar hänsyn till vad Göthe yttrat om kristendomen under den period av sitt liv, då han stod på höjden av andlig kraft. Det borde dock ej alldeles förgätas, att det är *Göthe,* som fällt de minnesvärda orden:

> Den deutschen Mannen gereicht's zum Ruhm
> Dass sie gehasst das Christentum!*

Och vad särskilt *evangelierna* beträffar, så formulerar Göthe sin mening om dem på följande sätt:

Du håller evangeliet, som det står, för den gudomligaste sanningen, mig skulle en förnimbar stämma från himmelen

---

* Det länder de tyska männen till heder att de hatat kristendomen.

icke övertyga, att vattnet brinner och elden släcker, att en kvinna utan man föder barn, och att en död uppstår; fastmer anser jag detta för hädelser mot den store guden och hans uppenbarelser i naturen.

Du finner ingenting skönare än evangeliet; jag finner tusen skrivna blad av nya och gamla gudsbenådade människor lika vackra och lika nyttiga och oumbärliga för mänskligheten.

Kristendomens betydelse för den enskilda människan taxerar Göthe sålunda:

Om människorna tro på Kristus eller på Götz eller på Hamlet är likgiltigt; låt dem blott tro på **något!** Den som ej tror på något förtvivlar om sig själv.

Odödlighetstron, som bekant en av den kristna världsåskådningens hörnstenar, avfärdar Göthe tämligen summariskt:

Sysselsättningen med odödlighetsidéer är för förnäma stånd, och för fruntimmer, som ej ha något att göra. Men en duktig karl, som redan här tänker vara något ordentligt och därför dagligen har att sträva, att kämpa och att verka, han lämnar den kommande tillvaron åt sitt värde, och är nyttig och verksam i denna världen. Vidare äro odödlighetstankar för sådana, som ha kommit till korta med lyckan här på jorden.

Så förhåller det sig i själva verket med Göthes ställning till kristendomen. Det är mig ingalunda obekant, att Göthe på äldre dagar, exempelvis i "Wilhelm Meisters Wanderjahre", som utkom un-

der åren 1821—28, lagt i dagen en blidare syn på kristendomen; men detta förringar naturligtvis på intet sätt betydelsen av de yttranden, som han fällt i den kraftfullaste mannaåldern.

I slutet av den ovan avtryckta ingressen talar prof. Söderblom om "den otroliga naivitet, som vill förklara världshistoriens mäktigaste rörelse ur en rad av tillfälligheter", och fortsätter omedelbart:

> Orsakslagen är all vetenskaps grundlag, av intet blir intet. Men för prof. L. och gelikar blir i historien mycket till ur nästan intet. Genom att bagatellisera kristendomens upphov, försvårar man ytterligare det ändå alltför kinkiga problemet om hemligheten av dess makt. I den katekesutläggning jag läste i skolan stod om Guds allvetenhet, att han vet "icke blott vad som hänt, händer och skall hända, **utan även det som möjligen kunnat ske". Efter mitt gudsbegrepp tvivlar jag på det sistnämnda. Med abstrakta möjligheter är det för allvarliga människor föga lönt att syssla.** En samtida i tredje seklet kunde bli tveksam om, huruvida kristendomen eller Mithrakulten skulle segra. För den senfödda forskningen gäller det att utfinna, varför kristendomen **måste segra.**

Det skulle verkligen vara intressant att veta, vad prof. Söderblom menar med *tillfälligheter.* I min bok har jag, i främsta rummet stödd på Harnacks och Cumonts forskningar, ägnat ett helt kapitel (sid. 290—345) åt framställningen av de yttre och inre faktorer, som möjliggjorde kristendomens raska utbredning och slutliga seger; jag har påpekat judafolkets starka utbredning utanför Palestina.

den internationella samfärdselns mäktiga uppsving, den intensiva folkblandningen runt omkring Medelhavet och särskilt den orientaliska invasionen, den romerska regeringens tolerans mot främmande religioner, den romerska statsreligionens bankrutt o. s. v. och mot bakgrunden av alla dessa faktorer har jag så framhävt den förtvivlade livsstämning, den längtan efter frälsning, helbregdagörelse och en bättre tillvaro efter döden, som behärskade den dåtida av allsköns olyckor skräckslagna mänskligheten. Allt detta rubricerar nu prof. Söderblom som *tillfälligheter,* och beskyller undertecknad för en "otrolig naivitet", därför att jag i min framställning ej tagit tillbörlig hänsyn till det icke-tillfälliga momentet: *Jesu personlighet.* Det må förlåtas mig, att jag ej här på några rader kan upprepa den framställning av Kristusproblemet, som upptar över 150 sidor av min bok, och jag har så mycket mindre skäl att dröja vid denna sida av saken, som prof. Söderbloms egna yttranden härvidlag inskränka sig till de gamla utnötta och vetenskapligt intetsägande fraserna om "det utomordentliga intryck Jesus gjort", "hans enastående ställning i religionens historia" o. s. v.

Däremot kan jag ej underlåta att i detta sammanhang fästa uppmärksamheten på det bidrag, som professor Söderblom i det ovan anförda stycket lämnar till guds psykologi. I den gamla katekesen, säger han, stod det att gud vet "icke blott vad som hänt, händer och skall hända, utan även

det som möjligen kunnat ske"; prof. Söderblom betvivlar det sistnämnda — att gud skulle veta även det som möjligen kunnat ske, — och tillägger: "med abstrakta möjligheter är det för allvarliga människor föga lönt att syssla".

Gudskunskapen gör som man ser även i vår skeptiska tid betydande framsteg. Då för några år sedan en berömd lundateolog* vid en diskussion tillfrågades, hur man på den kristna försynstrons ståndpunkt ställde sig till sådana katastrofer som den, vilken nyss inträffat på Martinique och som med ett slag förintat 10,000 människoliv, genmälde den framstående moralteologen, att sådana naturkatastrofer kunde åstadkomma välsignelse genom uppvirvlande av kosmiskt stoft, som befordrade årsväxten, samt tillade "för övrigt få vi komma ihåg, att *gud är inte sentimental*". Det är ju klart besked! När det gäller att frambringa ekonomiska värden, då är gud inte sentimental — han är ju inte för inte den störste kapitalisten i universum. Och liksom lundateologen till punkt och pricka känner till guds *moraliska* kvalifikationer, så är hans kollega i Uppsala fullkomligt på det klara med omfånget av guds *intellektuella* intressesfär: vad som hänt, händer och skall hända, det vet han, men vad som möjligen kunnat ske, intresserar honom ej. Ty med abstrakta möjligheter sysslar varken gud eller

---

* Professor Magnus Pfannenstill.

människor, för så vitt nämligen de senare äro *allvarliga.*

Men det är svårt att alltigenom vara allvarlig — i synnerhet i en religionsfilosofisk diskussion med prof. Nathan Söderblom.

* *
*

I samma andedrag, som professor Söderblom förkunnar den märkliga upptäckten, att "logiken icke är någon kunskapskälla", ger han även anvisning på de källsprång, ur vilka en kunskapstörstande mänsklighet kan hämta sann och varaktig vederkvickelse. *"Erfarenhet, fantasi, intuition, tro* kunna av ingen logik ersättas, men måste efter dess regler behandlas", heter det i "Religionsproblemet" sid. 408.

Alltså logiken, som enligt "Religionsproblemet" sid. 398 "äger tillämpning *endast* på materien, på den oorganiska naturen", upphöjes tio sidor längre fram till ett regulativ icke blott för *intuitionen* utan även för *den religiösa tron!*

Vill man emellertid få en klar inblick i verklighetens väsen, så måste man jämte den obligatoriska intuitionen även anlita andra krafter i människosjälen nämligen *"hängivenhet åt auktoritet, vilja och tro"* (Uppenbarelse sid. 9). Allt i allt har alltså den sanningstörstande människoanden enligt prof. Söderblom icke mindre än sex sprudlande kun-

skapskällor till sin disposition: 1) erfarenhet, 2) fantasi, 3) intuition, 4) tro, 5) hängivenhet åt auktoritet, 6) vilja.

Det är mig obekant, hur många av dessa kunskapens springbrunnar, som prof. Söderblom låtit spela, när det gällt att skaffa sig kunskap om innehållet i min bok; säkert är att utom erfarenheten även *viljan* och *fantasien* varit med i spelet. Endast så kan man förklara prof. Söderbloms underliga sätt att referera de partier av min bok, som han gör till föremål för sin kritik, och jag skall även med risk att trötta läsaren genom några typiska exempel belysa detta hans förfaringssätt, som man skulle varit böjd att stämpla som svindel, därest det ej, både intellektuellt och etiskt, finge sin fulla förklaring i prof. Söderbloms kunskapsteoretiska ståndpunkt.

Den fjärde av prof. Söderbloms artiklar börjar med följande ingress:

> Icke utan skäl får av alla teologer den vetenskapligt obetydlige apologeten Grützmacher det bästa betyget i prof. L:s bok. Själsfrändskapen består i en dogmatism, som ger dem en stor fördel framför mig och liktänkande.

Med detta påstående har prof. Söderblom ställt sig i opposition icke blott mot sanningen, utan också mot sig själv, enär han i andra artikeln (9/9) uttryckligen betecknar berlinteologen Pfleider som "Lidforss' förnämste teologiske auktoritet". Vad

Grützmacher beträffar, så har min användning av honom inskränkt sig till att jag på 2¼ sida refererat hans kritik av den modärna Jesuskulten, varvid jag till undvikande av missförstånd avslutat referatet med orden: "Att Grützmacher som ortodox teolog fasthåller vid Kristi gudom, behöver väl knappast antydas". Det är visserligen fullt riktigt, att jag givit Grützmacher erkännande för den urbana och sakliga ton, varmed han bemött Drews och som välgörande kontrasterar mot "de smädelser, varmed åtskilliga av den liberala teologiens målsmän, särskilt Johannes Weiss, överöst D.". Detta erkännande, som naturligtvis icke utsäger någonting om G:s vetenskaplighet, omdiktar nu prof. Söderblom till att den obetydlige Grützmacher av samtliga teologer är den, som får det bästa betyget i min bok, och på grundvalen av denna förvrängning konstruerar han så upp en själsfrändskap mellan undertecknad och den ortodoxe Kielteologen, medan han samtidigt beskärmar sig över, att jag rubricerar Weiss' "hovsamma, men tydliga uttalanden" som smädelser. Ur den Weisska polemiken har jag redan i min bok anfört ett praktstycke, men för att ytterligare belysa vad prof. Söderblom menar med *hovsamhet* hos en teolog, avtryckes här följande passus ur Weiss' skrift (sid. 4 i Jesus von Nazareth, Mythus oder Geschichte?): "jag har på nytt måst övertyga mig om, att det är den svåraste uppgift i världen att bevisa för galenskapen att den är galenskap. Ofta har jag skämts, skämts över vår tyska veten-

skap, som behöver lång tid, innan den har avtvättat denna fläck, skämts över mig själv, att jag skall behöva sysselsätta mig med sådan smörja; jag skäms nästan också i dag för det, som jag måste föredraga för Er." Här följer så en not. "Jag ser ej min uppgift däri, att här anföra alla Drews' otaliga fåniga påståenden och avslöja dem i deras intighet; för mig är det här icke frågan om Drews, utan om själva saken." — "Hovsamt, men tydligt", inte sant?

Måhända invänder man, att detta är perifera ting, som icke beröra sakens kärna. Alldeles riktigt; men prof. Söderbloms hela kritiska artikelserie är i stort sett ingenting annat än *ett uppradande av förvanskade oväsentligheter i min framställning,* till vilka han så anknyter några uppbyggelseord eller en sottis. Prof. Söderblom skriver t. ex.:

Den överdrivna, starkt färgade svartmålningen av de kristna tar sig hos Lidforss så mycket underligare ut bredvid hans rörande, men lika ohistoriska romantik, när det gäller "det oskyldighetstillstånd, vari de gamla goterna befunno sig, dessa lyckliga människor". I detta gotiska paradis har vetenskapen tyvärr upptäckt en alltför från blodlukt från offer och gudabilder.

Envar, som läser ovanstående, måste naturligtvis få den uppfattningen, att jag i min bok förhärligat de gamla goternas allmänna kultur- och moralnivå på bekostnad av de kristnas; verkliga förhållandet är, att jag efter att ha anfört hur ett gammalt tyskt

mysterium, som återger bröllopet i Kanaan, utbytt de brutala evangelieorden "Kvinna, vad haver jag med dig" till "Reines Weib und Mutter mein", tillägger:

Genom sin enkla och rörande innerlighet leder detta drag tanken på det oskyldighetstillstånd, vari de gamla goterna befunno sig, när de stiftade bekantskap med kristendomen; dessa lyckliga människor kunde absolut icke fatta det kristna begreppet **djävul**, och deras bibeltolkare, Ulfilas, måste alldeles avstå från att översätta orden Satan och Belsebub.

Detta är allt vad jag i min bok yttrat om goterna. Professor Söderblom aktar sig visligen att bestrida det faktiska i ovanstående framställning, utan omplacerar några lösryckta brottstycken, varpå han överlägset talar om prof. L:s *"rörande, men lika ohistoriska romantik"*.

Några rader längre ned i samma stycke, där prof. Söderblom ironiserat över undertecknads ohistoriska betraktelsesätt, läser man:

Även under förtryck och förföljelser ha de kristna aldrig upphört att bedja för överheten. Professor Lidforss glömmer visst, att det kommer att ske även i hans socialistiska framtidsstat. Där bör det väl kunna gillas. När Celsus, en av kristendomens intelligentaste motståndare i alla tider, i andra århundradet manade till lydnad för kejsaren, har prof. L. intet att anmärka, tvärtom. Men hos Paulus och de kristna är uppskattningen av överhetens kall idel simpel opportunism.

Jag skall i detta samband ej uppehålla mig vid prof. Söderbloms egendomliga supposition, att undertecknad skulle vara hågad att gilla allt, som kan komma att ske i den socialistiska framtidsstaten; här frambesvärjer professor Söderblom verkligen "tomma abstraktioner" av det slag, som allvarliga människor ej gärna ta någon befattning med. Men prof. Söderbloms tilltag att utan vidare jämnställa den gamle romaren Celsi patriotism med juden Pauli religiöst färgade krav på absolut och obetingad underkastelse under det romerska förtryckandet är dock skäligen ohistoriskt; det är ju för övrigt ingen mindre än den gamle vördade teologen Holtzmann, som påpekar det groteska i att Paulus "vid åsynen av det neroniska imperiet uppställer den allmänna fordran att överheten rätt och slätt är en mäktig bundsförvant till all rättskaffens vandel och en hotfull fiende till all orätt". En sådan fordran är verkligen något annat än den romerska patriotens vädjan till de kristna att ej undandra sig den allmänna ordningen, utan hjälpa till att kejsaren måtte kunna upprätthålla riket med dess ideella värden. Prof. Söderblom får emellertid genom denna parallell anledning att orda om "det småaktiga kält" och "de lustiga inkonsekvenser", vartill undertecknad gör sig skyldig.

Ett annat exempel! I min bok har jag (sid. 393—394) skrivit följande:

Obestridligen har den kristna kyrkan gjort kulturen betydande tjänster genom att inom sina murar bereda en skyddad plats för vetenskapliga sysselsättningar, för litteratur och konst och produktivt arbete överhuvudtaget på en tid, då de yttre förhållandena gjorde sådana sysselsättningar mycket vanskliga för lekmän i en profan omgivning. Men medan kyrkan på detta sätt skyddade vissa former av kulturen berövade den samtidigt genom det pålagda celibatet kulturens bärare möjligheten att fortplanta sig och sina ädlare anlag.

Dessa rader ge nu prof. Söderblom anledning till följande skarpsinniga anmärkning:

När man sida upp och sida ner läst om biskopars, prästers och munkars ryslighet, blir man överraskad höra, att deras av kyrkan påbjudna ogifta stånd verkade rasförsämring. Att dessa kyrkans män ej hade barn betydde ungefär detsamma som att man lade an på frambringandet av "grymma, elaka och stupida naturer". Det går ej an att plocka ihop allt, som låter ogynnsamt mot kristendomen; man får också se till, att det stämmer någorlunda.

Att gendriva en kritik, som argumenterar på detta sätt, torde vara överflödigt, och jag går därför genast vidare i den Söderblomska texten:

Den ena stunden är Lukas' Jesusbild mera "salongsmässig" än Markus' och utmärker sig för "en ljusare optimism". Den andra stunden erinrar sig auktor, att det är Lukas, som i Bergspredikan har de fruktansvärt skarpa och revolutionära orden: Ve eder I rike, ve eder I mätte, o. s. v. Är det salongsmässigt? Att tillämpningen i Mattheus på de

"andligen fattiga" skulle bero på simpel opportunism igen, tillhör den slughet, som i bibeltolkningen så ofta bedragit visheten.

Att börja med vill jag göra den banala, men som det tyckes i detta samband befogade anmärkningen, att karaktäristiken "mera salongsmässig än Markus" ej behöver betyda någon högre grad av salongsmässighet i och för sig; man kan ju för att ta ett analogt exempel mycket väl påstå, att prof. Söderblom är skarpsinnigare än prof. Kolmodin, och denne skarpsinnigare än prof. Ola Holmström, utan att därför — nå, parallellen behöver ju icke utföras. Men då prof. Söderblom angriper det *sakliga* i framställningen och karaktäriserar detta som ett utslag av "den slughet som i bibeltolkningen så ofta bedragit visheten", så kan det vara skäl att upplysa om den adress, till vilken denna ampra förebråelse verkligen riktar sig. I Pfleiderers "Urchristentum", sid. 605, läser man följande:

Varför, så frågar Brandt (Evangelische Geschichte, s. 539) har Mattheus utelämnat liknelserna om änkans skärv och om avvisandet av domaren i arvstrider? Och han ger härpå det träffande svaret: "Mattheus har uppenbarligen redan stått den kyrkliga politikens ledare, som visste att uppskatta världsliga medel och ej försmådde domareämbetet, närmare än Lukas". **Denna kyrkliga opportunism*, som sluter kompromisser mellan den entusiastiska begynnelsens abstrakta ideal**

* Kursiverat av Pfleiderer.

och det mänskliga samhällets reala livsbetingelser, är det osvikliga tecknet på ett tidsläge, som ligger vida längre än Lukas bort från de apostoliska begynnelserna.

Angående saligprisandet av de andligen fattiga hos Mattheus yttrar Pfleiderer:

En kyrka, i vilken redan talrika medlemmar tillhörde de besittande klasserna, och som efter sakens natur blott var alltför benägen att lämna dessa rika och förnäma en inflytelserik hedersplats, motsvarande deras sociala ställning — — en sådan kyrka kunde i Lukas' saligprisande av de fattiga endast se en stötesten, som det syntes lämpligt och nödvändigt att undanrödja genom andlig omtydning.

Det är alltså i verkligheten icke mot undertecknads ringhet, *utan mot de ansedda tyska teologerna Pfleiderer och Brandt* som prof. Söderblom i "Stockholms-Tidningen" — utan spår av bevis — utslungar beskyllningar för att manipulera med en *slughet, som bedrar visdomen.*

Ännu ett exempel på prof. Söderbloms polemiska metoder. I sista artikeln (13 sept.) talar min kritiker om "den redlige Friedrich Naumanns ord om kristendomens syrehalt", som "blivit mycket beledda mest från kyrkligt håll, men även av prof. Lidforss och liktänkande". Slår man upp sid. 447—448 i min bok, där jag utförligt refererat Naumanns av prof. S. här berörda tankegång, så läser man där: "Efter dessa öppna och ärliga ord, bakom vilka man tycker sig märka smärtfylld resignation"

o. s. v. Detta vitsord är för prof. Söderblom liktydigt med att jag "belett" Naumanns ord! Å andra sidan får jag uppbära förebråelser för att jag hör till dem som "utan att dra på munnen betrakta de vildaste hugskott som respektingivande 'forskning' så snart de gå ut på förnekelse av kristendomen". Egendomligt! Angående t. ex. John M. Robertson har jag dock skrivit (sid. 21): "Likaväl som det sunda lekmannaförståndet reagerar mot vissa av den liberala teologins tankeoperationer lika visst måste det också stötas tillbaka av den argumentation Robertson här presterar och som — märk väl — är ett led i hans bevisföring för att ingen historisk Jesus existerat". Det tycks ju vara tämligen klart besked. Men i den omständigheten att jag ej presterat det självbelåtna flin, varmed en liberal teolog vid sådana tillfällen brukar dokumentera sin intellektuella överlägsenhet, ser prof. Söderblom ett bevis på min fritänkarefanatism och min vetenskapliga kritiklöshet över huvud!

* *
*

"I allmänhet", säger nyteologen Wernle, "gör de kristnas apologetik mot judarne ej något gott intryck. Det är en konst i att förvrida och omtyda, i att inlägga i stället för att utlägga, stundom också i att förfalska. Sanningssinnet hos de kristna måste

i den efterapostoliska tiden ha varit ytterst minimalt." Det må förlåtas mig, att dessa ord av Paul Wernle mer än en gång runnit mig i hågen vid läsningen av prof. Söderbloms kritik, och jag skyndar mig därför tillägga att det i den Söderblomska artikelserien verkligen finns *ett* parti, där den religionshistoriska fackkunskapen träder en till mötes med ett imponerande yttre. Det är när det gäller frågan om buddhistiskt inflytande i evangelierna.

I min bok har jag, stödd på den holländske teologen Bergh van Eysinga's forskningar, framhållit de slående överensstämmelser, som förefinnas mellan vissa evangeliska berättelser och indiska legender, och jag har påpekat de omständigheter, som tala för att det här föreligger ett lån på evangeliernas sida. Med anledning härav skriver nu prof. Söderblom:

> Den i fråga om evangelierna så skeptiske Lidforss hyser, när det gäller buddhismen, okritiskt förtroende. Det intressanta problemet om möjligheten av någon oväsentlig ömsesidig påverkan i de heliga skrifterna är ännu ej fullt utrett och försvåras av oklarheten rörande de buddhistiska urkundernas ålder. — — — Jag klandrar ej, att en dilettant saknar kännedom om det stora, av en nordamerikansk kristen forskare och en japansk buddhist i förening utgivna verk, som sedan några år i fjärde, starkt utvidgade upplagan utträngt Bergh van Eysinga's intressanta avhandling och andras studier om de buddhistiska och kristna skrifternas inbördes förhållande. Men jag skulle önska, att prof. L. jämförde sin egen godtrogenhet med just denne lärde buddhists, Anesaki's, kloka och kritiska hållning.

Därpå följer ett *ofullständigt* och därför fullkomligt *missvisande* referat av mitt referat av Bergh van Eysinga's framställning av likheten mellan den evangeliska och den indiska frestelsehistorien, varefter denna avdelning avslutas med några överlägsna ord om den jämförande metoden, som "ej har råd att ytterligare diskreditera sig genom en förnöjd och okritisk snarfyndighet".

Till denna del av prof. Söderbloms kritik vill jag göra följande randanmärkningar.

För det första är det ett tämligen eget påstående att Edmund's och Anesaki's arbete "Buddhist and Christian Gospels" *utträngt* Bergh van Eysinga's skrift, vars första upplaga visserligen utkom 1901, den andra däremot 1909, och då i överarbetat skick och med en gillande efterskrift av den berömde indologen professor Kuhn.

För det andra är det att observera — vad som för flertalet av professor Söderbloms läsare torde vara en stor överraskning — att nämligen tendensen i det amerikanskt-japanska arbetet *är alldeles densamma* som i Bergh van Eysinga's, alltså ett i detalj genomfört försök att påvisa indiskt långods i de evangeliska berättelserna.

För det tredje förtjänar det påpekas, att Edmund-Anesaki's arbete, som av prof. Söderblom i *detta* samband får så ampla lovord för kritik och vetenskaplighet, av andra fackmän, vilkas sakkunskap ej torde kunna bestridas, bedömts vida mindre gynnsamt. Så t. ex. yttrar docenten Segerstedt i en

för ej länge sedan offentliggjord recension av arbetet ifråga följande kritiska reservationer:

> En mycket stor del av de paralleller Edmunds uppställer äro så allmänna och obestämda, att det är omöjligt att på dem fota någon teori om inbördes samband. Då det exempelvis om Kristus säges, att han äter med publikaner och syndare och berättas om synderskan, som tvådde hans fötter, om Maria Magdalena och om hans ord att publikaner och syndare skola före fariseerna gå in i Guds rike, så sammanställer Edmunds härmed berättelsen om huru Buddha gästade kurtisanen Ambapali och av henne erhöll som gåva en Mangolund. Här tvingas man verkligen icke att antaga ett lån. Av denna obestämda karaktär äro det ojämförligt största antalet paralleller som Edmunds uppdrager.

Om detta omdöme är riktigt, vilket jag för min del ej betvivlar, så torde det ej ha varit någon förlust, att jag i min framställning ej tagit hänsyn till Edmund-Anesaki's arbete, vars existens för övrigt var mig bekant genom sista upplagan av Bergh van Eysinga's skrift, där det utförligt omnämnes (sid. 20). Men prof. Söderbloms manöver, att ockrande på sina läsares totala obekantskap med all hithörande litteratur, söka diskreditera min framställning genom att spela ut ett arbete, som *går ännu längre i samma riktning* som den av mig åberopade Bergh van Eysinga, denna apologetiska manöver förtjänar att minnas.

Måhända bör jag här inskjuta den bekännelsen, att det verkligen finns *en* punkt, där prof. Söderblom har rätt. Det gäller ett tryckfel — det *kan*

möjligen också vara ett skrivfel — i ett citat från Harnack, där ordet "endast" har råkat bli förvanskat till ett "icke". "Icke heller fäster jag mig vid författarens citat", säger professor Söderblom generöst. "Endast två har jag slagit upp" — och båda ha befunnits felaktiga. På samma gång jag lyckönskar professor Söderblom till den intuitionens slagruta, som sätter honom i stånd att med sådan träffsäkerhet upptäcka dolda fel och brister, måste jag dock bestrida riktigheten av hans tolkning av det andra Harnack-citatet: "Wenn es auch gewiss ist, dass kein Gott erschienen und kein Gott gestorben und auferstanden ist" etc. När jag översatt detta med att "ingen gud har uppenbarat sig, ingen gud dött och ingen gud uppstått", så har jag naturligtvis menat "uppenbarat sig i synlig måtto", d. v. s. nedstigit till människorna på jorden; den Harnackska satsen är, som var man ser, riktad mot den krista kyrkans andra trosartikel, mot tron på Kristi gudom, och mot den kristna försoningsläran över huvud. I stället söker prof. Söderblom inbilla sina läsare, att "ordet 'erschienen', i det samband vari det står hos Harnack, betyder ungefär att "ingen har någonsin sett gud". Man behöver ju endast erinra sig de ord som följa omedelbart efter "erschienen" för att inse det absolut orimliga i den Söderblomska tolkningen, även om man villigt medger, att det från den celebre apologeten vid andra tillfällen emanerat ännu konstigare översättningsfel.

Ännu ett exempel — för denna gången det sista — på prof. Söderbloms fördomsfrihet som polemiker. I min bok läser man sid. 102—103 följande:

Från flera håll har man även fäst uppmärksamheten på det tragikomiska skimmer, som från den liberala teologiens uppfattning av Jesusproblemet faller över hela den gudomliga frälsningsplanen. Till människoslägtets frälsning låter gud födas en människa, som representerar det absoluta moraliska geniet, och som genom sitt liv och sin lära skall bringa den förvillade mänskligheten på rätt väg igen; men detta geni väljer till sina närmaste lärjungar personer, som komplett missförstå honom, och som på grund av vissa defekter — bristande bildning, andlig trögbet o. s. v. — äro oförmögna att skriftligt fixera de intryck och läror de undfått; detta göres först 30—40 år efter mästarens död av personer, som aldrig sett eller hört honom, och som på grund av sin andliga läggning äro lika oförmögna att förstå honom som urapostlarna, men vilkas ord vinna absolut gehör hos kristenheten och i snart två tusen år skymma undan den verkliga Jesusbilden — till stort förfång för den allmänna moralen. Först på sista årtiondena har det — genom en slags andlig generatio spontanea — vid de tyska universiteten uppstått en handfull skarpsynta och behjärtade män, som undanröjt detta tvåtusenåriga missförstånd och visat mänskligheten, vem Jesus verkligen var och vad han i sanning ville!

Detta uttalande, vilket, som en var ser, endast riktar sig mot den liberala Jesuskulten, ger prof. Söderblom anledning till följande vetenskapliga självdeklaration.

Här framskymtar grundskillnaden mellan min metod och prof. L:s. Han vet på förhand. Jag vill komma verklig-

heten på spåren. Varför skulle, frågar han, gud låta det absoluta moraliska geniet omges av lärjungar och efterträdas av upptecknare, som missförstodo honom, tills en del tyska professorer nu äntligen begripa honom? Onekligen uppträder de tyska professorernas anspråk stundom något överdrivet. Men resonemanget är eljest typiskt skolastiskt. Varför har gud gjort så och inte så? Man vet på förhand, hur det måste vara, och vad gud borde göra. Vi finna en sådan tanke förmäten. Tillvaron är för oss ett outgrundligt under. Hur skulle den lilla människovarelsen kunna utstaka vägarna för dess grundmakt, gud?

Så skall det låta från en kristen apologet. Teologie doktor Lars Olof Jonathan Söderblom, professor i teologiska prenotioner och teologisk encyklopedi och samtidigt kyrkoherde i Helga Trefaldighets församling, *vet i frågor som beröra religionen ingenting på förhand.* Han är den omutlige, den obönhörlige från alla förutfattade meningar frie representanten för den objektiva vetenskapen, som ödmjukt men säkert vill komma sanningen på spåren. Men i själva verket båtar all sådan strävan föga, ty tillvaron är — enligt vad prof. Söderblom förkunnar — för oss ett outgrundligt under, och Herrans vägar äro outrannsakliga.

Men, kunde man väl fråga, varför denna kunskapsteoretiska pessimism just nu? Det är ju dock knappast mer än ett år sedan prof. Söderblom på det berömda Örebromötet klargjorde "att inblicken i verklighetens väsen icke sker genom förståndets analyserande verksamhet, utan genom andra kraf-

ter i människosjälen, genom intuition, hängivenhet åt auktoritet, genom vilja och tro", och han påpekade samtidigt att "uppenbarelsens källor — eller sägom hellre dess *kanaler* — hos människan äro två: oändlighetskänslan och idealdriften." Fem à sex kunskapskällor och två uppenbarelsekanaler gåvo ännu i fjol professor Söderblom en djup inblick i verklighetens väsen; i år är han blott och bart den förutsättningslöse vetenskapsmannen, som ingenting vet på förhand, och för vilken hèla tillvaron är ett outgrundligt mysterium.

Men kunskapskällorna, uppenbarelsekanalerna?

* * *

Under sista halvtimmen, då jag nedskrivit ovanstående, har jag hela tiden haft en dunkel förnimmelse av att någon gång ha skådat en gestalt vars uppträdande, gester och minspel på ett frappant sätt erinrat om min celebre kritiker, prof. Söderblom. Men var, när — — — —? Mycket riktigt, Anatole France, Le jongleur de Notre-Dame, den heliga jungfruns akrobat: "De — priorn och klostrets två äldste — sågo, hur Barnabas stod på händerna framför den heliga jungfruns altare och med huvudet mot golvet och benen i vädret jonglerade med

sex kulor av koppar och tolv knivar. Han utförde till guds heliga moders ära de konststycken, som inbrakt honom mest bifall."

Den bilden skulle jag önska att mina läsare kunde hålla fast i alla dess detaljer. Må de komma ihåg, att det konststycke, som prof. Söderblom här presterat — denna akrobatik, där sunda förnuftet står på huvudet med benen i vädret, detta briljerande och jonglerande med ting, som glimma utan att vara guld, denna heroiska knivkastning i luften — allt detta är ingalunda tomt taskspeleri, utan en gärning till guds ära, ett utslag av djup och innerlig religiositet.

KYRKOHERDE S. A. FRIES OCH KONSORTER

Det bidrag till den modärna teologens psykologi, som professor Nathan Söderblom med varm och frikostig hand nyligen presterat, har understrukits och kompletterats av en hel rad svenska nyteologer, som känt sig manade att offentligen yttra några varnande och förmanande allvarsord med anledning av "Kristendomen förr och nu". I "Aftonbladet" har kyrkoherde S. A. Fries åter lämnat ett glänsande prov på vad hans grobianartade sofistik mäktar åstadkomma, i "Stockholms Dagblad" mediterar djupt och självfullt docenten Lindblom på tre spalter om "den ödesdigra förväxlingen mellan begreppen kristen tro och kristen livs- och världsåskådning", vartill undertecknad gjort sig skyldig. I "Folkbiblioteksbladet" docerar pastor Nils Hannerz över samma tema och ännu några andra, medan pastor B. O. Aurelius i "Svenska Dagbladet" avslutar sin för övrigt tämligen lojalt hållna recension med att avlägga ett patetiskt vittnesmål om sin privata Kristustro. Tar man så med i räkningen professor

Söderbloms redan publicerade och professor Pfannenstills utlovade artiklar, så finner man att icke mindre än *sex* av vårt lands mera bemärkta nyteologer gripit till vapen mot den förkastliga kättarskriften. En sådan uppmärksamhet från nyteologiskt håll hade jag, uppriktigt sagt, ej väntat.

Onekligen ligger det något tilltalande i detta lilla korståg, där trons försvarare uppträda med öppet visir och med ärliga vapen. Till *ärliga* vapen räknar jag nämligen, när det gäller en nyteologs militära ekipering, även den medvetna lögnen, så länge denna håller sig till sak, och det är mestadels fallet i de föreliggande apologetiska skrifterna, som även i övrigt ge en utmärkt inblick i de svenska nyteologernas intellektuella värld. Från denna synpunkt hade jag knappast kunnat önska mig ett bättre vittnesbörd än vad som presterats vid den allmänna nyteologiska uppslutning, vartill "Kristendomen förr och nu" givit anledning; det skulle vara synnerligen glädjande om de sex apologeterna kunde besluta sig för att i en samlad broschyr utge de aktstycken, varmed de i dessa dagar trätt i breschen för kristendomen.

Även från ortodoxt håll har det gjorts ett par inlägg, som kunna förtjäna att omnämnas. I tidningen "Vårt Land-Nya Dagligt Allehande", som trots allt dock ännu är det svenska prästerskapets hus- och livorgan, har pastor Karl Kihlén utförligt yttrat sig om "Kristendomen förr och nu". Om tonen och andan i denna kritik kan man få en före-

ställning, när man hör, att två av Tysklands mest framstående forskare på religionshistoriens område, professorerna Gunkel och Bousset, av pastor Kihlén rätt och slätt betecknas som "två dumma tyskar", medan den holländske teologen Bergh van Eysinga samtidigt avfärdas som "en ännu dummare liten holländare". Under sådana omständigheter verkar det knappast överraskande, när pastor Kihlén angående min bok förklarar: "ingen kan begära, att en vuxen människa skall kunna hålla på med *detta veritabla nonsens — detta perpetuum mobile av nötta agitationsfraser*". Så yttrar sig en gammaltroende kristen, som tjänar gud icke efter bokstaven, utan i anda och sanning.

En väsentligen annan ståndpunkt möter man i en recension, som publicerats i "Västgötakorrespondenten" (11/10) och vars författare av allt att döma är en präst av den ortodoxa riktningen. Ur detta från flera synpunkter anmärkningsvärda aktstycke anföra vi följande utdrag:

De resultat, till vilka den modärna bibelkritiken och religionshistorien anser sig hava hunnit, bilda utgångspunkten för professor Lidforss' framställning eller rättare: hans arbete är ett framläggande av dessa resultater, ur vilka han sedan utan liberal-teologiska slingelbultar drar de nödvändiga konsekvenserna. Sedan den liberala teologien själv eliminerat bort tron ur religionen, ryckt den bibliska uppenbarelsen in på det profanvetenskapliga planet och pressat den heliga historien in mellan den rationella kritikens kvarnstenar, är den ståndpunkt, till vilken en Lidforss hunnit —

den öppna ateismens och förnekelsens ståndpukt — den enda konsekvente och hållbara. Denna ståndpunkt ligger helt enkelt i förlängningen av den liberal-teologiska linjen, och ateismen eller i varje fall agnosticismen och den religiösa skepsis är den modärna teologiens ofrånkomliga resultat, låt vara att den modärna teologen bävar tillbaka för detta resultat och bemödar sig att hålla religionens sken uppe, medan dess väsen är sönderfrätt alltigenom.

Professor Lidforss är en vetenskapsman, som bygger vidare på andra vetenskapsmäns — de liberala teologernas — arbete, där dessa senare ej våga bygga längre, eller rättare: han river ned den sista rest, som den liberala teologien, feg inför sitt eget livsverk, dock för skams skull anser sig böra konservera. I denna egenskap att vara en ofrånkomlig konsekvens av den modärna teologien ligger bokens såväl styrka som svaghet. För den, som förut accepterat det liberal-teologiska betraktelsesättet, är boken en stark bok, vilken oundvikligen förstör en svag själs sista illusioner och lämnar honom tröstlös i livets förbrända ödemarker. Och om boken driver det rådande teologiska lättsinnet in i en allvarlig livsnöd, gör den sin stora nytta — samma nytta som en varningssignal invid avgrundens rand. För den troende är boken en svag och maktlös bok. Vem är den troende? Det är den, som i tron funnit sin livsstyrka och sin salighet. För honom är en sådan bok ett förbifarande väder, en ilning i den värld, ur vilken han just blivit frälsad.

En sådan bok som den ifrågavarande måste komma och var icke minst nödvändig i vårt land. Vad människan sår, måste hon ock uppskära, och den liberala teologien — på kyrkans mark ett giftigt träd — måste bära sina bittra frukter.

Den ståndpunkt, som den ortodoxe recensenten här intar, är icke blott fullt tydlig och klar, utan också i *sak* fullkomligt riktig, liksom även slutsat-

sen: att vetenskapen bör bannlysas på det att kristendomen må leva, endast är ett upprepande av vad kristendomens stormän i alla tider påyrkat. Kunskapens träd är av ondo, alltså bör det huggas ner och ryckas upp med rötterna — hur tilltalande är icke sådant öppet ord i jämförelse med den nyteologiska kompromissen, som gärna ser att religionskunskapens träd lever och grönskar, blott det icke blommar och sätter frukt.

Efter denna utvikning återgå vi till apologeterna av mera modärnt snitt. Bland dessa intar kyrkoherde S. A. Fries onekligen en hedersplats, fullt jämförlig med professor Söderbloms. Men hr Fries är en pastoral kraftnatur, som vet vad han vill, och när det gäller att i apologetiskt intresse avvika från sanningen, röjer han en manlig beslutsamhet, som välgörande kontrasterar mot prof. Söderbloms oroliga zickzack-kurs mellan sanning och dikt. Av sakliga anmärkningar finns det i herr Fries artikel icke ett spår, såvida man icke vill räkna hit den viktiga upplysningen, att prof. Oldenburg i Kiel ej delar Bergh van Eysinga's uppfattning om ett indiskt inflytande i evangelierna. Men detta är allt vad som presteras i den vägen, för övrigt rör herr Fries sig uteslutande med generella omdömen, som framkastas med skroderande tvärsäkerhet, men utan spår av bevisning. Typisk är t. ex. följande passus, vars sanningsinnehåll lätt nog torde kunna taxeras av dem som gjort sig besvär att läsa "Kristendomen förr och nu":

Hr Lidforss' efter egen bekännelse på självständiga studier blottade axplockning på det historiskt kritiska skördefältet har också blivit av säreget slag. Hans bevisningsmetod erinrar livligt om den, som kom till användning, då någon ville visa självmordets överensstämmelse med evangeliet: "Judas gick bort och hängde sig själv", läsa vi på ett ställe, och på ett annat: "Gack du och gör sammaledes!"

Det fördomsfria sätt varpå herr Fries referar den skrift, han kritiserar, skall jag blott belysa med ett exempel, taget ur högen. I "Kristendomen förr och nu", sid. 82, läser man följande: "Måhända invänder man att pastor Heyn ej är någon fullgod representant för den modärna teologin. Härpå kan dock genmälas att Heyns broschyr, som är tillägnad den framstående bibelforskaren Heinrich Holtzmann, i övrigt både vittnar om beläsenhet och framför allt att broschyrens hela tendens går i alldeles samma riktning, som i vårt land företrädes av t. ex. professor Pfannenstill." Med anledning härav skriver kyrkoherde Fries:

I sin iver att finna uttalanden, lämpliga "som moraliskt kraftfoder åt prästmän, som ej äro hågade för välgörenhet" och som bevis på "den intellektuella begreppsförvirring", "den underliga hjärnuppmjukning" och "den plebejiska tumning av moralen åt vilken en modärn teolog hemfaller", som giver ifrån sig sina "andliga slemavsöndringar" (hr L:s språk är för att använda ett hans eget uttryck "ett vulgärt gatspråk"), har han hittat en skrift av en viss pastor Heyn. Ett ögonblick faller det hr L. in att tvivla på, om denne man verkligen kan göras till exponent för den modärna teologien, men han finner hastigt nog ett bevis för

att höja även denne man upp på auktoritetens piedestal: Heyns broschyr är tillägnad den framstående bibelforskaren Heinrich Holtzmann!" Ett argument, som, om det användes på hr L:s egen bok, skulle med ens garantera författaren auktoritet på psykiatrins gebit, eftersom "Kristendomen förr och nu" är tillägnad överinspektören för sinnessjukvården i riket Alfred Petrén.

Huruvida språket i "Kristendomen förr och nu" med fog kan betecknas som *vulgärt gatspråk* lämnar jag åt andra att avgöra; vad jag här vill framhäva är den grova förfalskning som hr Fries begår, då han för sina läsare presenterar en ur sitt sammanhang lösryckt och i och för sig tämligen betydelselös relativsats som den egentliga, den avgörande argumenteringen — med fullkomligt förtigande av de verkliga skäl, som författaren anfört för sitt påstående. Så enkel, så osminkad är osanningen; man kommer att tänka på de gamla puritanerna, när man ser alla de kärva, flärdfria lögner, som hr Fries dukar upp, men man tappar samtidigt lusten för vidare meningsutbyte.

En djup tänkare och en nobel själ, sådan endast kristendomen kan fostra, möter oss i pastor Nils Hannerz. Redan länge har det ju från nyteologiskt håll predikats, att kristendomen alldeles icke vill vara någon handledning i naturhistoria o. s. v.; att bibeln faktiskt innehåller en mycket utförlig skapelsehistoria, betyder för dessa nyteologer ingenting. Pastor Hannerz går ett steg vidare, och med ett förakt för den historiska sanningen som är be-

undransvärt, förklarar han, att kristendomen "aldrig gett sig ut för att vara en teoretisk lösning av tillvarons stora problem"* utan att den "har nöjt sig med den mera blygsamma uppgiften att lära människan finna evigheten mitt i tiden enligt ordet: "göra den himmelske faderns vilja för att förstå". Det är för att lösa denna blygsamma uppgift som den kristna kyrkan brakt över tio miljoner människor om livet, och fortfarande, där den har makt därtill, kvarhåller folket i den djupaste okunnighet.

Med all sin frisinthet är pastor Hannerz ej heller någon vän av folkupplysning. "Vad vårt folk nu behöver", skriver han: "synes mig vara mindre teoretiskt vetande också (!) i religiösa frågor, vi ha över nog av allt detta — än intresse för det praktiska arbetet, än respekt för handens arbete, speciellt i den svenska jorden". Den plöjande Smålandsbonden har över nog med teoretiskt vetande, också i religiösa frågor, men hans plöjande är ej tillräckligt respekterat — så förkunnar pastor Nils Hannerz i den av Svenska Folkbildningsförbundet utgivna "Folkbiblioteksbladet".

---

* Däremot förklarar kyrkoherde S. A. Fries — likaledes i sin recension av "Kristendomen förr och nu" uttryckligen: "Det är med tydningen av **själens** och **evighetens stora problem** all religion och **framförallt kristendomen** sysselsätter sig". Som man ser råder det även angående de mest centrala frågorna en tämligen kompromitterande oenighet inom de modärna teologernas eget läger.

Överhuvudtaget är pastor Hannerz mycket avogt stämd mot vetenskapens målsmän. "Utan tvivel", säger han, "behöva herrar professorer begejstring för kunskapstillegnelsen och må lovsjunga den teoretiska kunskapens värde hur högt som helst. Men om de i likhet med de gamla kyrkomötesbesluten och påvedekreten vilja bestämma vad vi få tänka eller tro, så må de i sunda förnuftets namn erinras om sin begränsning." Samtidigt med att herr Hannerz på detta sätt formar sitt inlägg till en protest mot andligt förtryck och förmynderskap, vänder han mot undertecknad den beskyllning, som Jacob Burckhardt riktat mot kyrkohistorikern Eusebius, nämligen att ha *"använt den medvetna lögnen som arbetsmetod"*, men, tillägger hr Hannerz, "Eusebius är pålitligare". Detta bevisar den modärne teologen med följande argumentering:

Han (B. L.) synes mig ha ställt varje historisk uppfattning och allt förnuft på huvudet. Eller har han avsett att väcka harm och tända fanatismens glöd i kristna lärans hjärta. Han lyckas då säkert hos många. Se här: kristendomen har medfört förakt för sanningen, förakt för konst och vetenskap, fört ett konsekvent utrotningskrig mot den andliga eliten, fört en motbjudande underskattning av moralens betydelse, sanktionerat slaveriet, förhärligat kriget, hållit kvinnan i förnedring, m. fl. rena hugskott, som aldrig kunna bevisas.

Här vill jag blott inskjuta den parantesen, att vad som i min bok anförts om kristendomens förhål-

lande till kriget, slaveriet, kvinnans ställning o. s. v. ingalunda är "rena hugskott", utan *väl bestyrkta sakuppgifter,* av vilka herr Hannerz ej kan vederlägga en enda. Men låt oss nu lyssna till den historiska utredning, som den liberale pastorn bjuder som korrektiv mot mina "hugskott":

Ty även den mörkaste fläcken i kristendomens historia, **häxprocesserna, kunna mycket väl antagas ha lånt till mänsklighetens fromma.** Tänk om dessa häxbål medfört en **rasförädling av den europeiska kvinnan,** som under nyare tider faktiskt stått på en högre sedlig ståndpunkt än mannen. Kanske kvinnosläktet just genom **häxbålens renande inflytande fått den karaktärsstyrka,** som längre fram exempelvis **räddade svenska folket från att drunkna i brännvinsfloden.**

Med denna replik låter jag pastor Hannerz lämna skådebanan. Han själv är, tror jag, en tämligen problematisk natur, men hans dumhet är en av de mest trohjärtade varelser jag mött här i livet.

* *
*

Av de sex apologeterna är docenten Lindblom icke blott den yngste, utan också den, som för att tala med Levertin, presterar den största moraliska elegansen. Hans hållning, när han träder fram på arenan, erinrar om en spansk toreadors, och denna

stolta värdighet är lätt begriplig, efter som kritikern vet med sig, att han i handen bär den dödande klingan. Docenten Lindblom har nämligen upptäckt "det *grundfel,* som genomgår hela hans (B. L:s) arbete, och som i en för författaren helt säkert oanad grad reducerar värdet av hans kritik, och i det närmaste gör den ofarlig för tänkande läsare, om han också kan hysa gott hopp om att den skall göra åsyftad verkan bland den stora hopen." Därpå fortsättningen:

Det fel, varpå jag syftar är den ödesdigra förväxlingen mellan begreppen kristen tro och kristen livs- och världsåskådning, vartill förf. av detta arbete, i likhet med de flesta av kristendomens teoretiska bekämpare i alla tider, gjort sig skyldig.

Kristendomen är icke en åskådning om livet och världen, även om den är utgångspunkten för en sådan och i allmänhet i sina konsekvenser leder till en sådan. Kristendomen är närmast personlig underkastelse under en makt, som tvingar sig på en människa ur tillvaron själv, ur livet självt, oundvikligt, utan att hon kan komma undan. Denna makt ter sig för den kristne såsom en sedlig vilja, vilken råder i tillvaron. — — —

Av underkastelsen under denna vilja följer med inre nödvändighet ett visst handlingssätt. — — —

Kristen är man eller är man icke. Man resonerar sig icke till kristendomen eller från kristendomen. Man lever sig till tron eller från tron. Och detta till eller från betyder liv eller död för den med allvar religiöst sökande och kämpande.

Hur upplyftande är det icke att höra en ung docent, som ännu icke nått trettiotalet, med övertygel-

sens lugna och fasta stämma förkunna, att man *lever* sig till tron eller från tron och att detta *till* eller *från* betyder liv eller död för den sökande anden! Vilka rika fång av livserfarenhet måtte icke en ung teolog kunna hösta in däruppe i lärdomsstaden vid Fyrisån!

Men bortsett från det själfulla livsallvar, som docenten Lindblom här producerar, synes mig hans framställning tämligen angripbar icke blott från sunda förnuftets utan även från den lutherska dogmatikens ståndpunkt. Kristendom, säger doc. L., är underkastelse under en makt, som *tvingar sig på en människa* ur tillvaron själv, *oundvikligt, utan att hon kan komma undan.* Nåväl, antag att det verkligen finns människor, som på detta sätt få sig kristendomen påtvingad utan att kunna komma undan, — doc. L. torde dock ej vilja förneka att det finns tänkande och kännande människor, som gå genom livet utan att någonsin på detta sätt förnimma den makt, som oundvikligt tvingar sig på de andra. Under sådana omständigheter synes det mig klart, att den åskådning, som doc. Lindblom här gör gällande, ingenting annat är än den gamla, av lutherska kyrkan förkastade predestinationsläran, enligt vilken somliga människor på förhand och utan egen förtjänst eller skuld äro bestämda för den eviga saligheten, andra för den eviga fördömelsen.

Även från sunda förnuftets ståndpunkt torde man kunna göra grundade invändningar mot doc. Lindbloms apologetik. Kristendom är icke en världs-

åskådning, men väl *utgångspunkten* för en sådan och leder i allmänhet i sina konsekvenser till en världsåskådning, lär doc. L. Men om nu *konsekvenserna* visa sig stå i strid med vetenskap, med sanning och förnuft, kan man då icke draga vissa slutsatser angående utgångspunktens hållbarhet? Och vad är "den sedliga vilja som råder i tillvaron", för så vitt icke denna vilja är buren av mänskliga individer? En sedlig vilja, som existerar och verkar *utanför* mänskligheten, kan endast antagas av en supranaturalism, som trots all förfining, i princip ej är höjd över den råaste dämon- och djävulstro.

Docenten Lindblom är, som man ju kunde vänta, en utpräglad anhängare av den liberala Jesuskulten, vilken hos honom får följande synnerligen originella, men dock karakteristiska motivering:

Hur kan en person, om vilken vi veta så litet, ja kanske intet med verklig visshet, vara grunden för en religiös övertygelse, frågar prof. Lidforss. Jag skulle vilja svara: därför, att den religiöst sökande, den efter trygghet i tillvaron och ett samlande mål för viljan allvarligt strävande i och genom den nytestamentliga Jesusgestalten i dess genom alla enskildheter skimrande och trots alla historiska ovissheter ofrånkomligt gripbara och gripande totalitet finner, vad han behöver: tillvarons innersta vilja såsom en kärleksrik fadersvilja samt, såsom ett enhetligt, samlande mål för sin egen vilja, idealet av den fullkomliga personliga gemenskapen mellan människor.

Skalar man bort de teologiska fraserna så återstår som detta renonemangs kärna den obestridliga sanningen, att det även i vår tid finns personer, vilkas religiösa behov fullt tillfredsställas av kristendomen utan att några intellektuella konflikter uppstå. Men att denna enkla sanning — att det finns troende kristna, som känna sig lyckliga i sin tro — skulle representera "ett faktum, inför vilket all skolmästrande kritik av Jesu moral eller Pauli supranaturalism eller den kristna religionens synkretistiska karaktär måste te sig som rent intellektuella övningar", det är en tämligen naiv illusion, om det också villigt medges, att en liknande argumentering använts av större andar än docenten Lindblom. Det är emellertid sällan som det svindelartade i hela ståndpunkten framträder så klart och tydligt som i den unge Uppsala-apologetens pretentiösa ordflöde.

Betydligt gynnsammare än docenten Lindbloms underkännande dom är det betyg som pastor B. O. Aurelius givit "Kristendomen förr och nu". Boken är enligt hans mening "mycket klart och skarpt skriven", framställningen "ofta erkännansvärt objektiv", kapitlet om Kristusproblemet "mycket intressant" o. s. v. Den sakliga kritiken erbjuder inga synpunkter utöver dem, som redan gjorts gällande av hans ämbetsbröder, och är, även i formen, ganska matt. På tal om de teologiska vetenskapsmännen, särskilt Harnack och Wernle, fäller pastor Aurelius emellertid ett yttrande som är värt att observeras:

Var och en med saken initierad borde veta, att teologiska författare som dessa, **huru mycket vi än måhända från kyrklig och dogmatisk synpunkt vilja beklaga vissa resultat av deras undersökningar,** skrivit från rent vetenskaplig synpunkt, och att varken det ursprungliga evangeliet eller den kristna anden genom tiderna är absolut beroende av "vetenskapens nuvarande ståndpunkt".

Dessa ord behöva näppeligen någon kommentar. De säga klart och tydligt, att den modärne teologen har att räkna med *kyrkliga intressen* och med *dogmatiska intressen,* inför vilka *vissa resultat* av den vetenskapliga forskningen kunna vara att *beklaga.* Vad är då naturligare än att man för att undvika så fatala konflikter, jämkar, omtyder eller i nödfall förtiger den vetenskapliga forskningens resultat, så att de ej komma någon förargelse åstad! Så gör en vetenskaplig storman som Adolf Harnack, när han hänvänder sig till den stora allmänheten, och hans svenska kolleger, vilkas arbeten i allmänhet synas beräknade för den av icke fackmän bestående publiken, följa exemplet, så långt deras förstånd och kunskaper det medgiva. —

Det vore säkerligen en tacksam uppgift, att påvisa och belysa de meningsskiljaktigheter, som de här berörda apologeterna sinsemellan lägga i dagen även på de mest centrala områden. När pastor Hannerz förklarar, att kristendomen som sådan ej har någonting med världsåskådningen att skaffa, medan däremot kyrkoherde Fries sätter en av *kristendomens huvuduppgifter* i besvarandet av livets

och evighetens djupaste frågor, så är en sådan fundamental meningsskiljaktighet ett slående vittnesbörd om den *inre upplösning*, som för närvarande pågår i den teologiska tankevärlden. Det virrvarr av åsikter, som där förefinnes, är ingalunda ett utslag av sjudande livsverksamhet, utan ett sympton av allmän oordning, oreda, anarki. Dessa symptom framträda så mycket tydligare, som det i våra dagar ej längre är förstklassigt folk, ur vilkas leder apologeterna framgå; man får icke något starkare intryck vare sig av begåvning eller kunskaper, när man strävar sig igenom den apologetiska litteratur som framkallats av "Kristendomen förr och nu", och när för en gångs skull en högt begåvad man som doktor Paul Rosenius uppträder till kristendomens försvar, sjunker han ned till en nivå, som knappast synes värdig en intelligens av hans rang. Den närmare motiveringen för detta skenbart hårda omdöme skall lämnas i en kommande artikel.

PROFESSOR MAGNUS PFANNENSTILL

I novemberhäftet av "Kristendomen och vår tid" föreligger nu i tryck prof. Pfannenstills sedan i somras bebådade kritik av "Kristendomen förr och nu". Rent formellt tyckes i förstone detta inlägg genom sin torra saklighet och sitt fasta grepp på ämnet ganska fördelaktigt sticka av mot de kåserande eller predikande gensagor, som emanerat från Uppsalahåll. Vid närmare eftersyn visar det sig emellertid, att prof. Pfannenstills kritik i grund och botten rör sig på alldeles samma plan som t. ex. prof. Söderbloms, och att den förkastelsedom, som han med stor tvärsäkerhet avkunnar över mitt arbete, icke är bättre motiverad än Uppsalakollegans.

Redan den omständigheten att prof. Pfannenstill av min bok endast behandlar de 150 första sidorna, som beröra Kristusproblemet, men däremot fullkomligt förbigår de kapitel som bära överskriften: "Aposteln Pauli kristendom", "Kristendomens segertåg" samt "Kristendom och världsåskådning" är ägnad att i väsentlig mån reducera värdet av hans

kritik. Men till denna kvantitativa svaghet komma även kvalitativa brister, som äro av högst allvarlig art, och som göra sig starkast gällande i just de partier, där kritiken är som mest aggressiv. Det är dessa huvudpunkter, som jag här kommer att upptaga till behandling; att i detalj efter detalj gendriva alla de påståenden, som prof. Pfannenstill framkastar i sin uppsats på tjugotvå digra oktavsidor, kan av utrymmesskäl ej ifrågakomma och vore dessutom fullkomligt onödigt.

Den första huvudanmärkningen, som prof. P. riktar mot mitt arbete, är att jag refererar mina nyteologiska auktorer "ofullständigt och följaktligen falskt". Jag "följer dem endast ett stycke på vägen, nätt och jämt så länge de röra sig med negativa sakförhållanden, men vänder dem ryggen, så snart de övergå till de ännu mer betydelsefulla positiva sakförhållandena. Ett tänkbart skäl kunde vara, att detta positiva för en mer närgående kritik upplöst sig i idel önskeresultat utan verklighetsstöd. Men en sådan kritik har icke presterats."

Vad denna anmärkning generellt sett angår, så vill jag för det första erinra om, att jag uttryckligen och med stor skärpa framhållit den motsägelse, som enligt min och mångas mening förefinnes mellan den nyteologiska evangeliekritikens resultat och den "positiva" ståndpunkt, vartill en del nyteologer sedermera svinga upp med hänsyn till Kristusproblemet; jag har ju till och med ägnat ett helt kapitel i min bok åt att utreda den psykologiska

teknik, som möjliggör detta omslag. Att jag ej presterat en "närgående" kritik av detta "positiva" är för övrigt icke sant, då jag t. ex. sid. 92—93 utförligt framhävt de flagranta motsägelser, vartill även en så framstående forskare som Bousset gör sig skyldig (i sin skrift 1904), när det gäller att konstruera fram en konkret och levande Jesubild. På detta kapitel har prof. P. visligen aktat sig att ingå.

Särskilt när det gäller Wernles framställning av Kristusproblemet är prof. Pfannenstill uppbrakt över att jag "icke refererar det ställe längre fram, där samme forskare efter noggrant avvägande av alla för och emot framställer sitt slutomdöme, att de av Markus meddelade traditionernas historiska värde är mycket högt och att evangeliet i sin helhet trots allt är ett utomordentligt värdefullt verk." Med anledning härav skall jag här nedan avtrycka det ställe ur Wernles skrift, som jag citerat i min bok, sida vid sida med det på "ett noggrant avvägande" baserade "slutomdöme", för vars uteslutande prof. P. klandrat mig.

Sid. 63—65:

Hela Markusevangeliet är behärskat av en huvudidé: Jesus Messias, Guds son.

För denna trossats skall tro uppväckas, den skall bevisas och försvaras, hela evangeliet är en apologi (försvar). Därför lyder ock in-

Sid. 72—73:

Trots dessa tillägg och förändringar bör man dock skatta de av Mk. meddelade traditionernas historiska värde mycket högt. **Vi äga här en hel rad av Jesuord, som jämte talkällan ge oss det klaraste begrepp om Jesus.**

ledningen: "Början av Jesu Kristi, Guds sons, evangelium". Mk. vill föra alla sina läsare, som han tänker sig bland hedningar och hedningskristna, till den bekännelsen, som den hedniska höfvitsmannen uttalar: "sannerligen, denna människa var Guds son". **Hela evangeliet tjänar detta syfte.**

Beviset, som Mk. lämnar för sin sats, är **underverksbeviset,** varmed alla forna kristna bevisat Jesus vara Guds son. Just därför står undret i berättelsens förgrund och träder Jesu lära så starkt tillbaka, **att vi aldrig fullt klart få reda på, vad Jesus predikat. Till följd därav är den historiska bilden starkt fördunklad, Jesu person är tecknad grotesk och bisarr.** Hans andliga höghet, härligheten och djupet av hans budskap komma ej riktigt till sin rätt, **tack vare den stora underverksapparaten. Stora naturunder trängas här med läkedomsunder: stillandet av stormen, gåendet på vattnet, bespisningen av 4,000 och 5,000, förvisandet av dämonerna till svinhjorden, fördärvande av** Även omnämnandet av den historiska anledningen till dessa ord, t. ex. motståndarnas eller lärjungarnas frågor, varpå dessa ord utgöra svar, giva oss ofta värdefull ledning beträffande dessa ords ursprungliga mening. Även vad berättelserna beträffar, torde om **högst få kunna sägas, att de äro rent uppdiktade, om det ju dock ofta är omöjligt att lösgöra den verkliga tilldragelsen från den diktade traditionen,** som skriftligt fixerades först 40 år senare. **Men värdefullt är här ej blott huvudintrycket av något väldigt, ursprungligt och skapande,** som fängslar oss i detta evangelium, utan även många enstaka drag, gripet ur verkligheten. Jesus, som under lärjungarnas ångest sover lugnt i stormen, eller som, rastlöst verksam, ej får tid att äta, och som hans närmaste, fulla av ängslig omsorg, vilja gripa och föra med sig, som söker ensamheten under nätterna, som ibland flyr undan folkmassorna och själva lärjungarna, barnavännen, förbarmandets, vredens och vemodets man, som visar kär-

fikonträdet. Och just dessa stora under skulle enligt Mk. hava fört lärjungarne till tro på Guds son. **Precis som lärjungarne skola nu läsarna föras till tro på Guds son.**

Jämte underverken känner Mk. dessutom andra bevis för att Jesus är Guds son. **Röster från himlen beteckna honom som Guds son, dämoner, alltså övermänskliga väsen, bekänna honom vara Guds helige,** den högste Gudens son. Detta är bevis från andevärlden. Ganska sparsamt använder han beviset som ligger i Gamla Testamentets uppfyllda profetior. Huvudbeviset är undren.

Genast hördes emellertid kristusfiendernas tungt vägande invändning: kan en korsfäst vara Guds son? **Försvaret av Jesu död är därför det andra huvudsyftet med denna skrift.** Mk. vill leda sina läsare till att lära lek och sympati med den rike, som allvarligt söker det goda, dessa och hundra andra liknande ögonblicksbilder och korta notiser tala för sig själva. **Naturligtvis kan man även här blott tala om möjligheter och sannolikheter, såsom fallet alltid är med historiska detaljer. Men just det anspråkslösa och i allmänhet tendensfria, friska och hurtiga i Markusframställningen talar i hög grad för att han här är ett rent språkrör för god tradition och ej skriver annat än ögonvittnen själva berätta för honom.**

Och så måste det till sist fastslås, att detta evangelium trots allt är ett **utomordentligt värdefullt verk***, innehåller en samling gammalt äkta material, som ordnats och förbundits lösligt med hänsyn till några ledande tankar hos författaren; måhända är det författat av den

---

* Man jämföre härmed **vad** som enligt Wernles ovan anförda yttrande här är värdefullt: "ej blott huvudintrycket av något väldigt, ursprungligt och skapande, utan också" etc. — Vem är här den skapande: Jesus, urförsamlingen eller Markus?

sig i tanken sammanbinda Guds son med korset, så att korset upphör att vara dem anstötligt. Målet, som de böra uppnå, är att i åsynen av Jesu död utropa: denne var Guds son. Därför följer ock på lärjungarnas bekännelse: "Du är Kristus" strax Jesu undervisning om att Messias måste lida och dö. **Från denna punkt är hela berättelsen så beskaffad, att den genom förutsägelser av Jesus och skriftprofetior förbereder läsaren på Jesu död och betager denna dess skräck.** Slutligen följer på döden uppståndelsen, som förvandlar förargelsen i triumf.

Markus, som omnämnes i Nya Testamentet och som Papias hörde presbytern Johannes omtala.

Här har nu läsaren ett typiskt uttryck för den brytning mellan vetenskaplig forskning och apologetisk advokatyr, som är så karaktäristisk även för de bättre bland nyteologerna. Sid. 64 utvecklar Wernle, att *hela Markusevangeliet är skrivet i syfte att bevisa vissa trossatser,* i främsta rummet att Jesus är Messias, Guds son; sid. 73 få vi emellertid veta, att just *Markusframställningens egenskap att i allmänhet vara tendensfri* är en borgen för att författaren är ett rent språkrör för en god tradition.

Sid. 64 fastslås det, att vi *på grund av den stora underverksapparaten aldrig få fullt klart reda på vad Jesus predikat* och att på den grund den *historiska bilden är starkt fördunklad,* Jesu person tecknad grotesk och bisarr; sid. 72 upplyser oss däremot Wernle om att vi i *Markusevangeliet äga en hel rad av Jesuord,* som jämte talkällan *ge oss det klaraste begrepp om Jesus.* Sid. 64 få vi veta att i Markusevangeliet *stora naturunder trängas med läkedomsunder,* stillandet av stormen, gåendet på vattnet, bespisningen av 4,000 och 5,000, förvisandet av dämonerna till svinhjorden, fördärvandet av fikonträdet o. s. v., men sid. 73 finner Wernle det högst sannolikt att *Markus ej skriver annat än vad ögonvittnen själva berättat honom!* Och så fastslås det att detta evangelium trots allt är "ett utomordentligt värdefullt verk", särskilt på grund av "det anspråkslösa, det friska och hurtiga" i framställningen.

Så förhåller det sig i själva verket med "det noggranna avvägande av alla för och emot", på vilket Wernle enligt prof. Pfannenstill grundar sitt gynnsamma slutomdöme om Markusevangeliet som historiskt dokument.

Än vidare! Sid. 84 förklarar Wernle, att det ej är möjligt att på grundvalen av evangelierna skriva en Jesubiografi, men att detta ej varit så stor skada, "om vi blott tillräckligt klart kunde komma underfund *med vad Jesus i huvudsak ville och gjorde".* Men, tillägger han, "här möter oss den största svårigheten", enär det emellan Jesus och oss alltid be-

finner sig urförsamlingens tro såsom närmaste forskningsobjekt. Därpå fortsätter han (sid. 85):

Därav följer, att i alla de punkter, med avseende på vilka urförsamlingens tro ej stadgat sig, vi ha den största svårighet att begripa Jesu själv. Dessa punkter äro: **kristologi, framtidsbilder, tron på underverk, ställningen till lagen och nationen.**

— — — — — —

För urförsamlingen förbinda sig Jesu död och hans uppståndelse med hans messiasvärdighet; den lidande Messias, det är kristen bekännelse. Hur har Jesus själv tänkt därom? Har han så bestämt förutsagt sin död? Hur har han uppfattat denna? Detta låter lättare fråga sig än besvara. Alla Jesu tankar över hans döds värde och nödvändighet äro närmast urförsamlingens tankar; blott dessa känna vi bestämt. Om Jesus själv delat dem, det är just frågan. I framtidsförhoppningarna ha alla kristne förblivit utpräglade judar: var Jesus detta i samma grad? Vem djärves påstå sig säkert veta, vad Jesus tänkte om det stora världsslutet, och vad lärjungarna tillfogat. Hela problemet blir tydligt, så snart Mk. 13 lägges för oss. **Det är otroligt svårt att uttala: så har Jesus hoppats, så icke.**

Så låter det på den åttiofemte sidan i Wernles broschyr. Men redan på åttiosjunde har denna bibelkritiska pessimism slagit över i strålande optimism, då det här heter:

Om vi gå till historien med frågan: vem var Jesus? så vilja vi först veta, **vad denne man har hoppats, trott och älskat,** vad Guds namn har betytt för honom, vad han tänkte om människorna, med vilka känslor han skådade på världslivet, vad för ett människoideal han hade; efter vil-

ken värdemätare han bedömde människorna, gott och ont, synd och plikt. Det är underbart, hur överensstämmande svaret på dessa frågor ljuder i de stora talen i talkällan, i samtalen i Mk., och i de liknelser, som blott Lk. eller blott Mt. äger. **Och alltid äro svaren klara, bestämda, enkla, osökta sprungna fram ur hjärtats djup** och ej ur en klyftig hjärna. Och beträffande huvudpunkten: varpå kommer det an inför Gud? vad leder till salighet eller osalighet? kunna vi bekräfta, att **en djupgående förändring i lärjungarnas uppfattning ej förmått grumla den historiska troheten.**

Där ser man den nyteologiska konsekvensen i all dess glans: samme Wernle, som ögonblicket förut förklarat: "det är otroligt svårt att uttala: så har Jesus hoppats, så icke", finner nu i evangelierna "klara och osökta svar på vad Jesus har hoppats, trott och älskat" — samme Wernle, som nyss framhävde det utsiktslösa i vår strävan att komma underfund med vad "Jesus i huvudsak ville och gjorde". Det är som sagt alltjämt samme Paul Wernle, fast han den ena gången uppträder som den objektiva forskningens man, den andra gången som apologetisk lyriker. Jag har i min bok även låtit den senare komma till tals (sid. 95, där de sammanfattande slutorden i Wernles skrift anföras), men jag ansåg det verkligen onödigt att uppbygga mina läsare med de jämförelsevis mycket kortfattade partier, där apologeten Wernle *tar tillbaka* just det som vetenskapsmannen Wernle omedelbart fastslagit. Men då prof. P. beskyller mig för att härigenom ha givit ett falskt referat av

Wernles skrift, så har jag för min del ej det ringaste emot att, som här skett, lägga samtliga papperen på bordet.

För övrigt är det en lätt sak att bevisa, hurusom prof. P. i eminent grad gör sig skyldig just till den sortens konstgrepp, som han förebrår mig. Sid. 348 skriver prof. P. följande:

Vid andra tillfällen refererar han (B. L.) sig visserligen till auktoriteter, av vilka han hade kunnat få värderika upplysningar, men fäller utan motivering ett från dessa avvikande negativt omdöme. Belysande härför är hans behandling av talkällan, som jämte Mk. bildar grundvalen för synoptikerna. Han förklarar rätt och slätt: "För vår kunskap om Jesu liv, hans utveckling och öden är emellertid detta plus, som Mattheus och Lukas äga utöver Markus, fullkomligt värdelöst (s. 57—58)". Man frågar sig med nödvändighet: ha Harnack och Jülicher, av vilka han erhållit sina upplysningar om talkällan, verkligen påstått något sådant? Till och med en så radikal kritiker som Wrede hade då bättre tankar om denna urkund! Men, se vi efter, höra vi Harnack i stället tala om "den oskattbara samlingen av Jesu tal", som skänker oss "en mångsidig belysning med avseende på det viktigaste" i hela Jesu liv, nämligen svaret på frågan vad han tänkte och ville. Och Jülicher förklarar, att där i allmänhet i de synoptiska Jesustalen gömmer sig en kärna av så individuell karaktär, att "äktheten är höjd över varje tvivel".

Slår man upp den sida i Harnacks "Sprüche und Reden Jesu", som prof. P. åberopar och som även jag citerat i mitt arbete, så lärer man därav följande: "Men hur olika äro icke dessa källor! Hör

denne Markus, som sida för sida genom motsägelser, osamstämmigheter och otroliga ting bringar forskaren till förtvivlan, och *utan vilken dock varje ledtråd och varje konkret åskådning av Jesus skulle fattas oss,* och å andra sidan talsamlingen, som ensam ger oss en bestämdare och djupare bild av Jesu *förkunnelse,* men *ej bjuder någon historia".* Detta yttrande av Harnack stämmer ju fullkomligt med min uppgift, att "talkällan" är värdelös för vår "kunskap om *Jesu liv, hans utveckling och öden",* och prof. Pfannenstills manöver att med avsiktligt ignorerande av Harnacks ovan citerade ord sätta likhetstecken mellan *livshistoria* och *förkunnelse* blott för att få slunga fram beskyllningen för ovetenskaplighet, är en advokatyr av det tarvliga slag, som man kunnat vänta från en S. A. Fries och gelikar, men knappast från en Pfannenstill.

Men i den vägen nekar sig prof. Pfannenstill, tycks det, numera ingenting. Redan två rader längre fram möter man följande uttalande:

Vi komma nu till den andra utväg, varav Lidforss begagnar sig för att förringa de positiva resultaten av den nyare historiska bibelforskningen. Han refererar längre eller kortare stycken ur något nyprotestantiskt arbete för att sedan låta en motståndare i sammanhang därmed uttala sig och draga sina godtyckliga slutsatser.

Slå t. ex. upp vad som säges om Paulus och hans författareskap såsom källa för teckningen av Jesu historiska liv! Wernle citeras — som vanligt, endast till en viss gräns, endast så länge han ger uttryck åt besvikenheten över, att

Paulus ej överlämnat åt oss mer av Jesu verkliga historia. Men ej när han sedan uppvisar, hur detta följer av "det paulinska evangeliets natur". I stället får läsaren till livs en mängd ovederhäftiga expektorationer, vilka helt eller delvis böra återföras på författarenamnet Steudel.

Därpå upplyser prof. P. att det bakom namnet Steudel döljer sig "en tämligen ovetenskaplig Bremerpastor, till på köpet Kalthoffs meningsfrände" och det ifrågasättes, "om det är lojalt att framkalla skenet, som skulle ett så vunnet resultat konsekvent framgå ur den nyprotestantiska forskningen". Det kan då ha sitt intresse att relatera den passus i min bok, på vilken prof. P. här stöder sina anklagelser. Sid. 26—27 har jag skrivit följande:

Så långt Wernle. I själva verket är denna Pauli tystnad med hänsyn till Jesu liv och person i högsta grad anmärkningsvärd, ja en psykologisk gåta som gränsar till det paradoxa. Man tänke sig Pauli situation: från att ha varit en kraftig kristusfiende och en ivrig förföljare av de kristna blir han på vägen till Damaskus genom en gudomlig uppenbarelse övertygad om, att denne Kristus, som han förföljt, är Guds son; därpå kommer han till Jerusalem, umgås dagligen med dem, som i livet varit denne Kristus' närmaste vänner, men visar icke det ringaste intresse för att få veta något närmare om, hur denne gud, som samtidigt varit full människa, egentligen varit beskaffad, vad han har sagt, hur han uppträtt, vad han överhuvudtaget gjort och verkat under sin levnad här på jorden*. Ej under att denna Pauli

* Jfr Steudel, Berliner Religionsgespräch, sid. 51, och samme författares "Im kampf um die Christusmythe" (1910).

tystnad givit anledning till många mot de kristna urkundernas tillförlitlighet ganska aggressiva kommentarer!

Efter denna passus, som i min bok ej upptar fullt tjugo rader, återknytes framställningen efter Wernle, Jülicher m. fl. respektabla nyteologer, varvid det dessutom är att märka, att jag själv sid. 14 uttryckligen betecknat Steudel som en meningsfrände till Drews. Men i prof. Pfannenstills framställning växa dessa tjugo rader ut till "en mängd ovederhäftiga expektorationer", vilka undertecknad falskeligen velat lancera som resultat ur den nyprotestantiska forskningen!

Att diskutera med en motståndare, som begagnar sig av sådana tricks, är föga angenämt. Men prof. Pfannenstills personliga — jag säger med avsikt personliga och icke vetenskapliga — anseende är på många håll så pass stort, och hans förkastelsedom över mitt arbete så katogorisk, att jag måste ägna hans kritik ännu någon uppmärksamhet.

* *
*

Den tredje av prof. Pfannenstills huvudanmärkningar riktar sig mot den del av min skrift, där jag söker påvisa den inre upplösningsprocess, som den kristna tron undergått inom vissa kretsar bland nyteologerna, och som typiska representanter för

denna riktning har jag anfört professorerna Bousset och Tröltsch samt f. d. pastor Naumann. Vad särskilt Bousset beträffar, så har jag (sid. 117—118) framhållit att då "hans ståndpunkt är tagen utanför kristendomen, ja utanför all positiv religion överhuvud, och då han sedermera gått fram utefter en linje, där han konsekvent förkastar all supranaturalism och alla försök att i någon form göra Jesu person till grundval för den religiösa tron, så kan man ej tillbakahålla den anmärkningen, att Bousset faktiskt uppgett kristendomen som sådan, ehuru naturligtvis härmed ej är sagt att hans ståndpunkt är irreligiös".

Det är nu mycket lärorikt att iakttaga den bevisföring, medels vilken prof. P. vill återerövra Bousset åt kristendomen. Att detta även för en apologet med prof. Pfannenstills anlag för manlig och gedigen sofistik måste bli en vansklig sak ligger i öppen dag för en var, som känner till vad Bousset verkligen yttrat i sin av mig åberopade skrift. Efter att inledningsvis ha berört den av Drews inledda debatten om Jesu historiska existens fortsätter han:

"Man fattar ej detta problems allvar, om man i denna strid blir stående vid det *tills vidare uppnådda, skenbart lugnande* resultatet, att försöket att uppvisa Jesus' av Nazareth gestalt som ohistorisk med vetenskapens medel slagits tillbaka som en utopi. Alldeles bortsett från den möjligheten, att ju ett sådant försök en gång kunde återupprepas med

starkare medel, skulle redan en annan och mera besinningsfull frågeställning räcka till för att *belysa det problematiska i det sätt, varpå man i vida kretsar även inom den liberala teologin grundar kristendomens religion på Jesus av Nazareth som historisk företeelse.* Och denna frågeställning skulle låta: Även medgivet vad som måste medgivas, att Jesu person har levat — vad veta vi som är *historiskt bevisat* om denne Jesus av Nazareth, hans liv, hans lära och hans person? Vad vi veta om det pragmatiska sammanhanget i hans liv *är så obetydligt att det finge rum på ett litet stycke papper.* Jesu predikan eller evangelium är ofta en oupplöslig vävnad av församlingstradition och *eventuellt* äkta ord av mästaren. Vad våra evangelier överantvarda oss av Jesu egenartade självmedvetande och dess former och därmed även hans personlighets inre liv är överskuggat av församlingens dogmer. Och där man möter denna skeptiska grundhållning gent emot traditionen om Jesu liv, ha vi ej längre att göra med dilettanter och torgskränare, utan med allvarliga forskare av erkänd rang, jag nämner av många blott Wellhausen och Wrede. Och om man tror sig ha grund att i många enskildheter eller i det hela avvisa dessa mäns forskningsmetoder och resultat, är man då förvissad om att detta avvisande är så säkert grundat, att man kan göra grundvalen för vår religion avhängig av dess vara eller icke vara? Det är här frågan om mera än vederläggningen av motståndarnas angrepp, det

är frågan om återerövrandet av det obetingade förtroende för den evangeliska traditionen i det stora hela, som vore nödvändigt för att kunna på det gängse sättet grunda vår tros säkerhet och innebörd på den historiska företeelsen Jesus av Nazareth. Det gäller frågan, om man vill anförtro denna säkerhet åt striden inom den hit och dit böljande historiska forskningen."

Efter att ha framhållit, hurusom den *ortodoxa* teologin i *mindre* grad beröres av dessa nya frågeställningar fortsätter Bousset:

"*Träffad* eller dock *faktiskt i högsta grad oroad* genom den historiska forskningens nuvarande gång *blir en i vida kretsar härskande form av den modärna liberala teologin.* Karaktäristisk för denna teologi är dess historiskt betingade antirationalism. — — — Man söker och finner i det historiska den fundamentala grundvalen liksom för alla mänsklighetens högre anlag så ock för religionen. Man uppfattar historien som en skådeplats för grundläggande, principiellt nya uppenbarelser. Och i det att man med dessa allmänna tankar mer eller mindre beslutsamt förbinder en principiellt supranaturalistiskt orienterad världsåskådning bedömer man Gamla och Nya testamentets religion och speciellt det i och med Jesu person givna evangeliet som en under de naturliga sammanhangens lopp inträdande, på en punkt i historien given, på gudomlig uppenbarelse beroende nyskapelse, av vilken all tro skulle vara beroende i sin grundval."

Därpå framhåller Bousset, hur den modärna teologin härmed bygger vidare på den grund, som lagts av Schleidermacher, "men med den väsentliga skillnaden, att den store teologens immanensståndpunkt mer eller mindre avgjort uppges till förmån för en supranaturalistisk uppfattning, så att man *efter rationalismens och idealismens tidevarv till en viss grad kunde förstulet räcka handen åt den gammalkyrkliga supranaturalismen*". Därpå följa de avgörande raderna:

"I detta sammanhang skall nu icke diskussionen i denna fråga upptagas utefter hela linjen. Det skall framför allt visas, huru som *den nuvarande modärna teologins genom det intensiva historiska arbetet skärpta läge belastar just denna vittutbredda grundåskådning med oövervinneliga svårigheter.* Historien, om den beslutsamt genomvandras till slutet, visar nödvändigt ut över sig själv.

Det skall försökas att i detalj uppvisa detta. Försöken att grunda den kristna tron på Jesu historiska person kunna nämligen ske på flerfaldigt olika vägar."

Därpå följer den intressanta utredning, där Bousset kritiskt skärskådar alla de vägar, som försökts i denna riktning, (Se "Kristendomen förr och nu" sid. 198) och så kommer konklusionen:

"Alltså äro alla dessa försök att på kunskapens väg grunda vår tros säkerhet och innehåll i det rent historiska, behäftade med egendomliga svårigheter. Så visar historien, allvarligt och uthålligt bedriven,

utöver sig själv och tvingar oss att söka ett annat fundament utom henne och det vore — förnuftet."

I detta samband är det också som Bousset fastslår att *"religion icke är något som genom uppenbarelser ovanifrån kastas in i människan"*, och att *varje historisk supranaturalism måste förkastas.* Däremot behöver den praktiska tron *bilden* och *symbolen,* och "den högsta symbolen för en evig värld blir den enskilda mänskliga personligheten, vare sig den sköna själen eller föraren och hjälten — 'ingenting heligare äger människan än hjältar och hjältedyrkare' (Carlyle)." — Så koncentrerar sig judendomens tro i Mose person, så blir Zarathustra inkorporationen för den eraniska religionen, så finner kinesen i Kongtse sitt personliga etiska ideal, och så har Jesus blivit kristenhetens symbol, ett huvud högre än de andra stora religionsstiftarna. "Och även om vetenskapen uttalade som sin sista dom, att Jesus ej existerat, *tron* kan ej gå förlorad, ty den vilar på sina eviga grundvalar, och dessutom skulle Jesu bild i evangelierna bli bestående, om också blott som en storslagen dikt, så dock som en dikt av evigt symbolisk betydelse." En sådan fara — att Jesu historiska existens skulle behöva strykas — anser Bousset visserligen ej föreligga, men för hela hans nuvarande uppfattning av Kristusproblemet är detta yttrande mycket karaktäristiskt.

Hur ställer sig nu prof. P. till dessa klara och tydliga ord av Bousset?

Jo, svarar han "att Bousset icke i någon form gör

Jesu person till grundval för den religiösa tron kan väl ej gärna påstås, då han under alla omständigheter *tar Jesu person och inflytande i anspråk för att den enskilde skall komma till en personlig frimodig tro*". Man står ett ögonblick slagen av häpnad. Är professor Pfannenstill verkligen så kortsynt, att han ej begriper den fundamentala skillnaden mellan Boussets Jesus, vars historiska existens är en fråga av underordnad vikt, men som i egenskap av *symbol* förmedlar uppfattningen av trons eviga sanningar, vilka existera oberoende av honom, och den liberala teologins *historiska* Jesus, vars person är utgångspunkt och grundval för hela den religiösa tron? Man frågar sig: hur tydligt skall en person uttrycka sig för att professor Pfannenstill skall avstå från försöket att tumma och förvrida hans ord?

Denna fråga gör man sig också inför den bevisföring, varmed prof. P. vill hävda, att Bousset i grunden icke är någon motståndare till supranaturalismen. Visserligen framhåller Bousset icke en, utan upprepade gånger att "all historisk supranaturalism" måste förkastas, och att "religionen ej vilar på supranaturalistisk uppenbarelse i ordets egentliga mening"; men detta betyder ingenting, tvärtom varsnar prof. P. här ett kryphål, efter som ju ett ords egentliga mening alltid förutsätter att det även har en oegentlig d:o, och när han längre fram hos Bousset stöter på satsen att "die letzte Wahrheit ruht hinter den Symbolen, in den unver-

rückbaren, gottgebenen Tiefen menschlicher Vernunft" så översätter han "gottgebenen" med "av Gud givna", kursiverar dessa ord, och får så ett bevis för att Bousset antager en uppenbarelse, om också ej i ordets egentliga mening. Och sedan får denna oegentliga uppenbarelse, eller rättare sagt denna uppenbara oegentlighet tjäna som bevis för att undertecknad fullkomligt missförstått Bousset!

Det är på grundvalen av en sådan argumentation som prof. Pfannenstill beskyller undertecknad för att ha "åsidosatt de enklaste metoder för varje verkligen samvetsgrant vetenskapligt arbete". För egen del tar jag den beskyllningen med stort lugn, i synnerhet som prof. Pfannenstill i sin artikel även mot en teologisk fackman av Pfleiderers rang riktar beskyllningen för "oförstående ytlighet", "brist på förståelse för Jesu person" o. s. v. I det följande skall jag med ett konkret fall som utgångspunkt belysa arten av de metoder, som prof. Pfannenstill själv använder, när han vill rikta vetenskapen med positiva insatser, men måste dessförinnan ägna ännu några sidors uppmärksamhet åt de egendomliga stridsmetoder, som professor Pfannenstill använder, när det gäller att i allmänhetens ögon nedsätta motståndarens trovärdighet.

I min bok har jag (sid. 104) påpekat, hurusom den dubbla korseld, för vilken den modärna Jesukulten på sista tiden varit utsatt, synes ha vållat åtskillig oro i de liberala teologernas led, och att det, om icke alla tecken bedraga, för närvarande

försiggår en partiell, men dubbel frontförändring, i det att en del av de teologiska liberalerna (Weiss, Weinel) dra sig tillbaka i riktning mot ortodoxien, medan andra (Bousset) göra en avsevärd frontförändring åt vänster.

Den argumentering, varmed prof. Pfannenstill söker bortresonnera Bousset's radikalism, har redan belysts i det föregående. Låt oss nu höra den bevisföring, som skulle fritaga Weiss och Weinel från en frontförändring i riktning mot konservatismen. Angående den senare skriver prof. P. (sid. 353):

Lika förhastat är att beskylla Weinel för reträtt i riktning mot ortodoxien.

Kan det vara något tvivel om det? Weinel ställer sig strax på första sidan i det av Lidforss citerade arbetet in i motsatsen mellan å ena sidan ortodoxien och å andra sidan kristendomens motståndare. Och han rör sig sedan hela tiden i denna motsats. Men han tar kanske därvid i betraktande någon ytterlighetsriktning inom ortodoxien. Nej, visst icke. **Han räknar dit till och med den ortodoxi, "som numer på ett inställsamt sätt brukar kalla sig modärnt-positiv".** Man skulle alltså närmast vara böjd tro, att här föreläge ett missförstånd från Lidforss' sida. Men en man som Ernst Krieck går ju i god för karaktäristiken av Weinels nu senast intagna hållning. Vem är då denne? Jo, honom har ju Lidforss förut mycket riktigt upptagit bland Drews' meningsfränder. **Och halten av hans karaktäristik framgår bäst av påståendet, att Weinel skulle indirekt beskylla Gunkel, Wellhausen och Wrede samt direkt Schweitzer för dilettantism** (s. 105—106)!

Vad först beträffar den "modärntpositiva" ortodoxin, så upplyser Weinel själv i en not, att han härmed åsyftar den ortodoxe *Grützmacher*, vars broschyr "Gegen den religiösen Rüchschnitt" är en direkt stridsskrift mot den liberala teologin och dess Jesusbild; att Grützmachers inrangering bland de ortodoxa skulle innebära något vittnesbörd om frisinne hos Weinel är ett enbart komiskt påstående — eller anser kanske prof. P. att Grützmacher är liberal? Dock detta är småsaker. *Det som i detta samband påkallar odelad uppmärksamhet är prof. Pfannenstills utfall mot Ernst Krieck*, som i egenskap av meningsfrände till Drews utan vidare stämplas som en tvetydig individ, och vars ovederhäftighet enligt prof. Pfannenstill tillräckligt framgår av hans påstående, att Weinel skulle indirekt beskylla Gunkel, Wellhausen och Wrede och direkt Schwietzer för dilettantism!

Ja, det är verkligen en oblyg herre denne Ernst Krieck, — så oblyg, att han säger hela sanningen. Ty slår man i Weinels arbete (Ist das liberale Jesusbild widerlegt?) upp sid. 27, så läser man där: "Det har varit äkta *dilettantiskt av Albert Schweitzer*, att han som grundval för sina psykologiska konstruktioner tog ett enda och till på köpet mycket dunkelt ord, ordet om himmelrikets rövare . . . Sådant kallar man konsekvent och 'fullt ärligt' och dock är det ingenting annat än blind fördomsfullhet, som kommer en att sakna så gott som all litterär besinning". Angående Wellhausen och Wrede

heter det sid. 21: "Här vill jag ej inlåta mig på en strid om enskildheter utan uppvisa att *såväl hos Wellhausen som hos Wrede föreligga svåra allmänna och metodiska fel,* som för oss gör det omöjligt att böja oss för deras dom. Hos Wrede stöta vi framförallt på *den falska konsekvens, som vi i högre grad och helt naiv funno hos dilettanterna.*"

Den tyske författaren Ernst Krieck, som av prof. Pfannenstill beskylles för att ha lämnat falska uppgifter angående Weinels utfall mot Schweitzer, Wellhausen och Wrede har, som var man ser, *ej sagt annat än rena sanningen.* Huru professor Pfannenstill under sådana omständigheter kan ha panna att begagna detta Krieck's yttrande som bevis för hans ovederhäftighet, det är återigen en psykologisk gåta, som jag dock för min del ej har lust att grubbla över.

* *
*

Efter att ha bevittnat och genomskådat ett apologetiskt kraftprov av den art, som prof. Pfannenstill här presterat, har man knappast lust att föra polemiken vidare. Det kunde annars förtjäna påpekas, hur Weinel gent emot Gunkel påstår, att dennes "formel": "kristendomen är en synkretistisk religion", är *"falsk och förvirrande"*, och hur han uppmanar Gunkel, att från sådana "pikanta satser"

vända tillbaka till sin "ursprungliga" ståndpunkt från 1895; hur Weinel för egen del bekänner att han själv ställt problemet Jesus—Paulus "i ett falskt ljus" (sid. 16) och hur han efter att ha utgjutit sin vredes skålar över Schmiedel, Bousset och Brückner klagar över "att bristen på fasthet och den önskan, som teologen lätt har, att ej synas efterbliven, kanske ännu här och där kommer att bringa överraskningar" (sid. 34). "Mera försiktighet och besinningsfullhet", det är Weinels lösen för framtiden (sid. 15) — en lösen, vars verkliga vetenskapliga innebörd ej kan missförstås.

Alldeles samma mening uttalar Johannes Weiss, då han anklagar de liberala teologerna för att "genom brist på disciplin och allt för käcka husarritter" ha bidragit till den nuvarande krisen. Och då prof. Pfannenstill frågar, var det i Weiss' skrift "visar sig några tecken till att Drews' uppträdande imponerat på författaren", så bör det påpekas, att jag för min del ej påstått något sådant, men att Weiss själv (sid. 6) förklarar, att "denna kamp (om Jesu historiska existens) är en allvarlig maning, huruvida man ej gör väl i att *ställa den enskildes tro och teologin, som skall reglera denna tro, på en bredare bas*". Det är som man ser icke småsaker, som denna av Kalthoff, Drews och andra ovederhäftiga sällar iscensatta strid mäktat åstadkomma.

Innan jag säger prof. Pfannenstill farväl, skall jag emellertid belysa hans egen vetenskapliga arbetsmetod, sådan denna framträder i den senare

avdelningen av hans uppsats, där han söker klargöra "frågan om Jesu moraliska ståndpunkt". Att prof. Pfannenstill härvid gör sig skyldig till ett vilseledande referat av min framställning, är ju efter vad som förut visats angående hans sanningstrohet helt naturligt. Så t. ex. polemiserar han sid. 364 mot ett yttrande, som han citerar i dess äldre, av mig själv i "rättelser och tillägg" (sid. 487) desavouerade form, och samtidigt ignorerar han fullkomligt min framställning, sid. 361, där jag uttryckligen framhåller "att man hos Nya Testamentets Jesus vid sidan av den på blind auktoritetstro grundade lönemoralen även finner ansatser till en högre moral, som ta sitt uttryck i maningen att likna den fullkomliga guden eller att till och med göra det goda för det godas egen skull", men att "dessa sporadiskt inströdda yttranden på vilka modärna teologer lägga sådan vikt, ha sina fullkomliga motsvarigheter i gamla testamentet, och dessutom rent kvantitativt träda starkt i bakgrunden mot alla de ställen, där Jesus åberopar lönetankar som motiv". För den som läst dessa och de närmast följande raderna i mitt arbete är det utan vidare klart, att den Pfannenstillska polemiken sid. 363—65 endast är ett slag i luften, varmed han vill göra intryck på de oinvigde.

I all sin glans uppenbarar sig emellertid den Pfannenstillska vetenskapligheten, när det gäller att grundlägga en positiv uppfattning av Jesu sedliga liv. Av detta "måste vi skaffa oss en helhets-

uppfattning, för så vitt vi eljes skola fälla en rättvis dom beträffande enskildheterna", och "med denna utgångspunkt bli vi i stånd att pröva Jesu sedliga fullkomlighet ur synpunkten av hans *kallelsetrohet*". Tillkommer honom verkligen vad man velat göra gällande, en i det sista framhärdande kallelsetrohet hos Jesu ha vi, fortsätter prof. P., naturligtvis också att undersöka huruvida de inre förutsättningarna för en sådan verksamhet förelågo i sinnelagets renhet, i viljans godhet. "Och vi ha härvid att göra oss klart vad den fullständiga frånvaron av varje tecken till samvetsförebråelser hos en i sedligt hänseende så högt stående personlighet kan ha att betyda."

Det var ursprungligen min avsikt att genom detaljerad analys uppvisa det groteskt ovederhäftiga i hela detta resonnemang, men på grund av en lätt begriplig motvilja mot att längre röra i denna intellektuella orenlighet skall jag inskränka mig till några korta anmärkningar, som icke gälla frågan om Jesu moraliska ståndpunkt, utan endast *den bevisföring* medels vilken prof. Pfannenstill vill styrka sin uppfattning härvidlag.

Vad som först faller i ögonen är det egendomliga kriterium, som prof. Pfannenstill väljer som prövosten för sin hjältes storhet — hans framhärdande *kallelsetrohet*. Även om det bland den vetenskapliga teologins målsmän rådde full enighet om hur Jesus själv uppfattat sin kallelse, vilket ingalunda är fallet, så vore det dock en lätt sak att ur världs-

historiens annaler framdraga hundra-, ja tusentals exempel på en kallelsetrohet, lika uthållig och oböjlig som den evangelierna tillskriva Jesus av Nazareth. Men denna kompletta kritiklöshet vid valet av avgörande kriterium reduceras dock till en bagatell vid sidan av prof. Pfannenstills tilltag att *använda evangeliernas tystlåtenhet i ett visst hänseende som utgångspunkt för positiva slutsatser.* Professor Pfannenstill menar uppenbarligen, att om Jesus någon gång anfäktats av samvetsförebråelser, så skulle han genast ha omtalat detta för sin omgivning, där saken naturligtvis skulle ha väckt ett kolossalt uppseende, och evangelisterna, som med omutlig sanningskärlek nedskrivit allt som inrapporterats dem om den man, de ville bevisa vara guds son, hade naturligtvis ej heller försummat att vederbörligen framhäva och understryka sådana själsrörelser hos Jesus, om de verkligen någon gång förekommit. Då nu inga sådana notiser förefinnas i evangelierna, har man, menar prof. P., i detta tomrum ett lysande bevis för den enastående moraliska högheten hos Jesus.

Denna bevisföring vittnar om en originalitet, som helt visst skulle slå den modärna bibelforskningens män med häpnad, och som icke blir mindre imponerande då prof. P. i samma andedrag upplyser om, att "för Jesus som för varje sedligt kämpande människa ha lägre, rent naturliga och världsliga ändamål velat undanträngа den egentliga uppgiften". "Men", tillägger professorn djupsinnigt,

"denna kamp får ej betraktas som synd, där den eljes slutar med seger." Här ser man den nyteologiska etiken i all dess självfulla glans: hos Jesus ha de lägre, rent naturliga och världsliga tendenserna velat undanträngа den egentliga uppgiften, men enär denna kamp, efter vad prof. Pfannenstill uppenbarligen erfarit från säkraste håll, alltid slutat med seger, har Jesus aldrig haft den ringaste anledning till samvetsförebråelser. Först när de lågre världsliga böjelserna vunnit en definitiv seger över den högre viljeriktningen är det som en nyteologs samvete börjar oroas; icke förr.

Gud, den allvise och allgode, som icke är sentimental, utan för årsväxtens befrämjande gärna offrar tiotusen människoliv åt en kvalfull död, och Jesus, den sedliga idealmänniskan, som måste kämpa med lägre, rent naturliga och världsliga tendenser, men aldrig känner samvetsförebråelser — se där två dominerande gestalter i den religiösa tankevärld, varmed professor Pfannenstill vill lyckliggöra mänskligheten!

* *
*

Härmed är denna polemik, för så vitt den riktar sig mot herrar teologer, avslutad från min sida. Vad prof. Pfannenstill framdeles kan komma att andraga mot mig och min bok kommer jag ej att

skänka någon uppmärksamhet, än mindre besvara. Livet är kort, och jag har allvarligare livsuppgifter än att avslöja mer eller mindre obetydliga nyteologers absurditeter och svindlerier.

D:R PAUL ROSENIUS

Till de stridande apologeternas undsättning har även "Dagens Nyheter", som bekant det svenska frisinnets huvudorgan, för någon tid sedan ryckt fram med två brett anlagda artiklar, vilkas klart fattade syfte går ut på att diskreditera "Kristendomen förr och nu" och härigenom motarbeta den skadliga bokens spridning.* Den moraliska verkan av dessa artiklar kan antagas bli så mycket större som deras författare, den som skönlitterär skriftställare högt skattade d:r Paul Rosenius, själv

---

* I en replik, offentliggjord i "Arbetet" den 15 december 1911 bestrider d:r Rosenius detta under hänvisning till att han i sin kritik yttrat: "Var och en som har sinne för spörsmålet i fråga bör läsa boken. För vännerna av det goda i kristendomen är den i grunden inte farlig". Hela tendensen i d:r Rosenii kritik åsyftar emellertid ingenting annat än att påvisa, huru mitt arbete just på de i kritikerns ögon centrala punkterna är vilseledande, och erkännandet av bokens "ofarlighet" för vissa kretsar är ju endast ett underbetyg för boken som intellektuell prestation. Hade den verkligen varit farlig . . . För övrigt: vem är icke "vän av det **goda** i kristendomen"?

är en fritänkare, men av den ädla riktningen, vilket som bekant är något helt annat än det ointelligenta barbari, som undertecknad representerar. D:r Rosenii artikelserie har också väckt djup tillfredsställelse i alla troendes hjärtan och redan utnyttjats av högerpressens enfaldigaste reptiler.

Det är emellertid i grunden en trist historia att skifta hugg med en gammal vän, och faktiskt beror dröjsmålet med denna antikritik på min motvilja för att bruka kallt stål mot en man, för vars kulturella livsgärning jag hyser en uppriktig beundran och som jag själv en gång i tiden haft att tacka för många väckande impulser. Men d:r Rosenii auktoritet är i vida kretsar så stor, och det angrepp, han riktar mot mitt arbete, så allvarligt menat, att jag skulle svika min egen sak, om jag inte reagerade mot hans kritik. Jag gör det så mycket hällre, som hans artiklar osökt ge anledning att diskutera vissa principfrågor, som jag för min del trott vara avgjorda bland förnuftigt folk, men som för min kritiker tydligen ännu äga den oskingrade dimmans aktualitet.

* *
*

I den ingress, varmed d:r Rosenius inleder sin polemik, avlägger han om sitt eget förhållande till kristendomen följande öppna och ärliga bekännelse:

Jag är ju själv en hedning ungefär så god som författaren. En Gud Fader som mera speciellt intresserar sig för släktet Homo det finner jag inga skäl att tro på. Jag tror ej heller stort på själarnas liv efter detta, och inte heller på Jesu gudomliga natur. Teologernas alla diskussioner äro mig innerligt oviktiga och lönlösa. Jag vet ej ens med säkerhet vad den historiska Jesus sagt och velat, och jag är böjd att tro att han som sedlig förebild icke varit helt originell.

För dem, som haft tillfälle att följa d:r Rosenii verksamhet torde dessa ord ej innebära något överraskande, men som *underlag för en diskussion* om kristendomens betydelse för vår tid äro de synnerligen värdefulla. Och från *denna* synpunkt äger även det erkännande som d:r Rosenius i förbigående ägnar min bok, ett visst intresse. "Professor Lidforss' bok", heter det, "är mycket sakrik och mycket intressant och mångenstädes mycket sann, och den är också understundom mycket rolig." Den är därjämte "en, trots bristerna, beundransvärt gedigen undersökning". Onekligen blir man något förvånad, då d:r Rosenius i samma andedrag, trots detta erkännande och trots sin principiella överensstämmelse med den ståndpunkt, som lanceras i mitt arbete, ändå bryter staven över detta i följande skarpa ordalag:

Men även om jag kunnat gå i land därmed — aldrig skulle jag velat spilla tid på ett arbete som det föreliggande. Och aldrig skulle jag velat lägga fram min egen **"frigjordhet"** för att med den inverka på andra. Ty huru orubblig den än

må vara — någon lycka i och för sig betyder den inte varken för mig eller för professor Lidforss.

Trots sin formella skärpa rymmer ovanstående yttrande åtskilligt av sfinxens gåtfullhet. *Frigjordhet* är ett fult ord, i synnerhet när det förses med citationstecken, och vad min egen innersta mening om kristendomen beträffar, så har jag ej låtit den komma till tals i min bok, allra minst som argument för att påverka andra. För egen del lutar jag avgjort åt den uppfattning av kristendomen, som Nietzsche formulerar i sin "Antikrist"; men för det första sammanhänger denna min övertygelse på det intimaste med min uppfattning av kultur och moral i allmänhet, och för det andra är här fråga om en privatmening, vars riktighet jag ej kan vetenskapligt bevisa, och som det därför vore meningslöst att relatera i en populärvetenskaplig framställning. Detta är också anledningen till att jag i hela boken icke anfört en rad av Nietzsche, överhuvud ej nämnt hans namn; ty hur djupt Nietzsche med sin geniala eldblick än må ha genomskådat kristendomen, han är dock för subjektiv, för lidelsefull för att få komma till tals i en framställning, som endast vill verka genom välbestyrkta fakta och på dem grundade slutsatser. I själva verket är det också i främsta rummet mot den modärna teologiens, men ingalunda mot undertecknads "frigjordhet", som d:r Rosenius riktar sina pilar.

Hans ovan citerade yttrande ger emellertid ut-

tryck åt en uppfattning av problemet sanning och livslycka, vars fulla innebörd först blir rätt klar, när man sammanställer det med en utredning, som presteras i artikeln n:r 2. Här heter det ordagrant:

En annan och mycket vansklig fråga är den om den moraliska betydelsen av sanningen i och för sig. För egen del vågar jag mena att det ägnats och ägnas det begreppet en ofta meningslös dyrkan. Sanningen är ofta nyttig och ofta högst intressant, men **den ger aldrig obetingad tillfredsställelse. Och det är väl dock denna det till sist gäller.** Och en sak är den om jag håller till godo med en föreställning, om än så vacker, om jag tvivlar på dess sanning. En annan sak åter är den om jag anser mig ha moralisk rätt att ljuga människor till en lycklig tro. **Jag måste bekänna att jag icke har mycket ont att säga om de medeltida munkarna, när de, enligt författaren, lärde att "ingen lögn är klandervärd, om den bidrager till folkets religiösa uppbyggelse".** Och till allt det vackra i J. P. Jacobsens berömda roman räknar jag också det att Niels Lyhne kallar prästen till sin älskades dödsläger. Jag skulle gärna sett att ett sådant ljugande varit specifikt kristet, vilket det ju icke är.

Det är i grunden en tämligen trasslig problemhärva, som d:r Rosenius här kastar fram till kristendomens försvar. Om vi till att börja med granska det sist anförda fallet — Niels Lyhnes "ljugande" vid sin älskades dödsläger — vad bevisar väl detta? En ung kvinna, knappast mer än flicka, som under sin mans inflytande uppgivit sin kristna tro och blivit en fanatisk kristendomsfiende, ligger för döden, och i det halvt omtöcknade, halvt extatiska tillstånd, vari hon då befinner sig, vaknar

barndomstron till liv på nytt, och hon vill se en präst . . .; man skulle, tyckes det mig, vara ett fanatiskt dårhushjon, för att här handla annorlunda än Niels Lyhne. Men detta är ett undantagsfall, som ligger utanför det normala livets gräns, alldeles som då nihilisten Bazaroff — i Turgenjew's "Fäder och söner" — på *sitt* dödsläger bifaller sina troende föräldrars bön att låta kalla en präst, som kan ge den in i dödsögonblicket ståndaktige ateisten sista smörjelsen: "Om *det* kan bereda er något nöje, vill jag det gärna, — men jag tycker det är ingenting som brådskar". Den undfallenhet, som den döende fritänkaren här visar sina föräldrar, *är en ur alldeles säregna omständigheter föranledd nödfallsåtgärd,* som aldrig i världen kan upphöjas till *princip* för handlandet. Jag förmodar att d:r Rosenius vid vissa kritiska tillfällen ger sina patienter morfin, men han gör detta säkerligen endast i undantagsfall, och allra minst torde det falla honom in att ordinera morfin åt mänskligheten över lag.

En sådan förväxling av det individuella undantagsfallet och det allmänt-mänskliga normalfallet är det emellertid som d:r Rosenius gör sig skyldig till, då han förklarar sig ej kunna ogilla de medeltida munkarnas lära, att "ingen lögn är klandervärd, om den bidrager till folkets uppbyggelse". Om vi till att börja med se bort från den icke alldeles oviktiga frågan om *arten* och *innebörden* av den religiösa uppbyggelse, som de medeltida mun-

karna ville ingjuta hos massorna, så är det visserligen obestridligt, att den enskilde individen understundom kan bygga sin livslycka på en illusion, d. v. s. på en lögn. Men en sådan livslycka riskerar alltid att en dag störta samman och risken härför blir allt större i samma mån som den intellektuella sfären vidgas och fördjupas. Om det emellertid redan för den enskilde är en vansklig ting att hämta livsmod och livseggelser från en föreställningsvärld, vars sanningsinnehåll man principiellt underlåter att pröva, så är det helt enkelt en omöjlighet för *släktet* att bygga sin lyckas slott på en grund, som är underminerad av lögnens kvicksand. Livets gyllne träd kan lyfta sina grenar i höjden och vända sina blommor mot aningens rymder, men dess stam måste ha sina rötter i verklighetens fasta mark, om ej det hela skall tvina bort*. Gäller detta redan med hänsyn till de *omedvetna* illusio-

* Denna hänvisning stämplar d:r Rosenius i sin replik av den 15 dec. som "en falsk bild och falsk deklamation, en bastardföreställning, som ingenstädes har hemma", och han tillägger: "Står man fullt medvetet på verklighetens mark så kransa inga drömmar ens tinning, och aningarna äro inte mer värda än den livssyn, som på sista sidan uppenbarar sig för skaldens skaparöga". Detta yttrande vittnar om att d:r Rosenius på senare åren tappat kontakten med allt vad filosofiskt tänkande heter, och det vore därför fullkomligt meningslöst att på denna punkt fortsätta diskussionen. — D:r Rosenius förklarar vidare, att "om en person är lycklig i tron på en personlig gud och på en himmel, så tiger jag med min egen misstro"; detta finner jag fullt begripligt, men min bok

nerna, så blir bakslaget naturligtvis så mycket ödesdigrare, om en minoritet söker lugna eller stimulera massorna med lögner, som den ej själv tror på: man kan nå ett provisoriskt resultat, men förr eller senare kommer ett bakslag, som raserar allt. Det känns egendomligt att behöva erinra en av den svenska intelligensens bästa män om detta kulturpolitikens abc.

I sin apologetiska iver tycks d:r Rosenius också ha glömt bort de allvarliga konsekvenser, som med nödvändighet framgå ur satsen, att ingen lögn är klandervärd, om den bidrar till folkets religiösa uppbyggelse. Ty härav följer också, att varje sanning, som på något sätt kan verka störande på massornas religiösa liv, bör undertryckas, och detta har ju den kristna kyrkan också gjort och gör än i dag, där den har makt därtill. Man behöver endast tänka på det motstånd som allt folkbildningsarbete, även det oskyldigaste, rönt från svenska prästerskapets sida för att inse, att den gammalkristna taktiken än i dag praktiseras, ehuru under något andra former än förr. Det påfallande är endast att denna taktik numera sanktioneras i den svenska radikalismens huvudorgan.

D:r Rosenius finner, att man, nu som förr, ägnar begreppet *sanning* "en ofta meningslös dyr-

---

är icke skriven för lyckliga troende, utan för den stora massan av dem — särskilt yngre personer — som stå rådvilla och tvekande med hänsyn till de religiösa frågorna.

kan". Sanningen, säger han, kan vara nyttig och intressant, men den skänker aldrig obetingad* tillfredsställelse, och det är ju denna det till sist kommer an på. Nåväl, luften, som vi andas, är också mycket nyttig, och från vetenskaplig synpunkt ganska intressant, men någon obetingad tillfredsställelse skänker den icke; syrgasen är *icke* ett *njutningsmedel,* utan en *livsbetingelse,* och ungefär på samma sätt förhåller det sig med sanningen. Men om man som d:r Rosenius sätter den obetingade tillfredsställelsen som livets yttersta mål, och sedan ifrågasätter, att sanningen i och för sig skulle kunna uppfylla detta krav på njutning, så är det ej underligt, om man blir desillusionerad.

Mot bakgrunden av dessa yttranden om sanningens relativa och den subjektiva tillfredsställelsens absoluta värde ter det sig ganska egendomligt, när d:r Rosenius samtidigt presenterar sig som en etisk rigorist, vars fordringar äro ägnade att skräckslå även ganska stränga moralister. Efter att ha polemiserat mot Tröltsch's och Naumann's uppfattning av den kristna etikens begränsning, och efter att ha brännmärkt "den oklarhet och det förrädiska dagtingande, som utmärker dessa teologers resonemang" fortsätter d:r Rosenius:

---

* I sin replik rättar d:r Rosenius detta uttryck till "skänker aldrig **obetingat tillfredsställelse**"; jag kan emellertid ej se, att detta i någon avsevärd grad förändrar satsens innebörd.

Saken tycks för Naumanns vidkommande vara enkel nog. Det tycks framgå att han anser den kristna moralen vara av högre valör än den borgerliga. "Älska din nästa som dig själv" synes även för honom vara ett moralbud mot vilkets suveränitet intet kan invändas. Hans kompromiss med exempelvis krigsmoralen beror ju då helt enkelt därpå att han icke är kristlig nog att förkasta den. Han må ju säga vad han vill — att staten behöver en armé för bevarandet av nationens existens och den nationella kulturen vid ett överfall och för att kunna erövra land för placerande av befolkningsöverskottet. **Men etiken har ju i första och sista hand till föremål människan själv och den rent mänskliga, och från strängt etisk ståndpunkt heter det: Om det är nödvändigt, må kulturen offras, om det är nödvändigt må nationen offras, hellre än att en fientlig handling begås. Må människan dö, blott hon icke tager skada till sin själ!** Om i Naumanns själstillstånd "Jesus varit närvarande med överväldigande kraft", hade han varit nödsakad att tänka så och att ta på sig följderna. Han behövde därför icke, som han själv menar, gå i kloster. Det hade tvärtom som kristen ålegat honom att öppet predika denna lära så ofta han icke befann sig i fängelse.

Detta ytterligt stränga rättfärdighetskrav tycks i förstone stå i avgjord motsats till den tämligen banala lyckolära, för vilken d:r Rosenius med sina ovan citerade yttranden gjort sig till målsman. Men denna motsägelse är endast skenbar, så till vida som hans etiska rigorism i själva verket är sant kristlig eller åtminstone en konsekvens av den kristna läran om livet efter döden som den ojämförligt viktigaste tillvaron; endast under denna förutsättning blir det någon mening i satser sådana som: "Må människan dö, blott hon icke tar någon

skada till sin själ", o. s. v. Hos d:r Rosenius har den personliga odödlighetstron fått vika för ett förnuftigare åskådningssätt, men efterverkningarna av den kristna tron ha hos honom ännu icke klingat ut, utan uppenbara sig då och då i form av maximer, som på hans nuvarande fritänkarståndpunkt äro fullkomligt meningslösa.

Det skulle för övrigt vara ganska intressant att erfara, i vad mån d:r Rosenius själv känner sig bunden vid den "strängt etiska ståndpunkt", vars absoluta suveränitet han så temperamentsfullt hävdar gent emot Naumann och Tröltsch. "Må nationen offras, hellre än att en fientlig handling begås", så bjuder den kristna etiken, heter det, och som kristen hade Naumann varit skyldig att "prediga denna lära så ofta han icke befann sig i fängelse".

Enligt d:r Rosenii här uttalade åsikt är alltså försvarsnihilismen en oundviklig konsekvens av den kristna etikens åskådning. För min del är jag varken kristen eller försvarsnihilist, men det är mycket betecknande för d:r Rosenii allt efter omständigheterna växlande hållning, att han för några år sedan i "Dagens Nyheter" riktade skarpa förebråelser mot undertecknad, icke på grund av någon förment försvarsnihilism, utan därför att jag *ej nog hårdhänt gisslat den svenska försvarsnihilismen!* Då var d:r Rosenius kristen moralist och ivrig försvarsvän, jag förmodar att han är så även nu; men om så är fallet, då erkänner han ju också, att den

kristna moralen har sin begränsning, och att det finns områden i det mänskliga livet där denna moral måste vika för andra hänsyn, med andra ord, han gör sig själv skyldig till en kompromiss, som han hos Naumann och Tröltsch stämplar som "oklarhet och förrädiskt dagtingande"*.

Hans egen oklarhet beror tydligen därpå, att hans "frigjordhet" är ett rent intellektuellt fenomen, som ej gått honom i blodet, medan hans känsloliv däremot ännu är fånget i den kristna föreställningsvärlden. Hans fritänkeri påminner alltför mycket om söndagsjägarens friluftsliv: en improduktiv dilettantism, som rädes för den obrutna vildmarken och som i ödeviddernas mystik blott ser idel tomhet, men som tycker sig vara en väldig Nimrod, därför att man en gång i ungdomen var med om att skjuta en idisslande hare.

* *
*

Huru djupt d:r Rosenius ännu är fången i den kristna känslo- och föreställningsvärlden framgår

---

* I sin replik av den 15 febr. besvarar d:r Rosenius denna förebråelse på följande enkla sätt: "jag har personligen icke hunnit bli kristen nög för att vara försvarsnihilist". Alltså, när Friedrich Naumann öppet erkänner, att han i politiska livet ej **kan** vara kristen till den grad som försvarsnihilismen kräver, då är detta enligt d:r Rosenius "ett förrädiskt dagtingande"; men när det befinnes, att d:r R. i praktiken själv

även av hans hållning gent emot den kristna frälsningsläran. "Låt vara", säger han, "att Tegnér från sin ståndpunkt hade rätt, då han kallade försoningsläran en slaktaridé och låt vara att Kristi död till vår förmån för nutidsmänniskor måste te sig som en naivt barbarisk föreställning, — den *tanken:* syndens sonande, orätts gottgörande av en makt som förmår det, bör för varje människa, som någon gång känt ångesten inför den egna otillräckligheten, stå så hög och vacker, att man inför kristendomen, som burit den genom världen, bör ställa sig snarare tacksam än överlägsen."

D:r Rosenius riktar i slutet av sin kritik mot mig den förebråelsen, att jag vill imponera "med stora granna ord, som klinga i tomrummet". Men vad är väl, efter de medgivanden han ovan gjort, hans egen apologi för den kristna frälsningstanken annat än tom deklamation! Alldeles bortsett från att Isis- och Mithrareligionen voro frälsningsreligioner av i stort sett samma typ som kristendomen, så är det ju ett faktum, att den kristna frälsningstanken icke kunnat hindra tusen och åter tusen kristna från att bli vansinniga av fruktan för helvetet. Och har d:r Rosenius måhända givit akt på de psykologiska verkningarna av frälsningen, när

---

står på alldeles samma ståndpunkt, då beror detta på, att han — trots sina snart fyllda femtio år — icke hunnit bli så god kristen som det fordras för att vara försvarsnihilist. Onekligen en bekväm ståndpunkt!

den här i tiden blir ett subjektivt fullbordat faktum? För min del har jag aldrig skådat en människa, som ansett sig vara frälst genom Jesus Kristus, och som ej tagit *någon* skada till sin själ.

D:r Rosenius begår för övrigt ett misstag, om han tror att den kristna frälsningstanken innebär "orätts gottgörande" i rent mänsklig mening. Den frälsning, kristendomen utlovar, är syndernas förlåtelse, d. v. s. räddning undan guds vrede, och denna räddning åvägabringas genom en tredje man, en medlare eller frälsare. Men för den modärna människan, som endast känner en dominstans: det egna samvetet, är allt tal om frälsare absolut meningslöst. Mellan människan, som handlar, och samvetet, som dömer, kan ingen tredje makt tränga sig in; därför kan en synd, sedd inifrån, aldrig *förlåtas,* men dess verkningar kunna till en viss grad paralyseras genom *andra* handlingar, och den utvägen står ju i regeln öppen för den, som vill begagna den. Men här kan en "frälsare" ingenting uträtta — för så vitt man icke utvidgar detta begrepp till att omfatta vad vi på profanspråket kalla uppfostrare, väckare, eggande föredöme o. s. v.

Detta krav på en frälsare i kristen mening antar emellertid hos d:r Rosenius stundom helt groteska former. I slutet av min bok antyder jag, att det finns en aningens och drömmens värld, som ej beröres av den vetenskapliga forskningen, och jag påpekar i detta samband att ingen spektralanalys,

ingen celest mekanik kan jäva den livssyn, som uppenbarar sig för skaldens skaparöga:

Under tysta stjärneljusen
är jag ingen villas träl,
evigheten ser med tusen
klara ögon i min själ.

Med anledning härav yttrar nu d:r Rosenius följande tankfulla allvarsord, som bilda en stilenlig avslutning till hans polemik:

Man får flerstädes i författarens framställning det intrycket att författaren finner något omanligt och förkastligt i att överlämna sig åt fantastisk tro. **Det omedvetna bedrägeriet** faller ju utanför denna värdesättning. **För det medvetnas räkning ville jag säga att ingen är i detta som i andra stycken hjälte utöver en viss gräns.** Och ingen må prisas som hjälte om vilken man intet vet huru mycket eller huru litet han prövats. Jag har på känn att det ligger föga heroism över den figur som, "ingen villas träl", av författaren på bokens sista sida föres fram likt en tristessens räddande ängel. **Och där ligger framför allt mycket litet av en frälsare.** Han synes mig helt enkelt vara en poet, som diktar stora, granna ord som klinga i tomrummet.

Det är ingen lockande uppgift att polemisera mot dessa dunkelt tänkta och oklart formulerade satser. *Ett* är emellertid säkert: d:r Rosenius gör sig skyldig till ett fundamentalt missförstånd, då han klandrande anmärker, att det finns "föga heroism" och "mycket litet av en *frälsare*" hos den figur,

som "på bokens sista sida föres fram som tristessens räddande ängel". Missförståndet är som sagt fundamentalt, ty med det ovan anförda verscitatet har jag endast i all enkelhet *velat framhäva en synpunkt,* men ingalunda frambesvärja någon siare och hjälte, än mindre någon frälsare. D:r Rosenius tror tydligen — och det är äkta kristligt — att på det etiska området ingenting av värde kan uträttas utan en frälsare. Men då han proklamerar det *medvetna* självbedrägeriet som en under vissa omständigheter tillåtlig och trafikabel nödfallsutväg, då är han större rojalist än kungen, mera teolog än teologerna själva, efter som ju *tron,* som undandrar sig förnuftets kritik, dock är något annat än det *medvetna* självbedrägeriet. Att vilja undfly verkligheten genom att hänge sig åt förhoppningar, om vilkas fullkomliga utsiktslöshet man själv är övertygad, det är ett psykologiskt konststycke, som endast kan utföras av den, vilken är nog stark — eller svag — att kunna begå ett intellektuellt självmord.

Det apologetiska intresset tycks emellertid ha slagit d:r Rosenius med en blindhet, som gör att en polemik med honom denna gång är föga spännande. Jag skall ej följa honom under hans utflykter på den kritiska evangelieforskningens mark, utan som prov på hans apologetiska konst endast anföra den utredning av begreppen *eros* och *agápe,* varmed han vill slå tillbaka ett förment angrepp mot Jesu sedliga storhet. Stället ifråga har följande lydelse:

Bland övriga brister i Jesu personlighet framhålles att den kärlek han predikade inte var den mest mänskliga. Jag fattas av häpnad inför motiveringen. Evangelierna använda icke ordet eros, "varmed grekerna, som bekant, betecknade den verkliga kärleken", icke heller filia, "som betyder vänskapen mellan män". "Eunoia, som betyder den ointresserade (!) välviljan, som även gör sig gällande mot obekanta, nämnes endast en gång. Den gängse termen är agápe, som betyder kärleken i etiskt-religiös mening". I den tanken att jag på detta område hittills varit offer för en total begreppsförvirring, slår jag upp eros i ett grekiskt lexikon och läser att det betyder 'lust' och 'begär'. Om nu, som författaren säger, eros är Hellas' värld och agápe Nya testamentets, då befinner sig väl den senare, etiskt-religiöst, på ett högre plan, och det är väl det etiskt-religiösa det här bör vara fråga om.

Som en sannskyldig apologet ägnar och anstår, har d:r Rosenius naturligtvis citerat falskt: uppgiften angående uttrycken eros, filia, eunoia och agápe och deras förekomst i Nya Testamentet, har jag ej framlagt för att belysa arten av den kärlek Jesus predikade — han rörde sig ej med grekiska uttryckssätt — utan som stöd för den i förbigående uttalade satsen "det är anmärkningsvärt, hur fattigt *evangelium* är, när det gäller att uttrycka känslor av sympati och välvilja". Men när d:r Rosenius med hjälp av sitt grekiska lexikon finner betydelsen av ordet *eros* vara uttömd med begreppen *lust* och *begär,* så torde han även här distansera apologeterna av facket, vilka utan användning av lexikon skulle kunna lära honom, att grekerna med ordet eros icke blott menade lust och begär, utan ock-

så det högsta och innerligaste förhållande, som kan äga rum mellan man och kvinna, och vidare, att detta ord hos Platon användes i förandligad bemärkelse som uttryck för den ideella skapardriften*. Men det är ytterst betecknande: för att få fram den etiskt religiösa överlägsenheten hos agápe och därmed hos Nya Testamentet måste grekernas eros tryckas ner till att endast betyda lust och begär!

Bland övriga apologetiska konstgrepp, som d:r Rosenius använder, skall jag endast fästa mig vid hans bevisföring, när han vill klargöra att Jesu moral ej är någon lönemoral i vanlig mening. Att denna uppgift är vansklig nog, framgår redan av det faktum, att en så stridbar nyteolog som Weinel öppet medger, "att Jesus ofta ger denna motivering (lön och straff) för sina fordringar och att man på denna punkt kan rikta den sakligt mest befo-

---

* I sin replik yttrar d:r R. häremot följande: "Är det nu verkligen rim och reson att klaga över att i religiösa skrifter och berättelser om en utpräglat religiös personlighets förhållande till människorna det talas om kärlek endast i etisk-religiös mening och icke också i låt vara förfinat erotisk?" D:r Rosenius förbiser härvid, dels att min anmärkning, som för övrigt är hämtad från teologen Heinrici, även gäller uttrycken filia och eunoia, dels att andra religioners heliga skrifter ingalunda äro främmande för den värld, som betecknas med ordet eros. I Talmud heter det t. ex. "Den som överger sin ungdoms älskade, över honom gråter guds altare". Det är detta sant mänskliga moment, som fullkomligt fattas i Nya Testamentet.

gade invändningen emot vår förkunnelse av Jesus, nej, icke mot den, utan mot hela Jesu evangelium överhuvud taget". Weinel söker rädda situationen genom att påpeka, hurusom löftena om lön och hotelserna om straff visserligen kvantitativt överväga i Jesu moraliska förkunnelse, men att man bör hålla sig till det originella i hans predikan, och detta är, menar Weinel, just de — visserligen mycket sparsamma — yttranden, med vilka han går utanför den rena lönemoralen. D:r Rosenius behandlar saken mera summariskt och med en lättvindighet, som icke vittnar om någon grundligare kännedom av Nya Testamentets skrifter. "Jesus har ju lovat guds saliga himmelrike åt de goda — det är lönemoral", yttrar han ironiskt i sin första artikel, och samma argument upprepas till yttermera visso mot slutet av andra artikeln:

Alltså: mot den kristna morallära i och för sig kan ingenting andragas, tvärtom, den är som sådan oantastlig, den har till och med den förtjänsten att vara predikad med säreget patos, det vill säga med säreget allvar och säregen värme, men om också icke alltid, så har dock alltför ofta Guds rike utlovats åt de goda och — därför kunna vi icke acceptera den. Det är onekligen något förunderligt trångt och motsträvigt över hela detta tal om lönemoralen.

Om d:r Rosenius något bättre kände till den Nya Testamentets Jesus, till vars försvar och förhärligande han uppträder, så skulle han veta, att det icke blott är "guds saliga himmelrike", utan helt

andra ting, som denne utlovar åt sina trogna. Då Petrus yttrar: "Se vi hava lämnat allt och följt Dig: vad ha vi nu därför", så finner Jesus intet klandervärt i denna banalt egoistiska fråga, utan genmäler, att de, lärjungarna, skola sitta bredvid Messias i hans härlighet på tolv troner och *döma* Israels tolv stammar. Detta yttrande av Jesus är även så till vida av intresse, som det på ett slående sätt vederlägger det nyteologiska talet om att Jesus endast skulle förkunnat lönemoralen inför de breda lagren av sitt folk, vilka ej vore tillgängliga för högre motivering: här är det ju den främste lärjungen av de tolv som hugnas med löftet att en gång få döma över vänner och fiender. På samma sätt ignorerar d:r Rosenius, när det gäller att fria kristendomen mot beskyllningen för intolerans, principiellt alla de ställen i Nya Testamentet, ur vilka den av kristna kyrkan praktiserade intoleransen hämtat kraft och näring. Redan Pauli kraftord: "Om också en ängel från himmelen förkunnade evangelium annorlunda än vi, han vare förbannad" äro ju tydliga nog, om de också i viss mån undanskymmas av de hotelser mot olika tänkande, som ge pastoral- och Johannesbreven deras specifika karaktär. Att här söka blanda bort korten genom att dra in Amaltheadådet i diskussionen, är en apologetisk manöver, som näppeligen torde kräva något bemötande.

Det finns i d:r Rosenii artikelserie åtskilliga andra punkter, som från polemisk synpunkt kunde

vara tacksamma att skärskåda, men det redan anförda må vara nog. För mig har hans inlägg varit intressant och välkommet, därför att det så klart visar huru även den hederligaste karl kompromitteras, när han uppträder som kristen apologet. D:r Rosenius är säkerligen i *livet* en av de sannfärdigaste män, som leva i vårt land, men när det gäller att försvara kristendomen, då för han icke blott det medvetna självbedrägeriets talan, utan han har även förstående och gillande ord för det bedrägeri, som går ut på att hålla massorna kvar i okunnighet — för den religiösa "uppbyggelsens" skull. Han, som i livet är en stoiker och en spartan, förkunnar som kristen apologet, att det är den obetingade tillfredsställelsen som det till sist kommer an på — även om denna tillfredsställelse måste köpas på sanningens bekostnad. Han, den klarsynta verklighetsmänniskan, finner det icke omanligt och icke förkastligt att hänge sig åt en fanatisk tro, även om denna strider mot sanning och förnuft! Han, som i livet är den produktive kulturidealisten, har som kristen apologet panna att utropa: må kulturen gå under, blott etikens krav uppfyllas!

D:r Rosenius har klandrat mig, därför att jag velat påverka andra med min egen "frigjordhet", och jag har genmält, att jag i det av honom angripna arbetet alldeles icke låtit min egen, min innersta uppfattning av kristendomen komma till tals. Men jag har länge haft den uppfattningen, — som jag ej kan bevisa, men som jag finner ytterligare styrkt

av detta d:r Rosenii uppträdande till kristendomens försvar —, att Nietzsche i grunden hade rätt, när han i Antikrist fällde sitt definitiva omdöme om kärlekens religion: "Jag kallar kristendomen den stora förbannelsen, den stora inre förstöringen, den stora hämndinstinkten, för vilken intet medel är giftigt, hemligt, underjordiskt, smått nog — jag kallar den mänskligheten enastående odödliga skamfläck . . ."

AUGUST STRINDBERG

OCH DEN LITTERÄRA NITTIOTALSREKLAMEN

AV

BENGT LIDFORSS

ANDRA UPPLAGAN

MED ETT TILLÄGG: *FILOSOFISK LEVERTINKULT*

MALMÖ 1910
AKTIEBOLAGET FRAMTIDENS FÖRLAG

FÖRSTA UPPLAGAN
UTKOM SEPT. 1910

MALMÖ 1910
TRYCKERIAKTIEBOLAGET FRAMTIDEN

I.

VI svenskar ha i denna sommar fått uppleva det märkliga skådespelet, att vår störste författare sett sig föranlåten att taga till orda i egen sak och inför nationen påpeka det systematiska mullvadsarbete, som sedan mer än ett decennium bedrivits mot honom och hans diktning. Ett av huvudmomenten i denna Strindbergs-fientliga agitation har varit det ständigt upprepade påståendet, att Strindbergs produktion under sjuttio- och åttiotalet varit en flack, jordbunden och till sitt väsen steril realism, från vars ödeläggande smitta den svenska litteraturen vid nittiotalets inbrott räddades tack vare några geniala och behjärtade män, vilka än i dag äro de verkliga herrarne i Sverges andliga värld. Tack vare dessa genier är det, säger man, som vi fått uppleva nyromantikens och den kulturella patriotismens renässans i vårt land, och medan Strindbergs produktion alltsedan »Röda Rummet» företett den sorgliga anblicken av en ständigt

sjunkande konstnivå och en tilltagande oreda och förvildning, har den svenska vitterheten i övrigt, tack vare Heidenstam, Levertin, Hallström, Selma Lagerlöf, — och på sista tiden även Österling! — nått en blomstring, som knappast har något motstycke under föregående perioder.

Detta är kontentan av den förkunnelse, som Oscar Levertin med berömvärd energi bedrev under sista decenniet av sin levnad, och som numera med samma energi, men med mindre talang lanceras av hans efterträdare i Svenska Dagbladet, docenten Fredrik Böök. Man kan sannerligen ej förtänka Strindberg, att han slutligen förlorat tålamodet och slår till, och att han gör detta med egen hand och på eget ansvar är i grunden oändligt mera tilltalande än den taktik hans motståndare sedan länge praktiserat gent emot honom.

»Var svenska poesien i någon fara omkring 1890, efter som den skulle pånyttfödas?» — frågar Strindberg och fortsätter:

För att besvara denna fråga måste jag från att vara kärande i målet intaga den mer fördelaktiga platsen på de anklagades bänk, där man ju som svarande har rätt att tala om sig själv och sina gärningar.

När broschyren Renässans utkom 1889 utgav den sig för att vilja reagera mot tidens materialistiska strävan, men profeten låtsades ignorera min hela verksamhet i samma

riktning, och malhonett nog fick jag en släng av färlan för de brott jag icke begått. Redan åren förut hade jag skrivit Hemsöborna och Skärkarlsliv (Klockarn på Rånö), tendenslöst, stiliserat i Holländska genremålningens manér, alltså l'art pour l'art, utan tendens, utan biavsikter. År 1882 hade jag utgivit Sömngångarnätter, en symfoni, då i tre satser*, på frigjorda men läsbara vers. Det var samma rytmiska knittelvers som jag begagnat i Mäster Olof 1873, och som 1889 reciterats på Dramatiska Teatern, utan att skådespelarne av mig begärt någon ändring eller rättelse**. Det var ju eldprovet. Sömngångarnätternas vers prövades på en matiné av den gode skådespelaren E. Så att där fanns intet att anmärka.

Men i Sömngångarnätterna hade jag även åt samtidens prosaiska innehåll givit en poetisk form, Svenska landskap och Franska landskap, själva Paris, där av en lycklig tillfällighet den lilla kyrkan S:t Martin blivit industrimuseum, gav mig en motsättningsbild, som blev en symbol. Detta var i Mäster Zolas egen stil, men det förstod icke Pepitaskolan, som egentligen fortsatte Signaturernas blodlösa juck med egna småkänslor, pysslande med ett luetiskt jag, snobbande förakt för liv och mänsklighet, främmande för alla intressen: med ett ord det Estetiska betraktelsesättet, mot vilket Kierkegaard kämpade och föll.

Men redan 1881 hade jag på scenen ett drama i Svensk Riddarviseton, Herr Bengts Hustru, däri jag reagerade mot »skomakarrealismen» på scenen.

Stycket föll då, emedan det var »för vackert» och för

---

* Den fjärde eller Finalen i D-moll utkom omkring 1890.

** Den versen höll provet ännu 1908, då Dramatiska Teatern invigdes med Mäster Olof.

»moraliskt», jämfört med samtida fotografiska Dovredramer, som började intaga scenen. Det återkom dock nu i fjor på Intima teatern och föll åtminstone icke.

År 1880 hade jag räddat poesien på Hovmarskalkens teater genom Gillets hemlighet, reagerande mot den rysliga genre, som nationens första scen då odlade. Dramaten hade nämligen på 60-talets utgång givit Sköna Helena och Blåskägg. Parallellt gingo franska konversationer på brysselmatta, sedan, på 70-talet, Charlotte Birch-Pfeiffers, Roderich Benedicks, Oscar Blumenthals (?), Blanche's och Hedbergs farser. Den farligaste var den gode Blanche, som redan var klassisk, det vill säga oupphinnelig, mönstret.

— — — —

I den historiska novellen hade jag att förkovra G. H. Mellins vackra anekdoter, och med Svenska Öden förstorade jag den historiska novellen till tidsbild. Man kallade mig Romantiker, men det var bara ett tillämnat glåpord, eftersom jag förut utgivit Röda Rummet, som dock icke är skriven efter naturalismens prospekt, ty jag kände icke till Zola den gången, men väl Dickens och Hugo.

Nåväl, då hela min litterära strävan gått ut på reaktion mot Kleinkunst och Smårealism, hur kunde jag då drabbas av Gigerlprofeternas anathema omkring 1890? Det var ju mala fide eller mot bättre vetande, så mycket mer som mina frigjorda men läsbara vers i Sömngångarnätter givit tonen till Alienus-sångerna, men missförstådda, misshandlade av en obildad person. Och vilken sedermera drog fördel av min utarbetade form på den historiska novellen.

Detta är kärnpunkten i mitt försvar mot de fräcka angrepp på min tillkämpade plats i Svenska litteraturen, eller rättare detta är mitt avslöjande av de förfalskningar

och försnillningar, som i Svenska litteraturen blivit gjorda under de sista årtiondena, understödda av ett förlagskontor, två professurer, några tidningar och två adliga namn. Dessa två namn, icke så högadliga dock, hade egendomligt nog figurerat i 70- och 80-talets brännvins- och stenkols-svindlerier, och när man nu fick återse dem i litteraturen opererande med samma fördomsfria metoder, så låg ju nära till hands att tänka på ärftlighet — utan moral.

Som redan synes av ovanstående, har Strindberg icke inskränkt sig till defensiven, utan också gått anfallsvis tillväga, trogen den gamla satsen att ett kraftigt hugg är den bästa paraden. Naturligt nog gäller hans angrepp i första hand den författare, som mer än andra lancerats som Strindbergs antipod och överman, nämligen Verner von Heidenstam, vars produktion nu av Strindberg göres till föremål för en kritik, som på enstaka punkter säkerligen är för sträng, men som dock i grunden är en sund och berättigad reaktion mot den stupida avgudadyrkan, vilken i mer än ett decennium bedrivits med den Heidenstamska diktningen. De berömda »fem raderna», som Ellen Key förklarat sig vilja höra på dödsbädden, och mot vilka hon vore böjd att kasta bort hela Tegnérs »Svea», göres av Strindberg till föremål för en analys, som kulminerar i följande omvärdering:

Det andliga skall andligt dömas och det estetiska estetiskt. Jag har därför icke anlagt synpunkten moral eller religion vid bedömandet av de Fem Raderna, utan endast Estetik, begreppen om det sköna, smakfulla, spirituella, känsliga. Men för att vara samvetsgrann vill jag anställa ett kontroll-experiment och avtrycka de Fem Raderna som prosa:

»Jag längtar hem sen åtta långa år. I själva sömnen har jag längtan känt. Jag längtar hem. Jag längtar var jag går — men ej till människor. Jag längtar marken, jag längtar stenarna, där barn jag lekt.»

Detta är ju ett pigbrev, eller en temasvenska; innehåll saknas, poetisk form saknas, och följaktligen är det bosch.

Vilka beundra detta bosch då? De, som hoppas bli beundrade tillbaka (syndikatsidén), de, som äro så klena i huvudet, att de låta inbilla sig vad som helst, och slutligen de — som icke våga annat.

Man kommer vid läsningen av ovanstående lätt nog att minnas sagan om Kejsarens nya kläder, och man kan förstå det smärtfyllda raseri, som den Strindbergska attacken uppväckt i motståndslägret. Tyvärr har Strindberg, med den böjelse för visionär fördjupning och förstoring, som är honom egen, på ett par punkter gått till överdrifter vid bedömandet av sina motståndare, och naturligtvis har man i det angripna lägret skyndat sig att ta fasta på dessa överdrifter och söka inbilla allmänheten, att dessa hetsiga yttranden vore vad Strindberg hade att andraga i sak. Rekorden i förvanskning härvidlag ha slagits

av två själar, som annars sällan pläga förstå varandra, nämligen Karlstadstidningens redaktör Mauritz Hellberg och Svenska Dagbladets kritiker, docenten Fredrik Böök; vad dessa herrar — helt säkert med de angripnas goda minne — presterat gent emot Strindberg, skola vi se i det följande. Glädjande är det emellertid, att »Socialdemokraten» anlagt förståndiga och rättvisa synpunkter på denna Strindbergsfejd, och än mer glädjande, eftersom den samtidigt i viss mån kommer som en överraskning, är den utredning i frågan, som d:r John Landqvist nyss publicerat i Aftontidningen, Strindbergs nuvarande organ i litterära frågor. Ur denna förträffliga artikel, vilken delvis kan sägas vara en fortsättning till den klarsynta framställning, som professor Hans Larsson för ej längesedan lämnade angående »åttiotalets» litterära och kulturella insatser, tillåta vi oss att anföra följande utdrag:

Emellertid må börjas med den hårresande förklaringen, att Strindberg, inte i personfrågan, men i sakfrågan, har rätt! Till en vidlyftig del! Det är Strindberg som är den store förnyaren i vår litteratur! I alla riktningar — även och icke minst den romantiska med vad därtill hörer. Det är så bekvämt för alla rubrikmänniskor, för alla, som bygga historien av klichéernas mosaik, det kommer väl att stå — står säkert redan — i alla små läroböcker, att med Strindberg så infördes naturalismen, men när den var

på upphällningen och visade sig omöjlig och landet låg i dvala och förtryck under naturalismens grymma faraoner och poesiens egendomsfolk släpades för plogen eller att köra sten till Zolaismens romanpyramider, då kom i nödens och fullbordans stund Heidenstam och Levertin och Selma Lagerlöf och förde oss åter till romantikens löftesland, så småningom till själva Jerusalem. Och minsann stannade inte också till och med kritiken sitt svallande lopp och samtliga gingo torrskodda genom dess Röda Hav! Men för att rädda den förfärliga faraonen Strindberg, som på sin vilda förföljelse nu alldeles hotar att uppslukas av de åter sammanfallande böljorna, vill jag säga att hela bilden är lögn.

Det var Strindberg, som började romantiken och den stora dikten med sitt romantiskt historiska drama »Mäster Olof». Det var inte hans fel att stycket fick ligga och att han var tio år före sin tid. Det var Strindberg, som införde den svenska historiska dikten och ropade de hänsovna så starkt att de fingo liv igen — långt innan 90-talet var påtänkt. I själva verket är Strindberg bredvid och i sin roll som naturalist den revolutionära och religiösa ärkeromantikern i vår litteratur. Bredvid hans allsidiga revolution — social, moralisk, litterär — bilda de berömda 90-talsbroschyrerna bara en estetisk upprorsfilial. Han har inte inspirerat de nyas vers, och likväl är han t. o. m. i verskonsten indirekt förnyaren. De nya — även de Frödingska — dikternas mättade bildkonkretion, rörligare och djupare verklighetsliv kan icke tänkas utan honom. Hans naturalism gick inte ut på att förarma fantasien, men på att rikta den, att åter fylla de skrumpna säckarna med livets vin.

Det har då Strindberg rätt i, att det rådde intet förtryck och ingen sömnighet i den svenska vitterheten de

år (1888—1890) då »Hemsöborna», »Skärkarlsliv», »Fadren», »Fordringsägare» och mer till diktades! Det var ingen brist på inbillning att klaga över! Inte brist på livsglädje heller i hans verk! Utan att bli beslagen med åtal för oriktiga uppgifter kan han tryggt framdra sin »Giftas». Där fanns en sund och bärig livsglädje — med barn och hem, mitt i slitet, vardagen och arbetet! Och där och eljes fanns hos honom en ljungande stil- och konstglädje!

— — — —

Härtill kommer en annan och tråkigare sak. Dessa artiklar äro den sena följden av Levertins kritik. Det enda som förvånar mig är, att Strindberg teg i så många år. Utan tvivel har Levertin hyst en stark och uppriktig beundran för Strindberg, men hela hans personlighet och livserfarenhet voro dock för skilda att ej divergensen till slut blev för vid att överkomma. Och det sällsamma och sällsynta inträffade med Levertin, att han stundom blev okänslig för själva det poetiska och konstnärliga hos Strindberg, han bedömde honom ej längre efter estetiska och psykologiska kategorier, han drog till med den moraliska måttstocken! Det dystert gripande och mäktiga dramat »Dödsdansen» blev för honom »det ledsammaste» av Strindbergs skådespel och inspirerade honom blott till en lyrisk bön — i och för sig vacker, men icke på platsen — till »försonligheten» i könskampen. »Giftas» gav han gärna ett stickord då och då.

— — — —

Ibland angrep Levertin också från en annan stridslinje. Då var Strindberg okonstnärlig. På ett ställe i essayn »Stockholmsnaturen i svensk dikt» (i den nyligen utkomna »Svensk Konst och Natur»), som för övrigt sant och fint framställer Strindberg som Stockholmsskildrare, få vi helt plötsligt och utan sammanhang med vad som eljes säges

veta att han skulle sackat utför redan efter »Röda Rummet»: då var han ännu konstnär, men det »har han tyvärr sedan dess lagt bort». Och sen upptas åter som om ingenting passerat den panegyriska exposén av skärgårdsnovellerna ända fram till »Fagervik och Skamsund»! Jag förbigår helst det rysliga och fantastiska ljus, i vilket Strindberg ser Levertin, men att hans misstänksamma och lätt förbittrade natur måste betrakta Levertin som fiende och att denne sårat honom på det ömtåligaste i hans senare produktion och religiöst mystiska livsåskådning, kunna vi klart inse.

Det är i korthet mer sammansatta och djupare motiv än rena »avundsjukan» — ett av de små själarnas lögnord, varmed de förenkla världen för sig — som ligga till grund för Strindbergs angrepp på 90-talet. Han har känt sig orättvist behandlad. Han har också varit det med och utan de ledandes förskyllan. Och medan Strindberg ensam i främmande land gick till mötes nya öden och kriser och kämpade igenom sin tyngsta strid, så drog 90-talismen här hemma fram under flygande fanor och klingande spel och erövrade nationens gunst.

Denna framställning av Strindbergs betydelse som nydanare i vår litteratur är säkerligen det bästa, som om den saken blivit sagt här hemma sedan Ola Hansson skrev sin utmärkta Strindbergsessay (i »Das junge Skandinavien»). Men i sitt ovan citerade uttalande har d:r Landqvist också berört ett kapitel, som torde vara det mörkaste i den svenska litteraturhistorien under det gångna halvseklet: — den svenska och en-

kannerligen den Levertinska kritikens hållning gent emot Strindberg. När man har varit med om att åse det smädelsens stenregn, varmed Strindberg oavbrutet överöstes under åttiotalet, och när man sedermera fått bevittnat det skamliga mullvadsarbete, som det Levertinska kotteriet iscensatt mot hans produktion, så förvånas man blott över att den store diktaren ej drivits till den oläkliga förbittringens tystnad. Och då man nu får uppleva att de Levertinska traditionerna alltjämt upprätthållas, icke blott av herr Heidenstams betjänt och trotjänare, Böök, utan också av hans vän och vapenbroder Per Hallström, så frågar man sig till sist, om det dock ej vore på tiden, att något närmare skärskåda det sätt, varpå nittiotalets renässansmänniskor ansett sig kunna och böra behandla August Strindberg. En sådan skärskådning synes så mycket mera motiverad, som Levertins artiklar mot Strindberg för kort tid sedan utgivits i samlad följd och utan att den onämnde utgivaren i dessa recensioner ansett sig böra företa strykningar av det slag, som faktiskt ägt rum i åtminstone en av samlingens övriga polemiska uppsatser. Samtidigt erbjuder sig då ett osökt tillfälle att i förbigående belysa halten av den Levertinska kulturåskådningen, med vilken man alltjämt i vida kretsar driver en skäligen enfaldig avgudadyrkan, och som avslutning på artikel-

serien följer så en kortfattad vidräkning med Levertins senaste eftersägare, herrar Mauritz Hellberg och Fredrik Böök.

II.

För att rätt uppskatta den kritik, som Levertin under en följd av år ägnat Strindbergs produktion, är det lämpligt att — som förberedande orientering — skärskåda de stridsmetoder, vilka Levertin använt mot andra författare som av en eller annan orsak voro honom osympatiska. Jag tänker härvid särskilt på de två diktare, som näst Strindberg äro de mest betydande i Sverges modärna litteratur — Ola Hansson och Fröding. Den under titeln Svensk litteratur utgivna recensionssamlingen innehåller alla de aktstycken, vi i denna sak behöva.

Den av Levertin använda stridsmetoden består då för det första däri, att sådana arbeten, vilka det ej skulle vara opportunt att angripa, helt enkelt ignoreras, förbigås med tystnad. Samme Oscar Levertin, som ägnat långa och sympati-

flödande recensioner åt snart sagt varje debutant som på de sista tjugo åren uppträtt i Sverge — man finner i »Svensk litteratur» bland annat utförliga recensioner av herrar Nordlings och Klinckowströms poetiska alster — denna samvetsgranne kritiker har icke haft ett ord att säga om Frödings produktion, så länge denna var livskraftig och frisk; varken »Guitarr och dragharmonika» eller »Nya dikter», eller »Stänk och flikar», eller »Nytt och gammalt» har av Levertin hedrats med något som helst omnämnande — *direkt*. Först när Fröding utger den märkliga samlingen »Gralstänk», som jämte sidor fyllda av den skäraste poesi och djupsinnig, äkta germansk spekulation, även rymmer en del lätt anfäktbara bizzarrerier, först då anser Levertin tiden vara mogen för att ingripa. Då träder han fram och komplimenterar Fröding för hans »formella mästerskap», vilket »är så obegränsat, att han skulle kunna sätta adresskalendern eller multiplikationstabellen i verser, som klingade briljant och kanske också — jag tror det nästan — kunde verka lustigt och poetiskt». Då klargör han för Frödings naiva beundrare att det i själva verket är »den formella utgångspunkten, den rent språkliga inspirationen, ur vilken ett flertal av Frödings mest utomordentliga sånger spirat», och som bevis på denna sats avtrycker han sedan en

Frödingsk strof, som »genom sin språkkonsts adel föryngrar den banalaste av tankar». I samband härmed får Levertin även tillfälle att erinra sig Frödings skrift »om livsmonaderna», »där de små tankarne förflyktiga (!) under poetens definitioner som vattnet under tvättbjörnens tassar» (!) och vilken påmint Levertin om »tänkare, som inbilla sig filosofera liksom barn tro sig föra korrespondens därför att de få sätta frimärken på andras brev». Därefter får den Frödingska fabeln »Maskin i olag» en mention honorable, därför att »den burschikosa energi», varmed den framställer det gamla ämnet, har »en cynismens uttrycksfullhet, som ej är vanlig» (!), och så följer till sist en erinran om hur »verkligt djupsinnig» Frödings diktning någon gång kan vara, såsom då skalden i sin *föregående* diktsamling »Nytt och gammalt», skildrar hur han »med en undran, som växt till ångest och växt till förtvivlan, under åren sett sin stjärna slockna och försvagas, medan han gick över de krokiga vägarne, genom de vilda och ångestslagna nätterna» . . . !

Farväl stackars Fröding, jag har aldrig kunnat med dig och din konst, men nu är ditt spel gudskelov slut, och du själv också, varför skulle jag inte då vara ädel och själfull mot ditt minne — sådan är andemeningen i den enda recension, som Levertin ägnat Frödings poesi.

Direkt nämligen. Indirekt, men för övrigt tydligt nog har han däremot i essayn om Heidenstam (intagen i samlingen »Diktare och drömmare») sökt att nedsätta Frödings diktning, vars popularitet säges bero därpå, att »det hos den läsande allmänheten i alla länder, och ej minst i vårt goda Sverge, finns en avgjord fallenhet för enkla själstillstånd, onyanserade stämningar, klart och grunt tankeliv utan kulturens brytningar och den inre meditationens källdjup. Publiken föredrar avgjort en populär form, fallande in i örat med gatmelodiens eller folkvisans lätthet, framför en verskonst, som eftersträvar invecklad orkestrering och rik kontrapunkt». Efter ett utfall mot Strindbergs »Giftas», som utdömes på grund av sin banala »naturmoral» och »sina gränslöst tarvliga, etiska ideal (obs. kommat!) återknytes så den ursprungliga tråden genom påpekandet att »Jairi dotters historia är mer invecklad än skalden Wennerboms». Huru nobelt och verkningsfullt är det icke att låta skalden Wennerbom symbolisera Frödings diktning!

Kampanjen mot Ola Hansson föres efter samma principer. Hela den mäktiga, underbart rika produktion, som Ola Hansson får till stånd under sjuårsperioden 1890—97, synes icke existera för Levertin; varken de rent skönlitterära verken: Ung Ofegs visor, Kärlekens trångmål,

Resan hem, Fru Ester Bruce, En uppfostrare, Före giftermålet, Vägen till livet, ej heller den märkliga essayn över »Materialismen i skönlitteraturen», eller den vackra samlingen »Tolke og Seere» ha kunnat avlocka Levertin ett erkännande ord; dessa verk tigas i hjäl. Först när på senhösten 1897 den intressanta, men på vissa punkter angripbara essayboken »Kåserier i mystik» ser dagen, finner Levertin det opportunt att bryta tystnaden, och för att få ett riktigt fast grepp för sin kritik sammankopplar han, fullkomligt godtyckligt och utan någon som helst inre anledning, Ola Hanssons mystiska kåserier med fru Laura Marholms bok »Till kvinnans psykologi» och börjar sin dubbelrecension med följande nobla ingress:

Det är icke herr och fru Ola Hansson, man bör välja till sällskap, om man håller på god ton som ett första villkor även för rent andlig bekantskap. Det finns en gammal bok, som i Tyskland ägt en långvarig auktoritet, Knigges »Över umgänget med människor»; det behövdes i våra dagar en ny Knigge, »Över umgänget med idéer», över den finkänslighet i uppfattning och ord, med vilken även tankar böra behandlas av människor med anspråk på förfining. Det vore en andlig (!) sedelära, av vilken Ola Hansson och fru Laura Marholm behövde läsa sitt kapitel om morgonen, innan de slogo sig ned vid skrivborden. Känslans gratie och uttryckets urbanitet hava nog ofta varit sällsynta ting i tysk litteratur, men något mer av

atticism än de båda sista arbetena av de litterära makarna skänka oss, borde man dock kunna begära.

Därpå framställas med mycken bredd och viktighet några ganska löst funderade anmärkningar mot Ola Hanssons raspsykologi, och så erkännes till sist att boken trots allt »rymmer studier av både innehåll och glans»: studierna över Böcklin förklaras vara »mycket lyckade, och för övrigt möta här och var, mitt bland det myckna bullret av den föregivna mystiska psykologins malm och bjällror, stycken av djup och poesi, *där den ursprungliga, fint kännande skald som Hansson* varit, *röjer sitt eljes alltför dolda incognito*». Varpå det fastslås att »det sista intrycket av hans bok blir också rätt vemodigt», enär »man undrar över att hans konstnärsöra kunnat förlora så mycket av sitt gehör».

Denna begravningsstämning med sin pose av ädelmodigt deltagande och vemodigt beklagande gör sig ännu starkare gällande i den recension som Levertin — efter en fyraårig paus — ansett sig böra ägna åt Ola Hanssons år 1901 utgivna »Dikter på vers och prosa». Här låter det på följande sätt:

Det är med ett egendomligt vemod, man läser Ola Hanssons diktsamling. Den gömmer inom sig så mycket förgånget — den har en höstlig, melankolisk stämning av

efterskörd. Här möter oss en lyriker, vilkens ursprungligt fina, ömtåliga sång förhållandenas makt och den egna viljan mer och mer gjort förstämd och låtit tystna. — — — Det är, som talade i denna diktsamling en gengångare från något dött och förflutet, och dubbelt svårmodigt beröra så de fåtaliga poemen med deras anda av allt mer sällan känd (!) frid och söndagsstillhet.

Men det är icke blott i fråga om stämningen över det hela, som Ola Hansson i dessa sista verser förefaller som en främling för sig själv och andra. Man känner på något vis, att tiden gått förbi honom. Hans skildringsart har fått något, som verkar med nyligen avlagda moders pinsamhet, och språksinnet har hos den så länge landsflyktige mist ej så litet av sin finhet och säkerhet.

Efter denna finkänsliga likpredikan, som fortsättes på flera sidor, är Levertin glad över att man efter så förolyckade diktprov som de anförda kan citera så sällsynt vackra som följande »höstverser», varefter han tillägger: »Och lika mycket som dessa utsökt vackra, som höstfjärilar verkande strofer hava av oktober (!), lika mycket hava andra av dikterna av sommarnattens värme och vintermorgonens snöfriskhet». Och så följer avslutningen, som med ett slag belyser hela Ola Hanssons poetiska armod:

Till dessa verser som omfatta hela den långa perioden mellan 1884—1901 och som dock ej ensamt kunde fylla en volym, äro lagda en del prosaskisser, vilkas egenskap av att vara »poem på prosa» stundom är mycket tvivel-

aktig, men av vilka några dock utmärka sig för kolorit och styrka.

Då man nu erinrar sig, att Ola Hansson under den av Levertin åsyftade perioden icke blott skänkt oss den sällsynt själfulla lyriken i »Notturno» och de storslagna tankedikterna i »Ung Ofegs visor», utan också en prosakonst, som rymmer sådana mästerverk som »Kärlekens trångmål» och »Vägen till livet», så tvekar man knappast angående rätta beteckningen för detta Levertins försök att pressa ner Ola Hanssons diktning till en även i kvantitativt hänseende obetydlig produktion.

Ännu en gång, hösten 1902, får Levertin tillfälle att hålla liktal över Ola Hansson. Det är med anledning av att »Sensitiva amorosa» kommer ut i en andra upplaga. Levertin har visserligen åtskilligt att anmärka mot »de vemodiga små berättelserna», han »stötes tillbaka av en kvav spiritualism (!), en aversion för det fysiska som verkar tråsjukt och därtill en smula affekterat»; här finnes »en oneklig enformighet, och det är icke utan att författaren mångenstädes i sin psykologiska analys står och trampar vatten på ett och samma ställe». Språket är ju mäktigt i sin tunga, brusande periodbildning, men »själva prosan tröttar också här och var genom ett

onödigt slöseri med fysiologiska och fackvetenskapliga termer». Och hela genren är en smula gammalmodig, ty »det, som alla ögonblickets (?) stora konstnärer nu älska och eftersträva är mindre de säregna nyanserna i uppfattning och känsla än de mäktiga och för många gällande(!) greppen». Eljes har boken stått provet, vägts på tidens våg och befunnits äkta; och så kommer finalen:

Denna tungsinta och kvalfulla prosadikt är nog bland det mest temperamentfulla och egendomliga Ola Hansson skrivit. När jag läser de tunga meningarna och hör deras dova sorgmarschklang, framträder för minnet bilden av *en död diktare* från ungdomsåren. *Det är icke författaren själv jag menar,* ehuru han kommit underligt långt bort från oss alla, *men en verkligt avliden.* Det är Karl August Tavaststjerna jag tänker på, o. s. v.

Hur nobelt är icke detta att framställa den misshagliga kollegan som en död man, på vars mull man nu ädelmodigt lägger en krans, som han egentligen inte förtjänat, och hur mycket sanning rymmer icke en sådan dödsattest, utställd för en man, som några år efteråt slag i slag skänker oss alla de härliga dikter, som rymmas i Det förlovade landet, Nya visor och På hemmets altare!

III.

När man genombläddrar den långa raden av recensioner, som Levertin under årens lopp ägnat Strindbergs arbeten, stöter man alltsom oftast på ord av erkännande och beundran, som lätt nog skulle kunna ge en falsk föreställning om recensentens verkliga intentioner. I själva verket vore det också en lätt sak att plocka ut en handfull sådana panegyriska stilblommor och binda dem samman till en bukett att framräckas som bevis på den store kritikerns ridderliga sinnelag. Men vid uppmärksammare läsning finner man snart nog, att alla dessa lovord endast äro tomma dekorationer, avsedda att så mycket starkare framhäva den orygglíga förkastelsedom, som är det långa talets verkliga innebörd, varje uttalat erkännande betyder endast intagandet av en ny position, från vilken kritikern hoppas bibringa motståndaren ett nytt, ännu kännbarare hugg, och till sist gripes läsaren av vämjelse vid dessa svekfulla lovord, som i grunden ingenting annat äro än ständigt upprepade Judaskyssar.

Men för övrigt är taktiken densamma, som vi redan sett använd mot Fröding och Ola Hansson. Först en ridderlig bugning för den del av diktarens produktion, som ligger så långt

tillbaka i tiden, att man saklöst tror sig kunna lämna den ur räkningen; därpå ledes det i bevis, att den begåvade författaren efter dessa glänsande ungdomsalster tyvärr alltjämt sackat utför, tills det slutligen ingenting blivit kvar av den diktare, som en gång lovade så mycket, men vid vars — mänskligt att döma — för tidigt öppnade grav man erfar en känsla av vemod och besvikenhet . . .

Med en grundlighet, som annars sällan plägar utmärka Levertins alster, utspinnes denna tankegång redan i den essay, som finnes intagen i samlingen »Diktare och Drömmare» och som sålunda härrör från åren 1897—98. Här skildras Strindbergs utveckling utför på följande sätt:

Kastar man en blick tillbaka på hans verk, är en utveckling från rent konstnärliga syften till andra intressen lätt skönjbar. Mest poet — och intet annat var säkerligen det unga upproriska geni, som skrev Mäster Olof, svenska litteraturens yppersta historiska drama, med dess flammande bitterhet över avfallet inför livet och kompromissen med verkligheten. Svärmiska och snillrika tjugoårs sårade idealitet är känslobotten för detta mästerverk, som varje år skulle gå över våra scener, för att var ny åldersklass, som drar ut i världen, skulle höra dess beska lära.

Redan mindre uteslutande poet, men ännu artist ut i fingertopparna, var den trettioårige, allvarlige man, som i Röda Rummet med strängare panna gjorde om Mäster Olofs ungdomsuppgörelse och omsatte sin besvikenhet till den mest lysande och blodiga satir, vårt sekels svenska

vitterhet känner. Men härefter börjar redan — om man ser Strindbergs utveckling i fågelperspektiv och blott stannar vid milstenarna i hans produktion — den process, som av skalden gör en resonnör, i vilkens händer till sist poesiens sommarväxter visa lust att vissna. Konstnärsdriften ersättes av journalistens otåliga håg att ständigt tala med, att debattera, polemisera, att skriva broschyrer och stridsskrifter i stället för litteratur. Objektivet sättes så nära verkligheten, att ingen konstnärlig bild kan uppstå. Strindbergs ord få allt mer av dagsintressets passionerade men kortlivade intensitet, allt mindre av den samlade och besparade glöd, som giver en bok det organiska konstverkets säkra livslängd.

Därpå konstaterar Levertin, att »många av hans verk från 'Giftastiden' redan verka som förlegade tidningar», så får »Fadern» en judaskyss (»svenska litteraturens yppersta modärna drama, så stort i sin orimlighet, så överväldigande i sin brustenhet»), och till sist fastslås det att:

Slutpunkten i denna utvecklings gång betecknar den sällsamma boken *I havsbandet*, denna, trots sina löjligheter, gripande skildring av katastrofen, genom vilken resonnören Strindberg dödar poeten Strindberg. Allt sedan dess är det — han har själv betonat det — forskaren, som talar till oss för att vinna oss med nya rön och nya hypoteser, för att rycka oss ur den vidskepelse för vetenskapen och dess lärda fördomar, som synas Strindberg mer meningslösa än det sociala livets.

Det är sålunda, fortsätter Levertin, med Strindberg såsom forskare man numera egentligen har

att sysselsätta sig, och därpå framläggas klara och bindande bevis för att den som diktare döde mannens forskning är *dödfödd* — ingenting vidare. Det är hårda ord, kan det tyckas, men nu uppenbarar sig Levertins ridderliga sinnelag i all sin glans, då han skriver följande minnesvärda rader:

Man kan beklaga, att han lämnat ett verkningsfält, som utan ringaste tvivel passade honom oändligt mer, men man måste på samma gång beundra en man, vilken följer sin genius utan en baktanke. Han var ej konstnär längre än han kände det inre behovet att vara det, och lika osjälviskt låter han för forskningens egen skull åren gå i laboratoriet. Hade han velat göra skärgårdspoesi och öden och äventyr på cliché, nog hade han kunnat. Men hans produkter hava aldrig varit viljetvång vid skrivbordet, men alltid de inre utbrotten hos en man, som måste ropa ut sitt ord. Det är rätt och det är nobelt, att han stänger dörrarna till det tempel han byggt, den dag han själv ej längre känner andakt därinne — — Och hur många hava trots allt ristat in sitt namn å den svenska poesiens minnessten som han?

Uppriktigt sagt tror jag att man får leta ett gott stycke i vår litteratur för att finna ett motstycke till denna vidriga fariséism, som inte blygs att framställa en genial och i sin fulla kraft stående skald som litterär självmördare och sedan komplimenterar honom för att han haft nog takt att göra slut på en existens, som icke höll måttet.

Och märk sedan de olika leden i denna bevisföring: »Mäster Olofs» författare är poet, »Röda Rummets» skapare är »ännu artist ut i fingertopparne», men »härefter börjar den process, som av skalden gör en resonnör» och som »når sin slutpunkt i den sällsamma boken 'I Havsbandet', denna, trots sina löjligheter, gripande skildring av katastrofen, genom vilken resonnören Strindberg dödar poeten Strindberg». Men som sagt, »det är rätt, det är nobelt» att skalden upphör att poetisera — när han blivit poetiskt impotent.

En smula genant för den storsinte liktalaren måste det dock ha varit då Strindberg, ungefär samtidigt med att ovanstående nekrolog trycktes i bokform, framträder med det gripande dramat »Till Damaskus», och våren 1899, alltså redan innan ett år förgått, riktar vår litteratur med två så utsökta mästerverk som »Advent» och »Brott och brott». Det är nu ganska intressant att ge akt på Levertins taktik under denna för honom ganska prekära situation. Dramat »Till Damaskus» förbigår han med tystnad, men med desto större intensitet kastar han sig över »Advent». Detta skådespel förklaras av Levertin »höra till det mest motbjudande som Strindberg någonsin skrivit» (då kan man förstå!); det är »en ren uppbyggelseskrift», dess syfte är »enbart moraliserande», dess »barnidyller enbart oäkta och

sliskiga»; det hela är »en gisslets och färlans religion, som dramat predikar med ett vällustigt barbari». Det andra stycket, »Brott och brott», som bekant ett av Strindbergs mest fullgångna mästerverk, får däremot ett ovanligt öppet erkännande, säges »tyda på återvunnen hälsa», och med den ridderliga finkänslighet, som är honom egen, framkastar Levertin den frågan: »Skall den första solljusa och klara dagen begynna av den vises eftersommar med dess äntligt vunna harmoni» — för att i samma ögonblick slunga mästaren så kränkande tillmälen i ansiktet som »pueril åskådning» och »oädelt temperament».

När ett halvt år efteråt »Folkungasagan» ser dagen, ger detta Levertin anledning till en retrospektiv exposé av Strindbergs historiska dramer, varmed naturligtvis »Mäster Olof», som skrevs på sjuttiotalet, får ett generöst erkännande, varpå det nya skådespelet avfärdas på följande sätt:

Det är så med spänning, men tyvärr också med besvikenhet, som man läser den nu utkomna och första i ordningen av Strindbergs nya historiska dramer. Ty må det vara sagt med det samma — »Folkungasagan» är, trots många lysande enskildheter av det slag, som aldrig kan brista hos ett snille och en mästare som han, ett ojämnt, oredigt oeh förvirrat arbete, i vilket ett övermått av alla sorters effekter icke kan beslöja bristen på inre organiskt sammanhang.

Gustaf Adolf, som utkommer hösten 1900, erkännes vara ett mästerverk, men samtidigt får Strindberg uppbära hårda förebråelser för »det otroliga lättsinne och den oerhörda brist på genomtänkthet och allvar, varmed han diktar». Och detta grava klander motiveras så med några fullkomligt betydelselösa, delvis alldeles oriktiga detaljanmärkningar.

Sin kulmen når denna kritik i recensionen av »Dödsdansen», som bekant ett av Strindbergs allra märkligaste arbeten. »Låt oss genast säga, att ohyggligare, och vad värre är, ledsammare drama, har aldrig Strindberg åstadkommit», heter det i ingressen, och denna tankegång varieras sedermera på tre spalter: »Denna 'dödsdans' är en plump, långsam och tråkig träskodans, man känner sig nästan förnedrad blott av att vara vittne till dessa uppträden och detta långa simpla gräl.»

I recensionen av Strindbergs år 1903 utkomna »Ensam» får Levertin ett osökt tillfälle att yttra sig om den store författarens ställning till publiken i Sverge, och detta sker på följande plumpt försåtliga sätt:

Märker han icke hur han blivit en klassiker, hur luften ikring honom är mättad med sympati, hur allmänheten vuxit fram till hans verk och hur spetsborgarna själva med barn och blomma sitta och jubla åt alla hans skåde-

spel, svälja dem med både hull och hår och bemöda sig att finna deras grova ord, som skulle störta andras verk, genialiska och historiska? Märker han icke, att han vid sidan av Fröding i denna stund är Sverges populäraste skriftställare? Sannerligen, hans fiender äro lätt räknade både »framför» och »bakom», och striden kan icke vara så synnerligen svår, sedan gamle Loke erkänt — sina villfarelser och tillbett Balder!

»Götiska Rummen» ger Levertin anledning till följande nobla expektoration:

Ondskan och hatet tyckas hava övervuxit allt annat i detta hjärta. »Götiska rummen» liknar ett fält, där endast törne och tistel gro. Förgäves letar man en doftande blomma eller ett susande strå (!). På alla dessa sidor hittar man icke ett enda ställe, där författaren icke uppträder som kärande och förfördelad. Aldrig ser han på världen och sitt eget öde, som de stora diktarna kunna det, fritt och rättvist liksom från en annan stjärna. Strindberg anklagar i »Götiska rummen» 1880-talet för råhet: anklagelsen klingar underligt i hans mun. Okvädinsordet, som alltid utgjort en integrerande del av hans genialitet, firar i »Götiska rummen» formliga orgier. Rå och penalistisk är också den religionsmystik, som han på äldre dagar lagt sig till med, hans första ungdoms läseri i annan form. Straff och synd äro dess enda poler. Med djup bekläm-ning ser man Strindberg föra den rena väckelsepredikantens simpla och skadeglada resonemang.

Artikelserien om »Götiska Rummen» avslutar Levertin med att förkunna »en tyst dom över

en storartat begåvad, snillrik, även i sina förirringar intressant man, men vilkens *andliga karaktär icke hållit måttet*».

De anförda proven må vara nog för att belysa arten av den Levertinska krigföringen emot Strindberg. Kritikern nöjer sig, som man ser, icke med en rent litterär avrättning, utan går på det mest hänsynslösa sätt in på skaldens personlighet, hans karaktär som enskild man, hans hjärta, »där ondskan och hatet övervuxit allt annat!» Det motbjudande i hela detta spektakel ökas ytterligare därigenom att Levertin hela tiden med en fariséisk självbelåtenhet framställer sin egen person som representant för en högre kultur, ja rent av för en högre mänskotyp. »Finkänsliga sinnen ryggade tillbaka för dessa andliga våldtäcktsförsök» heter det i essayn över Böcklin, och gent emot Strindberg går denna finkänslighet i skyhöga vågor. »*Den tystnadens blygsel*, som han själv ej ett ögonblick tycks känna, den *erfar läsaren för hans räkning*», heter det på tal om »Inferno»; »hur längtar man icke efter ett andetag ren luft och en blick ur ett normalt mänskoöga under denna långa pinsamma blandning av hat och galenskap! *Man känner sig nästan förnedrad blott* av att vara vittne till dessa uppträden» — sådant är Levertins huvudintryck av »Dödsdansen». Under läsningen av »Vid högre

rätt» kan Levertin omöjligt »komma ifrån en dunkel leda, en känsla av saknad eller fri flykt och ren blå eter». Det var med tanke på dessa ständigt upprepade nödrop, som en svensk författare en gång yttrade: är det inte underligt, att varje gång vår störste författare ger ut ett mästerverk, rusar denne judiske man fram och skriker att han blyges, att han känner sig förnedrad, att han längtar efter fri flykt och blå eter... Och svenskarne applådera honom och vända ryggen åt sin store diktare! Oh, die dummen Schweden!

*

Då jag i det föregående bestridit riktigheten av den Levertinska uppskattningen av Strindbergs författarskap, har jag naturligtvis varit fullt medveten om det subjektiva momentets betydelse vid all estetisk värdering, och misströstar naturligtvis på förhand om att på denna punkt kunna prestera en vetenskapligt bindande bevisföring. Men jag skulle vilja råda läsaren att som kontrollexperiment själv läsa om exempelvis »Advent» eller »Döddansen», och sedan ta kännedom om den kritik, som Levertin bestått dessa dramer: han skall då säkerligen finna att

det här icke är fråga om sådana meningsskiljaktigheter som falla inom den individuella smakens variationsområde, utan det föreligger en tendentiös omvärdering av det slag, som betänkligt närmar sig rubriken vrängda framställningar till allmänhetens förvillande. Och att det bland de motiv, som varit avgörande för kritikern Levertins hållning gent emot Strindberg, även ingått en betydande portion av personlig ovilja, därom kan ingen, som utan förutfattad mening granskar de föreliggande aktstyckena, vara i tvivelsmål. Redan det sätt, varpå för Levertin alla vägar bära till Rom, när det gäller att få säga Strindberg obehagligheter, är mycket betecknande för hans viljeriktning härvidlag. I recensionen av »Studier och meditationer» förklaras Hans Larsson ha gjort sig skyldig till »en sällsam naivitet», därför att han tagit på allvar »August Strindbergs havsiga bokhandelsverk *Svenska folket*». Hellen Lindgren får uppbära klander för att han velat förklara Strindbergs utveckling psykologiskt utan att vederbörligen framhäva »den tankens ytlighet som snurrar kompassen runt utan att allvarligt stanna i något väderstreck». I essayen över Huysmans, som är skriven senast 1898, heter det att Strindberg uppställt *förfulningen* som sanningskriterium och »med ett enfant terribles frispråkighet» utropat detta i en av sina dikter:

Det sanna är fult, så länge sken är det sköna
det fula är sanning.

Verkliga förhållandet är, att Strindberg med denna dikt, som härrör från början av åttiotalet ingalunda pläderat för förfulningen vare sig som sanningskriterium eller i annat avseende, utan tvärtom velat ställa upp nya och friskare ideal för sin generations skönhetsträngtan; sista versen lyder också:

Sångare!
Om icke nattluft spräckt Era vackra röster,
och om I viljen lära Er nya sånger,
välan, så låten den gamla sköna få sova,
vi ta tillsamman en sång för den nya dagen,
ty solen är uppe!

Sådan är i verkligheten tendensen i den dikt med vilken Strindberg, om man får tro Levertin velat inaugurera en *förfulningens* æra i vår litteratur. Efter sådana erfarenheter blir man knappast förvånad, när man finner essayn över Huysmans löpa ut i följande själfulla final:

»Så meddela den franska och den svenska enslingens sista verk samma vemodiga läxa — att fara milt fram med livet och dess illusioner för att ej förfulningens dämon skall bli ens

herre. — — — önska, att din blick länge må vara ung, bländad av glans och fylld av ljus, att din hand må vara varsam och ädelmodig mot vad du möter, *på det att du ej en dag skall nödgas i skam och utan värdighet abdicera allt.*»

Vad som frapperar i detta yttrande är icke blott det grundfalska i själva uppfattningen — lika falskt vare sig det gäller Huysmans eller Strindberg — utan ännu mera den sårande aggressivitet, som talar ur orden »i skam och utan värdighet abdicera allt», och vars intryck ytterligare förstärkes genom den belåtna attityd, varmed Levertin här presenterar sig själv som den lyckliga innehavaren av osvikliga medel att bevara själens skönhet. Och dock är denna hänsynslöst personliga närgångenhet relativt oskyldig gentemot de utfall, varmed Levertin senare, särskilt åren 1902—1906, finner lämpligt uppvakta Strindberg. Vilken djupt sårande och löjligt brutal överlägsenhet ligger icke redan i dessa ord, som Levertin yttrar med anledning av »Historiska miniatyrer»:

August Strindberg och Athen! Och om han åtminstone hållit sig till Pnyx, till oppositionstalare, demagoger och sykofanter, men nej, han nekar sig ingenting, han uppsöker det bästa sällskapet, han eftersträvar säte och

stämma i Platos symposion, han skildrar Perikles, Alkibiades, Sokrates och Euripides.

— — — —

Härifrån för oss Strindberg till Attila, och genast (!) han anländer till barbarerna, stiger hans berättarkonst nämnvärt.

I recensionen av »Nya Svenska Öden» hedras Strindberg med följande utsökta komplimang:

I denna berättelse kommer Strindberg ibland genom grepp och motiv läsaren att tänka på Heidenstam, som med så mycket större allvar och monumentalitet, så mycken djupare kärlek och gedigenhet framställt besläktade sidor ur gammelsvenskt liv. I ett enda avseenden överträffar han Folke Filbyters store epiker — i den omedelbara och vulkaniska skildringen av hätskhet och ond vilja.

Detta senare är ju ej så underligt, då Levertin redan på tal om Götiska rummen fastslagit, att »ondskan och hatet ha övervuxit allt i Strindbergs hjärta». Efter en sådan attest på moral insanity verkar det ju ganska saktmodigt när Levertin förkunnar att Strindbergs »andliga karaktär icke håller måttet», och man blir knappast förvånad, när man — i samma recension — stöter på följande vitsord:

Strindbergs tilltro till okvädinsordets betydelse är särskilt obegränsad och naiv. I den punkten har han varit sig lik i alla väder — *realisten och mystikern är samma gamin i gathörnet,* för vilken öknamnet har trollformelns kraft och tjusning.

Det synes mig, som stode dessa Levertins yttranden på höjden med vad svensk kritik överhuvudtaget frambragt av personlig hätskhet och personlig närgångenhet. Men herr Mauritz Hellberg ser i dessa uttalanden endast ett bevis på att Levertin bedömt Strindbergs författarskap »kritiskt, utan väld och vrede, i det förklarande ljus, som hans ädla ande och höga odling kastade över mänskors verk och dagar», och med honom instämma alla ädla hjärtan landet runt.

* * *

På många håll synes man ha uppfattat den föregående framställningen så, som skulle denna broschyrs författare vilja beskylla Levertin för att ha bedrivit sin kampanj mot våra tre största diktare uteslutande mala fide, mot bättre vetande. Detta har nu ingalunda varit mening. Till och med en så extravagant Levertinbeundrare som docenten Fredrik Böök har nyligen gjort det märkliga medgivandet, att »Levertin aldrig insåg Frödings obestridliga storhet som en av de genialaste lyrici på svensk tunga; djupet och betydelsen av Frödings religion och filosofiska grubbel underskattade han; Frödings popularitet föreföll honom alltför lätt vunnen och han antydde ofta ett stilla missnöje därmed».

Att Levertin på grund av hela sin läggning varit oförmögen att uppskatta Frödings lyrik är en sanning höjd över allt tvivel; herr Böök kunde mycket väl ta steget fullt ut och erkänna att denna andliga begränsning, som hos Levertin ligger djupare än på det intellektuella planet, även gjort det omöjligt för honom att vara rättvis mot två så — var och en på sitt sätt — utpräglat svenska typer som Strindberg och Ola Hansson. Även den konsekventa tystnad, som Levertin ständigt intagit emot Karlfelt, är påtagligen ett utslag av hans antipati mot allt som är svenskt i djupare mening; det Levertinska svärmeriet för svenskheten rör aldrig annat än främmande kulturfernissa på svensk botten.

En sådan begränsning i temperament och andlig synvidd kan ju vara ödesdiger nog, när den förefinnes hos en kritiker, vars uttalanden under en lång tid upptagits som ofelbara orakelspråk, men den behöver ju icke därför ha någon odiös karaktär. Först när den teoretiska oförmågan att förstå tar sig sådana praktiska uttryck som fallet varit med den Levertinska kritiken gent emot Fröding, blir saken förhatlig. Ty att denna kritik, som tiger så länge skalden är vid full skaparkraft, men uppvaktar honom med en rad förbindliga sottiser, när avmattningen är påtaglig, också har andra inspirationsmoment än oför-

mågan att förstå, det måste vara klart för en var som icke delar herr Böös oskuldsfulla kolartro på sin hjältes moraliska ofelbarhet.

Av dessa inspirationsmoment ligger åtminstone ett i så öppen dager, att det för litterärt bildade knappast behöver antydas.

När Strindberg senhösten 1896, efter en fyraårig vistelse i utlandet, återvände till Sverge för att under de närmaste åren vistas i Skåne, hade i Stockholm det litterära syndikat, vars främste män då voro Heidenstam och Levertin, konstituerat sig med den fasta föresatsen att leda och utveckla Sverges litteratur i den riktning och efter de synpunkter, som i deras ögon voro de enda riktiga. Att de själva voro övertygade om sin egen överlägsenhet och att deras aktion så till vida gick av stapeln på god tro, är högst sannolikt, och att Levertin under sin kamp mot Strindberg stundom trodde sig bekämpa den dåliga smaken, är också mycket plausibelt. Men striden mot Strindberg och Ola Hansson åsyftade först och främst att bevara och förkovra den maktställning, som nittiotalkoryféerna uppnått under Strindbergs långvariga exil, och att Levertin under denna strid varit *orättvis i sak* och *oförsynt i form*, och detta icke vid enstaka tillfällen, utan genomgående, det bör vara klart för var och en som tagit kännedom om akt-

styckena i målet. Det synes för övrigt ingalunda osannolikt att Levertin i känslan av att icke blott bevaka sina egna utan också och kanske i ännu högre grad sina vänners intressen, gått längre i hänsynslöshet än vad han annars skulle gjort.

Härmed må nu vara huru som helst, klart är emellertid, att det i det föregående uttalade klandret endast gäller *kritikern* Levertin i hans förhållande till tre namngivna författare. Att denne kritiker gent emot sina motståndare skulle varit den samvetsömme riddersman, vartill man nu på många håll vill göra honom, framgår ej av hans hållning emot Strindberg och Ola Hansson; men av allt att döma har han varit hänsynsfull och nobel emot sina vänner, och det är ju vackert så. Med Levertins person och moral i övrigt ha dessa rader ingenting att skaffa.

* * *

Däremot skall jag i detta samband ägna några raders uppmärksamhet åt den *kultur* som Levertin representerar. Förhållandet är ju det att Levertin icke blott i sin kritik av Strindberg utan överhuvudtaget uppträder som den store kulturkritikern och vill gälla som typen för den förfinade nutidsmänniskan, vilken för att begagna Lever-

tins egna ord »i födseln fått något av den ljusa aristokratens jämnvikt och som civilisationens milda humanitet verkligen gått i blodet». Det är som sådan han uppträder mot Strindbergs religionsfilosofi, och som den store kulturkritikern är det också som han firas av sina talrika och högröstade beundrare. Man vill i Levertin se en representant för den modärna bildningen i dess mest förfinade form, och på grundvalen av denna uppfattning proklamerar man honom som Sverges »kulturella samvete» o. s. v.

Det är denna värdering, som jag för min del anser alldeles grundfalsk, och jag skall nu i största korthet ge några skäl för min åsikt härvidlag, enär den villfarelse, varom här är frågan, har haft och ännu har tämligen vittgående verkningar.

Måhända bör det för säkerhets skull uttryckligen framhållas, att jag ingalunda vill bestrida Levertins poetiska talang, hans litteraturhistoriska lärdom, hans ofta lediga och uttrycksfulla framställningssätt. Dessutom hade Levertin som kritiker två avgjorda förtjänster. Han ägde i ovanlig grad förmågan att kunna smitta läsaren med sitt eget intresse för den sak varom han talade, och om också mycket mänskligt var honom främmande, så var han dock i princip intresserad för allt, som syntes honom äga kul-

turell innebörd. Som salongsliberal fritänkare stod han antipatisk gent emot religiösa och moraliska fördomar, åtminstone i deras grövre former, och med sin kosmopolitiska läggning kunde han ej undgå att reagera mot den rustika chauvinismen, vare sig den bar de svenska färgerna eller trikolorens. Det är i detta hänseende lärorikt att jämföra Levertins essay över Maurice Barrès med de artiklar, som docenten Böök offentliggjort i Svenska Dagbladet över samma tema; medan Levertin, trots all sin beundran för den franske skriftställaren, öppet beklagar, att patrioten Barrès »gått till ursäktlös överdrift och överflyttat på fosterlandsbegreppet den hatfulla och blodfattiga begränsning, som kännetecknade hans egen innersta natur», utbasunar docenten Böök Barrès' ur den mest jordbundna egoism framkonstruerade »fosterlandskärlek» som kulturell framtidsmusik och som bevis på att vår tids mest avancerade andar återvänt till nationalismen i dess mest primitiva form. Sådant stämmer till eftertanke; man säger sig: detta — och mycket annat — hade aldrig kunnat få passera i Svenska Dagbladets litteraturavdelning, så länge denna stod under Levertins regime.

Men med dessa odisputabla förtjänster förenade Levertin en del högst betänkliga lyten, betänkliga särskilt därför att de visat sig äga en

suggererande kraft på en stor del av den ungdom, som i Levertin dyrkar icke blott skalden och essayisten utan också språkkonstnären. Att en hel rad av våra yngre skribenter — jag säger avsiktligt skribenter och inte diktare — skriver en svenska, som i stort sett måste betecknas som korrumperad, har utan tvivel ytterst sin grund i den osäkerhet, varmed Levertin, deras stilistiska föresyn, behandlar svenska språket. Hans framställning vimlar av osvenska vändningar, befängda ordsammanställningar och av konstruktionsfel, som en skolpojke skulle förstå att undvika. Ett par exempel, gripna ur högen, må tjäna som bevis.

I recensionen av Laura Marholms bok »Till kvinnans psykologi» vill Levertin ha sagt, att om också förlaget kunnat låta det dåliga språket gå på författarinnans räkning, så hade dock aldrig skildringen av fru Malling bort få lämna pressen. Detta får i Levertins formulering följande lydelse:

> Om det förlag, från vilket boken kommit, kunnat låta passera på författarinnans räkning ett språk, som står det mesopotamiska långt närmare än det svenska, aldrig hade något sådant som skildringen av fru Malling (s. 169) ocensurerat bort få lämna pressen.

Detta är icke svenska utan mesopotamiska. På samma sida finner man följande praktblomma:

Man måste beklaga, att hon i stället för att tala — hur frimodigt och indignerat som helst, men alltid med den fina kvinnans takt och den fina damens förstånd att utan påflugenhet låta oss förstå de ömtåligaste saker — tycks hava till ambition att uppträda och uttrycka sig som en begåvad ackuschörska.

I den sist anförda satsen, som är mycket karaktäristisk för sin upphovsman, är det som läsaren torde märka, icke mot språket som sådant, utan mot satsbyggnadens logik, som Levertin försyndar sig. Förvirringen ökas därigenom att Levertin äger en olycksalig böjelse för att bilda nya, och då vanligen överflödiga, alltid misslyckade ord, såsom *blixtfort* i st. f. blixtsnabbt, *fostertrakt* i st. f. hembygd, *sjustavad* (hexameter) i st. f. sjustavig, *modersspråket* (Muttersprache) i st. f. modersmålet o. s. v. Intrycket av denna språkliga osäkerhet förhöjes ytterligare genom den brist på inre åskådning, som gör det möjligt för Levertin att mitt i nyktra prosan prestera de befängdaste bilder. Stundom tyckes dessa missfoster vara barn enbart av intellektuell slapphet, men understundom göra de intrycket att vara framsprungna ur en stilistisk sinnesförvirring. Det vore en mer lätt sak att belysa detta med citat ur Levertins skönlitterära produktion, särskilt den i bunden form; men dels stöter man här på den omtvistade frågan om räckvidden av

licentia poetica, dels är det icke min avsikt att här antasta *skalden* Levertins berömmelse. De följande stilproven äro därför uteslutande hämtade från Levertins litteraturkritiska författarskap från nittio- och nittonhundratalet.

Skulle själva språket icke alltid bevara sin Strindbergska skärpa och samtalen icke stundom blänka till av dramatiskt skimmer, skulle man icke tro sina ögon, när man läser Strindbergs stora namn på dessa meningslösa historiers omslag.

Essaydiktaren är en litterär epikuré, som har till uppgift och förnöjelse att skumma gräddan av tingen.

Härmed vill naturligtvis ej något så orimligt vara sagt som att icke rena och odisputabla språkfel kunna vanställa eljes goda poetiska skapelser.

Det är verkligen ett kraftprov av en begåvad tanke att två gånger skriva stollars tragedier.

Bland den nutida svenska diktens oroliga, brinnande och självberusade ynglinganaturen står Tor Hedberg som mannen med den ogrumlade blicken, det fattade sinnet och känslans pendel fast hållen i en lugn och medveten hand.

— och kan icke nog rekommenderas alla, som vilja skaffa sig en estetisk bildning med rötter djupare än dagens.

Icke en av preussarnes tallösa kulor hade han lyckats hitta i sitt bröst och när han blev fången, behövdes intet världshav läggas mellan honom och det tävlande Europa.

Han skulle erfara all diktarvärvets tjusning av skapande självtillräcklighet.

Med detta vill icke något ont vara sagt.

Nietzsche, som ständigt känner sig som en krigare och genom vilkens sidor fladdra så många segerfanor och ljuda så många reveljer.

Mästarens allt ökade brist icke blott på skönhetssinne men rent av på smak gör också flera sidor onödigt pinsamma.

Och han har känt ett behov att, trots allt, i det noblesse oblige, som alla verkligt utvalda huvuden och hjärtan erfarit, strö sina frö för det goda, skulle de än falla på hälleberget.

Dessa illusoriskt porträtterade gestaltningar tala också — inte alltid, men ofta — ett levande och livfullt språk.

— och i munnen på en likaledes åldrig resonör, en gammal världsman, har författaren lagt en innerlig och stilla livsdom, som är skönt att lyssna till mitt bland de många anspråksfulla och uppstyltade talesätten.

Detta ansikte, som egentligen var en friluftsmänniskas, och vilket förgäves spjärnade emot att antaga studierummets drag av andlighet.

Ibsen och Strindberg, de voro lärare och anförvanter, å vilkas dörr det föll sig klart att man klappade på, så snart man ville ha förströelse eller råd.

Men en mästerlig illustratör var han skapad till, och dubbelheten mellan litteratur och konst blev hans livs

och verks stötesten. Huru som helst, står han som personlighet och elementär begåvning som en av våra lysande, och ingen, som blott en gång som barn sett den lille, brede mannen med det skarpt skurna, om tyska renässansens rovfurstar erinrande huvudet och den överströmmande genialiteten, kan glömma hans skepnad av i sten, ord och färg skönhetsskapande trollkarl.

Ensamt befriade från spåren av det triviala och fula, som nu en gång måste häfta vid det verkliga, först när de förvandlats till ett skuggspels flyktiga uppträden kunde tillvarons scener njutas av denna själ med den genomfördärvade andliga matsmältningen.

Ärans och hjältarnes språk, hur ädelt och manligt du rör dig,
Ren är som malmens din klang, säker som solens din gång . . .

* * *

Den stilistiska korruption varom ovanstående citat bära vittne, uppträder som läsaren torde se icke blott som felaktigheter av rent språklig art, utan också i form av grova försyndelser mot bildspråkets logik, ja mot sunt tänkande överhuvud. I själva verket är denna formella hållningslöshet icke blott ett utslag av dåligt språksinne, utan ett symptom av vida djupare innebörd; felet ligger på det rent intellektuella om-

rådet, nogare uttryckt i den inre åskådningsförmågans svaghet och i saknaden av logiskt öra. Till dessa naturliga defekter kommer så en brist på teoretisk skolning, som visserligen undgår ytliga läsare, men som lika fullt gör sig gällande varje gång författaren vill gripa sig an med problem, som ligga utanför den rena belletristiken. Levertin kan konversera ledigt och intelligent om mycket mellan himmel och jord, men så snart hans resonemang vill höja sig över en viss nivå, inträder en intellektuell förbistring, som kommer honom att yttra de meningslösaste ting. Man kan i hans »Samlade skrifter» läsa den ena recensionen efter den andra och med tillfredsställelse höra de kloka och rättvisa ord som Levertin yttrar om arbeten av en Klinckowström, en Vetterlund, en Schöldström o. s. v., — tills plötsligt ett verk med djupare tankeinnehåll kommer kritikern att snubbla och slå en kullerbytta, som på ett högst fatalt sätt derangerar hans kulturella elegans.

Som ett typiskt exempel på sådana intellektuella missfall hos Levertin kan anföras hans recension över Hans Larssons skrifter, i all synnerhet de rader han ägnat »Poesiens logik». Redan »Studier och meditationer» föranleder Levertin att krydda lovorden med tämligen ampra förebråelser:

Det finns onekligen här och där i dessa uppsatser ett drag av den sorts pjåskighet, med små mystiska, i botten rätt tunna satser om själen och livet, som gjort den utmärkte diktaren, men släte och sentimentale populär-filosofen Maurice Maeterlinck så älskad av ett sensibelt publikum. Dock, frånsedd dylik smak för öm melodi på psykologiskt dragspel är denna samling synnerligen läsvärd och beaktansvärd och har ställen av utsökt finhet.

Att beskylla en alltigenom så manlig tänkare som Hans Larsson för pjåskighet och sentimentalitet är onekligen originellt, men torde förklaras av Levertins böjelse att rubricera mycket av det, som går över hans egen andliga horisont, som mystik; efter denna etikettering är saken klar, ty »*all mystik*», heter det i essayn över Huysmans, »*snuddar vid det puerila och löjliga*».

Den egentliga kritiken riktar sig emellertid emot »Poesiens logik», nämligen mot det kapitel, som behandlar det poetiska ordvalet. Hans Larssons framställning härav kan i största korthet återges sålunda:

Det är ett faktum, att poesin röjer förkärlek för vissa ord, obenägenhet mot andra. Varpå beror nu detta? Varför ha orden stavkarl, gångare, dväljas, ånghäst en mer poetisk anstrykning, tiggare, häst, vistas, lokomotiv däremot en mera prosaisk?

Man finner genast att t. ex. stavkarl och

tiggare äro förenade med helt olika *biföreställningar:* stavkarlen har en annan blick, en annan röst än tiggaren, gångaren har en annan hals och andra rörelser än hästen. Orden tiggare, häst äro mera triviala d. v. s. de föra vår tanke till opoetiska förhållanden. Denna trivialitet är dels en mera negativ: ordet saknar associationer, är utnött och blekt, dels en mera positiv: ordet medför associationer, som störa den poetiska syntesen. Att poesin stundom röjer en viss förkärlek för ålderdomliga uttryckssätt har till stor del sin grund däri, att det förflutna i minnet frigör sig från triviala biomständigheter; ävensåär ett ålderdomligt ord ofta ovanligt, d. v. s. icke utnött i vardagstalet, icke trivialt. Av samma grund har poesien benägenhet att nybilda ord, och när den föredrar inhemska ord framför främmande, så sker detta inte minst därför, att många främmande ord ej trätt i förbindelse med vårt känsloliv.

Det ser alltså ut som om vi i trivialiteten hade samlat allt det som poesin går undan för. Men vad är då det triviala? Vad är det väsentliga däri, det som är ohjälpligen opoetiskt? Svaret blir, att trivialt är det som är långt från livets centrum, från dess totaluppgift; trivialt är det som drar ned oss till en nivå, på vilken vi ej kunna se livet i stort, och som förhindrar den

intuitiva syntesen av livet. Men om det triviala *övervinnes* så att den intuitiva syntesen återställes, så är det icke längre trivialt. Förutsatt att detta sker *fullständigt*, är den stämning högre vari mest är övervunnet. Det är lättare att göra stavkarlen poetisk än tiggaren, slusken. Och dock kan även den senare bli det. Man jämför t. ex. Malmströms »Stavkarlen» och Frödings »Fredlös». I människans högsta stämningar ligger något kärvt som icke aktar ord. Den store skalden gör stämningen så fast, att den tål det annars triviala. Det finns stunder, när det skulle synas för snålt och löjligt att undvika detta. Den stund, då en människa dör kan det bli enfaldigt, kanske stötande, att tala om timglas; en sådan stund är allvarlig nog för att helt enkelt mätas med klockan.

Så långt Hans Larsson. Giv nu akt på huru Levertin uppfattar och kritiserar denna fina och själfulla analys:

Författaren talar tydligen om poesi alldeles abstrakt taget i motsats mot okonstnärlig framställning, såsom lexika bruka tala om »poetiskt språkbruk», men denna abstraktion är det, som gör alla de speciella utredningarna om litteraturens (!) logik så skeva eller föga givande.

Man ser detta bäst genom att stanna vid det klena kapitlet om »Poesiens ordval». Förgäves söker man i denna framställning ett ord om all litterär språkkonsts första och

sista lag: ordets logiska riktighet som bild för tanken. Författaren hyllar tydligen den för en modern människa förunderliga vidskepelsen, att somliga ord i och för sig äro mera poetiska än andra. Så nämner Hans Larsson såsom poetiska ord »stavkarl, gångare och ånghäst», medan han kallar »tiggare, häst och lokomotiv» prosaiska. Man tror knappt sina ögon, när man läser sådant. Visserligen känner sig Perrichon poetisk, då han berättar, att han mött en »stavkarl» (som han givit en slant) på vägen till Djurgårdsbrunn, och fru Buchholz likaledes, då hon förtäljer att »ånghästen dragit henne till Södertälje», men man väntade icke, att en ung filosof, som själv skriver ett ganska kräset språk, skulle finna dessa ord poetiska. Det vore roligt att veta, varför Hans Larsson egentligen anser att man bör skriva ånghäst, men mena lokomotiv? Jag erinrar mig just nu en av de mest gripende scenerna med ett järnvägståg i litteraturen — slutet av Anna Karenina, där huvudpersonen blir överkörd på skenorna. Tänk, om där stått en vändning av sådan art som följande »ånghästen gick (eller sprang, ty den ena metaforen för gärna den andre med sig) över den livströtta!»

För en uppmärksam läsare — och med andra räknar jag inte här — behöver det naturligtvis ej påpekas, hur Levertin på alla punkter missförstått Hans Larssons tankegång, och hur han sedan på detta banala missförstånd baserar sin ganska impertinenta förkastelsedom, och detta under försäkran att »många flera reflexioner och rättelser (!) skulle kunna bindas till denna sida av författarens arbete». Dessförinnan har Levertin

dock haft tillfälle att göra ytterligare följande »rättelse»:

Till sist fäster författaren alldeles för ringa uppmärksamhet vid språkets eget ständigt fluktuerande liv. Ordets klasskillnad och sociala ställning är mer vexlande än något annat. Bara för en tio år sedan florerade en mängd ord bland språkets högpoetiska aristokrati, som nu sorgligen degraderats till underklassen och som stackars pauvres honteux framleva en förgäten tillvaro.

Detta yttrande vittnar om en fundamental begreppsförvirring: man behöver ju ingalunda vara någon facklärd språkman för att inse, att ord, vilkas livslängd icke ens uppgår till tio år, aldrig kunnat tillhöra den »högpoetiska aristokratin», utan tvärtom höra hemma hos språkets uppkomlings- och demimondeklass; för att tillhöra ett språks eller ett lands aristokrati fordras det något mera än parfymerad elegans. Vad Levertin här har i sikte är endast den litterära jargonens modevexlingar, som ingenting ha att skaffa med de förändringar som det organiskt växande språket under tidernas lopp genomgår. Naturligtvis finns det ingenting som hindrar att ett ord av rent litterärt ursprung kan vinna burskap; det tyska ordet »Waldeinsamkeit» är en sådan ursprungligen rent litterär skapelse av de tyska romantikerna, om jag ej missminner mig av Ludvig

Tieck. Men härvidlag är det den inre växten, icke den yttre elegansen, som är avgörande, och Levertins svaghet ligger just däri, att han ej kan hålla dessa ting i sär, utan ständigt förblandar falsk vara och äkta, parvenyskap och aristokrati, jargon och språk.

Inte ens på det område, där man tycker han borde vara säker och hemmastadd, nämligen det estetiska, kan han undgå att blamera sig så snart han inlåter sig på teoretiska resonemang. I inledningen till essayn över Heidenstam avhandlar Levertin frågan om poesiens egentliga uppgift, och efter att ha omtalat, att »det finns de som anse, att ingenting övergår att blodfullt och levande i vers och prosa återgiva natur och verklighet», yttrar han sin egen mening om saken på följande sätt:

> Troligen kan deras smak aldrig överensstämma med de andras, vilka anse poesiens egentliga uppgift vara att belysa vad Geijer med ett ofta citerat ord kallat »det, som sker i det som synes ske», styrande regler, okända relationer, hemlighetsfulla impulser, tankens och ordets inbördes ironi, känslornas och stämningarnas flora.

Där har då läsaren klart besked. Poesiens egentliga uppgift är att belysa styrande regler, okända relationer, hemlighetsfulla impulser, tankens och ordets inbördes ironi! Och märk så

motsatsförhållandet mellan dem som vilja »i vers och prosa återgiva natur och verklighet» och dem som vilja »belysa känslornas och stämningarnes flora». En känsla, en stämning är alltså icke verklighet, liksom naturen är en sak för sig, de styrande reglerna en annan! Sannerligen, man får gå ända fram till konditor Ovandals djupsinnigheter för att finna maken till detta tomma och pretentiösa pladder.

Ett annat exempel. Den för övrigt sympatiska essayn över Lucretius slutar med följande stämningsutbrott: »låt mig i natt i denna djupa stillhet inför hav och stjärnor söka pejla hela djupet av det ensamt heliga och oförytterliga, vi kalla lag». Åter frågar man sig: vad är detta för nonsens? Icke den moraliska världsordningen, icke samvetslagen, utan rätt och slätt kausaliteten är det ensamt heliga och oförytterliga. Varför inte lika gärna falla ner och tillbedja rummet eller tiden som »det ensamt heliga och oförytterliga» i tillvaron?

Ännu ett exempel. I samma andedrag, som Levertin finkänsligt och nobelt skämtar över »så sorglustiga spektakel som August Strindbergs själavånda, när han kämpar med gud om sin cikoria», yttrar sig Levertin om den gamla konflikten mellan tro och vetande och formulerar sin lösning av frågan på följande sätt:

Hur denna kompromiss sedan kommer att utfalla, blir en annan fråga. Den som skriver dessa rader kan blott se den åstadkommen på en väg, genom en stor tyngdflyttning av mystikens begrepp, som för in i vetenskapens kosmos och in i vårt eget liv spelrum och himlar för all den längtans oändlighet, som evigt kännetecknat och lär kännetecknа det släkte, det gamla romarordet redan karaktäriserade som avida numquam desinere mortalitas, det dödliga släktet, som aldrig vill tänka sig något slut.

Jag har vid ett föregående tillfälle anfört denna passus som typisk för Levertins kulturnivå, men man tycks ej ha förstått mig, och jag skall därför uttrycka mig något tydligare.

För det första: vad är »tyngdflyttning av mystikens begrepp»? Det har tydligen föresvävat Levertin något om förflyttning av *tyngdpunkten*, och i hans orediga hjärna uppdyker då ordet tyngdflyttning, som han genast tillgriper. Vidare: mystikens begrepp? Mystik är aning, dröm, vision och mycket annat, blott icke begrepp. Märk nu vad denna tyngdflyttning skall åstadkomma! Den skall i vetenskapens kosmos, i den exakta vetenskapens skönt ordnade värld införa spelrum och himlar för all den längtans oändlighet, som evigt kännetecknat och lär (detta »lär» är obetaltbart!) kännetecknа det dödliga släktet! Och så skall denna oändlighetslängtan samtidigt införas i vårt eget liv, så blir försoningen fullkomlig.

Så blottad på varje gnista av filosofisk bildning är den man, som med förnäma later och högdraget förakt avfärdar Strindbergs religiösa sanningssökande, som ett sorglustigt spektakel.

Denna teoretiska ryggradslöshet, som så skarpt kontrasterar mot den pose av djup och själfull tänkare, varmed Levertin uppträder, är emellertid icke enbart ett tanklöshetens foster, utan står i intimaste samband med den instinktiva aversion mot all djupare världsåskådning, som är ett utmärkande drag hos Levertin. Att all mystik enligt Levertins åsikt »snuddar vid det puerila och löjliga» har redan förut påpekats; men ser man närmare efter befinnes det att Levertins aversion icke blott riktar sig mot mystiken, utan överhuvudtaget mot all ärlig strävan efter världsåskådning; att denna banala nihilism sedan framföres under *toleransens* skyddande förklädnad, är ju knappast ägnat att väcka förvåning. Mycket representativt för Levertins ståndpunkt i dessa frågor är följande uttalande, som är hämtat ur hans anmälan av Bo Bergmans »Marionetterna»:

Jag granskar ogärna andra människors livsuppfattning. Den är i botten en privatsak, ofta lika svår att formulera för ägaren som för kritikern, ofta hos skapande andar detsamma rika och ofångbara som deras andliga växt. Lägg märke till, att personer, som mer eller mindre salvelsefullt kräva hos diktaren eller konstnären en bestämd livs-

åskådning, gärna äro verkliga eller maskerade politici (!) I politiken blir man tydligen salig eller osalig på noggrant formulerade livsåskådningar — politiska trosbekännelser kallas de, betecknande nog. För andra är det långt vanskligare med den bestämda »livsåskådningen», om man nämligen vill komma till en sådan icke genom blodets och känslornas val — då den ju blott är en temperamentets instinkt — utan genom tankens kamp och arbete. Även i de mest exakta vetenskaper äro förklaringarna provisoriska — hur mycket mer måste då icke åskådningarna om hela tillvaron stå under förändringens lag. Den, som vill sitta i orubbat bo med en livsåskådning, gör bäst i att — efter gängse bruk — sluta upp att vidare tänka på saken. Framhärdar man däremot i funderandet, blir det småningom klart, hur själva de begreppsbildningar, på vilka alla världsåskådningar vila, skifta färg och gestalt. Den materialistiska världsuppfattningen är t. ex. uppmurad på atombegreppet. Men detta är just för ögonblicket både från filosofiskt och vetenskapligt (!) håll utsatt för en formlig kritisk korseld, och det är icke lätt att säga, hur pass helskinnat det kommer att framgå därur. Mer än tjugoåriga sanningar, säger doktor Stockman, likna gamla skinkor, och det finns folk, som icke kunna förlåta, att man icke, som de, nöjer sig med ungdomens källargömda och skäligen härskna kost. Den, som tänker själv, är försiktigare med kraven på och omdömena om andras »livsåskådningar».

Det finns i ovanstående uttalande knappt en enda sats, som icke bär den ytliga halvbildningens prägel. Levertin tror t. ex. på fullt allvar, att den naturvetenskapliga atomteorins öde är avgörande för den filosofiska materialismens vara

eller icke vara; han har icke en aning om att den materialistiska världsåskådningen sedan mer än hundra år är oåterkalleligen vederlagd av Kant, vars kunskapsteoretiska upptäckter än i dag utgöra grundvalen för germanernas filosofi. Och dock är det icke den grova obekantskapen med filosofiens enklaste förutsättningar, som är det mest motbjudande härvidlag; kulturfientlig i ordets djupaste mening är den aversion mot all strävan efter en verklig världsåskådning, som Levertin här lägger i dagen och som har sin grund däri att filosofiskt sanningssökande enligt hans åsikt lönar sig så illa. Har man väl inrättat sig med en världsåskådning, så riskerar man ju, därest man »framhärdar i funderandet», att en vacker dag finna sin mödosamt förvärvade världsåskådning på ett överraskande sätt likna en gammal skinka! För den organiska kontinuitet, som genomgår all vetenskaplig forskning och i all synnerhet filosofin, har Levertin ej den ringaste förståelse; att en döende sanning alltid lämnar det bästa inom sig, sin själ, i arv åt efterträdaren, eller som J. P. Jacobsen uttryckt det:

> For alle gode tanker de kan slet ikke dø,
> før endnu bedre tanker er spired' av deres frø —

denna germanska grundåskådning är Levertin fullkomligt främmande; för honom ter sig det

mänskliga tänkandets historia som ett ständigt växlande spel av begreppsbildningar och världsåskådningar, som skifta färg och gestalt utan att man rätt vet varför.

Betecknande för Levertins livssyn är också den ställning han intar till den asketiska moralen och dess praktiska antites. I en artikel om Tolstoy, »denne ofördragsamme, ensidige och obildade moralist» som Levertin kallar honom, möter man följande yttrande: »Men en dylik makt skulle Tolstoy icke kunna utöva — man skulle t. ex. helt enkelt skrattat ut den asketiska och livsfientliga fanatismen i en bok som 'Kreutzersonaten' — om icke denna Paulus en gång varit en Saulus, som längre och vildare än de flesta gått på de glada och breda vägarna, innan han slog in på den trånga stigen till Damaskus. — — 'Kreutzersonatens' författare har, som vi andra, varit ett världens barn i högre grad än de flesta.» Däri ligger alltså förklaringen till att man ej skrattar ut Tolstoys botpredikan: det är ingen eremit från öknen, utan en gammal storstadsvivör, förtrogen med alla utsvävningarnas pikanterier, som här predikar sedlighet. Det är det som gör skillna'n så stor! Stackars Origenes, som stympade sig själv hellre än han gav avkall på sitt hjärtas renhetskrav — Oscar Levertin skulle helt enkelt skrattat ut hans aske-

tiska och livsfientliga fanatism. Och hur skrattretande blir icke från denna synpunkt Sören Kierkegaards etiska patos! Sannerligen, man behöver icke vara någon puritan för att stötas tillbaka av den Grönköpingsaktiga respekt för sexuella utsvävningar och orgier, varom detta Levertins yttrande bär vittne, och som — genom en halvt undermedveten associationsprocess — hos mig väckt till liv minnet av en annan livsvisdom, av Levertin uttalad i ett resebrev från alperna: »att stoltsera med en köpt edelweiss är smaklöst som att skryta med ett damporträtt köpt hos en fotograf» . . .

Vad Levertins världsåskådning beträffar, så synes denna ha varit en dogmatisk, men föga genomtänkt materialism, på vilken han under årens lopp uppförde en överbyggnad av en esteticism, vars orientaliska prakt bildade en egendomlig kontrast till den gråa världsteori, som var underlaget. Men denna materialism gör hos Levertin knappast intrycket av att vara ett barn av eftertanke och begrundan, utan ter sig som en slags negativ vidskepelse, som ateistiskt skrock: hans tro på guds icke-existens är nära nog lika vidskeplig som de kristnes tro på guds tillvaro. Det kritiska sinnelag, som Levertin tyckes lägga i dagen gent emot kristendomen och överhuvudtaget mot all positiv religion, är endast

ett uttryck för den primitiva rationalism, som är ett mycket vanligt drag hos hans stamförvanter och som Heine träffande karaktäriserar med den gamle judens ord:

> Die Dreieinigkeitsdoktrin
> kann für unsre Leut' nicht passen,
> die mit Regula de tri
> sich vom Jugend auf befassen.* ·

Och den sinnets harmoniska jämnvikt, som Levertin så ofta framhäver som kulturmänniskans (och sitt eget) adelsmärke, har mera sin grund i hans temperaments ytlighet än i segerrikt genomgångna kriser. Den oförstående likgiltighet, varmed han betraktar all religiös själavånda, är ett utslag av den flacka världslighet, som man så ofta möter även hos intelligenta representanter för hans ras, och som den judiske historikern Graetz givit sitt klassiska och oförgätliga uttryck, då han på tal om den kristna försoningsläran förklarar, att »denna våldsamma själsskakning till inre bättring är fullkomligt överflödig för judarne, åtminstone för de burgnare elementen av den judiska stadsbefolkningen».

Den självbelåtna världslighet, varom Graetz' yttrande bär vittne, är icke blott djupt irreligiös,

* Treenighetsläran passar inte för »vårt folk», som redan alltifrån ungdomen sysslat med regula de tri.

utan den är också — och detta är det väsentliga — en svuren fiende till all verklig idealism. Hos Levertin har denna från livets djupare flöden bortvända världslighet tagit formen av *estetisk mammonism*, som i grund och botten är lika kulturfientlig, lika ödesdiger som all annan mammonsdyrkan. Det är denna estetiska mammonism, som också är en dominerande makt i Levertins Strindbergskritik och som ständigt skymtar fram under den glänsande fernissan av självfull mångordighet och poserande nobless.

IV.

»Det blir inte bättre, om diktaren, som det förunnats oss att bevittna, lämnar Olympen och skällande som Cerberus med helveteseld i blicken löper omkring nosande där slika djur bruka nosa och sålunda konstaterande vad det hela innerst rör sig om.» — Orden äro Per Hallströms, hämtade ur hans i våras utgivna essaysamling »Skepnader och tankar», och mycket karaktäristiska för den älskvärda kollegialitet, varmed de stora nittiotalsdiktarne själva behandla »Röda rummets» författare, när de någon gång skänka

honom sin uppmärksamhet. Rättvisligen måste det erkännas att detta icke ofta är fallet, i regeln är Strindberg från detta håll endast föremål för en ignorerande tystnad.*

Denna förnäma hållning är så mycket förklarligare, som vederbörande sedan flera år tillbaka disponera över en kraft, som med en sällsam, man vore frestad säga patologiskt uppdriven entusiasm för geschäftet, fortsätter den Levertinska litteraturkritikens traditioner — i dess allra grövsta och simplaste form. Denna sänkning av kritikens allmänna nivå är helt naturlig, eftersom docenten Böök fullkomligt saknar sin föregångares litterära talang, och av Levertins skriftställarkynne endast ärft den ymniga svadan och den stilistiskt-logiska korruptionen. Men i dessa hänseenden uppenbarar sig hos båda kritikerna en kongenialitet, som tyder på en djupare själsfrändskap än den, som har sin rot i herr Bööks egenskap av halvjude. När denna docent i litteraturhistoria talar om »oegennyttiga orsaker», där en skolpojke skulle ha förstånd att skriva oegennyttiga motiv, eller när han för att för-

* Sedan ovanstående skrevs har herr Hallström genom sin riksbekanta artikel »Monumentet» dokumenterat sig som en fullt värdig lärare till hr Böök, och om icke alla tecken bedraga ha vi snart att motse liknande bidrag från annat representativt håll.

härliga Heidenstams metafysiska djupsinne utbrister: »detta är fjälltoppen, som lyfter sin fria utsiktspunkt med den oändliga överblicken av verklighetens vida värld *upp mot den hemlighetsfulla världsetern*», så är detta äkta Levertinskt. Då hr Böök i sin recension över Vilhelm Ekelunds »Antikt ideal» berättar, att »när Stagnelius dog, kvällde det fram ur den säck, där han förvarade sina outgivna manuskript, en rad av okända verk, tragedier, epos, dramer i mängd, och en ström av lyrisk sång, en av den svenska diktens rikaste juvelskatter, vars existens ingen anat», när man läser detta, säger man sig ovillkorligen: en säck, ur vilken det kväller fram en ström av lyrisk sång — en sådan tingest hör verkligen till den specifikt Böök-Levertinska ekiperingen. Då hr Böök på tal om Levertins fosterlandskärlek skriver: »I hymnen till Modersspråket får denna känsla en fulltonig dikterisk (!) form, särskilt betingad av skaldens ras; det är för honom språket, som framför allt annat symboliserar det svenska lynnets samhörighet» — då frågar man sig undrande: samhörighet med vad? Står man icke här inför »de okända relationer, den tankens och ordets inbördes ironi», som Levertin ansåg vara den »dikteriska» konstens egentliga föremål? Men när herr Böök beslutsamt träder fram på arenan och apostroferar sig själv med

orden: »låtom oss med några raska vingslag skingra dimmorna», så slår han verkligen ett rekord. Oscar Levertin talade en gång om »rättrådighetens poesi, vars inspirationskälla är den flammande sanningen» och som under sin flykt genom rymden »från början till slut bär på sina mäktiga och starka vingar Gustaf av Geijerstams nya bok»; det har säkerligen varit en ståtlig syn, och dock hur bleknar icke den gentemot det perspektiv, som herr Böök trollar fram med sig själv som sanningens genius, den där med raska vingslag skingrar dimman . . .

Detta i förbigående. Att hr Böök skulle vara en av de främsta på skansen, när det gällde att parera ett angrepp mot Heidenstam och nittiotalsreklamen, var ju för en var, som känner hans föregående, fullkomligt självklart. Något överraskande var det däremot, att han kunde öppna kampanjen med att avtrycka en artikel, som hämtats ur Karlstadstidningen och vars etiska patos fullkomligt tycks ha undanträngt det sunda förnuftets synpunkter. Som prov på tonen och tendensen i »detta klara och lugna uttalande», som hr Böök kallar det, avtrycka vi inledningen:

Det gamla ordspråk, som säger att »när f—n blir gammal blir han präst» har sin tillämplighet på Strindberg. Denne på 1880-talet för sin »hundmoral» av ärkebiskop Sundberg bannlyste kättare har nu blivit en »trons be-

kännare», vars falska vittnesbörd mot forna menings-fränder åberopas också av biskopar. Men aldrig har han utfört mer djävulska dåd än efter sin omvändelse. Han läser ju numer varje dag ett kapitel i bibeln och förmodligen har han uppenbarelser. Genom sådana, vilkas ofelbara sanning det aldrig kan falla honom in att betvivla, har han helt säkert inspirerats till de skändliga lönnmords-försök mot levandes och dödas goda namn och rykte, som han utfört på de senare åren. Under gudaktighetens mantel har »mandråparen av begynnelsen» hos honom nått sin fullaste, mest blomstrande utveckling.

På sistone har han fått uttömma sitt gift inte blott i svarta böcker utan även i den radikala morgon- och afton-tidningen Svenska Folkets spalter o. s. v.

Den upplyste åttiotalisten och verdandiradikalen har alltså gjort den upptäckten, att Strindberg från början varit en »f—n», den där långt före sin omvändelse begått en serie »djävulska dåd». Medan Handelstidningen ännu gjorde honnör för »den gamle Strindberg», ser hr Mauritz Hellberg i »Mäster Olofs» och »Röda rummets» författare endast mandråparen av begynnelsen. Längre ned talas det om »Levertin, som begått högmålsbrottet att bedöma den nya Damaskus-resenärens brokiga bekännelse kritiskt, utan väld och vrede, i det förklarande ljus, som hans ädla ande och höga odling kastade över människors verk och dagar». Hur det förhåller sig med detta förklarande ljus, torde tillräckligt ha framgått av

den förut lämnade utredningen, och överhuvudtaget torde det icke vara lönt att spilla ord på uttalanden, som mera göra intryck av att härröra från ett hysteriskt fruntimmer än från den klarsynte och orädde man, som Mauritz Hellberg annars visat sig vara.

Det är emellertid för den, som ej betraktar den mänskliga dumheten med en Flaubert's psykologiska samlarintresse, en motbjudande uppgift att syssla med de aktstycken, som i denna strid publicerats emot Strindberg, enkannerligen de Böökska. Men då man betänker, att docenten Böök för det första är ordinarie litteraturkritiker i en stor huvudstadstidning med spridning över hela vårt land, och för det andra, att han av herrar Heidenstam och Hallström kreerats till förtroendeman för nittiotalets litterära fackförening, så är man gärna böjd för att tillmäta hans uppträdande en betydelse, som det i och för sig alldeles icke skulle förtjäna.

Den Böökska taktiken i kampen emot Strindberg är för övrigt i princip densamma som Levertins, blott med den skillnaden, att hr Böök resolut kastat över bord alla de lovordens parfymer och essenser, varmed Levertin brukade göra sin smutskastning salongsmässig. Taktiken blir alltså den rena förnekelsens, men denna genomföres med en bravur och en heroism, som ofta överskrider

det fullt normalas gränser. Några exempel! I en artikel, betitlad »Den svenska dikten under Oscar II:s sista decennium», har hr Böök utförliga och ampla erkännanden icke blott för de »klassiska» nittiotalsdiktarne, utan också t. ex. för en så fristående författare som Hjalmar Söderberg, men Strindbergs diktning avfärdas med följande rader: »hans till omfånget rika produktion uppvisar under denna tid jämte enstaka verk av värde en mängd konstnärligt underhaltiga och teoretiskt förvirrade skapelser». Alldeles på samma sätt låter det i en artikelserie »Sverges modärna litteratur», som publicerats i »Det Nya Sverge» 1908 och som verkligen utgör ett rekord i litteraturkritisk förvanskning. Här behandlas åter de typiska nittiotalisterna med stor utförlighet, men av Strindbergs arbeten omtalas icke ett enda, och hans samlade produktion från de sista 18 åren får följande vitsord:

Strindberg har under en oerhört ymnig produktion med den honom utmärkande känsligheten för utlandets strömningar passerat ett intelligensaristokratiskt Nietzschepåverkat stadium för att till slut hamna i en slags teosofiskt-religiös föreställningsvärld av utpräglat vidskeplig läggning. Hans konstnärliga kraft har härunder oerhört försvagats, och de flesta av hans senare verk äro allt för förvirrade för att erbjuda annat än kuriositetsintresse.

Den svagaste punkten i den modärna litteraturen är bristen på ett modärnt drama: först det sista året har med-

fört en så betydande och storstilad insats, som Tor Hedbergs Johan Ulfstjärna.

Detta uttalande, som är mer än kompromet-terande för en docent i litteraturhistoria, har redan av d:r Landquist bemötts med följande erinringar, som på ett förträffligt sätt belysa den cyniska ovederhäftighet, som präglar hr Böös litteraturkritik:

Kuriositetsintresse! Märk väl, denna förträffliga dom fälles inte bara över de sublima partierna i Inferno och Till Damaskus, den fälles över Folkungasagan, ett av vår dramatiks skönast gripande skådespel, över Gustav Vasa, vårt nationella drama par preference, över Kronbruden, där den gamla kristendomens poesi än en gång lever upp i kraft och sanning — över huvud har ingen modärn svensk författare utom Strindberg förmått ge kristendomen dess äkta liv i dikten — över den fagra, visa Svanehvit, som har sagans ljuvhet och rosendoft, över det svårmodiga djupa Drömspelet, över de klassiska hexametrarna i Fager-vik och Skamsund, över Påsk, Brott och Brott, Dödsdan-sen, över den stilla Ensam . . . Jag avbryter mig, inte där-för att det ej vore något till att uppräkna, men därför att meningen bleve alltför oproportionerligt lång! Men där är inte nog härmed. Ingen enda av Strindbergs före-gående dramer ens nämnes av Böök (utom Mäster Olof i förbigående)! Fadren, Fordringsägare, Fröken Julie etc. existera icke. I stället konstateras, att vi sakna »ett modärnt drama»! »Först sista året (sic!) har medfört» Johan Ulf-stjärna. Än mindre finns naturligtvis Strindbergs historiska diktning, ehuru man kunnat hoppas att Svenska Öden

åtminstone nämnts, om ock blott som en ringa och förfelad föregångare till Karolinerna.

Att en skribent med sådana antecedentia skulle kunna prestera lysande ting under den egendomliga situation, som de Strindbergska artiklarne brakt till stånd, kunde ju väntas på förhand, men hr Böök har denna gång verkligen överträffat sig själv. Följande utdrag ur hans artikel i Svenska Dagbladet må att börja med tjäna som prov:

Men märk nu: i dessa (Strindbergs) artiklar finnes rasande utfall mot allt och alla, mot Viktor Rydbergs osedlighet, mot Levertin och Fröding, mot Ellen Key och Geijerstam och Heidenstam, men det finnes icke ett ord mot några av dem, som handgripligen och bröstgänges angripit Strindberg. Hans offer äro antingen de döda och de försvarslösa, eller också sådana personer, om vilka han på goda grunder kan anta, att de aldrig skola vilja besvara smutskastningen med att dra blankt. Geijerstam teg, Ellen Key teg, och Heidenstam tiger. För dem, som kännbart gått honom in på livet, ådagalägger Strindberg däremot en finkänslig respekt. I detta stora och rika hjärta förorsaka missunnsamheten och avundsjukan de dödligaste krampryckningar, men den krigiska instinkten att slå igen, när man får hugg, har den store kristlige stridsmannen segerrikt övervunnit. Så länge Levertin levde, bar han de grymma oförrätterna i tysthet, men den döde var ännu icke under jord, förrän han stod vid hans lik och ljög. Han har kallat Levertin för det orientaliska lodjuret; hans egen heraldiska sinnebild är schakalen.

I sin befängda upp- och nervändning av allmänt kända sakförhållanden är denna utgjutelse ett märkligt vittnesbörd om den kaotiska förvirring, som den Strindbergska attacken åstadkommit i det angripna lägret. Till och med hr Böök, som annars äger rätt mycket av den rustika naturens bondförstånd, har så fullkomligt tappat kontenansen, att han nu beskyller Strindberg för feghet: denne skulle endast våga dra blankt, när han hade säkra garantier för att den anfallne ej komme att försvara sig. Denna beskyllning mot »Nya rikets» författare är verkligen grandios, och herr Böök har också redan från andra håll utsatts för en uppfriskande drift med anledning av detta uttalande. Och vad beträffar den storsinta *tystnad*, som de angripna alltjämt iakttaga och som hr Böök framhäver med patetisk beundran, så torde det ej vara skäl att överskatta denna, ty den som tror, att de av Strindberg angripna storheterna sitta med händerna i kors, därför att de icke svara direkt och offentligt, han begår ett stort misstag. I själva verket är det ju betydligt bekvämare att låta docenten Böök på sitt oförblommerade gåpåarespråk skrika ut vad man har på hjärtat och sedan inköpa ett obegränsat antal lösnummer, som försedda med instämmande och kompletterande randanmärkningar, sändas omkring till vänner och bekanta. Det är en

känd metod, det har jag händelsevis svart på vitt på!

Men det skulle ändå ha sitt psykologiska intresse att veta i vad mån hr Böös kommittenter äro hågade att nu underskriva hans ord eller om de icke förstå, att även de kompromet-teras av ett uttalande sådant som detta:

Det är som sagt en vidunderlig dossier, men förråder den andra egenskaper än dem, som mycket hyggligt folk gå omkring och beundra i många av Strindbergs s. k. klassiska skapelser? Är icke »Det nya riket» lika lögnaktig och orättvis, äro icke de personliga smädelserna lika nedriga, och visa de icke samma skandalskribentens enastående talang att ärekränka utan att råka juridiskt fast? Är skildringen av nittiotalets litteraturpolitik mera fantastisk än t. ex. skildringen från riksdagen i »Röda rummet» med den hederliga bondens schavottering? Helt säkert icke. Har Strindberg i sin kulturkritik någonsin inspirerats av annat än blint hat, brutal ondska och skummande storhetsvansinne, har han någonsin skytt de grövsta tankefel, de mest flagranta osanningar, har han någonsin tagit ordentligt reda på någonting? Är icke denne vidunderlige mångläsare en av de okunnigaste skribenter som funnits, därför att han i sitt högmod och sin hafsighet aldrig gått till grunden med något? Har han överhuvud någonsin nalkats ett problem med så mycket intellektuell besinning, med så mycket upphöjdhet över låga affekter och lidelser, som ett verkligt tankearbete kräver?

Rodins »Tänkaren» framställer en man, som tänker med armmusklerna och knogarna; den skulptör, som ville skapa en staty över tänkaren Strindberg, rousseaunen,

könsfilosofen och Svedenborgaren, hade att avbilda en man som tänker med inälvorna och som vrålande vrider sig i sina kval.

Herrar Heidenstam och Hallström kunna verkligen vara stolta över en beundrare, som för ett sådant språk. Och dock skulle domen falla betydligt mildare, om det bakom denna maniakaliska svada, som ej kan tas upp till kritik, funnes en ärlig övertygelse, en glimt av sårad idealitet, men detta är fullkomligt uteslutet, raka motsatsen är fallet. Docenten Böös recensentverksamhet har från första stund varit präglad av en servil inställsamhet gentemot de maktägande och inflytelserika, och en brutal hänsynslöshet mot dem, som stått ensamma eller vilkas position på förhand varit svag, och om han under nedskrivandet av ovanstående varit besjälad av någon känslostämning, så har det endast varit betjäntens raseri över att se sin herre få stryk. Detta kan för de oinvigde synas vara hårda ord, men den som känner förhållandena, vet att jag har rätt; jag skall i detta samband särskilt erinra om det bidrag till sin egen psykologi, som hr Böök lämnat i och med sin debut som essayist i den högre stilen. I en essay över Per Hallström, som hr Böök som helt ung man publicerade i den numera avsomnade Illustrerad Svensk Tidskrift, finner man följande smakfulla tirad:

Den poetiska väderflöjel och i nio fall av tio falska litteraturprofet, som heter Ola Hansson, gjorde vår litteratur en stor tjänst med att i en liten charmant essay leda uppmärksamheten på den begåvning, som röjdes i denna bok. Ola Hansson, som svärmade för realism och psykologi i mystisk förening, måste naturligtvis känna sig tilltalad av denna bok (»Vilsna fåglar»), som rymde mer sant skildrad verklighet och mer fast psykologi än hela hans egen diktning.

Det vore naturligtvis orätt att flera år efteråt ställa en person till ansvar för åsikter, som han yttrat då han ännu gick i tonåren, och det är därför icke den barocka värderingen av Ola Hanssons diktning i och för sig, som det här är frågan om. Det motbjudande i saken ligger på ett helt annat plan, det ligger däri, att den unge skribenten *riktar denna åsnespark mot den landsflyktige och impopuläre Skånediktaren blott och bart därför, att han därmed tror sig behaga det härskande litteraturkotteriet i Stockholm.* Som en servil slyngel har hr Böök gjort sin entré i den svenska journalistiken, och denna blandning av inställsamhet och brutalitet är än i dag ett av de mest framträdande dragen i hans journalistiska prestationer.

Mycket betecknande för hr Böös intentioner är också den bekännelse, han nyligen avlagt om det sätt, varpå han för en del år sedan sökte få kontakt med Svenska Dagbladet:

Undertecknad skrev på sin tid ett brev till professor Levertin och anhöll att få recensera »Fragment och miniatyrer» i Svenska Dagbladet — med vilket jag då icke hade några förbindelser — men erhöll omgående det svar, att det var omöjligt, efter som boken redan lämnats till hr Sprengel.

En sympatisk ung man, inte sant, som på detta sätt söker slå sig fram genom att spekulera i de sämre instinkterna hos en inflytelserik författare! Ty att herr Böök trodde sig göra en Levertin täckelig gärning genom att racka ner undertecknad, och att hans recension var hållen i en sådan anda, det torde icke ens han själv ha panna att förneka; så till vida var hans planerade attack mot undertecknads ringhet av alldeles samma valör som det ovan anförda utfallet mot Ola Hansson.

Det är för övrigt lustigt nog att iakttaga, hur herr Bööks uppfattning av en persons värde och betydelse växlar allt efter den hållning, som vederbörande i herr Bööks ögon intar gent emot nittiotalskoryféerna. För Hans Larsson har herr Böök alltid betygat den djupaste respekt — ända tills denne offentliggör sin vidräkning med Heidenstams övermodiga utgjutelser om åttiotalet. Då vänder sig bladet med ens; då utnämner herr Böök — i sin recension av »Hjärtats oro» — Vitalis Norström till Sverges djupaste filosof, medan han ungefär samtidigt — under

signaturen Don Quijote — anställer en spirituell drift med Hans Larssons lärjungar och beundrare bland den sydsvenska ungdomen. Å andra sidan har Mauritz Hellberg, vars åttiotalsradikalism hittills endast varit föremål för Svenska Dagbladets överlägsnaste ironi, numera tack vare sitt inlägg i Strindbergsfejden plötsligt blivit en litterär kraft, som herr Böök uppmuntrar med de mest komplimenterande tillrop!

Det är denna beräknande hållningslöshet, som gör den Böökska litteraturkritiken till den obetingat vidrigaste företeelsen på den litterära arenan i Sverge. När herr Böök träder fram och bryter staven över Vilhelm Ekelunds »Antikt ideal» för att kort därpå höja Hallströms »Skepnader och tankar» till skyarna som ett kulturellt sekularverk, då *kan* man ej antaga, att dessa domar fällas i god tro; herr Böök är faktiskt icke så enfaldig, att han icke åtminstone till en god del förstår, hur vilseledande hans utlåtanden om dessa verk äro. Och vilka friheter herr Böök tillåter sig när det gäller att i konkreta detaljer avvika från sanningen, därom må följande exempel ge läsaren en föreställning.

I en artikel av den 25 juli 1910, vari herr Böök söker vederlägga undertecknads framställning av Levertins förhållande till Ola Hanssons diktning, finner man följande uttalande:

Att Levertin år 1888 (i en anmälan av »Vallfart och vandringsår» i Politiken) jämförde Ola Hanssons ställning i svensk lyrik med Verlaines i den franska, att han, när tillfälle gavs genom en ny upplaga, skänkte »Sensitiva amorosa» ampla lovord — det bevisar för Lidforss ingenting.

Häremot genmälte jag (i »Arbetet» 30 juli) att Levertins jämförelse med Verlaine ingenting bevisade, enär den härrörde från åttiotalet, medan hela den pågående debatten gällt och alltjämt gäller vad som passerat under nittio- och nittonhundratalet. Men ser man nu efter vad Levertin i den av herr Böök åberopade recensionen verkligen sagt om Ola Hansson och Verlaine, så finner man att hans yttrande har följande lydelse:

Tag t. ex. en sonett av Paul Verlaine, en diktare som var konstnär måste älska, *fast han för Frankrikes litterära mobb betyder det samma som Ola Hansson för Sverges.*

Det är denna försåtliga sottise, som herr Böök har panna att åberopa som bevis på Levertins ridderliga lojalitet gent emot Ola Hansson. Man står häpen inför denna fördomsfrihet utan gräns.

Det vittnar därför om en grundlig missuppfattning av den egna situationen, då hr Böök i Sv. Dagbladet träder fram och gentemot herrar Landquist och Hedén presenterar sig som representant för etiken. Ja, för etiken på fullt allvar. »Intellektuell och moralisk värdering är en in-

vecklad, besvärlig och ansvarsfull sak», förklarar hr Böök, och som målsman för denna ansvarsfulla sak träder han nu i breschen gent emot den esteticerande Landquist och den politiserande Hedén, som båda beskyllas för att ha åsidosatt moralens enklaste fordringar.

Inför detta skådespel kunde man lätt nog frestas att verkligen kvalificera herr Böök som han förtjänar, därest man icke plötsligt erinrade sig skaldens ord:

> Det är skam att tappra männer
> täckes tala om en sådan.

*

Om man i den nu pågående Strindbergsdebatten gör sig till målsman för sådana åsikter, som förfäktats i det föregående, kan man vara fullt säker på att genast höra förebråelser som dessa: aha, ni försvarar »Svarta fanor»! Har ni då ingen moral?

Jag skulle vilja besvara detta spörsmål med en motfråga: högt ärade herre, *har moralisk indignation varit drivfjädern vid det systematiska mullvadsarbete, varmed man i snart femton år sökt undergräva Strindbergs ställning som diktare?* Var det i ädel harm över »Svarta fanor» som Levertin stämplade »Dödsdansen» som »en plump, långsam och tråkig träskodans»?

Till denna fråga, som ej behöver besvaras, skall jag blott foga ett par enkla ord.

Det finns i vårt land många förträffliga människor, som beundra Strindbergs genialitet, men som känna sig upprörda i sitt innersta över åtskilliga av de tendenser och åsikter, som Strindberg förfäktat i sina arbeten från de senare åren. Den, som skriver dessa rader, står med hänsyn till världsåskådning och i många andra stycken på en helt annan ståndpunkt än den store diktaren, men det är mig omöjligt att instämma med dem, som betrakta hans författarskaps senaste fas med ringaktning eller indignation. Under sitt oroliga sanningssökande har Strindberg stundom företagit sig vad han kallar att experimentera med ståndpunkter, och när han funnit en intagen ståndpunkt ohållbar eller ofruktbar, har han utan vidare lämnat den, och så tillvida företer hans andliga utveckling en helt annan anblick än sådana ståndaktiga mäns, som sätta en ära i att icke ha ändrat en åsikt på tjugofem år. Men Strindberg har dock, vare sig det gällt person eller sak, aldrig gett uttryck åt annat än vad som varit hans innersta övertygelse, och den som tror, att Strindberg någonsin stämplat en man som skurk utan att i sitt hjärta vara övertygad om hans skurkaktighet, han är en mycket dålig psykolog. Strindberg kan ha misstagit sig,

och i vissa fall har han kanske gjort detta grundligt, och dock tyckes det mig, att hans författarbana, alldeles oavsett hans enastående genialitet, är värd att hedras mera än de flestas. Vilken oerhörd moralisk kraft fordras det icke för att bevara den konstnärliga skaparlusten oskadd, under de tusen och åter tusen vedervärdigheter, som mött honom på hans väg, allt sedan »Mäster Olof» såg ljuset och till den dag i dag! Ensam och oböjlig har han gått sin väg genom livet, och medan hans underlägsna diktarbröder, som varit lika många avundsmän, utnyttjat reklamens alla tänkbara resurser, har Strindberg endast räknat med sina konstverks egen inneboende kraft. Aldrig har han böjt sig för publikens smak, aldrig friat till recensenternas gunst. Intrigernas lumpna spel med bulvaner och lejda överfall har han aldrig känt, själv har han slagit till, när det har tyckts honom rätt, och själv har han också tagit risken och konsekvenserna. Han hör till dem som av begynnelsen varit skapade för farornas och äventyrens värld; och när allt kommer omkring, är det icke ett svenskt drag, som vi kunde vara stolta över, att vår störste diktare också är en stridens man som få, alltid färdig att till sista blodsdroppen slåss för vad som i hans ögon är rätt och sanning!

FILOSOFISK LEVERTINKULT.

»Men i alla fall — som damerna säga.»
D:r Allen Vannérus.

Ovanstående klangfulla motto återfinnes i en artikel i Sv. D. (19 $^{24}/_{10}$10), där den som filosofisk skriftställare högt aktade d:r Allen Vannérus låtit införa en artikel, som söker leda i bevis, att Oscar Levertin icke, som det på senare tiden från flera håll påståtts, varit materialist, utan att han bör flyttas upp på ett högre filosofiskt plan. Upp till docenten Böök synes detta visserligen icke nå, tillfogar herr Vannérus med en devot bugning, »men i alla fall — som damerna säga».

Av alla inlägg, som under den sedan i sommar pågående diskussionen hävdat Levertins rang av kulturgeni, synes mig denna artikel av d:r Vannérus vara den intressantaste, därför att den på ett så slående sätt blottar den intellektuella korruption, som möjliggjort den nu grasserande Levertinkulten. Det ifrågavarande inlägget härrör från en man, vars filosofiska in-

tressen tagit sig uttryck i digra volymer av erkänd vetenskaplighet, men som nu, när det gäller att förhärliga Levertins minne, röjer en påfallande likhet med den helige Basilius, vilken enligt sägnen gick så långt i ödmjukhet, att han till guds ära avstod från bruket av sitt förstånd. I varje fall är det säkert att herr Vannérus i denna artikel brukat sitt förstånd så som brukade han det icke.

Det har ju hittills i den vetenskapliga världen varit praxis, att då man vill ha klarhet över en skriftställares syn på ett visst problem, så har man att söka hans åsikter i de verk vederbörande själv skrivit, men icke i arbeten, vilka han kan förutsättas ha läst eller om vilkas grundtankar han kan förmodas ha fått en aning genom referat i andra eller tredje hand. För herr Vannérus tycks emellertid det senare momentet vara av största vikt, ty han gör sig stor möda med att framdraga icke blott sådana verk, som Levertin på grund av — ofta blott i förbigående — fällda yttranden kan antagas ha studerat (Renan, Taine, Spencer), utan också sådana, med vilka Levertin på sin höjd kan förmodas ha gjort en flyktig bekantskap genom referat, som av en händelse kunna ha kommit i hans händer. »Jag anser», förklarade herr Vannérus, »att Levertin icke heller var okunnig om grundtankarna i Kants kri-

tiska filosofi. Han *kan* ha läst om dem t. ex. i Hettners Litteraturgeschichte des achtzehnten Jahrhunderts». Dessutom har herr Vannérus på privat väg erfarit, att Levertin läst Mach's »Die Analyse der Empfindungen», och, tillägger han betydelsefullt, Levertin »yttrade sig nästan med beundran om detta antimaterialistiska arbete». Vad göres oss mera vittne behov?

Jo, det behövs verkligen något mera; det behövdes ett yttrande av Levertin själv, som ginge i antimaterialistisk riktning. Finge man ta herr Vannérus på orden, *så skulle endast den kunna vara en verklig materialist, om vilken det fullt exakt kan bevisas, att han aldrig haft annat än materialistiska skrifter i sin hand;* så snart man i en persons verk finner yttranden, som ge vid handen att vederbörande ägnat någon lektyr — hur grundlig kommer ej i frågan — åt arbeten av Taine, Renan eller Spencer, så är mannen i och med detsamma böjd över misstanken att vara filosofisk materialist. Ja, blotta möjligheten, att Levertin — märk väl, icke i en filosofiens historia, icke ens i ett filosofiskt kompendium, utan i en litteraturhistoria! — kan ha gjort bekantskap med grundtankarne i Kants kritiska filosofi, är för herr Vannérus ett talande bevis för den högre filosofiska ståndpunkt, som Levertin enligt hans mening intager. När man så

ytterligare får höra, att samme Levertin »nästan med beundran» omnämnt ett arbete av Mach, då förstår man tillfullo d:r Vannérus' yttrande, att man har att göra med en man, som »visst icke var obevandrad på filosofiens fält».

Det behöver ju strängt taget heller icke en materialist vara, om han också är det i Vannérus' ögon. En så skarp tänkare och så grundlig kännare av filosofiens historia som Überweg var under den senare perioden av sin levnad teoretisk materialist och bekände sig öppet till denna ståndpunkt. Hos Häckel är det icke *obekantskap* med Kants skrifter, utan bristande intellektuell smidighet, som gör att han framhärdar i sin ungdoms materialism, och det samma torde gälla om en stor del gott folk, som i våra dagar hylla den teoretiska materialismen, särskilt i de romanska och slaviska länderna. I varje fall är det ett grovt psykologiskt misstag, om man tror, att ett flyktigt och av en slump förorsakat möte med grundtankarna i Kants filosofi skulle ha haft något avgörande inflytande på Levertins tankeriktning — om nu överhuvudtaget ett sådant möte ägt rum, vilket ju är en hypotes. *Hela denna bevisföring, som argumenterar med den påverkan en person* ***möjligen*** *kan ha rönt av skrifter som han* ***möjligen*** *kan ha läst* är helt enkelt häpnadsväckande genom sin feminina

ovetenskaplighet. Men herr Vannérus kan ju alltid falla tillbaka på damernas auktoritet, som helt visst i korus tilljubla honom sitt: »Men i alla fall» — och att kämpa mot det argumentet anser jag lönlöst.

D:r Vannérus söker emellertid även stödja sin bevisföring genom ett citat, — *ett* citat, som värdigt infogar sig i raden av hans föregående argument. Det har följande lydelse:

»Det finns ett mångciterat ord av Lessing, i vilket han utropar: om Gud Fader i ena handen bjöde mig sanningen och i den andra strävandet efter sanningen, skulle jag sträcka mig efter den, som höll det sista. Vetenskapen skulle säkert icke göra samma val som Lessing. Om den ändock just tagit »strävandet efter sanningen» till sin stora lösen, beror det därpå, att den missströstar om att någonsin få öppnad den gåtfullt slutna hand, som gömmer själva sanningen. Såsom en hälsosam och ödmjuk skepsis har denna misströstan funnits hos vetenskapen allt sedan den trampat ut barnskorna och lärt sig tänka över sig själv. Men karaktären av en bestämt formulerad teori, av en grundlag, har denna åskådning först fått av de sista decenniernas vetenskapliga självkontroll. Jag tänker härvid ingalunda på den gamla filosofiska nöten om »tingens natur». Tron på att forskningen kan nå fram till den kan avföras ur räkningen med Poincarés nyligen fällda ord: »Intet kan lära oss känna tingens egen natur, och om någon gud kände den, kunde han icke finna ord att uttrycka den. Det är icke blott så, att vi icke kunna gissa oss till svaret; finge vi det, skulle vi icke begripa någonting därav». Men runt omkring oss visa oss representanterna för de mest sakliga av vetenskaper — och

sådana vetenskaper, som kunna använda experiment, måste anses sakligare än andra — en fysiker som Mach, en kemiker som Ostwald, att det som forskningen bjuder som sitt resultat aldrig är annat än en bild färgad som ett konstverk av sin upphovsmans väsen och gällande endast så länge, till dess ett nyupptäckt faktum, stridande mot den gamla bilden, framtvingar en ny. Själva naturlagarna bliva för en sådan uppfattning på sin höjd provisorier.»*

»Så skriver icke en dogmatisk materialist» utropar d:r Vannérus triumferande, och avbryter citatet; låt oss emellertid höra den omedelbara fortsättningen:

Men om detta är slutsumman av de exakta vetenskapernas arbete, kan man förstå, vilken osäkerhet, som vilar över de historiska disciplinerna. Individualiteter och enstaka fall — och med sådana sysselsätter sig ju företrädesvis all historia — undandraga sig strängt taget all vetenskaplig bevisning.

Av detta citat liksom även av Levertins recension av Bo Bergmåns »Marionetterna» framgår, att Levertin hört talas om Ostwalds angrepp på den naturvetenskapliga atomhypotesen, och att han häri sett en fara för den materialistiska världsåskådningen. Men att denna tankegång, som ju rör sig på den naiva realismens allra lägsta nivå, skulle för Levertin innebära något uppsving till

* Man jämför härmed Levertins tidigare uttalande om »*det ensamt heliga och oförytterliga vi kalla lag*» (sid. 55 i det föregående).

ett högre filosofiskt plan, för ett sådant antagande finns ej det ringaste bevis. Tvärtom visa de av d:r Vannérus utelämnade, men av mig i sitt sammanhang infogade raderna, att Levertin med hela denna passus endast velat framhäva sin tro på vetenskapens osäkerhet och sin skepsis mot allt djupare sanningssökande överhuvud.

Herr Vannérus vänder sig slutligen till frågan, vad Levertin verkligen haft för världsåskådning, och fullkomligt godtyckligt, utan ett spår av belägg från Levertins skrifter, konstruerar han för dennes räkning upp ett filosofiskt palats med en världsåskådning i källaren, en annan i bottenvåningen och en tredje på vinden:

> Den (den Levertinska världsåsikten) torde ha varit uppbyggd över tre grundtankar. Djupast låg agnosticismen med sitt kolsvarta mörker. På detta underlag reste sig för honom den modärna naturvetenskapens tankebyggnad. Överbyggnaden utgjordes av en immanent idealism, som omfattade de olika grupperna av andliga livsfakta i vår tillvaro.

Detta låter ju ståtligt, men kan något enklare uttryckas så här: 1) för metafysiska och kunskapsteoretiska frågor intresserade han sig ej, men 2) han trodde på naturlagarna, på atomteorin och på utvecklingsläran, dessutom 3) var han starkt intresserad för konst, litteratur och human upplysning i allmänhet.

Denna ståndpunkt är icke synnerligen originell, och kan svårligen rubriceras som *världsåskådning;* den är tvärtom ytterst vanlig just hos den stora massan av vår tids bildade, som *sakna* världsåskådning. Herr Vannérus begår bland annat det gamla vanliga, men hos en filosof dock något överraskande misstaget att förblanda praktisk och teoretisk idealism, medan handlande livspatos dock är en sak, teoretisk världsåskådning en annan. Men denna detalj är naturligtvis av underordnad betydelse gent emot den oerhörda kritiklöshet, varom artikeln i sin helhet bär vittne.

I Sverge har emellertid det feminina tänkandet gripit omkring sig till den grad, att på det intellektuella området numera allt är tillåtet, blott man — för att använda Levertins terminologi — »bevarar den moraliska elegansen». Det är sant, om en fysiker skulle vilja förklara tyngdkraften som en följd av det inflytande som golvströmmen utövar på klimatet vid Norges västkust, eller om en historiker skulle vilja härleda Gustaf Wasas reformation ur Columbi upptäckt av Amerika, så skulle publiken storskratta och kritiken förklara författaren abnorm. Men när Oscar Levertin på det filosofiska området kommer fram med yttranden, som icke äro en hårsmån mindre befängda än de nyss ponerade, när han vill utjämna konflikten mellan tro och vetande genom en tyngd-

flyttning av mystikens begrepp, som i vetenskapen skall införa spelrum och himlar för all mänsklighetens oändlighetsträngtan, då skrattar varken publik eller kritik, enär det fordras en smula intellektuell ryggrad för att genomskåda eländet; därför sitta dessa dundrande dumheter alltjämt i orubbat bo, eller skjutas på sin höjd vördnadsfullt åt sidan såsom tillfälliga distraktioner av ett stort geni. Sådant är dekadans; hela doktor Vannérus' artikel är ett enda feminint dekadanssymptom, som icke blir mindre bedrövligt därför att det kommer från en man, som i övrigt är värd all aktning och som säkerligen gjort sitt inlägg i renaste uppsåt.

LEVERTINKULTENS APOLOGET

EN VIDRÄKNING MED DOC. FREDRIK BÖÖK

AV

BENGT LIDFORSS

MALMÖ 1910
AKTIEBOLAGET FRAMTIDENS FÖRLAG

MALMÖ 1910
TRYCKERIAKTIEBOLAGET FRAMTIDEN

Efterföljande artikelserie har, bortsett från ett par oväsentliga ändringar och tillägg, varit publicerad i tidningen »Arbetet» för den 26 och 27 september samt den 1 oktober som svar på tvänne inlägg av docenten Böök i »Svenska Dagbladet» av den 20 och 29 september. Då herr Böök vid avfattandet av sina artiklar påtagligen räknar med den omständigheten, att i regeln endast en ringa bråkdel av »Svenska Dagbladets» läsare får »Arbetet» i sina händer, ser jag mig nödsakad till denna publikation, vars negativa innebörd jag själv är den förste att erkänna, men som dock torde ha en uppgift att fylla som bidrag till karaktäristiken av docenten Böök som polemiker och kritiker. Det är ju nämligen en ren händelse, att herr Böök denna gång kommit att använda sina stridsmetoder mot en person, vars offentliga ställning redan på förhand är så markerad, att den ej beröres av dylika attacker, och som dessutom är oförhindrad att ge svar på tal. Oftast gälla ju herr Böös överfall rent skönlitterära författare, som av en eller annan anledning ådragit sig hans principalers misshag, men som av lätt begripliga skäl ej vilja ta till orda i egen sak och därför tigande måste bära de stundom säkerligen kännbara sviterna av den Böökska framfarten. Från denna synpunkt torde föreliggande lilla skrift, trots sin negativa läggning, dock kunna göra positivt gagn.

Med hänsyn till herr Böös föregående artiklar, som jämte de i denna skrift behandlade omtryckts i den nyss

utkomna artikelserien »Oscar Levertin och professor Lidforss» tillåter jag mig att en gång för alla hänvisa till slutkapitlet i min broschyr »August Strindberg och den litterära nittiotalsreklamen».

Upsala den 12 oktober 1910.

B. L.

I.

UNDER den religiöst färgade överskriften »Professor Lidforss i förhärdelsens tillstånd» har docenten Böök i Svenska Dagbladet för den 20 september publicerat en artikel, som utger sig för att vara en kritik av undertecknads broschyr »August Strindberg och den litterära nittiotals-reklamen». Det ifrågavarande aktstycket, som fyller icke mindre än fem av kulturbladets spalter, är tydligen frukten av ett trofast och träget samarbete mellan de mera framstående representanterna för den gängse Levertinkulten: herr Böök har tillfälle att åberopa kompletterande upplysningar av docenten Ruben G:son Berg, muntliga meddelanden av professor Warburg, spaltlånga historietter, relaterade av förläggaren K. O. Bonnier och ytterst härrörande från — den av herr Böök en gång all heder och ära frändömde David Sprengel. Det är en stor apparat, som satts i gång, ett allmänt uppbåd in majorem Levertini gloriam, men det måste erkännas, att herr Böök, trots allt

främmande bistånd, dock förmått att forma sin artikel till ett aktstycke, som i koncentrerad form ger ett prov på alla de utsökta själsegenskaper, som karaktärisera den unge stridsmannen, när han står på höjden av sitt väsens branter.

Det är mig därför ett nöje att punkt för punkt genomgå den Böökska anklagelselistan, ty uppriktigt sagt har jag ännu aldrig påträffat ett dokument, som klarare belyst halten av hans journalistik än detta hans senaste inlägg i Strindbergsfejden.

Herr Böök's första vredesutbrott gäller mitt påpekande av Levertins ignorerande hållning gent emot den del av Ola Hanssons och Frödings produktion, som ligger före år 1897; förklaringen är helt enkel, säger herr Böök, ty före denna tid hade Levertin varken tid eller plats för någon recensentverksamhet, och undertecknads ovan anförda klander mot Levertin är alltså enligt herr Böök »en framhärdelse i den medvetna osanningen».

Herr Böök har en gång förut framkastat samma beskyllning, och jag genmälte då, att det finns en hel rad recensioner från Levertins hand, som författats under perioden före 1897 och som publicerats i en mängd olika organ — Ur Dagens Krönika, Ord och Bild, Aftonbladet, Dagens Nyheter, Stockholms Dagblad o. s. v. Men detta

är icke det väsentliga i saken; det avgörande är att *när Levertin slutligen tar till orda om Ola Hansson, detta varje gång sker i en ton, som talade han om en fullkomligt urspårad, avmattad, ja, andligen död författare,* så att den, som läser hans recensioner från åren 1897—1902 omöjligen kan ana den oerhört rika produktion, som Ola Hansson brakt till stånd under perioden 1890—97, och som utom en mängd förträffliga essayer i tyska tidskrifter omfattar följande arbeten: Kärlekens trångmål, Ung Ofegs visor, Resan hem, Fru Ester Bruce, En uppfostrare, Före giftermålet, Vägen till livet, Materialismen i skönlitteraturen, Tolke og Seere.* Denna mäktiga produktion hindrar icke Levertin från att redan år 1897 tala om att det i den recenserade boken finns »stycken av djup och poesi, där *den ursprungligen fint kännande skald som Ola Hansson varit, röjer sitt eljes alltför dolda incognito*».

---

* Betecknande för den ställning Ola Hansson vid mitten av nittiotalet intog — och för övrigt ännu intar — i det litterära Sverge är följande episod. Då undertecknad år 1894 insände en recension av den då nyss utkomna essaysamlingen »Tolke og Seere» till »Karlstadstidningen», refuserades uppsatsen i fråga på den grund att ingen av Karlstadstidningens läsare kunde förutsättas känna till Ola Hansson. Den refuserade recensionen trycktes sedermera i Upsala Nya Tidning och finns ordagrant avtryckt i »Fragment och Miniatyrer» sid. 218—223.

Samma tema varieras i recensionen från 1901: »det är som talade i denna diktsamling en gengångare från något dött och förflutet», och för att rätt belysa Ola Hanssons poetiska armod tillfogar Levertin: »till dessa verser, som omfatta hela den långa perioden från 1894—1901 och dock ej ensamt kunna fylla en volym, äro lagda en del prosaskisser, vilkas egenskap av att vara poem på prosa stundom är mycket tvivelaktig, men av vilka dock några utmärka sig för kolorit och styrka». Och så till sist Sensitiva amorosa, vars andra upplaga (1902) kommer Levertin att minnas »en död diktare från ungdomsåren», icke författaren själv, »utan *en verkligt avliden*, Karl August Tavaststjärna».

Det är i främsta rummet dessa positiva yttranden av Levertin, som föranlett mig att mot honom rikta de ovan relaterade beskyllningarna för att ha gett en även i kvantitativt hänseende fullkomligt falsk bild av Ola Hanssons författarskap. Och vad Levertins yttre omständigheter beträffar och särskilt hans förhållande till Svenska Dagbladet, så är det anmärkningsvärt, att herr Böök om denna sak *redan presterat tre olika uppgifter, som alla motsäga varandra.* I Svenska Dagbladet för den 24 juli skriver herr Böök:

»*Till Damaskus*» anser Lidforss böra ha varit särskilt besvärande för Levertin, som strax före dess utgivande

sagt att »poeten Strindberg är död»; följaktligen tiges det ihjäl. *Vet icke professor Lidforss att Levertin icke var ensam litteraturkritiker i Svenska Dagbladet och att han icke hade prerogativ på alla märkliga böcker?*

Ungefär en vecka senare (den 2 augusti) utlåter sig herr Böök, likaledes i Svenska Dagbladet, om samma sak:

Ingenting är naturligare än att det var med fullt berått mod som han (Levertin) skaffade professor Lidforss' bok en välvillig bedömare. Att det varit mot hans vilja är *absolut uteslutet av det enkla skäl att han var den bestämmande.* Den, som påstår sig ha korsat hans planer i Svenska Dagbladet, gör sig skyldig till tomt skryt.

I Svenska Dagbladet för den 20 september får man av herr Böök veta följande:

Verkliga orsaken till att Levertin började med de angripbara böckerna »Gralstänk» och »Kåserier i mystik» var den, att han just 1897 blev anställd vid Svenska Dagbladet *med skyldighet att skriva om alla märkliga böcker, goda eller dåliga.*

Här har då läsaren ett typiskt exempel på det sätt, varpå herr Böök formar sina sakuppgifter allt efter ögonblickets växlande behov: den 24 juli heter det att Levertin hade *icke prerogativ på alla märkliga böcker,* den 2 augusti förklaras Levertin vara *ensam bestämmande* i Svenska Dagbladets litteraturavdelning, och den 20 september

har han förvandlats till en lönslav *med skyldighet att skriva om alla märkliga böcker, goda och dåliga.* Under de våldsammaste åtbörder av moralisk indignation framtar så herr Böök, allt efter som situationen kräver, än den ena, än den andra av dessa varandra absolut motsägande versioner, för att, som han uttrycker sig, »ställa prof. Lidforss' sanningskärlek i en ännu obarmhärtigare belysning än förr». Även den som med åren blivit en smula blaserad med hänsyn till det offentliga livets komik, kan knappast undgå att med intresse betrakta och njuta detta skådespel.

Det nu anförda kunde egentligen frita mig från skyldigheten att ytterligare belysa herr Bööks sätt att handskas med sanningen. Men hans sista artikel är, bortsett från vad han själv förut presterat i samma riktning, ett så enastående rekord i avsiktlig förvanskning av fakta, att jag verkligen skall underkasta mig obehaget av en detaljerad granskning. Det kan ju dock ha sitt intresse att se, vad en stor borgerlig Stockholmstidning, kulturbladet par préférence, har panna i den vägen bjuda sina läsare.

Det är då för det första *icke sant,* som herr Böök påstår, att yttre förhållanden hindrat Levertin från att skriva om andra verk av Fröding än »Gralstänk»; Frödings fjärde diktsamling »Nytt och gammalt» utkom senhösten 1897, alltså ett

gott stycke *efter* det att Levertin anställts i Svenska Dagbladet, där boken för övrigt också recenserades — men av Hjalmar Söderberg ($^{21}/_{12}$ 1897). Fyra dar innan den Söderbergska recensionen publicerades hade emellertid Levertin begagnat tillfället (i artikeln »Svenska skönlitteraturen under Oscar II:s regering») * att som motsats till »Verner von Heidenstams lustpark med sin trolska blandning av gammal svensk herrgård och stiliserad romersk villaplantering med marmor bland popplarna» tala om »Frödings täppa, där han i rousseauistiskt raffinemang odlar torpväxter». Och att saknaden av Svenska Dagbladet icke hindrat Levertin från att på ett kännbart sätt anfalla Fröding, därom vittnar det självförsvar, som Fröding känt sig uppfordrad att på våren

---

* Artikeln avslutas med följande för Levertin mycket karaktäristiska rader, som herr Böök utan tvivel finner »rent av ypperliga»:

Så hava åren gått med vinster och förluster, 1880-talet följt av 1890-talets till det yttre så olika, men innerst dock besläktade diktning. Den, som varit med om båda decennierna, har det i själva verket blott hänt en sak, ej ovanlig under vandring. Man går vägen upp och tror sig se målet, men finner på backens höjd, att än ett parallellt vägstycke ligger framför en — naturalistisk konst, symbolisk konst, samman vilja de leda till en diktning, med lika många fönster utåt dröm och verklighet, med lika frihet att röra sig i båda rikena.

1897 offentliggöra i Ord och Bilds aprilhäfte, och ur vilket följande utdrag må anföras:

Herr Oscar Levertin har med rätta beklagat sig över allt det myckna bondoväsen, som på sista tiden uppstått inom vårt lands litteratur och på dess sångtribuner. Det är icke så alldeles nödvändigt att skriva om brännvinsrus och träskodans, menar herr Levertin, man kan även skriva om opium, prinsar och docenter, vilka också höra till »folket». Detta är alldeles sant, men det finns även en annan synpunkt, från vilken man kan känna sig obehagligt berörd av de myckna folkliga låtarna och trallarna. — — — Men om en visdiktare kan få fatt de nya tonerna och takterna, de nya karaktärsdragen i det omskapade folklivet och därav bilda en ny litteraturart, så torde denna mycket väl kunna hålla sig uppe vid sidan av prins- och docentpoesin — — — Endast de falskt ljudande tonerna må icke tålas.

Dessa rader av Fröding ha även så till vida sitt intresse, som de bilda en pikant epilog till ett tragikomiskt intermezzo, som herr Böök i sin artikel skildrar på följande sätt:

När Fröding i Karlstadstidningen publicerat en mycket nedgörande och orättvis recension av Levertins »Legender och visor», skrev Levertin ett skarpt brev till Mauritz Hellberg, där han beklagade sig och menade att han varit utsatt för jalousie de métier från Frödings sida. Då Fröding underrättades härom, blev han, tack vare sin utomordentliga samvetsömhet, ytterst nedslagen och förkrossad. När Levertin i sin ordning fick veta detta, ångrade han sig och skrev ett uppmuntrande brev till Fröding, vilket

han gav ökat värde genom bilagda skrivelser från Victor Rydberg och C. R. Nyblom, som han förskaffat sig — allt i syfte att lugna Fröding och reparera misstaget. (Episoden är i korthet skisserad i Ruben Bergs innehållsrika Frödingsbiografi: kompletterande upplysningar har jag likaledes doc. Berg att tacka för.)

Det ligger en tröstande tanke i att från ögonblickets smutsiga och hatfulla käbbel kunna lyfta blicken till denna situation: två gentlemän, som kunna missförstå varandra, men från vilka ridderligheten aldrig viker.

Om saken verkligen tilldragit sig så som herr Böök här skildrat den, så är det ju rena farsen: först skriver Fröding och gör ner Levertin, därpå skriver Levertin till Mauritz Hellberg och beskyller Fröding för yrkesavund, därav blir Fröding, »tack vare sin utomordentliga samvetsömhet», fullkomligt förkrossad, därpå blir Levertin förkrossad över Frödings förkrosselse och skriver ångerfulla tröstebrev — och så i bakgrunden herr Böök, som applåderar, djupt rörd över att kunna lyfta blicken till denna uppbyggliga situation...

Herr Böök vill emellertid med denna jolmiga historia, som åtminstone i ett hänseende bär osannolikhetens prägel, ådagalägga Levertins ridderliga sinnelag gent emot Fröding och anför i samma syfte en annan anekdot, som professor Warburg meddelat honom, och som gäller en uppvaktning, som Levertin på sin tid avlade hos Gunnar Wennerberg för att förmå denne att

medverka vid en planerad insamling till Frödings förmån. Hela denna historiska apparat är emellertid tämligen onödig av det skäl, att det här alldeles icke är frågan om de känslor Levertin som enskild person hyst vis à vis Fröding, utan om den kritik han ägnat honom i tryck. Och att den recension, som Levertin i juni 1898 beskärde »Gralstänk», genom sin överlägsna ton och hänsynslösa närgångenhet, gör ett i högsta grad pinsamt intryck, därom kan ingen bildad läsare vara i tvivelsmål, ehuru jag härmed naturligtvis inte har velat säga något så grovt och dumt, som det herr Böök velat påbörda mig, nämligen att Levertin »gladdes och njöt av Frödings olycka». Det finns dock, fast herr Böök icke känner till det, på det andliga området något som kallas för nyanser, och även den ogrumlade skadeglädjen övergår genom en lång rad av mellantillstånd i det likgiltiga deltagandet, vilket i sin ordning genom en oändlig skala mellanstadier förbindes med den rena och oskrymtade medkänslan. Att det i Levertins stämning gent emot Fröding ingått olikartade element synes mig mycket sannolikt, men det är ju som sagt icke om dessa känslor i det fördolda, utan om de offentliga aktstyckenas innebörd det här är fråga; och då vill jag till vad jag anfört i min broschyr ytterligare erinra om två ting. För det första om det grova hån,

som Levertin tillåtit sig gent emot »Gralstänk», då han avtrycker nedanstående vers:

Sant är dock sant,
är det ock tunt,
gjutet i grant
rimmad poetisk strunt

och därefter tillfogar »*Det är skaldens eget omdöme, som kritiken knappast har lust att jäva*».

För det andra vill jag påminna om, att när Levertin tryckte denna recension, Fröding befann sig i den andliga kris, vars verkningar sedermera alltjämt förlamat hans produktion; den som vill erfara närmare om denna kris, behöver endast slå upp sidorna 53—55 i den av hr Martin Olsson utgivna Frödingsbiografin. Under dessa omständigheter, som i det väsentliga ej kunnat vara Levertin obekanta, eftersom vissa symptom på sin tid gjorde sig märkbara i dagspressen; finner Levertin det passande att avsluta sin recension med en dikt, som hämtats icke ur »Gralstänk», utan ur Frödings näst föregående diktsamling och vari skalden — jag citerar Levertins ord — skildrar hur han »med en undran, som växt till ångest och växt till förtvivlan under åren sett sin stjärna slockna och försvagas(!) medan han gick över de krokiga vägarne, genom de vilda och de ångestslagna nätterna» o. s. v.; varpå Levertin med en erkännsam min konstaterar,

att »dessa strofer nå till rymder dit den Frödingska abstraktionen aldrig kommer att hinna»!

Jag skall i detta samband beröra en sak som herr Böök först omnämner i senare delen av sin femspaltiga artikel, och varav han tydligen väntar sig en utomordentlig effekt, nämligen det påståendet att undertecknad »förut knappt nämnt Fröding annat än klandrande och han har gått längre i Frödingsunderskattning än någonsin Levertin». Som bevis härpå anföres två uttalanden av undertecknad, av vilka det första, som herr Böök återger i stympad form och som han hämtat från en artikel om Vilhelm Ekelunds »Melodier i skymning», publicerad $^{11}/_{10}$ 1902, har följande lydelse:

> När man från dessa dikter, vilka trots det fantastiskt-visionära elementets förhärskande på varje punkt bevarat den stora konstens renhet och behärskning, åter lyssnar till de Frödingska Gralsångerna, frapperas man av den banalt skorrande ton, som skär igenom symfonien; hela denna storslagna diktcykel löses upp till en parafras över den kristne syndarens skuldmedvetande, helveteskval och Jehovatrots, medan källsprången i Ekelunds metafysisiska lyrik synas flöda fram ur en intuitiv förnimmelse av att det i allnaturen, i själva urgrunden finns en brusten sträng, en mask som tär.

Behöver jag göra läsaren uppmärksam på uttrycket »*denna storslagna diktcykel*», som ensamt det borde fria mot beskyllningen för att ha

underskattat »Gralstänk». Behöver jag påpeka att jämförelsen med Fröding här endast åsyftar att ge relief åt den säregna arten av Ekelunds metafysiska inspiration, men naturligtvis ingalunda avser att nedsätta Fröding som diktare; jag kunde för övrigt för att få fram denna motsättning lika gärna ha valt Verlaine's »Sagesse», utan att därför vilja förklena Verlaines lyrik. Men låt oss nu höra vad Levertin har att yttra om filosofien i »Gralstänk»:

Vad skall man kunna svara på dessa spörsmål annat än: Jo, ungefär så förhåller det sig verkligen, herr Fröding. Men man blir icke glad, när man ser en av landets store skalder sätta på rim och meter idéer av dem, som den gode Jeronymus par préférence brukar kalla för »sin filosofi». Ty vem har ej någon söndagseftermiddag hört en avhållen onkel föra samma resonemang: »ingen brottslings hjärta är så förhärdat» etc. eller »ingen rättfärdigs hjärta är så rent mot frestelsen, att icke» etc.

Det som Fröding kallar Gral, i vilkets universella helgelse han vill finna enheten mellan de böjelser, som evigt sönderslita hans natur, och som sålunda båda måste stamma från allupphovet, är livskraftens quinta essentia, och spår av dess elixir finner man i allt, som växer upp och blommar starkt och stolt, det må nu kallas ont eller gott, ax eller ogräs, blott det är levande insatser i tillvarons stora kraftspel. Denna »moralfilosofiska tankegång», som Fröding uttrycker sig i sitt företal *med dess för honom så egendomliga blandning av opåkallad blygsamhet och förhävelse,* är, som man ser, knappast ny. Långt konsekventare har Nietzsche genomtänkt den, långt mer flam-

mande Zarathustra predikat den, och i sitt försök att kompromissa mellan dess kraftdyrkan och en obestämd kärlekens moralteori blir *hela den Frödingska läran om Gral intresse- och innehållstom.*

Gral är i gott,
är det ock matt,
gral är i smått
mynt dock en del av en skatt.

Sant är dock sant,
är det ock tunt,
gjutet i grant
rimmad poetisk strunt.

Det är skaldens eget omdöme, som kritiken knappast har lust att jäva.

Läsaren ser: vad jag betecknat som en storslagen, fast disharmonisk diktcykel det kallar Levertin för »rimmad poetisk strunt»; men detta hindrar icke herr Böök från att framdraga det ovan anförda citatet ur »Arbetet» från 1902 som ett bevis på att jag har »gått längre i underskattning av Fröding än någonsin Levertin». Man står häpen inför denna groteska osannfärdighet. Och för övrigt, antaget att jag verkligen skulle ha fällt ett förklenande omdöme om »Gralstänk», vad så? Själv har jag ju just framhållit denna diktsamling som den lättast angripbara delen av Frödings produktion; den kunde, så intressant den är, enligt min mening ha varit oskriven utan

att Frödings rang som diktare därför skulle varit märkbart ringare.

Det andra citatet, varmed herr Böök söker bevisa min Frödingsunderskattning, är hämtat från en polemik, som undertecknad för sju år sedan förde med en sedan ur journalistiken spårlöst försvunnen Theodor Nilsson, vars huvudegenskap var hans köttsliga broderskap med skalden K. G. Ossian-Nilsson. I denna polemik berördes även det skånska kynnet, som herr Theodor Nilsson enligt min mening karaktäriserat med några missvisande gottköpsfraser, vilka föranledde mig till följande uttalande:

Det typiskt skånska hos Bååth, säger herr Theodor Nilsson i Malmö, är ju hans friskhet, hans kraft, äkthet, det konkreta, det varmblodiga, hans naivitet och humor. Alldeles utmärkt! Men en Theodor Nilsson i Karlstad kan med precis samma rätt säga och har utan tvivel otaliga gånger redan sagt det, att det specifikt värmländska hos Fröding just är hans friskhet, hans kraft, äkthet, det konkreta, det varmblodiga, hans naivitet och humor. Äro då Bååth och Fröding så befryndade, eller måhända rent av identiska diktare?

Det tror naturligtvis ingen, varken i Malmö eller i Karlstad. Men när det kommer an på att bestämt ange divergenserna mellan de båda skalderna, ställer sig saken ej så enkel, som man kanske tror. Det är ganska lättvindigt att orda om Frödings rika fantasi, hans musiksinne, hans äktsvenska sorg i rosenrött o. s. v., och om Bååths skånska jordbundenhet etc., men detta på sidan om saken.

Sanningen är, att Fröding, så stor och äkta skald han är, ej har skrivit en enda vers, som ej kan deklameras av en frackklädd gentleman i en salong, inför en fördomsfri publik; men det bästa, som den stackars Bååth har diktat, kan absolut inte deklameras, och allra minst av en frackklädd gentleman inför en fördomsfri publik. Jag tar på måfå ett par verser ur den första dikten i hans första samling, och ett par ur den sista i hans sista poesibok (Vid Allfarväg, ty På gröna stigar äro i mina ögon icke poesi) och ber läsaren själv döma:

(De citerade dikterna utelämnas här.)

Vad är det som gör att dessa dikter aldrig komma att glömmas i Skåne? De höra till de bästa som Bååth producerat. Men icke är det som herr Theodor Nilsson vill påstå, i främsta rummet »friskhet, kraft, äkthet, varmblodighet, naivitet och humor», som göra dessa dikter oförgätliga. Nej, det är något helt annat, det är just den underliga makt, som tyskarna kalla gemyt; en glimt av den klarsynta, världserfarna och dock av all världens brutalitet oberörda innerlighet, som hos oss måhända fått sitt vackraste uttryck i ett par av Hans Larssons meditationer, och som är den innersta bärkraften i all germansk lyrik.

Härmed slutar denna passus; i det följande talas icke mera vare sig om Fröding eller Bååth. Nu frågar jag: var i all rimlighets namn finns det i ovanstående citat något som kan tolkas som underskattning av Frödings produktion? Men ur denna framställning utrycker herr Böök en enda sats — den som börjar med »Sanningen är» o. s. v. — och med stöd av detta ur sitt samband lösryckta citat plus det ovan anförda

söker han inbilla sina läsare att »*Levertin aldrig någonsin undervärderat Frödings diktning så klumpigt som herr Lidforss, vilken ställt den på ett lägre plan än Bååths, utan någon som helst reservation*». Hela denna manöver är så barnslig och plump, att man nästan drar sig för att parera den, i synnerhet när man vet, att hela advokatyren sker mot bättre vetande. Herr Böök känner nämligen mycket väl till, att jag i artikeln »Judar och germaner», publicerad i maj 1902, framställt i princip samma anmärkningar mot Levertin som nu, och särskilt riktat kritiken mot »*den hållning Levertin under det sista decenniet intagit gent emot våra tre största diktare: Strindberg, Ola Hansson och Fröding*». Herr Böök vet också, att den i mångas ögon alltför entusiastiska skildring, som undertecknad givit av Axel Danielsson som offentlig och enskild man slutar med följande rader: »Men vad Axel Danielsson har uträttat under sin korta levnad är mer än tillräckligt nog för att säkra honom en plats i Svenska folkets historia; bland Sverges politici *intar han samma enastående rangplats som Fröding bland poeterna*». Herr Böök *vet* allt detta, och ändå har han panna att påstå, att undertecknad »förut knappt nämt Fröding annat än klandrande», och att jag utan minsta reservation degraderat honom under Bååth!

Hur tomt måtte det dock icke vara i den Böökska rustkammaren när hjälten, trots alla främmande subsidier, tvingas ut i striden med så slöa och lätt sönderbrutna vapen!

II.

Jag kommer nu till den del av herr Böös artikel, där han söker bemöta de anmärkningar jag framställt mot den specifikt Levertinska kulturriktningen. Detta parti är av alldeles särskilt intresse, enär det här jämte avsiktliga falsarier, till vilka jag strax skall återkomma, verkligen finnes satser, som göra intrycket av att vara skrivna på god tro. När herr Böök hävdar att Levertin gjort en förtjänstfull insats genom att öka vårt ordförråd med nybildningar sådana som *blixtfort, fostertrakt, modersmål* o. s. v., när han gillande citerar uttrycket »en estetisk bildning med rötter djupare än dagens», så är detta endast talande vittnesbörd om hur djupt den Levertinska stilkorruptionen gått honom och hans likar i blodet. »Rent av ypperlig» finner herr Böök följande av mig citerade sats av Levertin:

»Men en mästerlig illustratör var han skapad till, och dubbelheten mellan litteratur och konst blev hans livs och verks stötesten. Huru som helst, står han som personlighet och elementär begåvning som en av våra lysande, och ingen, som blott en gång som barn sett den lille, brede mannen med det skarpt skurna, om tyska renässansrovfurstar erinrande huvudet och den överströmmande genialiteten, kan glömma hans skepnad av i sten, ord och färg skönhetsskapande trollkarl».

I stället för att ingå på en analys av detta stilprov skall jag endast tillåta mig att presentera följande trogna efterbildning av den Levertinska satsen:

Men en utmärkt jägare var han skapad till, och dubbelheten mellan skjutning och ritt blev hans livs och verks stötesten. Huru som helst står han som personlighet och elementär begåvning som en av våra lysande, och ingen, som blott en gång som barn sett den lille brede mannen med det skarpt skurna, om tyska renässansrovfurstar erinrande huvudet, kan glömma hans skepnad av ridande, simmande och skjutande sportsman.

Det skulle ingalunda förvåna mig om herr Böök även funne denna sats, som ju endast är en noggrann efterbildning av den Levertinska, rent av ypperlig. Låt oss emellertid gå vidare och skärskåda herr Bööks apologi, när den från det stilistiska området höjer sig till det filosofiska tänkandets rymder.

Herr Böök skriver:

Med en dylik metod är det givet att herr Lidforss' broschyr vimlar av de grövsta missförstånd och förvrängningar. När han kritiserar en oklar, ehuru icke obegriplig passus i Levertins Lucretiusessay, så lockas han i sin iver till en sådan lapsus, som att hånfullt citera uttrycket »mystikens begrepp» och utbrister (s. 56): »Mystik är aning, dröm, vision och mycket annat, blott icke begrepp». Detta är icke bara skolmästerligt översitteri, det är den vildsinta pedantens logiska kullerbytta utför katedertrapporna med halsbrott och dödlig utgång. Vad hindrar oss att tala om mystikens begrepp med Levertin, vad hindrar oss att tala om drömmens, aningens, det omedvetnas begrepp, eller om begreppslöshetens begrepp? Professor Lidforss förväxlar i sitt upprörda tillstånd de formala egenskaperna med det reala innehållet. Hartmann och psykologerna ha länge diskuterat det omedvetnas begrepp och herr Lidforss bör försöka lägga band på sig.

Det yttrande av Levertin, mot vilket jag i det åsyftade stycket vänt mig, är icke hämtat från Lucretiusessayn, utan från uppsatsen om Strindberg, och har följande lydelse:

Hur denna kompromiss sedan kommer att utfalla, blir en annan fråga. Den som skriver dessa rader kan blott se den åstadkommen på en väg, genom en stor tyngdflyttning av mystikens begrepp, som för in i vetenskapens kosmos och in i vårt eget liv spelrum och himlar för all den längtans oändlighet, som evigt kännetecknat och lär kännetecknа det släkte, det gamla romarordet redan karaktäriserade som avida numquam desinere mortalitas, det dödliga släktet, som aldrig vill tänka sig något slut.

I min broschyr, sid. 56, har jag med anledning härav skrivit följande:

För det första: vad är tyngdflyttning av mystikens begrepp? Det har tydligen föresvävat Levertin något om förflyttning av tyngdpunkten, och i hans orediga hjärna uppdyker då ordet tyngdförflyttning, som han genast tillgriper. Vidare: mystikens begrepp? Mystik är aning, dröm, vision och mycket annat, blott icke begrepp. Märk nu vad denna tyngdflyttning skall åstadkomma! Den skall i vetenskapens kosmos, i den exakta vetenskapens skönt ordnade värld införa spelrum och himlar för all den längtans oändlighet, som evigt kännetecknat och lär (detta »lär» är obetalbart!) kännetecknа det dödliga släktet! Och så skall denna oändlighetslängtan samtidigt införas i vårt eget liv, så blir försoningen fullkomlig.

Här har då läsaren åter ett typiskt exempel på den bastanta oärlighet, varmed herr Böök för sin polemik. Ur min kritiska granskning utrycker han, som ovanstående visar, *ett* enda moment, och naturligtvis det *minst viktiga* (»mystik är aning, dröm, vision och mycket annat, blott icke begrepp»), och söker så inbilla sina läsare, att *detta* är det väsentliga och det enda i min kritik. Det är onödigt att spilla ytterligare ord på denna otympliga förfalskning, liksom det för filosofiskt bildade läsare ej behöver påpekas, att Levertin, när han förordar en »tyngdflyttning av mystikens begrepp», naturligtvis ej menar »de

formala egenskaperna», utan just det reala innehållet i mystiken.

Herr Böök fortsätter:

När Levertin i en anmälan av Bo Bergmans »Marionetterna» uttalat den skepsis, som anblicken av de naturvetenskapliga hypotesernas och de därpå byggda världsåskådningarnas föränderlighet ingivit honom, så uppfattar herr Lidforss detta (s. 59) som ett utslag av Levertins avsky för all fast livsåskådning, ehuru han samtidigt beskyller honom för en dogmatisk materialism, vilket är just motsatsen till ren skepsis. Han citerar (s. 46) ett omdöme av Levertin om Huysmans mystik, som avser att utdöma den rent yttre, handgripliga och vidskepliga mystiken, och förvränger det till att betyda att Levertin ansett all mystik överhuvud »pueril och löjlig», samtidigt med att han från samma bok (Diktare och drömmare) anför ett yttrande där Levertin pläderar för mystikens oumbärlighet.

Då herr Böök i ovanstående talar om »ett omdöme av Levertin, som avser att utdöma den rent yttre handgripliga och vidskepliga mystiken», och påstår att jag *förvrängt* detta »till att betyda att Levertin ansett all mystik över huvud pueril och löjlig», så är detta åter en typisk — låt oss säga Böök-sanning: i den åsyftade Huysmans-essayn heter det nämligen uttryckligen (Diktare och drömmare, sid. 207): »*Hans mystik — liksom* ***all mystik*** *— snuddar vid det puerila och löjliga*», och detta yttrande har jag, utan en

hårsmåns ändring, citerat i min broschyr, sidorna 49 och 57.

Vem är det, som här begått förvrängningen, herr Böök eller jag?

Då herr Böök vidare söker konstruera fram en motsägelse i mina yttranden, som skulle ligga däri, att jag tillskriver Levertin »avsky för all fast världsåskådning», medan jag samtidigt beskyller honom för en dogmatisk materialism, så behöver jag väl knappast upplysa läsaren om, att även denna anklagelse grundar sig på en förvanskning av mina verkligen fällda yttranden. Jag har i det samband, som herr Böök åsyftar, aldrig begagnat ordet *avsky*, men väl ordet *aversion* (sid. 57 och 59), som åtminstone för bildat folk har en väsentligen annan innebörd; jag har vidare tillskrivit Levertin »en dogmatisk, men föga genomtänkt materialism», och till yttermera visso tillfogat, att denna materialism hos honom »knappast gör intrycket av att vara ett barn av eftertanke och begrundan, utan mera ter sig som en slags negativ vidskepelse, som ateistiskt skrock». Att en sådan ståndpunkt mycket väl kan förenas med aversion mot strävan efter en djupare världsåskådning, är ju solklart, liksom det ej heller ligger något märkligt i att en person, som ena ögonblicket förklarar all mystik snudda vid det puerila och löjliga, nästa

ögonblick kan vilja lösa konflikten mellan tro och vetande genom en »tyngdflyttning» av mystikens begrepp, som i vetenskapen inför spelrum och himlar för vår oändlighetslängtan. Det ena är lika orimligt som det andra; och barocka föreställningar ha som bekant den egenheten att kunna koexistera i samma hjärna, oberoende av att de motsäga varandra.

* * *

Jag kommer nu till slutkapitlet i herr Böös artikel. Det gäller en sak, som ingenting har med min broschyr att skaffa, men som herr Böök nu drar fram för att, som han uttrycker sig, »sätta pricken över *i*-et, för så vitt det gäller karaktäristiken av professor Lidforss som stridsman och offentlig person». Det är mig motbjudande att taga läsarens uppmärksamhet i anspråk för denna rent personliga affär, men som ett sista bidrag till herr Böös karaktäristik torde saken dock kunna ha sitt intresse.

I en av mina artiklar från i somras hade jag, i syfte att med ett konkret exempel belysa det intrigspel, som efter min och mångas mening ofta äger rum bakom de litterära kulisserna, relaterat en episod, vari en av herr Böök erbjuden (eller, som jag då trodde, författad) recension

av »Fragment och miniatyrer» spelade huvudrollen, och varvid jag som sagesmän uppgav herrar David Sprengel och K. O. Bonnier. På grunder, som torde vara denna tidnings läsare bekanta, tillkännagav jag redan i somras min avsikt att utesluta denna passus i den blivande broschyren, som icke heller innehåller ett ord om denna sak. Efter dessa orienterande upplysningar lämnar jag nu ordet åt herr Böök:

Herr Sprengel, som av skäl, hvilka jag icke vill grubbla över, funnit det obehövligt att offentligt uttala sig när han citerades som ryktets upphovsman, har nämligen i ett brev till herr K. O. Bonnier till punkt och pricka vitsordat min framställning av saken, samt meddelat, att han, som endast en gång samtalat med herr Lidforss, icke med ett ord berört ämnet. Däremot omtalade han på sin tid det lilla som verkligen förefallit — att Levertin avböjt mitt erbjudande och i stället givit herr Sprengel i uppdrag att recensera boken i fråga — för en annan författare, känd för sin sanningskärlek, vi kunna kalla honom X. Denne X. ansåg att händelsen borde bringas till herr Lidforss' kännedom, och förklarade sig skola ge en tredje person, Y., i uppdrag att inrapportera den. Herr Sprengel drar av detta den utan tvivel riktiga slutsatsen, att inrapporteringen skvallervägen verkligen ägt rum, och att den sent omsider burit frukt i herr Lidforss' lilla fantastiska historiett.

Om man får tro herr Böök, har alltså Sprengel för hr Bonnier bl. a. uppgivit, att han av Levertin erhållit i uppdrag att recensera under-

tecknads bok. Låt oss då se, vad herr Sprengel själv säger om saken. I ett brev till undertecknad, som är daterat Tanger (Marocko) 17 augusti 1910 och som jag när som helst är beredd att förevisa opartiska vittnen, skriver herr Sprengel följande:

Han (Levertin) berättade mig strax, att han mottagit ett brev från herr B., vari denne erbjöd sig att nedgöra din bok i Svenska Dagbladets spalter. Brevet, som han visade mig, sade mer eller mindre öppet, att han icke skulle »lägga fingrarna emellan», utan att denna i grund skulle förinta både dig, ditt renommé och dem, som vågade hävda detta. Ögonblickligen, innan Levertin uttryckt sin mening, inföll jag då: »Nej, den boken skall jag skriva om» eller »Nej, den har jag redan skrivit om».

Denna framställning täcker sig i *sak* fullkomligt med den relation av förlopppet som herr Sprengel i december 1904 lämnade mig i ett brev, som nu tycks ha fallit honom ur minnet, men som var min enda källa, för så vitt det gällde meddelanden, härrörande sig från Sprengel; vad herr Böök fantiserar om herr X. och herr Y. är, som det mesta av vad han serverar, gripet ur luften. Av Sprengels brev från 1904 fick jag emellertid, fast det väl icke sades med klara verba, det bestämda intrycket, att Sprengel genom sin plötsligt inkastade replik: »Om den boken har jag redan skrivit», till en viss grad över-

rumplat Levertin, och härigenom avvärjt det Böökska attentatet, ehuru jag då som nu hade den uppfattningen, att Levertin, därest han velat begagna *maktspråk*, säkerligen kunnat undertrycka den Sprengelska recensionen. När jag några dagar senare sammanträffade med förläggaren K. O. Bonnier och denne under samtalets gång uttryckte sitt ogillande över den recension, varmed herr Vetterlund hedrat mig i Aftonbladet, yttrade jag: »ja, det hängde ju på ett hår att jag fått en likadan recension i Svenska Dagbladet. Levertin var ju däruppe med en recension från Böök». Till min stora förvåning inföll då herr Bonnier: »ja, Levertin har också försökt sig på andra håll här i Stockholm med den saken»; så ungefär föllo orden. Efter vissa upplysningar, som herr Sprengel meddelat mig i *sitt brev n:r 2 (från i sommar)* och vilkas korrekthet jag ej har rätt att betvivla, ehuru de ej alldeles harmoniera med tonen i brevet från år 1904, förefaller det mig icke otroligt att herr Bonniers yttrande varit en lapsus linguæ och fällts i någon slags distraktion; det har ju hänt även mindre strängt sysselsatta män att konversationen mekaniskt fortsättes, fastän tankarna äro långt fjärran. Huru som helst hade jag emellertid, redan innan jag erhöll Sprengels sista brev, beslutat att stryka denna passus, som ju för övrigt spelade en

mycket underordnad roll i min bevisföring, och min broschyr innehåller som sagt icke heller ett ord om ifrågavarande intermezzo, för så vitt det rör Levertin.

Giv nu akt på hur herr Böök söker slå kapital av denna affär:

Men när han i tryck framlagt skvallerhistorien, som han godtroget accepterat, när han till sin häpnad fann att den var osann, när han ställdes inför den allvarliga situationen att uppge sagesmannen eller att stämplas som medveten lögnare, *då visade sig hans rådighet i all sin glans.* Då citerar han icke skvallerberättarna — vilken ohjälplig komik skulle icke fallit över den som hämtat sin kunskap ur så grumliga källor? — *då citerar han med stor själsnärvaro en person, som vistas i norra Afrika, och en stor, strängt sysselsatt och av mänskor omvärvd bokförläggare,* som dagligen samtalar med ett tjogtal personer i liknande ämnen och måste ha bra svårt att exakt komma ihåg vad han sagt efter åtta år.

När dementierna komma, kan man alltid skylla på de citerade personernas dåliga minne, och det skall återstå, om allt går väl, så mycken oklarhet och mystik *som behövs att nödtorftigt bemantla en medveten lögn.*

Dessa nu av herr Sprengel anförda och av mig tolkade fakta ge den så vitt jag kan se enda psykologiska möjligheten att förklara herr Lidforss' handlingssätt, och därmed sättes pricken över i:et för så vitt det gäller karaktäristiken av professor Lidforss som stridsman och offentlig person.

Med anledning av dessa herr Bööks beskyllningar tillåter jag mig att hänvisa till nedanstå-

le falsarier, vill
ksamhet:
död man förts
hätskhet; med
totalare från=
na strid mot
ia barbariska
rbittningens
omberna och
den grymma
— »en gär=
— »fram=
» — »Med
» — »djup
netodiska
ättande
kunnigt
tannar
rbitt=
ppa
» —
re,
n=
n

en bildad, högsint och modig man, som kan behandla en sådan infam nidskrivare efter förtjänst!

Och sedan går konversationen landet runt: har ni hört, redan 1904, för sex år sedan, hade han för sina närmaste vänner ljugit ihop historier, som han skulle använda 1910. Vilken raffinerad ondska! Och sedan de falska vittnena... Ja så har ni inte hört det, jo det har ju docent Böök påvisat i Svenska Dagbladet. — Duktig karl för resten, den där Böök, skriver piggt och roligt — kommer nog att gå långt med tiden...

* *
*

Jag har nu punkt för punkt genomgått herr Böös anklagelseskrift, och uppvisat, att hela bevismaterialet, för så vitt det härrör från honom själv, är en enda serie av medvetna falsarier. Aktstyckena ligga på bordet, en var kan kontrollera mina uppgifter och mina citat; och ingen, som vill göra sig detta omak, kan ett ögonblick vara i tvivelsmål om, vem som i denna sak har sanningen på sin sida.

Nu skall jag emellertid tillåta mig att presentera läsaren ett litet florilegium av de temperamentfulla epitet, med vilka herr Böök, stöd-

jande sig på sina ovan relaterade falsarier, vill karaktärisera min person och verksamhet:

— *»aldrig har kriget mot en död man förts med en brutalare och perfidare hätskhet; med ett ohyggligare småsinne, med en totalare frånvaro av rättskänsla än vad denna strid mot Oscar Levertin utkämpas.» — »Denna barbariska råhet» — »hänsynslöst bruk av förbittringens och hatets alla projektiler, av stinkbomberna och svavelsyran» — »det blinda hatet och den grymma hämnden pläga göra halt vid graven» — »en gärning som är oerhörd och skymflig» — »framhärdelse i den medvetna osanningen» — »Med en så tarvlig och samvetslös advokatyr» — »djup oädelhet och själslig råhet» — »detta metodiska beljugande och skymfande» — »ett kriarättande av Levertins språk så pedantiskt, så okunnigt och plumpt, att man mer än en gång stannar slagen av häpnad» — »den oartikulerade förbittring, som kommit herr Lidforss att alldeles tappa huvudet» — »pamflettisten och nidskrivaren» — »smutsiga och hatfulla käbbel» — »brutalare, osannfärdigare kan icke bilden av en kulturpersonlighet våldföras och skymfas av det polemiska raseriet» — »det är detta som är underklassmärket»* o. s. v.

Där har läsaren ett prov på de verkningsfulla trollformler, med vilka herr Böök söker

hos sina läsare suggerera fram den rätta stämningen gent emot undertecknad. Detta är konklusionerna av det bevismaterial, vars verkliga beskaffenhet jag klart och tydligt ådagalagt i det föregående. Man får gå på andra sidan Sundet, till den danska smutspressen, för att finna motstycke till vad herr Böök här presterat av oblygt sanningslös journalistik.

Det kan emellertid icke nekas, att den Böökska polemiken alltsom oftast lyses upp av ett skimmer av komik, icke blott genom den dumdristighet, varmed han framlägger sina falsarier, utan också genom den oförbränneliga naivitet, varmed herr Böök under situationer, som skulle komma varje normalt utrustad skribent att rodna, utropar sig själv som själsaristokrat och moralisk grand seigneur. »En gammal grekisk filosof har lärt att *lika förnimmes blott av lika*», erinrar herr Böök, och häri ligger förklaringen till att »oärligheten och det hätska trälsinnet icke förmått uppfatta den nobless och den sanningskärlek, som utmärka en andlig patricier av Oscar Levertins typ». Nej, naturligtvis, den andlige patriciern Levertin kan endast rätt fattas av den andlige patriciern Böök, ty lika förnimmes blott av lika. »Människan själv måste äga en motsinnighet till kunskapsobjektet för att kunna förnimma det», heter det vidare, man måste alltså själv vara lika

ädel som herr Böök för att »med oemotståndlig klarhet se vapnens fläckfrihet och sinnets ridderlighet hos Oscar Levertin». Och i den upplyftande känslan av denna gemensamma ädelhet höjer herr Böök sig till följande lyriska dityramb, som med sitt falska tonfall och sitt vindögda patos är ett oskattbart dokument för en var, som vill studera det heroiska hyckleriets psykologi.

Alla de som i litteraturen icke se annat än äregirighetens tummelplats, dagsryktets bullrande börs, alla de litterära rovriddarna, som med sin rancune, sin förbittring från ögonblickets strider och partikäbbel beträda den svenska diktens helgedom, de kunna aldrig fatta det patos, som behärskade Oscar Levertin.

Det är docenten Fredrik Böök, den andlige patriciern, som bringar Levertins minne sin hyllning med denna vackra och entusiastiska självdeklaration...

* * *

Mer än en av dem, som haft nog tålamod att följa denna polemik i dess olika faser, har nog redan med undran frågat sig, hur en person i herr Bööks ställning över huvud taget vågar riskera ett uppträdande sådant han presterat under denna kampanj. Herr Bööks dristighet har emellertid i detta fall sina alldeles särskilda orsaker. För det första litar han på att mina

sakliga invändningar skola drunkna i det helvetiska oväsen, som han anställer med sin moraliska larmtrumma. För det andra tar han för givet, att endast en ringa bråkdel av Svenska Dagbladets läsare någonsin kommer att se mitt svar; denna beräkning är alldeles riktig och korsas endast partiellt av att även dessa rader snarast möjligt komma att bli tillgängliga i broschyrform. För det tredje räknar han, feg som han är, med den obestridliga impopularitet, undertecknad äger i vida kretsar och med den nimbus av myter och legender, varmed man även i »frisinnade» kretsar älskar att omge mitt namn och min person. På detta område har man icke minst i vår upplysta huvudstad, visat en andlig livaktighet, som varslar om att herr Böös utsäde ingalunda kommer att falla på hälleberget.

Till sist en anmärkning. Då herr Böök gång på gång inbjuder den stora allmänheten till att under hans ledning anställa betraktelser över undertecknads immoralitet, så måste jag villigt erkänna min oförmåga att åstadkomma något motsvarande. Den stora tidningsläsande allmänheten är allt för strängt upptagen på andra håll för att den skulle ha tid och lust att följa de båda parternas bevisföring med den uppmärksamhet och eftertanke, som kräves för att bilda sig ett självständigt och opartiskt omdöme, och

den har dessutom en avgjord benägenhet för att imponeras av den moraliska larmtrummans virvlar, även om klangen är sprucken. Denna omständighet bidrar till att ytterligare reducera antalet av mina meningsfränder i denna sak; men jag vet ändå, att jag befinner mig i gott sällskap, när jag hyser och uttalar den meningen, att ett av de mest utmärkande dragen för docent Böös kritiskt-polemiska författarskap är djup och medveten oärlighet.

1/10.

Min i senaste artikeln uttalade förmodan, att herr Böök ej skulle kunna bringas till tystnad genom sakliga argument, hur förintande dessa än månde vara, har till fullo besannats. I Svenska Dagbladet för den 29 september (huvudstadsupplagan) presterar hr Böök under rubriken »Professor Lidforss, den beklagansvärde martyren», ett dokument, som fullt värdigt ansluter sig till hans allra senaste inlägg i Strindbergsfejden, ehuru detta redan fått namn om sig som oupphinneligt rekord.

Det kan icke falla mig in att vilja ta läsarens tid i anspråk med en detaljerad vederläggning

av hr Bööks påståenden, för så vitt de röra det sakliga innehållet i min broschyr. Mina läsare känna redan tillräckligt herr Bööks sätt att argumentera, och att ytterligare belysa detta torde vara överflödigt. Men docenten Böök har med sin senaste artikel givit prov på en journalistisk smarthet, så kärnfrisk och oförbrännelig, att den verkligen bör hugfästas med några erkännsamma rader.

Utgångspunkten är naturligtvis den Sprengel-Bonnierska historien, i vilken herr Böök påtagligen söker inblåsa något av galten Serimners okuvliga livskraft. I hans förra artikel var det visserligen icke historien som sådan, vilken spelade huvudrollen, tvärtom var herr Böök generös nog att medgiva att undertecknad accepterat de lämnade uppgifterna i fråga på god tro: däremot hävdade herr Böök med den honom utmärkande energin, att jag *uppdiktat sagesmännen* och avslutade sin artikel med följande lika eleganta som verkningsfulla tillspetsning:

> När jag återkommer till den, så är det icke för att ytterligare vederlägga en uppenbar osanning, utan för att ställa professor Lidforss' sanningskärlek i en ännu obarmhärtigare belysning än förr. Det finnes säkerligen åtskilliga som undrat, hur herr Lidforss kunnat blamera sig på ett så ledsamt sätt, och som befarat att han fallit offer för en rent psykisk kollaps med självsuggestion och svåra minnesfel. Jag tror mig emellertid kunna meddela den

tröstande uppgiften, att herr Lidforss mycket väl visste vad han gjorde, och att förklaringen till hans uppträdande ligger icke på den intellektuella kapacitetens område, utan på den moraliskas.

— — — — —

Men när han i tryck framlagt skvallerhistorien, som han godtroget accepterat, när han till sin häpnad fann att den var osann, när han ställdes inför den allvarliga situationen att uppge sagesman eller att stämplas som medveten lögnare, då visade sig hans rådighet i all sin glans. Då citerar han icke skvallerberättarne — vilken ohjälplig komik skulle icke fallit över den, som hämtat sin kunskap ur så grumliga källor! — då citerar han med stor själsnärvaro en person, som vistas i norra Afrika, och en stor, strängt sysselsatt och av mänskor omvärvd bokförläggare, som dagligen samtalar med ett tjogtal personer i liknande ämnen och måste ha bra svårt att exakt komma ihåg vad han sagt efter åtta år.

När dementierna komma, kan man alltid skylla på de citerade personernas dåliga minne, och det skall återstå, om allt går väl, så mycken oklarhet och mystik som behövs att nödtorftigt bemantla en medveten lögn.

Dessa nu av Sprengel anförda och av mig tolkade fakta ge den så vitt jag kan se enda psykologiska möjligheten att förklara herr Lidforss' handlingssätt, och därmed sättes pricken över i:et för så vitt det gäller karaktäristiken av professor Lidforss som stridsman och offentlig person.

I min sista artikel kunde jag med stöd av två namngivna personers intyg visa att den i ovanstående citat med mycken kläm framslungade beskyllningen helt enkelt var en osanning, uppkonstruerad av hr Böök; men jag uttalade

samtidigt den förmodan, att herr Böök, sedan han nu en gång är vederlagd, ingalunda kommer att bringas till tystnad genom herrar Ribbing och Ågrens på denna punkt fullkomligt förintande vittnesmål. Och mycket riktigt skriver också herr Böök följande:

Herr Lidforss företer nu ett intyg från tvänne personer, att han redan före 1905 uppgivit herr K. O. Bonnier och herr Sprengel som sagesmän till historien i fråga. Därmed förfaller den i min förra artikel framställda hypotesen, att han först nu, år 1910, sökt skydd bakom dessa sagesmän.

Därmed förfaller hypotesen — och så är *den* saken utagerad. Så enkelt var det hela. Herr Böök hade endast uppställt en *hypotes*, med vilken han ville ställa professor Lidforss' sanningskärlek i en ännu obarmhärtigare dager än förr»; det var endast en *hypotes* han framlade för att »sätta pricken över i:et för så vitt det gäller karaktäristiken av professor Lidforss som stridsman och offentlig person». Och när hypotesen befinnes vara en dikt utan samband med verkligheten, låter herr Böök den falla — och ser sig om efter nya hypoteser. Cynismen är bedårande i all sin naivitet.

Av dessa nya hypoteser skall jag endast fästa mig vid *en*, som herr Böök är nog generös att

göra till min förmån, och som han själv tydligen tillmäter en avgörande betydelse:

Men nu skall jag be att få för sista gången rikta strålkastaren på det marterade sanningsvittnets förtroendeingivande personlighet:

Om herr Lidforss mottagit det mystiska borttappade och bortglömda brevet från herr Sprengel, om herr Lidforss haft det mystiska samtalet med herr K. O. Bonnier, om dessa båda generösa medgivanden hypotetiskt göras till den anklagades förmån, hur är det möjligt att på basis av dessa uppgifter berätta den historiett, som herr Lidforss tryckte i Arbetet den 25 juli 1910?

Huru detta varit möjligt torde väl flertalet av mina läsare redan ha fått klart för sig, men för säkerhets skull vilja vi dock erinra om följande: Av Sprengels brev hade jag erfarit, att Levertin gjort ett besök på Svenska Dagbladets redaktion i och för en recension över »Fragment och Miniatyrer» med herr Böök som upphovsman; den omständigheten, att Sprengel gav utförligt besked om artikelns tendens, ingav mig den uppfattningen, att artikeln förelåg i tryckfärdigt skick, och Sprengels nu i sommar upprepade relation, huruledes han genom ett raskt inskjutet »Om den boken har jag redan skrivit» till en viss grad gjorde slag i saken, ingav mig då (1904) det bestämda intrycket, att jag hade Sprengel att tacka för att den Böökska recensionen ej blev

tryckt i Sv. Dagbladet. När jag sedermera genom samtalet med herr K. O. Bonnier fick den ännu bestämdare övertygelsen, att Levertin sökt lancera den Böökska recensionen på andra ställen i Stockholm, kunde jag ej tro annat än att primus motor i denna affär var Levertin, vars animositet mot undertecknad redan hösten 1900, alltså två år innan artikeln Judar och germaner publicerats, tagit sig uttryck, som redaktionen av hans »Samlade skrifter» ansett sig böra stryka — näppeligen av hänsyn till mig. På grund av herr Bonniers i somras avgivna förklaring, att han ej kunde erinra sig någonting från det av mig åberopade samtalet, tillkännagav jag *redan då (i juli)* min avsikt, att utesluta denna passus ur den sedermera utkommande broschyren, vilket också skett. Men detta hindrar icke herr Böök från att gång på gång göra denna episod till utgångspunkt för »hypoteser» av den mest växlande beskaffenhet, allt i syfte att för kulturbladets läsare klargöra undertecknads hårresande immoralitet.

Det må förlåtas mig att jag med tystnad förbigår dessa nya vittnesbörd om den unge hypotesmakarens andliga smidighet och vigör. Endast en sak vill jag påpeka, innan jag för denna gång sätter punkt.

Det är den talang herr Böök äger att som

stämningsmålare framtrolla perspektiv, vilka sakna varje samband med verkligheten. Då undertecknad för några år sedan var invecklad i en batalj med skalden Ossian-Nilsson, passade herr Böök, som vid detta tillfälle kallade sig Don Quijote, på att i Svenska Dagbladet — utan ringaste tillstymmelse till grund — framställa undertecknads inlägg i denna polemik som en enda serie av sentimentala klagovisor och över den på detta sätt framtrollade martyrfiguren lät herr Böök sedan sin kvickhet flöda i plaskande kaskader. I somras presenterade herr Böök mig som »den fnittrande och stammande växtfysiologen»; det fanns i den åsyftade artikeln icke ett spår vare sig av fnitter, stamning eller växtfysiologi, men frasen gjorde sig ju bra inför en publik, som endast kände mina artiklar genom herr Bööks förvanskningar. På samma sätt söker herr Böök nu inbilla sina läsare, att undertecknad blivit fullkomligt förkrossad och brakt ur fattningen av hans förintande angrepp, betecknar min i föregående artiklar lämnade bevisföring som »krampaktiga grepp» jämförliga »med den drunknandes besinningslöst fäktande rörelser» o. s. v. Och för att rätt motivera den sensationella rubrik han valt (»Professor Lidforss, den beklagansvärde martyren») inleder herr Böök sin artikel med en storslagen stämningsbild, avsedd att redan

från början ge läsaren den rätta synen på både person och sak:

I Arbetet för den 26 och 27 september har professor Lidforss äntligen för fulla lungor uppstämt det gamla medryckande bravurnummer, varmed han sällan försummar att pryda sina polemiska prestationer: den stora klagovisan. Han är förföljd, stackars man, han är förtalad och misshandlad — — —. I »frisinnade kretsar» omger man »hans namn och person» med »myter och legender», särskilt utmärker sig »vår upplysta huvudstad» för stor »andlig livaktighet», när det gäller att bakdanta den beklagansvärde professorn. Han jämrar sig över sin »obestridliga impopularitet» och han klagar nervöst över det »helvetiska oväsen», varmed undertecknad besvärar honom i denna tidnings spalter.

Ja, det är verkligen synd om den fridsamme och oförarglige blomsterälskaren, som icke begär bättre än att som en modern S:t Franciscus vandra kring i sin stilla örtagård. Varför får han icke vara i ro, varför skall just han dragas ut på arenan bland skvallerhistorier, beskyllningar och kastvapen? Med djup grämelse föreställer sig offret i andanom det ofinkänsliga sätt, varpå hans person kommer att diskusteras i privata konversationer och han gör t. o. m. en novellistisk skiss av de samvetslösa omdömen, som i den »upplysta huvudstaden» komma att fällas om honom samtalsvis.

Varmed har jag förtjänat allt detta, det är det bottenlösa grubbel, som i professor Lidforss' sista inlaga blandar sig med den stora klagovisans elegiska tongångar. Låtom oss icke störa honom i hans eftertanke, så kanske han själv så småningom kommer på gåtans lösning. Låtom oss i stället bedöma martyrens klagovisa ur teknisk-musi-

kalisk synpunkt. Recensionen komme att lyda ungefär så: Den populära tonmålningen föredrogs med vanlig rutin och likväl med djup känsla, och den skulle helt säkert ha gjort ett varaktigt intryck, ifall icke sångaren tidigare slöat publikens nerver genom alltför talrika uppträdanden.

Det botaniska inslaget i denna blomstermålning är ju icke så värst originellt, då redan Oscar Levertin för tio år sedan hedrade undertecknad med epitetet »den nobla blomsjälen i Lund», vilket sedermera inspirerat herr Wetterlund till den berömda kvickheten »sensitivan i Lund», som han i sommar med spirituell själsnärvaro omredigerat till »mimosan i Upsala». Så till vida har herr Böök alltså föregångare bland vårt lands tongivande esteter, men det centrala i ovanstående stämningsbild är ovedersägligen en fullödig produkt av hans egen skaparkraft. De av mina läsare, som ännu ha i friskt minne undertecknads artiklar från den 26 och 27 september, fråga sig troligen med undran, hur en så lumpen förvrängning av motståndarens yttranden är möjlig. Jag kan endast svara: detta är varken lumpenhet eller förvrängning, det är tvärtom docenten Böök, som med sin strålkastare riktar en hypotes mot motståndaren...

BENGT LIDFORSS'
SAMLADE SKRIFTER

INNEHÅLL:

Naturvetenskapliga kåserier I » » II	Band I
Naturvetenskapliga kåserier III Modärna apologeter August Strindberg Levertinkultens apologet	» II
Onda makter och goda Utkast och silhuetter	» III
Kristendom förr och nu I » » » » II » » » » III	» IV
Fragment och miniatyrer Polemiska inlägg	» V
Litteraturkritik Barbarskogens skald Utrikespolitiska vyer	» VI
Vetenskap och världsåskådning Socialistisk journalistik I	» VII
Socialistisk journalistik II » » III	» VIII

I ett 9:de särskilt band:

En minnesskrift vid tio-årsminnesdagen, utgiven av vänner.